

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOS-YL-2008-0003**

**SOSYAL BÜTÜNLEŞME VE KİMLİK BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'DEKİ BALKAN GÖÇMENLERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME (İZMİR'DEN BİR ÖRNEKLEM)**

**HAZIRLAYAN
Serdar ÜNAL**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Gülsen DEMİR**

**AYDIN
2008**

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
AYDIN

Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Serdar ÜNAL** tarafından hazırlanan “**Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye’deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme (İzmir’den Bir Örneklem)**” başlıklı tez 03.04.2008 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

UNVANI,ADI VE SOYADI :
İMZASI:

KURUMU :

Prof. Dr. Gülsen DEMİR

.....

Adnan Menderes Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Şebnem ÖZKAN

.....

Adnan Menderes Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

.....

Adnan Menderes Üniversitesi

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans/doktora tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Aslı SARAÇOĞLU
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Serdar Ünal

İmza :

ADI-SOYADI: SERDAR ÜNAL

BAŞLIK: SOSYAL BÜTÜNLEŞME VE KİMLİK BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DEKİ BALKAN GÖÇMENLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (İZMİR’DEN BİR ÖRNEKLEM)

ÖZET

Türkiye iç ve dış göç süreçleri bakımından değerlendirildiğinde hem tarihsel hem de sosyal ve kültürel bir tecrübeye sahip bir ülke durumunda olduğu görülecektir. Bu tezde odaklanılan gruplar Türkiye’ye çeşitli dönemlerde ‘Balkan ülkelerinden göç etmiş’ olan gruplardır. İçinde yaşadıkları ülkeye beraberlerinde getirdikleri ve aynı zamanda yeniden ürettikleri kültür, gelenek, örf-adet ve dil (şive farklılığı) gibi değerlerinden dolayı göçmenler göze çarpmakta, bu yönde kimlik ve aidiyet çatışması, kuşaklararası değer çatışması vb. şeklinde kendini gösteren birtakım sorunların yaşanıp yaşanmadığı veya hangi boyutlarda olduğu ilgi konusu olmaktadır. Dolayısıyla, bu mesele ‘göç, bütünleşme, kimlik, aidiyet’ bağlamında irdelenmiştir.

Bu noktadan hareketle, araştırmaya, Balkan ülkelerinden Türkiye’ye çeşitli göç dalgalarıyla farklı tarihlerde göç etmiş olanların yoğun olarak yerleştirildikleri (yerleştikleri) bölgelerden biri olan İzmir-Bornova’daki (Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgelerindeki) Balkan göçmenleri esas alınmıştır. Kısaca, araştırma Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya’dan (Boşnak) Türkiye’ye gelmiş olan ve Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgelerinde yaşayan göçmenleri kapsamaktadır. Alan çalışması sonucunda, göçmenlerin kimlik algısı, aidiyet oluşumları ve bunlara ilişkin söylem biçimleri; yaşadıkları deneyimler; topluma katılma ve bütünleşme düzeyleri; ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri konusunda tespitler yapılmıştır.

Araştırma sonuçları ortaya çıkarmaktadır ki, Balkan göçmenleri, yerli grup ve diğer göçmen gruplarından farklı bazı sosyo-kültürel dokular taşımalarına rağmen Türk toplumuna uyum sağlama ve bütünleşme açısından fazla bir güçlük yaşamamaktadırlar. Bunda, dil, din, kültürel değerler gibi sosyo-kültürel örüntülerde çok temel bir farklılığın olmaması önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Balkanlar’dan gelen Türk ve Müslüman göçmenler Türkiye’ye göç etmelerinin esası olarak Türk ve

Müslüman olmalarını ve Türkiye'nin gerçek 'anavatan'ları olmasını göstermektedirler. Bu anlamda, Balkan göçmenlerini tam bir dış-göç hareketi kapsamında değerlendirmek veya yabancı göçmen kategorisine sokmak mümkün değildir. Elde edilen veriler, göç edenlerin Türkiye'de görece hem ekonomik hem de manevi yönden tatmin olduklarını ve beklentilerinin karşılandığını ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, ortak bir kültürel kökenin de varoluşu göçmenlerin Türk toplumuna uyumunu/bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin Balkan göçmenleri açısından çift yönlü bir doyum sağladığını söylemek mümkündür.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:

GÖÇ, SOSYAL BÜTÜNLEŞME, KİMLİK, AİDİYET

NAME and SURNAME: SERDAR ÜNAL

TITLE: AN EVALUATION ON THE BALKANS MIGRANTS IN TURKEY IN THE CONTEXT OF SOCIAL INTEGRATION AND IDENTITY (A SAMPLE FROM İZMİR)

ABSTRACT

When Turkey is taken into consideration in point of internal and external migration processes it is well be observed that it has both historical and social and cultural experiences. The groups focused on this research are the ones that have migrated into Turkey in various periods ‘from the Balkans countries’. On account of the values such as culture, tradition, customs and language (differences of accents) that the immigrants brings together by reproducing them they are conspicuous. In this direction, the problems relating to clash of identities and attachments, disputes on values of inter-generations have been highlighted. Therefore, this issue has been examined in context of ‘migration, integration, identity and attachment’.

In this frame the immigrants from Balkans settled in İzmir-Bornova (Altındağ, Yeşilova and Çamdibi areas) where the immigrants have already densely localized in here in various migration waves from the Balkans to Turkey are highlighted in this treatise. Shortly, this research includes the immigrants come from Bulgaria, Greece, Yugoslavia (Bosnian) to Turkey and live in Altındağ, Yeşilova and Çamdibi. With the fieldwork, the identity perception, attachment forms and relative expressive ways of immigrants; the experiences of migrants have had; the levels of integration and participation in society; economical, social and cultural characteristics of immigrants in Altındağ, Yeşilova and Çamdibi has been proved.

Immigrants from Balkans have some different social and cultural characteristics which differ from the local population and other local migrants. However, from the study results, we might not say that immigrants from Balkans have serious difficulty in adaptation or integration into Turkish society. Because, there is no important differences between immigrants from Balkans and Turkish society in point of social and cultural patterns such as language, religion, cultural values and so forth. The research reveals

that the Turkish and Muslim immigrants from Balkans have migrated to Turkey on the grounds that they are Turks and Muslims, and that Turkey is their actual 'homeland'. In this sense, it's not possible analyzing immigrants from Balkans just in context of international/external migration and foreign immigrants category. The data shows that the immigrants are relatively glad to be in Turkey and their expectations are largely met in point of both economical and moral aspects. In addition to this, the existence of common cultural origin facilitates the adaptation of immigrants into Turkish society. Consequently, we might say that Turkey supplies dual satisfactions to the immigrants from Balkans.

KEYWORDS:

MIGRATION, SOCIAL INTEGRATION, IDENTITY, ATTACHMENT

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihiyle özdeş ve neredeyse tüm toplumlar için hayati bir sosyal gerçeklik olarak karşımıza çıkan göç olgusu, üzerinde bilimsel anlamda çok fazla durulan, sosyal bilimler kapsamında farklı disiplinlerin bakış açılarıyla çok sayıda araştırma yapılmış olan ve halen de yapılmaya devam eden konuların/alanların başında gelmektedir.

Günümüzde birçok ülke, farklı nitelikte ve yoğunlukta olsa da, göçmen konusuyla yüzleşmek durumundadır. Sadece yakın tarihindeki deneyimleri ile değil, devir aldığı kültürel mirası ile de farklı göçmen grupların zenginleştirici potansiyeline sahip Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı göçmen gruplarına yönelik bilimsel araştırmalara ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, bu konuda güçlü teorik alt yapıyla ilişkilendirilmiş somut verilere dayalı saha çalışmaları/araştırmalar, içinde yaşanılan toplumu tanıma, toplumun yapısını ve sorunlarını anlama, toplumun sosyolojik açıdan analiz edilmesine imkân verecek veriler elde etme bakımından son derece önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, bilimsel nitelikteki saha çalışmalarının önemi yadsınamaz.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de göçlerin neden olduğu ekonomik, sosyal, kültürel değişimler ve kimlik dönüşümleri, araştırılması, incelenmesi zorunlu olan konular arasındadır. Göçmenlerle ilgili merak edilen kültürel kimlik ve uyum sorunları, sadece onların değil bütün bir toplumu etkileyen ve ilgilendiren meseleler olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de bugün Balkan'lardan göç etmiş önemli bir göçmen nüfusu yaşamaktadır. Balkanlar'dan Türkiye'ye üç yüz yıldır devam eden göç süreci gerek Türkiye menfaatleri, gerekse insani açıdan önemli ve farklı boyutlarıyla birlikte araştırılması gereken bir konudur. Ancak, bu kitleleri hedef alan sosyolojik araştırma ve inceleme sayısı yeterli gözükmemektedir. Şüphesiz bu konuda hem nicel hem nitel veriler sağlayan çok farklı ölçeklerde çalışmalara ihtiyaç vardır. Zira, göç çok boyutlu bir olgudur, dolayısıyla bu olgunun çok çeşitli boyutları ayrı ayrı araştırmaların konusunu oluşturmaktadır.

Bu tez, Balkan ülkelerinden Türkiye'ye göç ve göçmen meselesini kimlik, sosyal bütünleşme, uyum, aidiyet süreçleriyle birlikte değerlendirmesi ve aynı zamanda İzmir-Bornova (Altındağ, Çamdibi ve Yeşilova bölgeleri) özelinden hareketle

Türkiye’deki farklı göçmen gruplarını (Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerini) bir arada ele alması nedeniyle mevcut literatür için önemli bir bilgi kaynağı ve veri sağlayacağı umudunu taşımaktadır. Ayrıca, araştırma sonuçlarının ve elde edilen verilerin özellikle yerel yönetimler ve Göçmen dernekleri tarafından değerlendirilebileceği ve onların bu konuda yapacakları etkinliklere yol gösterici ve önemli bir bilgi kaynağı olabileceği düşüncesindeyim.

Şüphesiz, böylesine geniş kapsamlı bir konuda eksik kalınan bazı noktalar olmuştur. Ayrıca, bu araştırma, Türkiye’deki Balkan göçmenlerini bütünüyle kapsayacak geçerli genellemelerde bulunma gayreti içinde olmamasına ve ayrıca Türkiye’ye ve dolaylı olarak İzmir iline yönelik gerçekleşen göçün ‘mahiyetini’ tüm boyutlarıyla ortaya koyma gibi bir iddiası bulunmamasına rağmen, çalışma sonunda elde edilen verilerin Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgeleri özelinde genel olarak Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerinin göç, kimlik, uyum, bütünleşme ve aidiyet bağlamında belirli özelliklerini/eğilimlerini (mevcut durumlarını) sergilemek bakımından yol gösterici bir işlevde bulunabileceği ileri sürülebilir.

Yüksek Lisans tezimde danışmanlığımı üstlenmesi ve sunduğu rehberlik dolayısıyla Sayın Prof. Dr. Gülsen Demir’e, tez savunma jürimde yer alan ve benden yapıcı eleştirilerini esirgemeyen Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Şebnem Özkan’a ve Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Günver Güneş’e, genelde Balkanlar ve özelde Bulgaristan’dan Türkiye’ye yaşanan göçler konusunda vakit ayırıp bilgiler vererek beni yönlendirmeye çalışan ‘Rodoplar’da Türk Kalmak’ kitabının yazarı İsmet Topal’a, ayrıca İzmir Bosna-Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneğine ve alan araştırması sırasında gösterdikleri yardımlardan dolayı Karaarslan ve Tunç Ailesine, son olarak da eğitim yaşamıma katkıları olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Serdar Ünal
Nisan-2008
Aydın

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
EKLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	10
1.2. Araştırmanın Amacı.....	13
1.3. Araştırmanın Önemi.....	14
1.4. Araştırmanın Sınırları.....	16
1.5. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	16
1.5.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme.....	16
1.5.2. Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği.....	19
1.6. Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve TEORİK AÇIKLAMALAR

2.1. Göç Olgusuna İlişkin Açıklamalar.....	26
2.1.1. Kavram Olarak Göç.....	26
2.1.2. Göç Süreci ve Analizi.....	28
2.1.3. Göç Türleri ve Göçe İlişkin Yaklaşımlar/Teoriler.....	30
2.1.4. Türkiye’de Göç Hareketleri.....	35
2.1.5. Dış Göç veya Uluslar arası Göç.....	38
2.2. Türkiye’ye Balkanlar’dan Göç.....	42
2.2.1. Yunanistan’dan Türkiye’ye Göçler.....	46
2.2.2. Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler.....	47
2.2.3. Eski Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçler ve Boşnaklar.....	52
2.2.4. Türkiye’deki Balkan Göçmenlerine İlişkin Açıklamalar.....	55
2.3. Göçmenler Arasındaki İlişki Örüntüleri.....	63
2.3.1. Sosyal ve Kültürel Ağlar.....	63
2.3.2. Göçmenliğe Dayalı İlişki Ağları.....	66

2.4. Kültüre İlişkin Açıklamalar.....	71
2.4.1. Kültür Kavramı	71
2.4.2. Kültürün Özellikleri	74
2.4.3. Kültürel Süreçler	78
2.4.4. Alt-kültür ve Karşı Kültür	81
2.5. Sosyal ve Kültürel Yapı	85
2.5.1. Kültürel Temaslar	86
2.5.2. Toplumsal Farklılaşma ve Bütünleşme	88
2.5.3. Toplumsal Bütünleştirme ve Çokkültürlülük	90
2.6. Kimlik ve Aidiyet.....	99
2.6.1. Kimlik Kavramı	99
2.6.2. Kimlik Türleri	102
2.6.3. Kimliğin İnşası ve Seçimi	107
2.6.4. Kimliğe İlişkin Temel Yaklaşım ve Teoriler	112
2.6.5. Kimlik, Aidiyet ve Göç İlişkisi	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI ve YORUMU

3.1. Göç Edenlerin Genel Kompozisyonuna İlişkin Bilgiler	125
3.1.1. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Bazı Özellikler.....	126
3.1.2. Yerleşim ve Göçe İlişkin Bazı Özellikler	130
3.2. Göçmenler Arasındaki İlişki Örüntüleri.....	136
3.2.1. Kümeleşme ve Göçmen Kimliği	136
3.2.2. Yeni Ağ İlişkileri ve Dayanışma Örüntüleri	147
3.2.2.1. Göçmenliğe Dayalı Enformel İlişki Ağları	147
3.2.2.2. Göçmenliğe Dayalı Formel İlişki Ağları.....	156
3.3. Sosyal ve Kültürel Ağların Sürekliliği	164
3.4. Göç, Kimlik ve Aidiyet	178
3.5. Aidiyet ve Uyum/Bütünleşme	204
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	215
KAYNAÇA	236
EKLER.....	248
ÖZGEÇMİŞ.....	258

EKLER LİSTESİ

EK 1. Araştırmada kullanılan anket formu.....	248
--	-----

TABLolar LİSTESİ

Tablo1: Cinsiyet dağılımı	126
Tablo2: Yaş dağılımı	126
Tablo3: Medeni durum	127
Tablo4: Eğitim durumu	127
Tablo5: Meslek durumu	127
Tablo6: Aylık kazanç durumu	128
Tablo7: Sosyo-ekonomik gelir algısı	129
Tablo8: Sosyal güvence durumu	129
Tablo9: Doğum yeri (ülke)	130
Tablo10: Doğum yeri (kır/kent)	130
Tablo11: Türkiye'ye hangi ülkeden göç edildiği	130
Tablo12: Türkiye'ye hangi yıllar arasında göç edildiği	131
Tablo13: İkamet edilen semt	131
Tablo14: İkamet edilen yerde oturma süresi	134
Tablo15: Oturulan evin mülkiyet durumu	134
Tablo16: İkamet edilen semti/bölgeyi tercih etmede öncelikli neden.....	136
Tablo17: İkamet edilen semtin/bölgenin dışında başka bir yerde oturmayı düşünüp düşünmeme durumu	138
Tablo18: Göç edenlerin kendi grubuna yabancılaşma durumu	140
Tablo19: Göç edenlerin ortak duyguları	142
Tablo20: Kişilerin kendi grupları dışındaki göçmen gruplarıyla bir ortaklıklarının bulunduğunu düşünüp düşünmedikleri	143
Tablo21: Grup algısı/aidiyeti	145
Tablo22: Göçmenlerin güven duyma yardımlaşma vb. açılardan kimleri daha olumlu gördükleri	147
Tablo23: Ahbaplık edilen kişilerin daha çok kimlerden oluştuğu	148
Tablo24: Yaşanılan yerde komşuların daha çok kimlerden oluştuğu	148
Tablo25: Kendi grubundan bir göçmeni veya diğer balkan göçmenlerini bazı özelliklerine göre diğer insanlardan ayırt edebilme durumu	149
Tablo26: Borç paraya ihtiyaç olduğunda ilk başvuru yerler	150
Tablo27: Bir işe ihtiyaç olduğunda ilk başvuru yerler	151
Tablo28: Evli olanların eşlerinin göçmen grubundan olup olmama durumu	153
Tablo29: Göçmen derneklerine üye olma durumu	156
Tablo30: Bir derneğe üye olanların öncelikli üye olma nedenleri	157
Tablo31: Bir derneğe üye olmayanların üye olmama nedenleri	158
Tablo32: Bir derneğe üye olanların derneğin hangi faaliyetlerine katıldıkları	158
Tablo33: Göçmen dernekleri hakkındaki görüşler.....	159
Tablo34: Yerel ya da genel seçimlerde oy kullanırken adayın bir göçmen olmasının verilecek karara etki edip etmemesi	162
Tablo35: Dini inanç durumu	164
Tablo36: Kişilerin kendilerini dindarlık (dine bağlılık) açısından nasıl değerlendirdikleri	164
Tablo37: Kişilerin dini gerekleri yerine getirme açısından kendilerini nasıl gördükleri	165
Tablo38: Vakit namazlarını kılma durumu	165
Tablo39: Ramazan ayında oruç tutma durumu	166
Tablo40: Göçmenler için geleneklerin önem derecesi	167
Tablo41: Eskiye göre değerlendirildiğinde göçmenlerle ilişkilerin nasıl görüldüğü ..	168

Tablo42: Yeni nesil göçmenlerde ilişkilerin nasıl görüldüğü	168
Tablo43: Evli olmayanların eş seçiminde aynı göçmen grubundan olan birini tercih edip etmeme durumu	169
Tablo44: Çocuklarının (eğer çocukları yoksa olsaydı) kiminle evlenmelerini tercih etme durumu	170
Tablo45: Günümüzde gençlerin eş seçiminde daha çok neyi ön planda tuttuklarına dair görüşler	171
Tablo46: Eski ve yeni nesil karşılaştırıldığında geleneklere bağlılık bakımından bir farkın olup olmadığı	171
Tablo47: Geleneklerin gelecekteki durumuna ilişkin görüşler	172
Tablo48: Anadil kabulü	173
Tablo49: Türkçe dışında başka dil bilme oranı	173
Tablo50: Türkçe veya şive konusundaki düşünceler	174
Tablo51: Boşnak, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin çeşitli alanlarda genel olarak hangi dili kullandıkları	174
Tablo52: Kişinin kendi kimliğini tanımlamasında önemli görülen unsurların derecesi.....	178
Tablo53: Anne ve babanın aynı göçmen grubundan olup olmama durumu	179
Tablo54: Göçmenlere göre yerlilerin onları tanımlama biçimi	180
Tablo55: Göçmenlerin yerlilerin onları tanımlama biçimlerini nasıl karşıladıkları ...	181
Tablo56: Göçmenlere göre yerlilerin onları kendilerinden ayrı gördükleri noktalar...	182
Tablo57: Göçmenlerin kendi grupları için genel olarak uygun gördükleri sıfatlar (en çok tekrarlanan sıfatlar)	183
Tablo58: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı (Boşnak Grubu)	185
Tablo59: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı (Bulgaristan Grubu)	186
Tablo60: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı (Yunanistan Grubu)	186
Tablo61: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı	187
Tablo62: Bazı özelliklerin hangisine sahip olmanın ne derece önemli olduğu	188
Tablo63: Kişilerin kendilerini tam olarak nereye ait hissettikleri.....	189
Tablo64: Türkiye yerine başka bir ülkeye/kente göç etmiş olma isteği	194
Tablo65: Türkiye’de olmaktan burada yaşamaktan memnun olma durumu.....	205
Tablo66: Kişinin bir göçmen olarak kendisini bu toplumda (Türkiye’de) bir yabancı olarak hissedip hissetmediği	207
Tablo67: Göçmenlerin kendilerini yabancı/azınlık konumunda algılamaları	208
Tablo68: Hayat tarzının diğerlerine (göçmen olmayanlara) göre biraz farklı olduğunu düşünüp düşünmedikleri	209
Tablo69: Gelenek-görenekler, örf ve âdetler konusunda çevreyle uyumsuzluk durumu	209
Tablo70: Devletin göçmenlere gösterdiği ilgiyi nasıl değerlendirdikleri	211
Tablo71: Göçmenlerin bu toplumla tam olarak bütünleşip bütünleşmediği konusundaki düşünceler	212
Tablo72: Türkiye’de yaşanan müddetçe bir uyum problemi olacağını düşünüp düşünmeme.....	212

GİRİŞ

Toplumlar, tarih boyunca sürekli yer değiştirme ihtiyaçı duymuş sürekli hareket halinde olmuştur. İnsanlık tarihiyle özdeş ve neredeyse tüm toplumlar için hayati bir sosyal gerçeklik olarak karşımıza çıkan göç olgusu, sosyal yaşam pratiklerini çok etkilediği için üzerinde bilimsel boyutta çok fazla durulan, sosyal bilimler kapsamında farklı disiplinlerin bakış açılarıyla çok sayıda araştırma yapılmış olan ve halen de yapılmaya devam eden alanların başında gelmektedir.

Göç, öncelikle fiziksel mekândaki hareketlilik olarak değerlendirilse de, bireylerin ve toplumların üzerinde çok daha geniş etkiler yaratan, tek tek bireylerin ve toplumların yaşamında hayati bir kırılmayı ifade eden önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Asıl mesele göç ve göçmen olgusunun sosyal, ekonomik ve kültürel değişimi de ortaya çıkarmasıdır. Göç edenlerin yeni fiziki ve toplumsal çevreye uyumu sadece göçmenler açısından değil, içinde yaşadıkları toplumlar için de hayati bir önem arz etmektedir.

Göç, bir taraftan toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar diğer taraftan da göçün kendisi toplumsal ve ekonomik dönüşümlere katkıda bulunur. Yarattığı etkiler bakımından tarihsel anlamda bir kırılma noktasını simgeleyen Sanayi Devrimi'nin en önemli sonuçlarından biri, ekonomik nedenlere dayalı olarak gerçekleşen modern anlamdaki göçleri yaratmasıdır. Batı'da endüstrileşmeyle başlayan ve kırdan kente doğru bir yön izleyen göç hareketleri farklı düzeylerde olmak üzere tüm toplumları ilgilendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmış, yarattığı bazı sonuçlar sosyolojik anlamda çözüm bekleyen konular olmuştur. Özellikle vurgulanması gereken nokta, toplumların şu ya da bu şekilde göç olgusunun olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kalmış olmalarıdır. Bugün Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler gibi uluslar arası oluşumlar tarafından küresel çaptaki sorunlar arasında sayılan ve üzerine politikalar belirlenmeye, çözümler üretilmeye çalışılan göç meselesi dünyada pek çok toplumun karşısında farklı niteliklerde ve boyutlarda olsa da toplumsal bir gerçeklik/sorun olarak durmaktadır. Batı toplumlarında göçmenlerin çoğunlukla dış ülkelerden olması göç meselesinin onlar tarafından bir dış tehlike olarak algılanmasına yol açmaktadır; gelişmekte olan ülkeler ise göç meselesini (çoğunlukla ekonomik,

sosyal vb. dengesizlikler nedeniyle ülke içindeki yer değiştirmeleri) bir iç sorun ve çözülmesi gereken toplumsal bir mesele olarak algılamaktadırlar.

Tarih boyunca meydana gelen bireysel ya da kitlesel göçlerin, dünyanın bugünkü mevcut nüfus dağılımını, toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yapılarını ve gelişimlerini şekillendirdiği görülmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa, insanlar tarih boyunca daha iyi yaşam standartları yakalamak amacıyla, bir yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Ortaya çıkışı çok eskilere götürülebilecek olan göç olgusu, günümüzde olağan üstü hızlanmış/artmış ve en göze çarpan özelliklerinden biri, artık bireysel tercihlerden ziyade daha çok adeta bir zorunluluk olarak (kitlesel biçimde) ortaya çıkmış olmasıdır.

Göç, ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşebileceği gibi aynı zamanda ulusal sınırların ötesine de taşınabilmektedir. Ulusal sınırlar içinde gerçekleşen göçler “içgöçler”, ulusal sınırların dışına taşan göçler ise “dış göçler” olarak ifade edilir (Çavuşoğlu, 1999:75). Dünyada birçok ülkede, farklı nitelikte ve evrelerde olsa da, göçmen ve mülteci grupların sayısında artış gözlenmektedir. Yakın tarih itibariyle dünyada yaşanan göçün artışını şöyle özetlemek mümkündür: “1750-1880 Döneminde dünyada yılda ortalama 230 bin insan, yani her yıl dünya üzerindeki yaklaşık 4400 kişiden biri göç hareketi içinde bulunmuştur. 1880-1940 Döneminde yılda ortalama 1 milyon 600 bin insan –yani her yıl dünya üzerindeki 1300 kişiden biri göç etmiş. 1945-1970 Döneminde göç eden insan sayısı yılda ortalama 4 milyon –yani her yıl Dünya üzerindeki yaklaşık 725 kişiden biri- kişi göç etmiştir. 1970-1990 Döneminde yıllık ortalama 6 milyon kişi -dünya nüfusunun yılda ortalama 780 kişide biri- göç etmiştir” (Çobanoğlu, 1997:667). 2005 Yılı Uluslararası Göç Örgütü’nün göç raporuna göre, uluslararası göçmenler, başta ABD olmak üzere Kuzey Amerika ülkeleri, Avrupa ülkeleri ve Avustralya gibi, belli başlı gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmaktadır. BM verilerine göre, 1960 yılında dünyada 76 milyon uluslararası göçmen varken 2000 yılında bu sayı 175 milyona ulaşmıştır. Yani bu süre arasında dünyadaki göçmen sayısı neredeyse üç kat artmıştır (IOM, 2005:380).

Günümüzde, uluslararası göçlerin artışındaki temel etken, küreselleşmenin yarattığı ortam içinde, zenginliğin dünyanın gelişmiş ülkelerinde, yoksulluğunun ise az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmasıyla sonuçlanan, küresel gelir

dağılımı adaletinin bozulması ve yoksulluğun önemli ölçüde artmasıdır (Gökbayrak, 2006). Bugün, dünyanın belli noktalarındaki (Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu Orta Afrika, Uzakdoğu) bölgesel çatışmalar zorunlu göçlere neden olmaktadır. Dünyanın belli bölgelerinin gelişmiş/zenginleşmiş olması (Batı Avrupa, Kuzey Amerika-ABD, Kanada) diğer bölgelerin gelişmemiş kalması, yani bölgeler arası gelir uçurumunun çok büyümüş olması, Batı'yı ve Kuzey yarım küreyi diğer alanlar için çekim merkezi haline getirmektedir. Günümüzde dünyadaki göç hareketlerinin yönü doğudan batıya ve güneyden kuzeydir (Gün, 2007).

Şüphesiz, dünyada yaşanan bu karışık sürece benzer bir süreç Anadolu toprakları için de geçerlidir. Şener'in (2006:9) ifadesiyle, on bin yıllık yazılı tarihi olan Anadolu coğrafyasından iç ve dış göçler sonucu yüzlerce uygarlık gelmiş geçmiştir. Kimisinden hiçbir tarihsel iz kalmamışken, kimisinin izlerini ancak arkeologların ve sanat tarihçilerinin bulgularından görmek mümkündür.

İçinde yaşadığımız toplumda göç olgusu bilinmeyen yeni ortaya çıkmış bir mesele değildir. Türkiye yer aldığı coğrafi ve jeopolitik özelliklerden dolayı tarih boyunca değişik toplumların uğrak yeri olmuştur. Bu anlamda değişik toplumlar ve uygarlıklar için deyim yerindeyse 'Kavimler Kapısı' olmuştur. Bu göçler yönlerine göre şu şekilde sınıflandırılabilir: 1) Batı'dan Balkanlar'dan gelen göçler, 2) Doğu'dan gelen göçler, 3) Kuzey'den Kafkasya'dan gelen göçler (Şener, 2006:238).

Türkiye iç ve dış göç süreçleri bakımından değerlendirildiğinde hem tarihsel hem de sosyal ve kültürel bir tecrübeye sahip bir ülke durumunda olduğu görülecektir. Anadolu topraklarında göçün her türüsüne rastlamak mümkündür. Türkiye tarih boyunca iç göçler yaşamış, dışa göç vermiş, dıştan göç almıştır. İşçi göçlerine tanıklık etmiş, mülteci akınına uğramış, mevsimlik göç ve militarist zora dayalı göçler vb. yaşamıştır (Gün, 2007).

Başka bir deyişle, üzerinde yaşadığımız topraklar, tarih boyunca meydana gelen göçler nedeniyle hareketli bir coğrafya özelliği taşımaktadır. Bu göç hareketliliği Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önceki döneme denk gelse de Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Doğanay'ın da (1997) vurguladığı üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte devletin

genişlemesi ve büyümesi için Anadolu toprakları dışındaki alanlarda önemli sayıda Türkçe konuşan topluluklar iskân edilmiştir. İmparatorluğun, 1699 Karlofça Antlaşması'yla ilerlemesinin durdurulup geri çekilme sürecinin başlamasıyla göç meselesi de buna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ağırlıklı olarak, Balkanlar'dan ve Kafkaslar'dan gerçekleşen göç hareketleri Osmanlı'yı sürekli olarak meşgul etmiş ve önemli bir sosyal problem olarak varlığını Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam ettirmiştir. Neticede İmparatorluğun zayıf düşmesiyle birlikte Türk ve Müslüman olan halkların yaşadıkları yerlerden çıkarılması asırlar önceki göçü bir anlamda tersine çevirmiş oldu.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçlerin genel bir ifadeyle, çoğunlukla Türkiye dışındaki soydaşların ve Müslüman olan halkların, totaliter rejimlerden ya da savaş ortamlarından kaçarak Türkiye'ye göç etmelerinden kaynaklandığını (İçduygu; Sirkeci, 1999:249), yani ırksal, ulusal, sosyo-kültürel ve siyasal nedenlerle gündeme geldiğini belirtmek mümkündür. Ayrıca, Türkiye Avrupa ile Doğu Dünyasını bağlayan bir köprü özelliği taşıması nedeniyle çoğunlukla Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden gelerek gelişmiş ülkelere geçmek isteyenler için transit bir ülke konumundadır. Sadece yakın tarihindeki deneyimleri ile değil, devir aldığı kültürel mirası ile de farklı göçmen grupların zenginleştirici potansiyeline sahip Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı göçmen ve mülteci gruplarına yönelik bilimsel araştırmalara ihtiyacı vardır. Başka bir deyişle ülkemiz bu konuda oldukça zengin bir araştırma evrenine sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ndeki Rumeli'den göç hareketine bakıldığında sayısal nüfus itibarıyla en fazla göç'ün Bulgaristan'dan gerçekleştiği görülmektedir. Bunu sırasıyla Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya izlemektedir. Tespitlere göre yaklaşık olarak Bulgaristan'dan 850.000, Yunanistan'dan 500.000, Yugoslavya'dan 300.000, Romanya'dan 140.000 civarında insan Türkiye'ye göç etmiştir. Cumhuriyet dönemindeki kayıtlara geçen ve tahmini olarak ilave edilen rakamlara göre, Rumeli'den Türkiye'ye gelen göçmen sayısı yaklaşık 1.800.000 dolaylarındadır. 1992'de Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan ve 1999'da Kosova'da ortaya çıkan Sırp zulmü ve 2001 Makedonya olayları sonucunda da Türkiye'ye bir miktar göç gerçekleşmiştir (Ağanoğlu, 2001:342-343).

Konuya bu temelde sayısal olarak bakılırsa farklı araştırmacıların birbirleriyle çok çelişkili olmasa da bir ölçüde farklı rakamlar verdikleri görülmektedir. Doğanay'a (1997) göre, Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye çoğunluğu Balkan ülkelerinden olmak üzere yaklaşık 1.600.000 insan göç etmiştir. Bu kişilerin yaklaşık %75'i devlet tarafından hazırlanan sistematik programlara göre iskân edilmiş, diğer kısmı ise 'serbest göçmen' olarak kendi istedikleri bölgelere yerleştirilmişlerdir. Serbest göçmenlerin hemen hemen tamamı büyük kentlere yerleşmiş geriye kalan kısım ise yerleşim yeri olarak tarımsal iskân projeleri çerçevesinde kırsal alanları tercih etmiştir.

Geray'a (1962:7) göre 1923-1960 döneminde Türkiye'ye 'göçmen' ve 'mübadil' olarak ile 'sığınanlar'ın sayısı 1.204.205'dir. Kazgan'a (1985:1556) göre ise, 1920'lerden itibaren Cumhuriyet döneminde, Kafkasya ve Rus idaresi altındaki topraklardan Türkiye'ye göçler durmuş, ancak Balkanlar'dan büyük kitlelerin göçü devam etmiştir. Türk topraklarına 1850-1970 dönemi itibariyle gelen göçmenlerin ve bunlardan doğan yeni kuşakların sayısını 10.000.919 olarak hesaplayan Kazgan, (30 yılın bir kuşak değişimi için gerekli süre kabul edilmesi halinde) bu sayının, Türkiye'nin 1970 yılı nüfusu (35.666.549) içerisinde %30 gibi bir orana denk düştüğünü belirtmektedir. Bu hesaba göre, Türkiye'de her 3 kişiden biri; ya göçmen ya göçmen çocuğu ya da göçmen torunudur.

Ağanoğlu'na (2001:343) göre üç yüz yıllık göç tarihi incelendiğinde Rumeli'den Anadolu'ya iskân edilen ve kendi olanaklarıyla yerleşen insanlar ve onlardan ortaya çıkan nesiller hesap edildiğinde Türkiye'nin yaklaşık 1/5'i kadar nüfusunun Rumeli kökenli olduğu varsayımı yapılabilir. Doğanay'ın, (1997) Anadolu tarihinin son iki yüz yılını temel alarak yaptığı bir başka hesaba göre ise, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine yaklaşık 3,5 milyon göçmen yerleştirilmiştir. Sayısal veriler nasıl olursa olsun, netice itibariyle, Rumeli'den göç halen devam eden ve kolay kolay bitmesi beklenmeyen önemli bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye nüfusunun önemli bir kısmını muhacirler (göçmenler) oluşturmaktadır. Ancak, bu meseleyi sosyolojik yönden derinlemesine ele alan araştırma sayısı yeterli görünmemektedir. Özellikle göç (uluslar arası göç) ve göçmen meselesinin kimlik-aidiyet boyutuyla ele alındığı araştırmalar yetersiz kalmaktadır. Bu tez, bahsedilen meseleyi 'göç, uyum, kimlik-aidiyet' bağlamında ele almaktadır.

Göç ve göçmen sorunlarını geçmişinden kalan bir miras olarak devir alan Türkiye Cumhuriyeti bu sorunun çözümüne yönelik nispeten sistemli politikalar geliştirmeye çalışmıştır. Bugün Türkiye'ye gerçekleşen göçler arasında Balkanlar'dan yani Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya, Makedonya ve çevresinden gelen göçler çok büyük bir öneme sahiptir. Doğanay'ın (1997) ifade ettiği gibi, göçmenler ve yerli halk arasında etkileşim ve göçmenlerin uyumu konularında ve hatta yerleşim yerleri ve şekilleri konularında sınırlı araştırmalar dışında bilgi olmayışı uluslaşma sürecinin yaşanmakta olduğu toplumda, bu sürece göçmenlerin katkılarına ilişkin yorumları yetersiz bırakmaktadır. Kümbetoğlu'na (1997:274) göre, göçün yönü ister gelişmiş, ister gelişmekte olan, ister az gelişmiş ülkelere doğru olsun, belirli bir çevreden veya kültürden kopuş aidiyet duygusunu zedelemekte, göç edenler için 'ne orada' 'ne burada' olamama halini doğurmaktadır. Bu gruplar için önemli bir başka boyut geçmiş ve gelecek arasında kopan bağıdır. Geçmiş deneyimler, bilgiler, birikimler bir devamlılık çizgisinde gelecek için 'kullanılabilir' olmaktan çıkabilmektedir. Bir yeniden öğrenme, yeniden deneme süreci yaşanmak zorundadır. Farklı sorun ve sonuçları göz ardı edilse de, göçmenliğin bu boyutu, sosyal ilişkileri sarsıcı, parçalayıcı, dönüştürücü ve göç olgusunun bireyler üzerinde stres yaratan çeşitli psikosomatik rahatsızlıklara neden olan yanını oluşturmaktadır.

Seguin'e göre, ülkelerini ya da bölgelerini terk etme nedenleri ne olursa olsun, ya da vardıkları yerde nasıl karşılanırlarsa karşılanırlar göç edenler özelliklerine bağlı olarak (göçün şekli, zamanı, nedeni, zorunlu ya da istemli olması, göç edenlerin cinsiyetleri, yaşları, göç edilen yerin özellikleri vb.) farklı derecelerde de olsa uyum güçlükleri yaşayabilmektedirler. Öyle ki, göç edenlerin fiziksel ve ruh sağlıkları, kültürel ve psikolojik faktörlerden etkilenebildiği gibi çevrelerini meydana getiren coğrafik ve iklimsel değişikliklerden bile etkilenebilmektedir (akt. Gün, 2007). Kısacası, göçmenler geldikleri topluma uyumda ve bir bütün olarak değişik bir yaşama alışmada farklı ölçülerde de olsa güçlüklerle karşılaşabilmektedirler.

Doğdukları yerden farklı bir memlekette yerleşen bir göçmen grubu vardır ve memleketi ile bağlarının sürdüğü bir süreçte aynı zamanda yeni yerleştiği memleketin de rollerine uyarlanmak zorundadırlar, o zaman bu göçmenleri 'kimlik' sorunları beklemektedir. 'Kimlik' terimi ile 'ben kimim?' veya daha özgül olarak 'ne tür bir kişiyim?' sorularına verdikleri yanıtlardaki gerçeklik kastedilmektedir. Yani göçmen

çocukları; hem ailelerinin beklentilerine, hem de alıcı toplumdaki arkadaşlık gruplarına uyuma zorunluluğunu karşılayabilecek tarzda kimlik oluşturmada zorlanmaktadır (Rex/Josephides, akt. Gümüş, 1997:243).

Gerçekten de, göç durumunda yerel grupla göçmen grubu arasında bir farklılık söz konusu ise, bu ‘farklılığın’ nedenini, ‘farklı’ bir topluma/kültüre üyelenmenin yani uyum göstermenin nasıl gerçekleştiğini ve bu süreçte hangi faktörlerin daha önemli olduğunu sorgulamak gerekmektedir. Yapısal uyum mu yoksa kültürel uyum mu; yoksa her ikisi birlikte mi ya da başka bir şey mi gerçekleştirilmelidir? (Gümüş:1997:243).

Ne olursa olsun, bireyler yeni kültürel çevrede kültürleşme sürecini grup düzeyinde ve bireysel düzeyde yaşamaktadırlar. Kültürleşme deneyimi göç eden grubun yerli grupla teması, iletişimi ve katılımına bağlı olarak güç ya da görece kolay yaşanabilmektedir. Bu noktada göç eden grupların sahip oldukları sosyal destekler, göç edilen ülkede kendilerine karşı oluşturulan sosyal tutumlar, yeni yaşamdan beklentiler, yeni kültürde bulunanlar, yeni yaşam stratejilerinin geliştirilmesi açısından etkili faktörler olarak ortaya çıkmaktadırlar (Kümbetoğlu, 1997:271). Grup düzeyinde kültürleşme sürecinde yaşanan değişimler bireyleri yeni bir çevreye uyuma zorlayıcıdır. Fiziksel olarak yeni bir çevre ve mekân, değişen nüfus yoğunluğu, biyolojik olarak yeni bir beslenme, yeni hastalıklar, ekonomik olarak yeni istihdam biçimleri, kültürel olarak dilsel, dinsel, eğitimsel, değersel değişimler sosyal olarak yeni sosyal ilişkiler hem grup hem birey için yeni, zor ve zorlayıcı deneyimlerin yaşanmasını getirmektedir (Kümbetoğlu, 1997:271).

Göçlerin neden olduğu ekonomik, sosyal, kültürel değişimler ve kimlik dönüşümleri toplumbilim araştırma konuları arasında önemli bir yere sahiptir. İçinde yaşadıkları ülkeye beraberlerinde getirdikleri, kurumsallaştırdıkları ve aynı zamanda yeniden ürettikleri kültür, gelenek, örf-âdet ve dil (şive farklılığı) gibi değerlerinden dolayı göçmenler “göze çarpmakta”, bu yönde kimlik çatışması, kuşaklararası değer çatışması vb. şeklinde kendini gösteren birtakım sorunların yaşanıp yaşanmadığı veya hangi boyutlarda olduğu ilgi konusu olmaktadır.

Bu araştırma, İzmir-Bornova (Altındağ, Yeşilova, Çamdibi bölgeleri) özelinde Türkiye’deki Balkan göçmenlerinin kimlik algısı, aidiyet oluşumları ve bunlara ilişkin

söylem biçimlerini belirlemeyi; topluma katılma ve bütünleşme düzeylerini tespit etmeyi; bu grupların örgütlenme biçimlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan taşıdığı potansiyeli açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Kısaca ifade edilirse, bu tez belirlenen bölgeler özelinde Balkanlar'dan Türkiye'ye çeşitli göç dalgalarıyla farklı tarihlerde gelen Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerinin Türkiye'deki uyum süreçlerini, deneyimlerini, kendi kimliklerini tanımlama, yerellerle olan etkileşimleri vb. konuları tespit etmeyi, göçmen 'ötekileştirilmesi'nin ne tür boyutlarda olduğunu göstermeyi ve bu grupların kimliklerini, anlam dünyalarını yeniden inşa süreçlerindeki belli başlı parametrelerin anlaşılmasını kolaylaştırarak mevcut durumun doğru bir şekilde tespit edilmesini ve böylece bu konuda sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Göç olgusu yalnızca göçmenleri değil, içine katıldıkları doğal ve toplumsal çevreyi de değişime zorladığından, olası değişikliklerin tespiti oldukça önem arz edecektir. Bu tez, İzmir-Bornova (Altındağ, Çamdibi, Yeşilova) örnekleminde hareketle Türkiye'deki mevcut göçmen meselesini diğer (sosyal bütünleşme, uyum, kimlik ve aidiyet) boyutlarıyla/süreçleriyle birlikte ele alması nedeniyle mevcut literatür için önemli bir bilgi kaynağı ve veri sağlayacağı umudunu taşımaktadır.

Tezin genel bir tanıtımının ve değerlendirilmesinin yapıldığı giriş açıklamalarından sonra birinci bölümde tezin konusunun ve probleminin ne olduğu, araştırmanın önemi, amacı, sınırları, hipotez ve varsayımlarının neler olduğu, araştırmanın hangi aşamalardan geçilerek nasıl gerçekleştirildiği ve ne kadar geniş bir alanı kapsadığı, araştırmanın yöntemi ve tekniğinin nasıl oluşturulduğu yer almaktadır.

Tezin/Araştırmanın ikinci bölümünde, konuyla ilgili kuramsal ve kavramsal tartışmalar yer almaktadır. Bu bölüm kendi içinde altı ayrı kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, göç olgusuna ilişkin kavramsal-teorik açıklamalar ve genel olarak Türkiye'deki göç hareketleri yer almaktadır. İkinci kısımda Türkiye'ye Balkanlar'dan gelen göçlerin ve daha özelden Türkiye'deki Bulgaristan, Yunanistan ve eski Yugoslavya (özelden Boşnak) göçmen gruplarının tarihsel anlamda bir değerlendirilmesine yer verilmiştir. Ayrıca, bu kısımda araştırmanın gerçekleştirildiği göçmen grupları hakkında açıklayıcı birtakım bilgiler sunulmuştur. Üçüncü kısımda, genel olarak göçmenler arasındaki ilişki örüntüleri, daha özelden ise sosyal-kültürel ağlar ve göçmenliğe dayalı

ilişki ağları üzerinde durulmuştur. Dördüncü kısımda, araştırmanın konusu ve sınırları dahilinde kültür ve ona ilişkin diğer kavramsal ve teorik açıklamalar bulunmaktadır. Beşinci kısımda, sosyal ve kültürel yapı, kültürel temaslar, toplumsal farklılaşma-bütünleşme, toplumsal bütünleştirme ve çokkültürlülük başlıklı konular yer almaktadır. İkinci bölümün son kısmında ise, kimlik ve aidiyet kavramları ele alınmakta ve bu kavramların göç olgusuyla ilişkisi teorik düzeyde tartışılmaktadır. Genel olarak ikinci bölüm, özellikle araştırmanın analizinin yapıldığı üçüncü bölüme bir geçiş niteliği taşımaktadır. İkinci bölümdeki bilgiler üçüncü bölümdeki verilerin analizinin anlamlandırılması bakımından önemlidir. Ayrıca ikinci bölümdeki kavramsal ve kuramsal tartışmalar/bilgiler üçüncü bölümde ve sonuç bölümünde araştırmanın bütünselliği çerçevesinde eş zamanlı olarak analize dahil edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesinin yer aldığı ikinci bölümü araştırmanın genel bütünselliği içinde görmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümün araştırmanın analiz kısmının yani uygulamaya dönük yanının bağımsız, ayrı bir yönü olarak düşünülmemelidir.

Üçüncü bölümü araştırmanın analiz kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde alandan sağlanan nicel veriler hipotezler ve varsayımlar ışığında olabildiğince nitel verilerle bir arada değerlendirilmeye çalışılmıştır. Alandan gözlem ve görüşme yoluyla elde edilmiş olan nitel veriler nicel verilerin daha sağlıklı değerlendirilmesi (çözümlemesi) ve yorumlanması için kullanılmıştır (veya tersi de geçerlidir). Bu bölümü daha önceki bölümlerle bir bütünsellik içinde düşünmek araştırmanın daha iyi kavranması açısından önemlidir.

Son bölümü araştırmanın sonuç ve değerlendirme kısmı oluşturmaktadır. Burada, sağlanan verilerden hareketle hipotezler tekrar gözden geçirilmiş ve araştırmanın bütünü açısından bazı sonuçlara varılmıştır. Böylelikle araştırmanın genel hedefleri doğrultusunda sistematik bir genel değerlendirme yapılmıştır. Başka bir deyişle, bu bölümde daha önceki bölümlerde nispeten tek tek parçalar halinde sunulan bilgilerin bir ölçüde bir araya getirilmesine ve araştırmaya bir bütünsellik kazandırılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Tamamıyla türdeş bir toplumsal yapıdan bahsetmek sosyolojik anlamda oldukça güçtür. Toplumsal yapı birbirinden görece farklı niteliklere sahip çok çeşitli alt gruplardan ve aynı zamanda sosyal katmanlardan oluşur. Fakat en küçük sosyal gruplardan tutun da toplumun bütününde görülebilecek ortak bazı paydalar; sosyal değerler, ortak hedefler, ortak bir geçmiş bulunmaktadır. Toplumsal bütünlüğü oluşturan bu tür temel özellikler unutuldukça toplumsal farklılıklar ön plana çıkmaktadır.

Göç terimi kullanıldığında, farklı fiziki, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yapıya sahip bir ortamdan bir diğerine geçiş, göçmen terimi kullanıldığında ise çoğunlukla bu harekete katılan birey ya da grup kastedilir. ‘Göçmen’ terimi doğrudan doğruya ‘farklılık’ terimiyle ilişkilendirilince kaçınılmaz olarak bu terime bir başka terim eklenmektedir: ‘Uyum sorunu’ (Gümüş, 1997:243).

Tekeli’nin (1998:9-10) de belirttiği üzere, göç eden kişilerin sosyal ve fiziki çevrelerinin değişmesi, bu yeniliklere uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. “Zamanda ve mekânda toplulaştırma, yarattığı filitasyon tesiriyle kişileri yaşayacağı topluluğa yeniden uyuma zorlayan ya da zorlamayan yer değiştirmeleri ayrıştırma olanağı yaratmaktadır, böylece göç, kişileri yeni bir topluluğa götüren dolayısıyla yeniden uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya bırakan bir yer değiştirme olmaktadır.” İçduygu ve Ünalın’a (1998:40) göre, bu uyum sorunu da yine birbirinden bağımsız birçok değişkene bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Göç nedeni, göç eden kişiler, göçün türü, göçle varılan yer ve burada yaşanılanlar değiştikçe göç eden kişilerin karşılaştıkları uyum sorunları da değişmektedir.

Doğdukları ya da hayatlarının önemli bir kısmını geçirmiş oldukları bir yerden farklı bir yere/topluma göç eden kişiler, geldikleri yerle bağlarının sürdüğü bir süreçte aynı zamanda yeni yerleştikleri toplumun rollerine/normlarına kendilerini uyarlamak durumundadırlar, böylesi bir durumda bu göçmenler muhtemel bir ‘kimlik’ sorunuyla

karşılaşabilecektir. ‘Kimlik’ terimi ile ‘ben kimim?’ sorusuna verdikleri yanıtta gerçeklik kastedilmektedir (Rex/Josephides, akt. Gümüş, 1997:243). Göç sonrası, göçmenler için geriye dönüş durumlarında önceki ülkenin şartlarının etkisine açık bir iki uçluluk söz konusu olmaktadır. Çoğu göçmen grubu için geri dönüş olmasa da (ya da böyle bir istek, arzu olmasa da), geride kalan yakınlarla ilişkin planlar, göç olgusuna dinmeyen bir hareketlilik, devam eden bir süreç özelliği kazandırmaktadır. Bu anlamda bir kez geldikleri yerden ayrılan grup ya da bireyler için göç sonrası da dingin olmayan bir yaşam biçimi ortaya çıkmaktadır (Kümbetoğlu, 1997:266-277).

Göçmenler, zorunlu olarak ya da daha iyi bir yaşam standardı umuduyla yaşadıkları yerleri terk ederek başka topraklara yerleşen kimselerdir. Göçmenler, çoğunlukla ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden çöküntüler içinde gidecekleri yerlere vardıklarından, konu sosyal, ekonomik, kültürel ve hatta psikolojik bir boyut kazanmaktadır. Bu süreçte, göç edenler ve göçü alan yerleşim yerlerindeki kitleler arasındaki karşılıklı etkileşim, yeni bir ortak toplumsal yapının oluşmasına yol açmaktadır.

Doğanay’ın (1997) belirttiği üzere, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine yerleştirilen göçmenlerin yaklaşık yarısı devlet imkânları ile yerleştirilmişlerdir. Göçmenlerin diğer yarısı ise daha önce gelen eş-dost ve akrabalarının bulunduğu yerlere yerleşmişlerdir. Göçmenler ve yerli halk arasında etkileşim ve göçmenlerin uyumu konularında ve hatta yerleşim yerleri ve şekilleri konularında sınırlı araştırmalar dışında bilgi olmayışı uluslaşma sürecinin yaşanmakta olduğu toplumda, bu sürece göçmenlerin katkılarına ilişkin yorumları yetersiz bırakmaktadır.

Şüphesiz, göç ve göçmen meselesi çok farklı boyutları olan ve farklı disiplinlerin ilgi odağı olabilecek niteliğe ve öneme sahiptir. Balkanlar’dan ülkemize yaşanan göçler, Türkiye’nin son üç yüz yıllık tarihindeki önemli konuları arasındadır. Türkiye’ye gelen Balkan göçmenlerini Balkan Türkleri ve etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan Balkan Müslümanları olarak sınıflandırmak gerekecektir. İlk gruptaki Balkan Türkleri zaten bu ülkenin kültürünün öz mayasından olmakla birlikte, uzun yıllarca başka topraklarda, farklı kültürlerin içinde kendi öz kültüründen ve kimliğinden vazgeçirme politikalarıyla uzun süre yaşadıkdan sonra tüm baskılara rağmen korudukları sosyo-kültürel özelliklerinin yanı sıra Anadolu kültüründen farklı

bazı özelliklere de sahip hale gelmişlerdir. Ancak, daha sonra da değinileceği üzere, ikinci gruptaki göçmenler yani etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan (özellikle, Boşnak, Arnavut, Makedon vb.) Balkan Müslümanları da bu ülkenin/kültürün çok uzağında olmayan gruplardır.

Aynı veya benzer kültürel kökene sahip olmakla birlikte bazı farklı özelliklere de sahip olan Balkan göçmenlerinin yerleştikleri bölgenin yerlisi olan halk ve göçmen gruplar arasında bir kültürleşme süreci yaşanmaktadır. Kümbetoğlu'nun (1997:271) da ifade ettiği gibi, bireyler yeni kültürel çevrede kültürleşme sürecini grup düzeyinde ve bireysel düzeyde yaşamaktadırlar. Kültürleşme deneyimi göç eden grubun yerli grupla teması, iletişimi ve katılımına bağlı olarak güç ya da görece kolay yaşanabilmektedir. Bu noktada göç eden grupların sahip oldukları sosyal destekler, göç edilen ülkede kendilerine karşı oluşturulan sosyal tutumlar, yeni yaşamdan beklentiler, yeni kültürde bulunanlar yeni yaşam stratejilerinin geliştirilmesi açısından etkili faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada her iki grubun da karşı tarafı nasıl algıladığının bilinmesi, doğabilecek uyumsuz ilişkileri önleyebilecektir.

Sözü edilen bu problemler temelinde, bir alan araştırmasına dayanan tezin konusunu Balkan ülkelerinden Türkiye'ye çeşitli göç dalgalarıyla farklı tarihlerde göç etmiş Bulgaristan, Yunanistan ve eski Yugoslavya (Boşnak) göçmenleri oluşturmaktadır. Tez, göç, uyum, kimlik (aidiyet) süreçlerini farklı Balkan göçmeni grupları özelinde birarada ele alan bir araştırma tasarımına sahiptir. Araştırmanın içeriği, göç edenlerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerini, göç edenlerin buldukları yerleşim yerlerinde karşılaştıkları sorunları, bu grupların örgütlenme biçimlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan taşıdığı potansiyeli, göçmenlerin kimlik algısı, aidiyet oluşumları ve bunlara ilişkin söylem biçimlerini, göçmenlerin yerellerle olan etkileşimlerini, yerli halkla koşullarını nasıl karşılaştırdıklarını, toplumun göçmenlere nasıl davrandığını, göçmenlerin ve yerellerin birbirlerini nasıl algıladıkları ve tanımladıkları, bu grupların topluma katılma düzeyleri vb. konuların tespitini sağlayacak bilgileri içerecek biçimde planlanmıştır. Genel olarak ifade edilecek olursa, bu araştırmada, göçmen grupların Türkiye nüfusuna katkılarına ek olarak, sosyo-kültürel yapıları ve buna bağlı olarak Türkiye'deki sosyal yapıdaki bütünleşme olgusuna etkileri üzerine odaklanılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Ülkelerin göç sonucunda meydana gelen sorunları gidermeye yönelik çeşitli girişimleri, politikaları söz konusudur. Türkiye günümüzde sadece iç göç sorunsalıyla değil aynı zamanda farklı türden göç sorunlarıyla (dış göç, beyin göçü, mülteci sorunu vb.) karşı karşıyadır. Türkiye’de çeşitlenen göç türleriyle ortaya çıkan sorunları çözmek için, belirli stratejiler oluşturabilecek, stok veriler sağlayacak ve geleceğe ilişkin projeksiyonlar oluşturabilecek ulusal ve uluslar arası nitelikte (hem büyük hem de küçük ölçekli) göç araştırmalarına ve incelemelerine gereksinim vardır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de göçlerin neden olduğu ekonomik, sosyal, kültürel değişimler ve kimlik dönüşümleri, araştırılması, incelenmesi zorunlu olan konular arasındadır. Göçmenlerle ilgili merak edilen kültürel kimlik ve uyum sorunları, sadece onların değil bütün bir toplumu etkileyen ve ilgilendiren meseleler olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de bugün Balkan’lardan göç etmiş önemli bir göçmen nüfusu yaşamaktadır. Ancak, bu kitleleri hedef alan araştırma ve inceleme sayısı yeterli gözükmemektedir. Özellikle göç (uluslar arası göç) ve göçmen meselesinin kimlik boyutuyla ele alındığı araştırmaların sayısı yetersiz kalmaktadır.

Bu araştırma genel olarak, yerinden olmuş, göç etmek zorunda kalmış kesimler açısından göçün yarattığı sorunların ne boyutta olduğunu veya sorun yaşanıp yaşanmadığını tespit etmeyi; göçmen gruplarının sosyo-kültürel yapısında meydana gelen değişiklikleri saptamayı; İzmir-Bornova (Altındağ, Çamdibi, Yeşilova bölgeleri) özelinde Balkan göçmenlerinin kimlik algısı, aidiyet oluşumları ve bunlara ilişkin söylem biçimlerini belirlemeyi; bu grupların örgütlenme biçimlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan taşıdığı potansiyeli açığa çıkarmayı; mevcut durumun geçerli bir şekilde analiz edilmesini ve böylelikle sorunların doğru tespitinin yapılarak çözüm üretme noktasındaki ilgili kuruluşların çalışmalarına katkı sağlayacak bilgiler sunmayı hedeflemektedir. Temel olarak bu tez göç, sosyal bütünleşme, uyum, kimlik, aidiyet eksenli küçük ölçekli bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Bu genel amaçlar doğrultusunda, bu araştırmada yanıtı aranan sorular veya başka bir deyişle, araştırmanın (spesifik olarak gerçekleştirmeyi hedeflediği unsurlar) şu şekilde belirtilebilir:

Amaç-1: Türkiye'ye Balkanlar'dan çeşitli göç dalgalarıyla farklı tarihlerde göç etmiş Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerinin Türkiye'deki uyum süreçlerini İzmir-Bornova (Altındağ, Çamdibi ve Yeşilova bölgeleri) özelinde değerlendirmek,

Amaç-2: Göçmenlerin yaşadığı deneyimleri, kendilerini nasıl tanımladıkları, nereye ait hissettikleri ve kendileri için nasıl bir kimlik tanımlaması yaptıklarını, kendilerini tanımlarken nasıl bir kimlik formu kullandıklarını ve bunun dayandığı zemini tespit etmek, ayrıca çoklu-kimlikler/aidiyetler kavramlarının bu gruplar için geçerliliğini test etmek,

Amaç-3: Göçmenlerin yerellerle olan etkileşimlerini, yerli halkla koşullarını nasıl karşıladıklarını, toplumun göçmenlere nasıl davrandığını, göçmenlerin ve yerellerin birbirlerini nasıl algıladıkları ve tanımladıklarını ortaya çıkarmak,

Amaç-4: Göçmenlerin, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını tespit etmek; göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunları, konut, iş bulma seçenekleri vb. gibi konuları, beklentilerin karşılanma düzeyini tespit etmek ve değerlendirmek,

Amaç-5: Farklı Balkan göçmeni grupları arasındaki farklılıkların ve etkileşimin ne düzeyde olduğunu saptamak,

Amaç-6: Göçmen gruplarının topluma katılma, bütünleşme düzeylerini belirlemek,

Amaç-7: Göç edenlerin bu topluma katılma, uyum sağlama konusunda yaşadıkları bir problem varsa bu problemin çözümlenmesini (uyumun sağlanmasını) kolaylaştıracak faktörleri ortaya koymak olarak ifade edilebilir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Toplumsal ve ekonomik değişim süreçlerinin hem bir sonucu hem de bir nedeni olarak da değerlendirilebilecek olan göç, her şeyden önce kendi özgüllüğü olan bir süreçtir. İçduygu ve Ünalın'ın (1998:40) belirttiği üzere, bu sürecin en önemli öğeleri arasında, göçün kaynaklandığı yerleşim, göç eden kişiler, göçün ulaştığı yerleşim ve bütün bunları içine alan göç olgusu yer alır. Göç araştırmalarında göç sürecinin bu

çeşitli unsurları arasındaki bağı kurmak çok önemlidir. Bu çerçevede, göç sürecini, hem nedenlerini hem de sonuçlarını içine alan bir bütünsellik içinde görmek, bu bütünselliğe tarihsel ve toplumsal bir bakış açısıyla yaklaşmak ve göç süreci içindeki bu farklı unsurların birbirlerine göreceli konumlarını göz önünde bulundurmaya çalışmaktır.

Türkiye göç konusunda sağlıklı, düzenli bir bilgi toplama sisteminden yoksundur. Bu konudaki bilgiler yani ülkedeki göçün genel boyutu-yönü hakkındaki bilgiler çoğunlukla genel nüfus sayımları ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından her beş yılda bir ülke genelinde yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları verilerinden sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunlara ek olarak, yerel nitelikte nispeten daha küçük ölçekli ve sınırlı araştırmalar da bu konuda veri sağlamaya çalışan çabalar olarak dikkat çekmektedir (TGYONA, 2006:1-6). Şüphesiz bu konuda hem nicel hem nitel veriler sağlayan çok farklı ölçeklerde çalışmalara ihtiyaç vardır. Zira, göç çok boyutlu bir olgudur, dolayısıyla bu olgunun çok çeşitli boyutları ayrı ayrı araştırmaların konusunu oluşturmalıdır. Bu tez, Türkiye'deki göç olgusunun önemli bir boyutu olan Balkan ülkelerinden Türkiye'ye göç ve göçmen meselesini sosyal bütünleşme, uyum, kimlik, aidiyet süreçleriyle birlikte ele alan küçük ölçekli bir araştırmadır.

Balkanlar'dan Türkiye'ye üç yüz yıldır devam eden göç süreci gerek Türkiye menfaatleri, gerekse insani açıdan önemli ve farklı boyutlarıyla birlikte araştırılması gereken bir konudur. Türkiye'de bu konuda tarihsel perspektiften bakılarak yapılmış birtakım çalışmaların olmasına rağmen, konuyu sosyolojik açıdan ele alan çalışma sayısı fazla değildir. Sosyolojik boyutta konuyu irdeleyen çalışmaların çoğunlukla Balkan göçmenleri kapsamında daha çok tek bir grubu ele aldıkları (örneğin sadece Bulgaristan göçmenleri veya sadece Boşnak grubu gibi) ve konuyu karşılaştırmalı bir perspektiften ele almadıkları görülmektedir.

Dolayısıyla, bu tez Balkan ülkelerinden Türkiye'ye göç ve göçmen meselesini kimlik, sosyal bütünleşme, uyum, aidiyet süreçleriyle birlikte değerlendirmesi ve aynı zamanda farklı göçmen gruplarını (Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerini) bir arada ele alması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu anlamda, çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu tez, genelde (uluslar arası) göç ve

özelde Balkan ülkelerinden Türkiye'ye göç ve göçmen meselesi ile ilgili olarak tamamlayıcı ve güncel nitelikli bir araştırma olma niteliğine sahiptir.

Kısacası, bu araştırmanın/tezin İzmir-Bornova (Altındağ, Çamdibi ve Yeşilova bölgeleri) özelinden hareketle Türkiye'deki mevcut göç meselesini farklı bir (kimlik, aidiyet ve bütünleşme) boyutuyla birlikte ele alması, mevcut literatür için önemli bir bilgi kaynağı ve veri sağlayacağı umudunu taşımaktadır. Ayrıca, araştırma sonuçlarının ve elde edilecek verilerin özellikle yerel yönetimler ve Göçmen dernekleri tarafından değerlendirilebileceği ve onların bu konuda yapacakları etkinliklere yol gösterici ve önemli bir bilgi kaynağı olabileceği düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırları

Bir alan araştırmasına dayanan bu tezin sınırlılıkları şu şekilde ifade edilebilir: Bu tez, araştırma alanı olarak belirlenen İzmir iline bağlı Bornova ilçesinin Altındağ, Çamdibi ve Yeşilova semtlerinin/bölgelerinin ağırlıklı olarak farklı Balkan göçmeni gruplarını barındıran bir yapı sergilemesi ve buna bağlı olarak araştırma konusuna uygun bir bölge olduğu kabulüyle sınırlıdır. Araştırma, Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgelerine farklı tarihlerde göç etmiş olan Bulgaristan, Yunanistan ve eski Yugoslavya (özelde Boşnak) göçmenlerini kapsamaktadır. Bu araştırma, Balkan göçmenlerini bütünüyle kapsayacak geçerli genellemelerde bulunma gayreti içinde olmamasına ve ayrıca Türkiye'ye ve dolaylı olarak İzmir iline yönelik gerçekleşen göçün 'mahiyetini' tüm boyutlarıyla ortaya koyma gibi bir iddiası bulunmamasına rağmen, çalışma sonunda elde edilen verilerin Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgeleri özelinde genel olarak Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerinin göç, kimlik, uyum, bütünleşme ve aidiyet bağlamında belirli özelliklerini/eğilimlerini (mevcut durumlarını) sergilemek bakımından yol gösterici bir işlevde bulunabileceği ileri sürülebilir.

1.5. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

1.5.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Balkan göçmenlerinin Türkiye'de yoğun olarak yerleştirildikleri (yerleştikleri) bölgelerden/illerden biri İzmir ilidir. İzmir'in tarihi M.Ö. 3000'li yıllara dayanır. Bu eski tarih İzmir'e zengin bir kültür kazandırmıştır. Bu kültür zenginliği içinde

Balkanların çok büyük etkisi olmuştur. Yapılan araştırmalarda İzmir ve çevresinde kabaca yaklaşık 1.5 milyon Balkan göçmenin yaşadığı iddia edilmektedir (Sait, 2007:11).

Görece gelişmiş bir kent yapısına sahip olan İzmir'in bazı yerlerinde farklı göçmen grupları kent merkezi sınırları içinde yerli halkla birarada otururken, birçok yerde hemen hemen sadece göçmenlerin yaşadığı “göçmen mahallesi” ya da “göçmen semti” olarak adlandırılan yerleşim yerleri bulunmaktadır. İzmir'deki Balkan göçmenlerinin temel yerleşim alanları, Gaziemir, Sarnıç, Buca, Şemikler, Horozgidik, Yaylacık, Seyrek, Gerenköy, Görece, Bornova (Pınarbaşı, Atatürk Mah, Mevlana Mah., Altındağ, Yeşilova, Çamdibi, Koşukavak gibi) ve Göçmen Konutlarıdır. Bu yerleşim alanlarında farklı göçmen grupları değişen oranlarda ağırlıklı olarak ikâmet etmektedirler.

Bu **araştırmada evren** olarak İzmir ili Bornova ilçesinin “Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgeleri/sempteri” belirlenmiştir. Araştırma için, kent merkezi sınırları içinde, (az sayıda da olsa) yerli halkın ve yerli göçmen halkın da bulunduğu daha çok farklı Balkan göçmeni gruplarını bir arada barındıran (Balkan) göçmeni mahallesi ya da göçmen semti olarak bilinen/adlandırılan yerleşim yerleri taranmıştır. Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgeleri bu tip bir tanımlamaya uygun olan yerleşim yerleri arasında olduğu için evren olarak bu semtler seçilmiştir.

Göç olayı istatistiki olarak kendi başına “özel” diye adlandırılabilir bir olgudur. Bu tür saha çalışmalarına dayanan araştırmalarda evren ve örneklem büyüklüğü ve tabakalama açısından önemli zorluklar vardır. Kempren'e göre, esasında göçmen ve mülteciler üzerine yapılan çalışmalarda birçok örneklem güçlüğü yaşanır, özellikle de tesadüfi ve sistematik örnekleme teknikleri kullanmayı düşünen araştırmacılar için durum daha da zordur. Bu güçlüğü üç temel nedeni vardır: Birincisi, adres ve isim listelerinin doğruluk oranlarının düşük olması, ikincisi, göçmen ve mültecilerin sürekli hareket halinde olmaları yani hareket oranlarının yüksek olması, üçüncüsü ise, konumlarından kaynaklı olarak bu tarz çalışmalara şüphelerle bakmaları ve sosyal bilimlerdeki araştırmalara aşina olmamalarıdır (akt. Gün, 2007). Örneklem ile ilgili bu güçlükler daha çok mülteciler için geçerlidir. Dolayısıyla, bu araştırmanın konusunu oluşturan göçmen grupları için bahsedilen bu güçlükler geçerli değildir.

Ancak, bu araştırmanın yapıldığı göçmen gruplarıyla da farklı güçlükler yaşanabilmektedir. Örneğin bu göçmen grupları (hepsi olmasa da) nispeten kapalı alt gruplar olarak yaşarlar ve toplumun diğer gruplarıyla fazla karışmazlar ve ayrıca kimi zaman kullanılan dilin anlaşılma düzeyinde yaşanan problemler söz konusu olabilmektedir. Bir diğer konu, bu tür grupların araştırmaya katılmada gösterdikleri isteksizliktir. Bu sorunu giderebilecek çözümlerden biri o grup tarafından lider olarak kabul edilen kişilerin yardımını almaktır. Ya da o grupları bilen/tanıyan o grubun içinden kimselerle diyalog kurmaktır. Başka bir deyişle, bazı göçmen gruplarına ulaşmada o grupların içinde yer alan kişilerden yararlanmak kimi zaman daha işlevsel olabilmektedir. Ayrıca, yine bazı gruplara grubun dışından insanların girmesi zor olabilmekte veya mümkün olmayabilmektedir. Bu araştırma için söz konusu bu zorlukların fazla yaşanmayacağı düşünülen bir evren belirlenmiştir. Dolayısıyla, evrenin Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi semtleri olarak belirlenmesinin bir nedeni araştırmacının daha önceden bu yerleşim yerlerini tanınması ve veri/bilgi toplama konusunda kendisine yardımcı olacak göçmen topluluğundan bazı kişilerin olmasıdır. Ayrıca, bu semtlerin evren olarak belirlenmesinin bir diğer nedeni bu bölgelerin birbiriyle sınır olması dolayısıyla araştırma sürecinde ulaşım açısından kolaylık sağlaması olmuştur.

Göç gibi sürekli devinim içinde olan bir süreçte, göç etmiş kişilerin/ailelerin tespit edilmesiyle ilgili sıkıntılar daima söz konusudur. Bu tespiti yapmak zor olmakla birlikte mümkün olsa da, her araştırma için her zaman gerekli ve şart olmayabilir. Bu araştırma, göç olgusunun kimlik, aidiyet, sosyal bütünleşme ve uyum gibi daha çok bireysel olan yönlerini (kişilerin anlam dünyalarını inşa süreçlerini) öncelikli olarak irdelemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, bu tip bir araştırmada göç edenlerin tam bir tespiti içine girmek ve çok geniş bir örneklem kümesi üzerinde çalışmak zorunlu bir boyut/unsur olarak değerlendirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma kapsamında analiz birimi olarak hanehalkı, hanehalkı üyesi yerine kişi görüşmesi gerçekleştirilen kişiler tercih edilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın tamamında analiz birimini kişi görüşmesi gerçekleştirilen kişiler oluşturmaktadır. Örneklemin oluşturulması için, herhangi bir kota veya tabaka belirlenmemiştir. Örneklem, özellikle nicel araştırmanın uygulanması için gereken masraflar, alanın zorluğu, zaman ve diğer koşullar yönünden sınırlar başka bir deyişle araştırmanın ilerleyebilmesi konusunda olanaklar ile doğru orantılı olarak oluşturulmuştur. Bu nedenle, **araştırmanın örneklemi** belirlenen evrenden (Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgelerinden) tesadüfi (random) örnekleme tekniği ile seçilmiştir.

Bu doğrultuda farklı göç dalgalarıyla farklı tarihlerde göç etmiş toplam 117 Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmeni örneklem kapsamına alınmıştır. 117 kişilik örneklem grubu içinde Bulgaristan göçmenlerinin sayısı 40 kişi, eski Yugoslavya (Boşnak) göçmenlerinin sayısı 40 kişi ve Yunanistan göçmenlerinin sayısı 37 kişidir. Esasında araştırma öncesi belirlenen/hedeflenen sayı Bulgaristan göçmenleri 45 kişi, Yunanistan göçmenleri 45 kişi ve Boşnak göçmenleri 45 kişi olmak üzere toplam 135 kişiydi ve 135 kişiye anket uygulanmıştır. Ancak verilerin değerlendirilmesi aşamasında güvenilirliğinden (iç tutarsızlık, eksik cevapların çokluğu gibi nedenlerden dolayı) şüphe edilen cevap kağıtları iptal edilmiş ve yukarıda verilen sayılarla (117 anketle) sınırlı kalmıştır. Sayılar, üç farklı göçmen grubunun aynı zamanda gerektiğinde birbiriyle de karşılaştırma yapmaya olanak verecek biçimde belirlenmiştir. Ayrıca, görüşmelerde değişik yaş gruplarından kişilerin kapsanmasına ve farklı cinsiyet gruplarından kişilerin eşit ölçüde temsil edilmesine (veya nispeten dengeli dağılmasına) özen gösterilmiştir. Dikkat edilen bir diğer husus, göçmenlerin dönemsel olarak farklı göç tarihlerine sahip olmalarıdır. Bu sayede, ihtiyaç duyulduğunda eski ve yeni göçmenleri bir ölçüde karşılaştırma olanağı bulunmuştur.

1.5.2. Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği

Bilimsel bir araştırmanın amacı, bilimin çeşitli düzeylerde öngördüğü bilgileri sağlamaktır. Bilimin amacı ise üzerinde çalışılan evreni anlamaktır. Dolayısıyla, bilimsel araştırma, sistemli, düzenli, sınıflandırılmış ve aralarında bağları kurulmuş bilimsel bilgilere ulaşmak için, bu nitelikteki bilgileri üretmek için yapılır (Güven, 2001:8).

Bu araştırmanın hedefleri doğrultusunda niteliksel ve niceliksel veri toplama teknikleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmada nitelden nicele doğru geçiş yapılan bir yöntem kullanılmıştır. Genel olarak ifade edilecek olursa, niceliksel çalışma öncesinde niteliksel bir araştırmanın gerçekleştirilmesi yoluyla hem niceliksel araştırmada uygulanacak olan soru kağıtlarına yönelik ön bilgi derlenmesi hem de niceliksel araştırma yoluyla elde edilemeyecek olan bilgilerin toplanması amaçlanmıştır.

Bilimsel nitelikteki bir araştırmada bilgi/veri toplama aşamasında tek bir teknik benimsenebileceği gibi birden fazla teknik de tercih edilebilir. Bu çalışmada,

genellenebilirliği daha yüksek ve sayıllaştırmaya imkân veren bilginin üretilmesinde kullanılan niceliksel yöntem ve temelinde sosyal olguları bağlı buldukları çevre içinde anlamaya ve araştırmaya çalışan yorumlayıcı anlayışa (anlamaya) dayanan niteliksel araştırma yönteminin birlikte kullanılması tercih edilmiştir. Bu tercihin yapılmasında, her iki yöntemin güçlü ve kısıtlı oldukları farklı yönlerinin olması ve dolayısıyla her iki yöntemin güçlü olan yönlerinden faydalanma isteği etkili olmuştur. Ayrıca, araştırmanın konusu itibariyle böyle bir tercihte bulunulması kaçınılmaz olmaktadır. Araştırmanın tasarımı hem bazı sosyal olguları tamamen anlamaya dönük olması hem de nispeten genellenebilir bilgiler elde etmeye dönük olması nedeniyle bu iki teknik bir arada kullanılması gerekmiştir. Dolayısıyla, anketten önce yapılmış derinlemesine görüşmelere, nicel verilerin nitel verilerle desteklenmesinin yararlı olacağı düşüncesiyle gereken yerlerde başvurulmuştur. Araştırma sırasında alandaki sistematik gözlemlerimizden de ihtiyaç duyulduğunda yararlanma yoluna gidilmiştir.

Niteliksel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içinde araştıran ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Niteliksel araştırmayı niceliksel bir araştırmadan farklılaştıran en temel özellikler arasında, niteliksel yöntemin sosyal olguların göreliliğini ve hareketliliğini yakalamaya çalışması ve araştırılan konuyu, ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak vermesi yer almaktadır. Niteliksel araştırmalarda amaç, niceliksel araştırmalarda olduğu gibi görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki farklılığı saptamak ve buna göre sayıllaştırılmış karşılaştırmalar yapmak değildir. Bu tür çalışmalarda önceden belirlenmiş yanıtlara ilişkin bir beklenti yoktur ve daha esnek, keşfe yönelik bir görüşme süreci vardır.

Bu araştırmada niteliksel araştırma ile amaçlanan göç edenlerin yaşadıklarını daha derinden anlamak, göç öncesi, göç süreci ve göç edilen yerde yaşananları bu süreci yaşayan kişilerin kendi ifadeleriyle aktarmalarına olanak sağlayarak ve böylece, fikirler, temalar üzerinde durularak, bu sürecin biraz daha yakından keşfedilmesi, davranış ve eğilimler hakkında öngörü elde edilmesidir. Niteliksel araştırmadan elde edilen sonuçlar bir genellemeye ulaşmaktan çok, bu süreçte yaşanan durumları biraz daha yakından ve derinlemesine anlamayı amaçladığından niteliksel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine görüşme yöntemi tercih edilmiştir.

Derinlemesine görüşme yöntemi, süreçte yaşananların bireysel görüşmeler yoluyla daha kolay ifade edileceği düşünülerek seçilmiştir.

Araştırma genel olarak dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ilk aşamasında uygulamanın yapılacağı alana gitmeden önce konuya ilişkin mevcut bilgiler/veriler derlenip genel bir teorik/kavramsal analiz yapılmıştır. Bu ön analiz, araştırmanın sonraki aşamaları için temel yönlendirici bir role sahip olmuştur.

Araştırmanın ikinci aşaması da kendi içinde iki ayrı evreden oluşmaktadır. İkinci aşamanın birinci evresinde niteliksel çalışma bağlamında gözlem ve açık görüşmeler yapılmıştır. Bu sayede araştırma bölgelerinde yaşayan bireyler ve mekân/çevre hakkında ön bilgiler toplanıp, uygun bir örneklem kümesi oluşturulmuştur. Bu konuda özellikle bazı göçmen derneklerinden temsilcilerle ve farklı dönemlerde/tarihlerde göç etmiş farklı yaş gruplarından kişilerle sistematik olmayan açık görüşmeler yapılmıştır. Alanda gözlem ve görüşmeler yoluyla yapılan bu ön soruşturmalardan elde edilen izlenimler/bilgiler konuya ilişkin mevcut teorik/kavramsal bilgilerle birarada değerlendirilmiş, böylece araştırma öncesinde belli bir ölçüde belirlenen amaçlar, oluşturulan sorunsallar, sınırlar, varsayımlar, hipotezler tekrar gözden geçirilip, yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buradan elde edilen verilerle ikinci aşamanın ikinci evresine geçilmiş ve belli bir sistematiğe (az sayıda olsa da) derinlemesine/ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır. Niteliksel bilgi toplamanın temel amacı, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen kişilerle (evrene genelleme zorunluluğu olmadan) derinlemesine görüşmelerin yapılmasıdır. Görüşmelerden elde edilen nitel veriler söylem analizi yoluyla çözümlenip/değerlendirilmiştir. İkinci aşamanın her iki evresinden elde edilen veriler/bilgiler mevcut teorik/kavramsal bilgilerle tekrardan gözden geçirilip, gerekli düzenlemeler yapıp alandan sistematik olarak nicel yöntem bağlamında veri toplama aşamasına geçilmiştir. Dolayısıyla bu aşamalar araştırmanın hipotezleri ve üçüncü aşamada gerçekleştirilmiş olan anket uygulaması için temel oluşturmuştur.

Üçüncü aşama da kendi içinde iki evreden oluşmaktadır. Üçüncü aşamada nicel teknik bağlamında standart anket soruları hazırlanıp uygulanmıştır. Bu sayede gözlem ve görüşmeler yoluyla elde edilemeyen bilgilerin/verilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Bu aşamada, önceki aşamalarda (gözlem ve görüşmelerden) elde edilen tüm veriler anket sorularının oluşturulmasında kullanılmıştır. Başka bir deyişle niteliksel

araştırmadan (derinlemesine görüşmelerden) elde edilen bilgiler/veriler, niceliksel araştırmanın soru kağıdında vurgulanması gereken noktaları, soru sorma biçimini, kullanılan kelimeleri, kavramları vb. biçimlendirmiştir. Esasında, bu araştırmadaki yöntem olarak temel hedef, açık veya sistematik görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda (anket tekniğine) uygun sorular oluşturup uygulamaktır. Dolayısıyla, bulguların yorumlanması aşamasında temel/asıl olarak anket sorularından alınan yanıtlar doğrultusunda analiz yapılmıştır. Gerektiği yerlerde görüşmelerden elde edilen söylemlere başvurulmuştur. Üçüncü aşamanın ilk anket uygulaması pilot çalışma biçiminde gerçekleştirilmiştir. Anketin (teknik) güvenilirliği bu şekilde test edildikten sonra üçüncü aşamanın ikinci safhasına geçilmiş ve belirlenen örnekleme son veri toplama işlemi (anket uygulaması) gerçekleştirilmiştir.

Dördüncü aşamada, planlanan hedefler doğrultusunda son veri toplama aşaması da tamamlandıktan sonra, elde edilen (ağırlıklı olarak nicel) veriler daha önceden elde edilmiş olan ve analiz-yorumu yapılmış olan (nitel) verilerle bir arada analiz edilip yorumlanmıştır. Anket verileri SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Tezin bundan sonraki adımları raporlaştırma sürecinin tamamlanması biçimde yürütülmüştür.

Genel olarak dört ayrı aşamada gerçekleştirilmiş olan bu araştırmanın tüm aşamalarını esasında araştırma sürecinin birbirinden bağımsız evreleri olarak değil, her aşamayı birbiriyle ilişkili bir bütünsellik içinde düşünmek faydalı olacaktır. Layder'in (1998:49) ifade ettiği üzere araştırmanın tüm aşamaları/evreleri esasında zamansal olarak katı ardışık bir sırada değil esnek bir yapıda olmalıdır. Araştırma süreci esnek bir yapıya sahip olmalı ve süreçte ortaya çıkan araştırma öncesi planlanmamış unsurlar birtakım değişikliklerin yapılmasına fırsat verebilmelidir. Ayrıca, araştırmanın tüm aşamaları birbirini tamamlayan yani teori ve uygulamanın (teori-pratik) eşzamanlı olarak yürüdüğü bir süreçtir. Dolayısıyla, bu araştırmada, teori ve uygulamanın çoğunlukla eşzamanlı olarak götürülmeye çalışıldığı bir yöntemin benimsendiği söylenebilir.

1.6. Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri

Yöntem konusuyla ilgilenenler arasında, hipotez ve varsayım kavramlarının neyi ifade ettiği konusunda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Çoğunlukla hipotez karşılığı

olarak faraziye (varsayım) kullanılmasına rağmen, bir kısım metodologlar varsayıma sayılı, hipoteze de denence demektedirler. Örneğin, Bilgiseven (1989:138-202), hipotez karşılığı faraziye (varsayım) kavramını kullanırken, Karasar (1982:72) ve onun etkisinde kalanlar, sayılı ve denence kavramlarını kullanmaktadırlar. Esasında bu karışıklık, hipotez cümlesini kurarken şart cümlesini ifade etmeden cevap cümlesini bir hüküm halinde söylemekten ileri gelmektedir. İster şart ve cevap cümlesi tek bir cümle halinde ifade edilmiş olsun, isterse ayrı ayrı ele alınmış olsun, bilimsel araştırmanın temelini varsayımlar, binanın kendisini de hipotez oluşturur. Ancak varsayımlarla hipotezler arasında birçok bakımdan benzerlikler bulunmaktadır. Öncelikle her ikisi de ön hükümdürler ve genellemeler içerirler. Düz cümle şeklinde ifade edilirler ve yanlış veya doğru olabilirler. Ancak, varsayımlar test edilmek için değildirler. Varsayımlar araştırmanın üzerinde kurulduğu temeldir. Varsayımlar, “..dır” eki ile biter ve kesin kararlanmış gibi doğruluğu tartışılmaz kabul edilir. Varsayımlar yanlış olduklarında araştırma çöker. Fakat, hipotezler, problemin çözümü iddiasında bulunan ön önermelerdir. Araştırma süresince doğruluk veya yanlışlıklar test edilir (Aslantürk, 1995:33-34). Başka bir deyişle, hipotez, araştırmacının, araştırmaya başlamadan önce, ön gözlemlerden, olayların irdelenmesinden, kaynakların incelenmesinden, yaşantıların yoklanmasından araştırmanın sonucuna ilişkin tahmin olarak tanımlanabilir (Yazıcıoğlu; Erdoğan, 2004:4). Ya da Karasar’a (1991:72) göre, denence (hipotez), değişkenler arasında ilişki olduğunu savunan bir ifadedir.

Bilimsel araştırmalarda zorunlu olarak bir hipotezin bulunup bulunmayacağı veya gerekli olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Ancak, her araştırmada varılmak istenen bir hedef, bir amaç veya bir iddia mutlaka vardır. Açıkça söylenmiş olsun veya olmasın, hipotez bu amaç ve iddianın içinde gizli olarak zaten bulunmaktadır. Dolayısıyla hipotez bu amaç ve iddianın sistematik olarak formüle edilmiş şeklinden başka bir şey değildir. Sistematik olarak inşa edilmiş bir amaç, neyin aranmakta olduğunu gösterir. Neyin arandığı bilinince, nerede ve nasıl bulunacağı da böylelikle kolaylaşacaktır. Hipotezin doğruluğu veya yanlışlığı araştırma süreci içinde ortaya çıkacaktır. Bu süreçte, hipotezler ya yeniden düzenlenir, ya da daha önceki hipotezler terk edilir ve yerine yeni hipotezler kurulabilir (Aslantürk, 1995:31).

Bu açıklamalardan hareketle bahsedilen konuda araştırma için oluşturulan **varsayım ve hipotezler** şu şekilde ifade edilebilir:

Varsayım-1: Göç, kimlik, aidiyet, bütünleşme ve uyum süreçleri arasında ilişki vardır.

Varsayım-2: Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri Balkan Türkleridir (soydaşlardır) ancak Türk soyu ve kökeninden olmayan Müslüman Boşnak göçmenleri de Türkiye’de bir etnik grup değildir.

Varsayım-3: İncelenen Balkan göçmeni gruplar tarihsel geçmiş/köken ve kültürel değerler bakımından bu ülkenin bir parçası olduklarından Batı ülkelerindeki göçmen azınlıkların ele alındığı şekliyle analiz edilemez.

Varsayım-4: İncelenen Balkan göçmeni gruplar ortak tarihsel geçmiş/köken ve kültürel değerler nedeniyle sadece dış göç (uluslar arası göç) olgusu ekseninde değerlendirilemez.

Bu temel varsayımlar dışında, araştırmanın dayandığı belli başlı teknik varsayımlar şu şekilde ifade edilebilir:

Varsayım-5: Seçilen araştırma bölgesi tez konusunun kapsamına uygun bir bölgedir.

Varsayım-6: Anket formundaki sorular ölçülebilir olarak şekillendirilmiştir.

Varsayım-7: Tez içeriği, empirik olarak araştırmaya müsait bir konudan oluşmaktadır.

Varsayım-8: Görüşülen kişilerden alınan yanıtlar gerçeğe uygun beyanlardır.

Yukarıda ifade edilen belli başlı varsayımlar dışında araştırma süreci içinde oluşturulan *hipotezler* şu şekilde ifade edilebilir:

Hipotez-1: Aynı mekânın paylaşımı veya kümeleşme, geleneksel ağ ilişkilerinin sürdürülmesi, bir gruba aidiyet ve güven ihtiyacının düzeyiyle doğru orantılı olarak gelişecektir.

Hipotez-2: Göçmen ağlarının güçlenmesiyle toplumun diğer kesimleriyle ilişki içine girmek, bütünleşmek ters orantılı olarak gelişecektir.

Hipotez-3: Göçmenlik araçsal olarak kullanılmaya başlandıkça bir yere ait olma hissi kişisel kimliğin ötesine geçip, toplumsal ve siyasal pratikler aracılığıyla yeniden üretilerek toplumsal kimliğe dönüşecektir.

Hipotez-4: Bireyler kendilerini daha güvende hissettikçe veya mevcut toplumsal kurumlar bireye güven verdikçe genç kuşaklarla birlikte geleneksel ağ ilişkileri de görece zayıflayacaktır.

Hipotez-5: Tarih ile kurulan bağlar, ortak geçmiş, benzer/yakın kültürler bireylerin kimlik oluşumlarında/tercihlerinde etkili olacaktır.

Hipotez-6: Herhangi bir topluma karşı aidiyet geliştirme, sadakat duyma, bireyin o toplumla (ya da toplumlarla) kültürel benzerliği ve tarihsel bağı ölçüsünde doğru orantılı olarak gerçekleşecektir.

Hipotez-7: Göç öncesi insanların göç edecekleri yere ilişkin beklentilerinin göç sonrası dönemde karşılanma düzeyi yani istihdam, kentsel birtakım fırsatlara ulaşılabilirlik, konut sahipliği, gelir artışı vb. konuların karşılanması, kişilerin buldukları yere kendilerini ait hissetmelerini ve böylelikle göç edilen yerle bütünleşmenin daha kolay olmasını sağlayacaktır.

Hipotez-8: Yerli kültürün norm ve değerlerine karşıt olmayan ortak bir kültürel kökenin varoluşu, gelinen topluma aidiyetin geliştirilmesi ve bütünleşmeyle doğru orantılı olarak gerçekleşecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve TEORİK AÇIKLAMALAR

2.1. Göç Olgusuna İlişkin Açıklamalar

2.1.1. Kavram Olarak Göç

Göç konusuyla ilgili literatürün çokluğuna rağmen yapılmış tanımlamalar oldukça azdır. Bunun nedeni, araştırmacıların göç kavramını yeterince açık görmeleri ve tanımı yerine onu ortaya çıkaran koşulları açıklamaya yönelmiş olmalarıdır. Bu anlamda, göç kavramı herkeste az çok aynı şeyi çağrıştırmaktadır; çevre değiştirme, yer değiştirme vb. (Yalçın, 2004:11).

Esasında, göç, öncelikle fiziksel mekândaki hareketlilik olarak değerlendirilse de, bireylerin ve toplumların üzerinde çok daha geniş etkiler yaratan önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Literatürde göçle ilgili yapılan tanımlamalar incelendiğinde çoğunlukla ‘yer değiştirme’ unsuruna vurgu yapıldığı görülmektedir.

Dinamik bir süreç olarak göç, belli bir yerleşmede yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli ve farklı nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere veya nispeten sürekli olarak gitmesi anlamına gelmektedir (Akgür, 1997:41). Bu anlamda, Karpat’ın (2003:3) ifadesiyle göç, asıl yerinden, ulaşılmak istenen yere harekettir. Ünalın (1998:91) ‘göç’ün tanımında, mesafe, zaman ve kalıcılık olmak üzere üç boyuttan söz eder. E. S. Lee’nin (1996:16) göç tanımında genel itibarıyla kalıcı veya yarı kalıcı ‘yer değiştirmeler’e vurgu söz konusudur. Akkayan’a göre (1979:22) göç, birey ve grupların ekonomik, sosyal, kültürel vb. nedenlerden dolayı hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını ya da bir kısmını geçirmek üzere tamamen veya geçici olmak üzere bir yerden başka bir yere gitmelerine denir. Marshall’a (1999:685) göre ise göç “(az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir”. Bir diğer tanıma göre ise “göç; şahıs, grup veya toplulukların fiili ikametgâhlarını isteyerek ya da zorla, kalıcı veya belirli bir süreyi kapsayıcı şekilde gerçekleşen fiziki mekân değişikliğidir” (Bilgili; Aydoğan; Güngör, 1996:327). Tekeli (1998:9) göç olgusunu, belirlenmiş bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayan insanların, kendi iradeleriyle

yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı olarak tanımlar.

İnsanlık tarihiyle özdeş bir biçimde değerlendirilebilecek olan göç olgusu, demografik, ekonomik, siyasi, psikolojik, antropolojik ve sosyolojik içeriklere sahip olması nedeniyle çok yönlüdür. Göçün bu özelliği, ona evrensel bir yaklaşım imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, göçle ilgili tanımlamalardan başlayarak, onunla ilgili teorik yaklaşımlara kadar kendini göstermektedir (Yalçın, 2004:3-4). Bu anlamda, göçün durağan bir olgudan daha çok, nedenleri ve sonuçları ile birlikte algılanan ve dolayısıyla bir süreci anlatan kavram olması, onun tanımlanması, ölçülmesi, çözümlenmesi, açıklanması ve yorumlanmasını hem kuramsal hem de görgül anlamda karmaşık bir hale getirmektedir (İçduygu; Ünalın, 1998:38).

Göç bir taraftan toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar, diğer taraftan da göçün kendisi toplumsal ve ekonomik dönüşümlere katkıda bulunur. Yarattığı etkiler bakımından tarihsel anlamda bir kırılma noktasını simgeleyen Sanayi Devriminin en önemli sonuçlarından biri, ekonomik nedenlere dayalı olarak gerçekleşen modern anlamdaki göçleri yaratmasıdır. Batı’da endüstrileşmeyle başlayan ve kırdan kente doğru bir yön izleyen göç hareketleri farklı düzeylerde olmak üzere tüm toplumları ilgilendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmış, yarattığı sorunlar/sonuçlar, sosyolojik anlamda çözüm bekleyen konular olmuştur. Özellikle vurgulanması gereken nokta, toplumların şu ya da bu şekilde göç olgusunun olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kalmış olmalarıdır.

“Göç”; bir ülke nüfusunu tayin eden “doğum” ve “ölüm” oranlarının yanında, üçüncü bir faktör olarak önem arz etmektedir. Bir ülkede, doğum oranı, ölüm oranını aşarsa ancak nüfus büyümekte, aksi takdirde küçülmektedir. Yine, bir ülke toplumuna “içegöç” ederek “göçmen” olarak katılan grupların, o ülke toplumundan başka bir ülke toplumuna girmek üzere “dışgöç” ederek “göçmen” olarak ayrılan gruplardan sayıca daha fazla olması halinde ancak nüfus artmakta, aksi takdirde azalmaktadır (Hess; Markson; Stein, 1988:500).

Moilonen, göçü insanın içine doğduğu, sosyalleştiği çevreyi bırakıp farklı/yeni bir bağlama gitmesi olarak tarif eder. Buna göre göç, göç edenin gerçek toplumundaki

sosyal destek ağlarını koparır ve farklı bir topluma uyum sağlama gibi zorlu bir görevi ona yükler. Ayrıca, göç edenler tanıdık/alışık olmadıkları bir sosyo-ekonomik sistemde ekonomik olarak hayatta kalma ve sosyal hareketlilikle baş etmek zorunda kalırlar (akt. Gün, 2007). Dolayısıyla göç, göç edenler için köklü değişikliklere neden olmaktadır. Göç eden kişilerin sosyal ve fiziki çevrelerinin değişmesi, bu yeniliklere uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. “Zamanda ve mekânda toplulaştırma, yarattığı filtrasyon tesiriyle kişileri yaşayacağı topluluğa yeniden uyuma zorlayan ya da zorlamayan yer değiştirmeleri ayrıştırma olanağı yaratmaktadır. Böylece göç, kişileri yeni bir topluluğa götüren dolayısıyla yeniden uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya bırakan bir yer değiştirme olmaktadır” (Tekeli, 1998:9–10).

Bu uyum sorunu da yine birbirinden bağımsız birçok değişkene bağlı olarak farklılık gösterir. Göç nedeni, göç eden kişiler, göçün türü, göçle varılan yer ve burada yaşananlar değiştikçe göç eden kişilerin karşılaştıkları uyum sorunları da değişmektedir. Dolayısıyla, göç edilen yeni ortama uyum konusu yalnızca bir sürecin son ürünü olarak görülmemelidir. Bu uyum sorunu göç sürecinin bütünselliği ve birbirleriyle ilintili iç içe geçmiş birçok unsurun katıldığı belirli küçük süreç ve yapıların birlikte ortaya çıkardığı bir sonuç olarak ele alındığında ayrıntılarıyla çözümlenebilir (İçduygu; Ünalın, 1998:40–41).

2.1.2. Göç Süreci ve Analizi

Bilimsel nitelikli bir göç analizinde öncelikli olarak göçü bir süreç olarak ele almak gerekmektedir. Yani göçün nedenleri ve sonuçlarını belli bir bütünsellik içerisinde değerlendirmek önemlidir. İkinci olarak bu bütünselliğe tarihsel ve toplumsal bir bakış açısıyla yaklaşmak ve üçüncü olarak da, göç süreci içindeki bu farklı unsurların birbirlerine göreceli konumlarını, diğer bir deyişle göç eden bireylerin yola çıktıkları ve vardıkları yerlerin konumlarını bu bütünsellik ve tarihsel bakış açısı içinde değerlendirmek uygun olacaktır (İçduygu; Ünalın, 1998:40). Kısaca ifade etmek gerekirse, göç çalışmalarının en önemli problemlerinden biri göç biriminin ele alınış biçimidir. Göç çalışmalarında göç birimi çoğunlukla eksik olarak ele alınmaktadır. Sosyal bilimlerdeki birçok kavramda olduğu gibi göç kavramı üzerinde de bir uzlaşma olmasa da şu dört temel unsuru içerdiği konusunda uzlaşılmaktadır: a) Göçü veren

birim, b) Göçü alan birim, c) Göç eden birim, d) Her üç birimi de kapsayan geniş göç birimi (Gün, 2007).

Bir göç analizinde sürecin toplumsal ve bireysel yanlarını analize dâhil etmek için bireysel çözümlenmelerde de bulunmak gerekmektedir. İçduygu ve Ünalın'a (1998:42) göre "bunun için de göç eden kişinin konumunun şu üç boyutla incelenmesi gerekir: a) göç eden kişinin hem geldiği yerleşimin hem de vardığı yerleşimin toplumsal ve yapısal özellikleri; b) göç eden kişinin hem geldiği yerleşimdeki hem de vardığı yerleşimdeki aile ve hane gibi yakın toplumsal çevresinin özellikleri; c) göç eden kişinin kişisel özellikleri, algılamaları, yorumları ve etkinlikleri". Bu anlamda bir göç analizi göçün toplumsal bir süreç olduğunu hesaba katarken, onun bireysel bir süreç olduğunu da göz ardı etmemelidir. Bazı incelemelerde göç olgusunun kendisi üzerinde odaklanılırken, göç edenler birer aktör olarak ihmal edilmiş, bu da göç sürecinin anlaşılmasında eksiklikler yaratmıştır.

Aslında Türkiye Cumhuriyetinin tarihi boyunca göç çok önemli bir olgu olmasına rağmen genellikle gereği gibi tüm boyutlarıyla ele alınmadığını görüyoruz. Yapılan göç çalışmalarında toplumsal, sosyal, psikolojik ve kültürel sonuçlar göçün tüm birimleri (göç eden birim-göç alan birim-göç veren birim) açısından çoğunlukla ele alınmamaktadır (Gün, 2007).

Göç olgusunun sayıları da dikkate alan ve istatistiksel analizler yapan bir çalışmayı da gerekli kıldığını belirten Akşit (1998:68), olayların derinlerine inen, hangi grupların hangi nedenlerle göç olgusunun içinde bulunduğunu, bu olayların hangi diğer olaylarla birlikte yaşandığı veya yaşanmakta olduğunu derinlemesine anlamının yanında; bütün bunların arkasında bulunan tutum, inanç, motivasyon ve davranışları ve bunların duygusal yönü ve diğerleri ile oluşturdukları örüntüler içindeki yerini ortaya koyan çalışmalara da büyük ölçüde gereksinim duyulduğunu ileri sürer.

Türkiye gibi göç edenlerle göçü araştıranlar arasında çoğunlukla sınıfsal ve kültürel fark bulunan, bu nedenle iletişim bozuklukları olan durumlarda, araştırma konusu olan kişilerin yaşamlarına, kurdukları dünyalarına katılma şansı tanıyan derinlemesine araştırmalar, olayları ve kişileri doğru bir şekilde anlama olanağı vermesi açısından önemli olmaktadır (Erman, 1998:57).

Göçmenlerle araştırma yapılırken seçilecek metodoloji; araştırmanın hangi koşul ve durumlarda yapılacağı ve katılımcıların desteklerinin hangi bağlamlarda ve nasıl sağlanacağı gibi oldukça geniş şartlara bağlıdır. Burada ayrıntısına girilmeyecek olursa da, göçmenlerle araştırma yapılırken göz önünde bulundurulması gereken şartları kısaca tanımlamak faydalı olacaktır: a) Kuramsal problemler ve bunların ideolojik temelleri; b) Göç edenler ile göç alan toplum arasındaki bağlamsal farklılıklar; c) Göç araştırmalarında kullanılacak ölçme araçlarının tercümesinden kaynaklı kavramsal problemler; d) Örneklem güçlükleri; e) Dil problemleri; f) Göç edenlerin etik değerlerine dikkat edilip edilmemesi; g) Araştırmacıların kişisel özellikleri (Gün, 2007).

Genel olarak kısaca özetlenecek olursa, bir göç analizinde öncelikli olarak göç bir süreç olarak ele alınmak durumundadır. Bu süreç toplumsal, tarihsel bir perspektiften değerlendirilirken, sürecin aktörü olan insan gözden kaçırılmamalıdır. Göç sürecindeki değişkenler net bir şekilde tanımlanırken, bu süreç nedenleri, sonuçlarıyla, zaman ve mekân unsurlarıyla ve göçmen faktörüyle bir bütün olarak değerlendirilmelidir. En önemlisi göçmenlerle araştırma yapılırken seçilecek metodoloji en ayrıntısına kadar titizlikle planlanmalıdır.

2.1.3. Göç Türleri ve Göçe İlişkin Yaklaşımlar/Teoriler

Kuşkusuz insanların yaşamlarında önemli bir yere sahip olan göç olgusuna etkide bulunan birçok faktör bulunmaktadır. Dolayısıyla göç kavramı çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Öncelikle insanları göçe iten sebeplerin birbirinden çok farklı olabileceğinin (aslında toplumların farklı özelliklerine göre göçün değişik biçim ve içeriğe sahip olabileceğinin) ve bu doğrultuda yaşanan göçlerin farklı şekillerde algılanabileceğinin vurgulanması gerekmektedir. Bu anlamda göç olgusunun birden çok türünden bahsedilebilir. Başka bir deyişle göç olgusunu sınıflandırmak bir dereceye kadar mümkündür. Göçe ilişkin bir sınıflama yapmak zor olsa da genel olarak bazı ölçütler temelinde farklı göç türlerinden söz edilebilir.

I- "İrade esasına göre gerçekleşen göçler"; sözcelimi 'gönüllü göçler' ve 'zorunlu göçler' olarak bir ayrıma gitmek mümkündür (Fichter, 1996:142). Başka bir deyişle Akkayan'a (1979:22) göre göç, bireylerin kendi istekleriyle gerçekleştirdikleri,

‘serbestçe’ oluşan bir hareketlilik olabileceği gibi, bireylerin arzuları dışında çeşitli kuvvetlerin etkisiyle ‘güdümlü’ olarak da gerçekleşebilir.

II- “*Yoğunluk esasına/göç etme biçimine göre gerçekleşen göçleri*” Özkalp’in (1990:209) tanımlamasıyla ‘*kitlesel göçler*’ ve ‘*bireysel göçler*’ olarak ayırabiliriz. Bu ayrıma bir de zincirleme göçler eklenebilir. Buna göre; bireysel göç sürecinde bireyler göçün nedenleri ve sonuçlarına ilişkin daha kesin bilgiye sahiptir ve akılcı aktörler olarak hareket ederler. Niteliğe göre seçicilik gösteren bu göç türünde bireylerin gidilecek yerle ilgili beklentileri de oldukça yüksek olur. Kitlesel göç süreci toplumsal, ekonomik veya politik nedenlerle ortaya çıkar ve bir bakıma zorunlu göç türüyle ilintilendirilebilir. Zincirleme göç sürecinde ise göç kararı bireysel ve özerk olmaktan çok, üyesi bulunulan birime bağlıdır. Bu göç biçiminde, daha önceden göç etmiş olanlarla aile ve akrabalığa dayalı olarak kurulan ilişki ağı göç edecek bireylere gidilecek yere ilişkin bilgi sunmakta ve olası risk ve maliyetleri nispeten azaltmaktadır (Erder,1994:110).

III- “*Ülke sınırları esasına göre gerçekleşen göçler*” olarak Üner (1972:77) ‘*iç göçler*’ ve ‘*dış göçler*’ ayrımı yapar. Buna göre, iç göç; bir ülke içinde bölge, kent, köy ve kasaba gibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleridir. Dış göç ise; uzun süre kalmak ve çalışmak ya da yerleşmek amacıyla, bir ülke sınırlarını her iki yönden aşarak yapılan nüfus hareketleridir.

IV- Bunların yanı sıra “*yerleşim süreleri esasına göre gerçekleşen göçleri*” ‘*geçici*’ ve ‘*sürekli*’ göçler olarak ayırabiliriz. Yerleşim süreleri bakımından farklılaşan göçlerde, bireyler göç ettikleri yerlerden tekrar dönmek üzere (kesin/sürekli göç) topraklarını terk edebilirler veya buldukları yerleri belirli sürelerle terk ederek yani geçici olarak göç hareketinde bulunabilirler. Başka bir deyişle, bireyin bulunduğu yerden başka bir yere birkaç aylık süre içinde gerçekleştirdiği göç olayı mevsimlik veya sezonluk göç olarak değerlendirilir (Mutluer, 2003:11).

V- Bir başka sınıflama “*göçün akım yönüne göre göç türleri*” olarak yapılabilir. Buna göre, bu sınıflandırma çoğunlukla kırdan-kente, kentten-kente, kırdan-kıra ve kentten-kıra şeklindeki göçleri içerir (Akkayan, 1979:25). Şüphesiz başka ölçütlere göre

sayılabilecek göç türleri bulunsa da, buraya kadar, değişik ölçütlere göre sıraladığımız bu göç türleri ilgili literatürde yaygın olarak görülebilecek olanlardır.

Göçle ilgili önemli bir problem, yaşanan göçlerde o göçün türünün tanımlanmasında yapılan yanlışlıklardır. Örneğin, yaşanan belirli bazı göçleri sadece iç göç veya dış göç (ya da zorunlu göç-gönüllü göç vb.) olarak tanımlamak yetersiz kalabilmektedir, çünkü bazı göçler şeklen iç göç veya dış göç gibi görünse de aslında birden fazla göç türünün özelliklerini taşıyabilmektedir. Başka bir deyişle, tek bir göç kategorisi ekseninde açıklanamayacak olan göçler söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Türkiye'ye çeşitli dönemlerde Balkanlar'dan gelen göçlerin tümünü şeklen dış göç gibi görünmesine rağmen, sadece bu kategori ekseninde tanımlamak ve değerlendirmek yanlış olacaktır. Çünkü, ilerleyen bölümlerde bu araştırmanın da ortaya koyacağı üzere Balkan ülkelerinden Türkiye'ye yönelik göçlerde göç edenlerin etnik, dini, kültürel, sosyal vb. anlamdaki benzerlikleri veya farklılıkları yaşanan göçün sadece dış göç kapsamında değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Bu anlamda çeşitli etkenleri ve özellikle kültürel farkları/benzerlikleri gözlemeksizin yapılacak göç çözümlenmeleri eksik ve yanlış olacaktır. Bu konu ilerleyen kısımlarda yapılacak olan değerlendirmelerle çok daha net bir şekilde ortaya konacaktır.

Göçe ilişkin literatür incelendiğinde göç olgusunu açıklamaya yönelik çok sayıda kuramsal çabanın olduğu görülecektir. Göç olgusunun kendi içindeki çok yönlülüğünün bir sonucu olarak değerlendirebileceğimiz farklı yaklaşımların (kuramların) bazılarından kısaca bahsetmek bu noktada faydalı olacaktır.

I- Fayda-Maliyet Yaklaşımı: Bu yaklaşımın temel düşüncesi, bireylerin göç etme kararının, göçün fayda ve maliyetlerine bağlı olmasıdır. Buna göre bireyler, faydaların nispeten daha büyük olması halinde göç edeceklerdir (Çelik, 2005:168). Göçü ekonomik bir olgu olarak gören Todaro'ya göre göçe katılacak bireyler kırsal ve kent sektörleri arasında kendileri için en uygun işi seçerek kazançlarını göç yoluyla ne kadar arttırabileceklerini dikkate alır. Beklenen kazançlar, kırsal ve kentsel işlerdeki gerçek gelir farklılıklarıyla ve yeni bir göçmenin kentsel bir iş elde edebilme olasılığı ile ölçülür (akt. Tatlıdil, 1989:10).

II- Kesişen Fırsatlar Yaklaşımı: Jansen'in çalışmasında ifade edildiği üzere belli bir uzaklığa göç eden insanların sayısı, gittikleri yerdeki fırsatların çokluğuyla orantılıdır. Başka bir deyişle, gidilecek yerde iş bulma fırsatı fazla ise oraya göçecek insan sayısı da fazla olacaktır (akt. Yalçın, 2004:28).

III- İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı: Bu yaklaşımı ilk formüle eden 1966 yılındaki "Bir Göç Teorisi" adlı makalesiyle Everett Lee olsa da (Yalçın, 2004:30) söz konusu yaklaşımın temeli E.G. Ravenstein'in "Göç Kanunları" adlı çalışmalarına dayanır. Oberai'nin ifadesinde göç kanunlarına göre bireyler, ekonomik fırsatların az olduğu yerlerden çok olduğu yerlere doğru göç eder (akt. Çelik, 2005:174). Lee'ye göre hem yaşanan hem de göç edilmesi düşünülen yerlerde itici ve çekici faktörler vardır. Bir de herkes için eşit değerde olan bu nedenle de nötr olan faktörler vardır ki, teori için bunların belli bir etkisi yoktur (akt. Yalçın,2004:31). Keleş (1984:30-34) de köyden kente göçün temelinde itici güçler, iletici güçler ve çekici güçlerin varlığından söz eder. Sezal (1992:35) kırdan artan nüfus baskısı, yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları ve toprağın mirasla parçalanması gibi unsurları kır nüfusunu kente "iten" faktörler olarak belirtir. Nüfusu kente çeken faktörler ise; köy-kent gelir farklılıkları, daha iyi ve ileri eğitim, şehrin cazibesi, iş bulma ümidi, daha yüksek hayat standardı, ulaşım imkanları vb. unsurlar olarak belirtilir (Sezal, 1992:36).

IV- Diğer bir yaklaşım ise "seçkinlik/göçün seçiciliği yaklaşımı"dır: Bu yaklaşımın öncüleri S. Kuznets ve D. Thomas'tır. Bu yaklaşıma göre bir topluluktan göçenlerle göçmeyenler arasında eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum gibi unsurlar bakımından birtakım farklılıklar vardır. Bu yaklaşımın temel düşüncesi, göçmenlerin seçkin niteliklere sahip bireylerden oluştuğudur. Seçkin nitelikler, eğitim, yaş, medeni durum ve cinsiyet gibi unsurları kapsar (akt. Çelik, 2005:178-182). Yani göçmenler genç, iyi eğitilmiş, erkek, bekâr gibi seçkin niteliklere sahip bireylerden oluşmaktadır (Çelik, 2002:276). Seçici bir süreç olan göçte, göç eden kişilerin seçiciliği öncelikle göç olgusunun fırsatlar sağlamanın yanı sıra göç edenleri önemli belirsizliklerle karşı karşıya bırakması ve onlara bazı pahalar yüklemesi dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle göç eden kişi önce bu riski almaya istekli bir kişi olmalı ve ayrıca göç edebilmesi için göç edeceği yerde kendisinden yerine getirmesi istenilen işlevleri görebilecek bir kapasiteye sahip olmalıdır. Sonuç olarak bu özelliklere sahip olan kişiler yaşa göre, hünere göre, cinsiyete göre bir seçicilik göstermektedir (Tekeli, 1998:15).

L.H. Long'un bireylerin sahip olduğu nitelik ile coğrafi hareketlilik arasında kurduğu pozitif ilişkiye göre, göçmenlerin sahip olduğu seçkin niteliklerin sayısı ile birlikte, göç etme eğilimi de artacaktır (akt. Çelik, 2002:276).

Göçe ilişkin gözlemler, göçün seçici bir süreç olduğunu göstermektedir. Bir topluluktan göç eden kişilerle göç etmemiş kişiler arasında bir fark olduğu yadsınamaz. Göç olgusunun insanları birtakım belirsizliklerle yüz yüze bırakması, göç eden kişilerin bazı riskleri göze alabilen göç edilecek yerdeki kendisinden beklenen birtakım işlevleri görebilecek kapasiteye sahip insanlar olmalarını gerektirir (Tekeli, 1998:15). Dolayısıyla, göç edecek kişilerin birtakım seçkin özelliklere sahip olmaları beklenmelidir.

V- Son olarak ifade edeceğimiz yaklaşım “*ağ (network) yaklaşımı*”dır: Bu yaklaşımda herhangi bir yere olan göç akımının devam etmesinde bizzat göç eden grupların gittikleri yerlerde oluşturdukları ağların etkisine vurgu yapılır (Yalçın, 2004:49). Wilpert'e göre ağ teorisi şu şekilde çalışır: Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplulukları birbirine bağlayan bir altyapı oluştururlar ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Zamanla göç kendi kendini devam ettiren bir hal alır (akt. Yalçın, 2004:50).

Şüphesiz, göçle ilgili sadece göç olgusunu açıklamaya yönelik başka teorik yaklaşımların yanında göç ile dolaylı olarak ilgili çok sayıda teori ve kavram da bulunmaktadır (örneğin, Irk İlişkileri Döngüsü; Asimilasyon Süreci Teorisi; Kültürel Entegrasyon Modeli; Çokkültürcülük; Kimlik; Etnik Kimlik Teorileri; Aidiyet vb). Kısacası, göçle doğrudan ve dolaylı olarak ilgili olan çok sayıda teorik yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Ancak, söz konusu bu yaklaşımların tümüne değinmek mümkün olmamakla birlikte, ilerleyen kısımlarda araştırmanın genel çerçevesi ekseninde göçle dolaylı olarak ilgili olan bazı yaklaşımlara veya başka bir deyişle göç olgusunun dolaylı olarak ilişkili olduğu bazı kavramlara/olgulara bütünsel bir bakışla değinilecektir.

2.1.4. Türkiye’de Göç Hareketleri

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur ve tarih boyunca ortaya çıkan göçler, toplumların bugünkü nüfus yapısını, kültürünü, sosyo-ekonomik yapısını ve gelişimini biçimlendirmiştir. Üzerinde yaşadığımız topraklar, tarih boyunca büyük göçlere tanıklık etmiştir. Bu göç hareketliliği Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından önceki döneme rastgelse de Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönem için de geçerlidir.

Anadolu topraklarında göçün hemen hemen her türüsü yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde görülen göçleri dönemlerine ve özelliklerine göre birbirlerinden ayırmak mümkündür. İçduygu ve Sirkeci’nin (1999:269) belirttikleri gibi “sınırları yeniden tanımlanan bu yeni ülkede ilk büyük göç hareketi sınırlar dışında kalan Türk ve Müslüman kökenli topluluklarla bu yeni sınırlar içerisinde farklı dini ve etnik kökenlere sahip insanların yer değiştirmesiyle başlamıştır”. Bu süreç, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra kaybettiği topraklardan ayrılmak zorunda kalan Türk, Arnavut, Çerkez, Boşnak vb. toplulukların Anadolu’ya sığınmasıyla başlamıştır. Bunlar arasında en önemli yeri Yunanistan (1923-33 mübadelesi) ve Bulgaristan (93 Harbi sonrası, Balkan Savaşı ve Cumhuriyet dönemi) göçmenleri tutmaktadır (İçduygu; Sirkeci; Aydınğün, 1998:217). Bunların yanı sıra aynı oranda olmasa da Ermeniler ve Museviler de ülkeyi terk etmişlerdir. Bu insanlardan kalan mallara sahip çıkmak içinse yurt içinde batıya doğru başka bir göç hareketliliği daha yaşanmıştır (Arı, 1999:97-98). Şüphesiz, bu göçler Türkiye’nin tarihsel süreçte oluşmuş toplum dinamiğinde, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hayatında önemli etkiler yaratmıştır.

Peker (1999:169), Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki nüfus politikalarını Cumhuriyetin kuruluşundan 1960’lı yıllara kadar olan dönem ve 1960’lardan sonraki dönem olarak ikiye ayırarak bu politikaların göçle olan ilişkisini ortaya koyar. I. Dünya Savaşı sırasında birçok insanın ölmesi, yeni çizilen sınırlarla ve yeniden tanımlanan politikalarla birçok topluluğun sınırlar dışında kalması ya da göç etmesi ülke genelinde nüfusun azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle hem nüfus sayısını hem de niteliğini arttırmak amacıyla doğurganlık ve ölümlülükle ilgili politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Amaç, nüfusu çoğaltmak ve aynı zamanda ‘insan ve doğa ilişkilerinde aklını egemen kılan bir kuşak yetiştirmektir’. Bu amaç doğrultusunda, nüfusun

sayısında artış sağlamak için çeşitli uygulamalar yapılmış, sonuç olarak uygulanan nüfus politikası sonucunda ülke nüfusunda ciddi bir artış söz konusu olmuştur. Nüfustaki bu artış ise özellikle kırsal kesimde işlenebilir toprağın az olduğu ya da adaletsiz bir dağılım içerisinde olduğu köylerde nüfusun buralardan göç etmeleri sonucunu doğurmuştur.

1940 ve 1950’li Yıllarla birlikte ülkede yeni bir döneme girilmiş bu da yeni bir göç hareketinin yaşanmasına neden olmuştur. “1940’lardan sonra Marshall Yardımı gibi Batı’dan gelen maddi teknik yardımların etkisiyle hızlanan kapitalistleşme/modernleşme süreci, kırlarda toprağa dayalı işlerden kopuşu, kentlerde ise sanayi ve hizmet sektörü için ciddi bir işgücü gereksinimini yaratmıştır (İçduygu; Sirkeci, 1999:269).

Türkiye’de yaşanan göçlerin yönü 1950’li yıllardan itibaren çoğunlukla kırdan kente doğru olmuştur. Türkiye’de 1950’li yıllarla birlikte hızlanan köyden kente göçün, bu yıllarla birlikte ülkenin kırsal alanlarındaki ekonomik ve toplumsal değişme ile başladığı ve hızlandığı ilgili literatürde yoğun olarak ele alınmıştır (İçduygu; Ünal, 1998:43). Türkiye’de iç göç hareketi yalnız kırdan kente yönelik bir özellik göstermekle kalmamış, aynı zamanda bölgelerarası nüfus hareketlerini de içine almıştır (akt. Gökçe vd., 1993:1). Büyük kentler; sanayi ve ticaret merkezlerini oluşturan kent ve bölgeler sürekli nüfus alırken diğerleri hızla nüfus kaybetme eğilimdedir. Bu süreçte ortaya çıkan en temel sorun istihdam gücünün tarım sektöründen tarım dışı sektöre kaymasıdır (Gökçe vd., 1993:1). 1960’lar ile 1980’ler arası, kentsel alanların kendi yapılarının ve bu yapılarıdaki dönüşümlerin içgöç sorunsal alanlarına damgasını vurduğu dönemdir. 1980’li ve 90’lı yıllar ülkede toplumsal oluşumun, ekonominin ‘serbest piyasa ekonomisi’, ‘özelleştirme’ gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışılması ile yeni bir döneme girildi. Bu dönemde modernleşmenin ‘küreselleşme’ denilen süreçle algılanır oluşu, Türkiye’nin bir yandan uluslararası düzeyde diğer yandan ise ulusal düzeyde yeni sorunsal alanları ile karşılaşmasını gündeme getirdi. “İletici” etkenlerle açıklanan göç örüntüsü daha çok bu dönemde belirginleşti. Gerçekleşen göçlerin yönü çoğunlukla İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük kentlere doğru olmuştur. Şüphesiz Türkiye’de son 50 yıl süresince görülen içgöç hareketi içinde tek göç örüntüsü kırsal alanlardan kentlere yönelen göç değildir. Bölgelerarası mevsimlik kır kent göçünden mevsimlik kır-kır

göçüne, kentlerarası göçten kent kır göçüne kadar farklı içgöç örüntülerinin yaygın örneklerini bulmak olasıdır (İçduygu; Ünal, 1998:44-45).

Genel olarak değerlendirilecek olursa, Türkiye’de içgöç tarihi birbirini izleyen ancak temel bazı özelliklerle farklılaşan üç ayrı bölümde ele alınabilir: “50’ler-60’lar”, “60’lar-70’ler-80’ler” ve “80’ler-90’lar”. Bu ayırım tarihsel olmaktan çok farklı sorunları barındıran dönemleri yansıtmaktadır. Ülkemizde 1950’li yıllarda başlayan ve günümüze doğru hızlanarak gelen göçlerin temelinde çoğunlukla bölgeler arasındaki dengesiz kalkınma yani ekonomik nedenler bulunmaktadır. Ülkemizde yaşanan göç olgusu daha çok köyden kent merkezlerine doğru gerçekleşirken, zaman içinde gerek göçenlerin sayısındaki artış gerekse çeşitlenen göç nedenleri, bütün diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de yoğun bir kentleşme sürecini doğurmuştur. 1980’lerde Türkiye nüfusunun önemli bir kısmının kentlerde yer almaya başladığı bir döneme girilmiş, 1990’ların Ortalarında ülke nüfusunun %60’a yakın bölümü kentlerde yer almaya başlamış, 2000’li Yıllara gelindiğinde ise bu oran %65’lik bir dağılımla kentlerde yaşar hale gelmiştir (TUİK, 2000).

Türkiye’de sürekli devam eden içgöç hareketlerinin yanı sıra farklı zamanlarda hem içeriden dışarıya hem de dışarıdan içeriye göç hareketleri gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Türkiye’de göç kavramı, genel olarak iç göçler ve dış göçler olmak üzere iki ana eksen üzerinde incelenmektedir. Buraya kadar, Türkiye’de göç hareketleri başlığı altında ağırlıklı olarak Türkiye’deki iç göç hareketlerinin bir özeti verilmeye çalışıldı. Türkiye’deki dış göçler hareketlerine ise sınırlı ölçüde değinildi.

Göç kavramı kapsamında dış göçleri iki yönden ele almak mümkündür: -Dış ülkelere göç; -dış ülkelere ülkemize göç. Dış ülkelere göç kapsamında Türkiye için şunlar söylenebilir: Avrupa ülkelerinin, özellikle de Almanya’nın işçi açığı nedeniyle yabancı işçilere gereksinimi eski Batı Almanya’ya doğru bir işçi akımına yol açmıştır (Kongar, 1992:356). 1960’lı Yıllarda başlayıp 1970’lerde yoğunlaşan bu dış göçler daha sonradan Avustralya ve Arap ülkelerine uzanmıştır. Dış ülkelere göç kapsamında ise, Osmanlı zamanında Türk toprakları içinde yer alıp sonradan elden çıkarak yabancı ülke toprakları haline gelen ülkelerdeki Türk ve Müslümanların çeşitli dönemlerde, zorunlu kalarak Türkiye’ye göç etmeleri söz konusudur (Akgür, 1997:54).

Türkiye açısından iç göçler kadar dış göçlerin önemi de yadsınamaz. Türkiye'nin tarih boyunca çevresindeki ülkelerden çeşitli nedenlerle Müslüman ve Türk göçü aldığı ve almaya devam ettiği gözlenmektedir. Yine, Türkiye'nin çeşitli tarihlerde içeriden dışarıya önemli ölçüde göç hareketi yaşadığı bilinmektedir. Kısacası, Türkiye hem içeriden dışarıya hem de dışarıdan içeriye göç hareketleriyle karşılaşmıştır. Bu tezin genel çerçevesi bağlamında, Türkiye'nin *dışarıdan içeriye* doğru yaşadığı göç hareketlerine özel olarak da Türkiye'ye Balkanlar'dan gerçekleşen göçlere değinilecektir. Bu bölümün kalan kısımlarında bu konu üzerine odaklanılmıştır. Artık Türkiye'ye Balkanlar'dan gerçekleşen göçleri daha yakından incelemeye başlayabiliriz. Ancak, ilk olarak 'dış göç' veya 'uluslar arası göç' kavramına genel olarak bir giriş yapmak gerekmektedir.

2.1.5. Dış Göç veya Uluslar arası Göç

Göç, insanların bir coğrafya üzerinde yer değiştirmeleri (Kearney, 1996:374) veya başka bir deyişle bireylerin ya da toplumsal kümelerin yerleşmek üzere bir yerden başka bir yere gitmeleri (Ozankaya, 1984:56) olarak tanımlanır. Yani göç; bireylerin ve grupların, coğrafi mekân üzerindeki hareketliliği olup, içeriği başka bir bölgede/ülkede süreli ya da sürekli yerleşmek ve yaşamak üzere, buldukları bölgeyi/ülkeyi terk etmeleridir. Bu anlamda göç, "ekolojik-tabii çevre" ile birlikte "sosyal çevre"nin de terk edilerek başka bir "ekolojik-tabii çevre"ye ve onun üzerinde yer alan başka bir "sosyal çevre" ye girişi içermektedir (Çavuşoğlu, 1999:73).

Jackson (1986:2) göçü, insanların bir coğrafya üzerindeki fiziki hareketliliğinden öte, onların bir toplumdan başka bir topluma geçmesi olarak tanımlayarak göçün sosyal boyutunu vurgulamıştır. Yalçın'a (2004:12) göre, bu noktada ülkeler arası göç ön plana çıkıyormuş gibi görünse de, yer değiştirme, aynı ülke içerisinde dahi, yerleşim yerleri arasındaki kültürel farklılıklar nedeniyle, esasında alışılmış bir ortamdan yabancı bir ortama geçiştir. Dolayısıyla, bu yeni ortamın farklılığı göç olayının aslında farklı bir kültürel yapı içerisine girme gibi bir hissi doğurabileceğini göstermektedir.

Özellikle son yıllarda küresel bir olgu haline gelen ve üzerinde sıkça tartışılan sorunlardan biri olan göç olgusu, yirmi birinci yüzyılda konulan engellere rağmen, sınır ötesi geçiş yapan insanların adeta küresel bir meydan okumasına dönüşmüş olup artarak

devam etmektedir (Gençler, 2006:174). Uluslar arası göç, giderek artan şekilde dünyanın sosyal, politik ve ekonomik sistemleri için başlıca meydan okuma haline gelmektedir. Bugüne atıfla “Göç Çağı” deniyor. Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre dünyada yaklaşık 100 milyon göçmen var (Somersan, 2004:152). 1750-1880 Döneminde dünyada yılda ortalama 230 bin insan –yani her yıl dünya üzerindeki yaklaşık 4400 kişiden biri –göç etmiştir. 1880-1940 Döneminde yılda ortalama 1 milyon 600 bin insan –yani her yıl dünya üzerindeki 1300 kişiden biri göç etmiş. 1945-1970 Döneminde göç eden insan sayısı yılda ortalama 4 milyon –yani her yıl Dünya üzerindeki yaklaşık 725 kişiden biri- olmuştur (Gün, 2007). 1965 Yılında 3.3 milyar olan dünya nüfusunun 75 milyonunu göçmenler oluştururken, 1985’de 4.8 milyar nüfusun 105 milyonunu, 2000’de 6.1 milyarın 168 milyonunu (Martin; Widgren, 2003:4) göçmenler oluşturmaktadır. Günümüzde her otuz beş kişiden biri uluslar arası göçmen statüsündedir. Başka bir deyişle, bugün dünya nüfusunun yaklaşık %3’ünü (175 milyon) göçmenler oluşturmaktadır. Ayrıca bu göçmen sayısına yasal olmayan yollardan göç edenler dahil değildir. 1970 Yılından beri göçmenlerin sayısı ikiye katlanmıştır. Bunların %60’ı gelişmiş ülkelerde, %40’ı ise azgelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Dünyadaki göçe ilişkin sayısal dağılımlar, göç olgusunun sadece gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik ve sosyal nedenlerden kaynaklanan ve gelişmiş ülkelere yönelik bir hareket olmadığını, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin de önemli miktarda göç aldıklarını göstermektedir (Gençler, 2006:174).

“Dış göç veya uluslar arası göç”; bireylerin veya grupların, süreli ya da sürekli yerleşmek ve yaşamak üzere buldukları ülkeyi terk ederek, yani coğrafi mekân üzerinde hareket ederek başka bir ülkeye yani başka bir sosyal çevreye girmeleri, böylece birinden (A ülkesinden) “dışagöç” (emigration), diğerine (B ülkesine) “içegöç” (immigration) gerçekleştirmeleridir. Anlaşılacağı üzere, dış göç, biri terk edilen ülkede meydana gelen hareketliliği (dışagöç), diğeri de varılan ülkede meydana gelen hareketliliği (içegöç) içermektedir (Çavuşoğlu, 1999:75).

Göç, ulusal sınırlar içinden veya sınır ötesi bir yerden başka bir yere uzun süreli ya da kısa süreli bir yer değiştirme eyleminin ifadesidir. Bu eylem, kaynak ülke ile gidilen ülke arasındaki kaynaklar, iş, demografik büyüme, güvenlik, insan hakları ve sosyo-ekonomik farklılıkların sonucunda oluşmaktadır. Uluslararası alanda uzun süreli göçün gerçekleşebilmiş olabilmesi için Birleşmiş Milletlere göre (De Tapia, akt.

Gençler, 2006:174); ülkesinden ayrılarak başka bir ülkede yaşamayı planlayan kişinin bu işlemi, bir yıldan daha fazla süre ile gerçekleştirmiş olması koşulu aranmaktadır. Geleneksel olarak uluslararası göç altı kategoride toplanmaktadır. Bunlar; 1- sürekli yerleşenler; 2- süreli sözleşmeli çalışanlar; 3- süreli çalışan profesyoneller; 4- gizli veya yasal olmayan çalışanlar; 5- sığınmacılar; 6- mültecilerden (1951 Cenevre Antlaşmasına göre güvence altına alınanlar) oluşmaktadır (Gençler, 2006:174).

Bugün, “dış göç”ün iki ucunda yer alan “dışagöç” ve “içegöç” hareketlilikleri, istisnai bir olgu olmaktan ziyade, süreklilik arz eden bir kural haline gelmiştir. Araştırmalar, bunun başlıca sebebinin, ülkeler arasındaki “ekonomik refah” düzeyi ve “temel hak ve özgürlükler” sınırı konularındaki eşitsizlikten ve adaletsizlikten kaynaklandığını göstermektedir. ‘Dış göç’ün gelişim sürecine baktığımızda, grupların yaygın bir şekilde “hayat standartlarının yükseleceği” ve “baskı ve ayrımların son bulacağı” temel düşüncesiyle daha zengin ve daha demokratik ülkelere göç ettiklerini görmekteyiz. Genel olarak, “uluslar arası ilişkiler sosyolojisi” çerçevesinde de alınabilecek ve “uluslar arası hareketlilik” olarak görülebilecek olan ve yukarıdakilere ek olarak iş, eğitim, ekonomik çıkarlar, turizm gibi amaçlarla meydana gelen dış göç, günümüzde de sürekli bir gelişme halindedir (Çavuşoğlu, 1999:75). Kritiz ve Keely’ye (1981:14) göre de, uluslar arası hareketliliğin bir alt konusu şeklinde nitelenebilecek olan dış göç’ün özneleri; bir ülkeye içegöç gerçekleştirmek suretiyle sürekli yerleşenler, sürekli (geçici) çalışanlar, mülteciler ve yasadışı ikamet eden yabancılardan oluşmaktadır.

Dünya nüfusunun 1 milyar civarında olduğu 1800’lü yıllardan başlayarak 19. Yüzyıl sonlarına kadar milyonlarca Avrupalı ekonomik fırsat, dini ve politik özgürlük arayışı ile Kuzey ve Güney Amerika kıtasına göç etmişlerdir (Martin; Widgren, 2002:4-5). 20. Yüzyılın başlarına kadar devam eden bu göç hareketinde yaklaşık 60 milyon Avrupalı’nın ‘yeni Dünya’ya göç ettiği görülmüştür (Gençler, 2003:73). Bundan başka, başta Avrupa kıtası olmak üzere totaliter ideolojilerin küresel yayılma politikalarının yaşandığı bir dönemin sonucu olarak meydana gelen II.Dünya Savaşı öncesinde, sürecinde ve sonrasında da milyonlarca kişinin etnik nedenlerden dolayı yer değiştirdikleri bilinmektedir (Gençler, 2006:175).

II.Dünya Savaşı'ndan itibaren günümüze dek uzanan süreçte, bilhassa “dış göç”ün “içegöç” yönüne maruz kalan Avrupa’da; “göçmen”, “muhacir”, “göç(ü) veren ülke”, “göç(ü) alan ülke”, “göç(ü) verme politikası”, “göç(ü) alma politikası” kavramlarıyla konuşmak, güç hale gelmiştir. Esasında Avrupa göçlerinde en büyük çelişki, buradaki ülkelerde yerleşerek yaşayan milyonlarca insanın “muhacirler” olarak adlandırılmaması ve bu ülkelerin de kendilerini “göç(ü) alan ülkeler” olarak görmemeleridir. Bununla birlikte, bu ülkelerden kendi vatandaşlarını, şu veya bu amaçla yabancı ülkelere göndermiş olan çok azı, kendilerini dar anlamda “göç(ü) veren ülkeler” olarak addetmektedirler. Tüm bunlara ek olarak, “muhacir” kavramı yerine, daha çok “yabancı işçi”, “misafir işçi” ya da “göçmen işçi” gibi kavramlara itibar edilmektedir (Hoffman; Nowotny, 1978:86).

Charles Tilly'nin (1978:61) de belirttiği gibi, 20. yüzyıl Avrupa'sının göç örüntülerindeki en büyük değişiklik; göç(ü) veren (dışagöç) olmaktan, göç(ü) alan (içegöç) olmaya dönüş değildi. En büyük değişiklik, “siyasi baskılara ve siyasi kontrollere ilişkin rollerin genişlemesi” idi. Takip edilen politikalar, 3 ayrı yoldan “göç” konusunu ve sorununu ortaya çıkardı: Savaş vasıtasıyla, etnik azınlıkların kasten yerlerinin değiştirilmesi vasıtasıyla ve gerek “içegöç” gerekse “dışagöç” üzerinde sert kontroller vasıtasıyla.

“Dışagöç” bir uluslar arası göç kavramı olup, bir ülkeden bir başka ülkeye göç etmek yani yerleşmek ve yaşamak üzere çıkmış olmak halini ifade etmektedir: “Göç(ü) veren ülkeler”. Öte yandan, yine bir uluslar arası göç, (dış göç) kavramı olarak “içgöç” ise taraflar açısından göç etmek fiilinin yerine getirilmiş, yani yerleşmek ve yaşamak üzere bir başka ülkeye girilmiş olması halini (girme fiilini) anlatmaktadır. Bu hususta Osmanlıca'daki “hicret” kavramının, doğrudan “göç” anlamına gelmekle birlikte, dolaylı olarak “dışagöç” fiilini, “muhaceret” kavramının da “içegöç” fiilini karşılamaya muktedir olduğunu belirtmek gerekmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, ülkemizde “muhacir” kavramı, atfedilen grupların, Türkiye'ye başka ülkeden/ülkelerden hicret etmek (dışagöçetmek) suretiyle gelmiş (içegöçetmiş) ve yerleşmiş olduklarına, Türkiye'deki varlıklarının bu şekilde gerçekleştiğine delalet eden bir kavram olarak kullanılmaktadır (Çavuşoğlu, 1999:74). Artık, özel olarak Türkiye'ye Balkanlar'dan göç konusuna geçebiliriz.

2.2. Türkiye'ye Balkanlar'dan Göç

Osmanlı Devleti'nin tarihi mirası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok meselede olduğu gibi, göç meselesini de Osmanlı'dan devralmak zorunda kalmıştı. Karpat'a göre 1922'ye kadar geçen yaklaşık 60 yıllık dönemde 4 milyon dolayında Müslüman –Kırım Tatarları ve Çerkezler dahil- Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Yine aynı yerde Osmanlıların Balkanlar'daki toprak kayıplarını takip eden dönemde 1,5 milyona yakın Müslüman'ın da Türkiye'ye göç ettiği belirtilmektedir. Göçmenlerin önemli bölümü Balkanlar'dan gelmiştir. İmar ve İskân Bakanlığı verilerine göre bu dönemde 4000.000'i Yunanistan, 225.000'i Bulgaristan, 120.000'i Yugoslavya, 120.000'i Romanya ve 10.000'i de başka ülkelerden olmak üzere toplam 870.000 göçmenin ülkeye giriş yaptığı tahmin edilmektedir (akt. İçduygu; Sirkeci, 1999:259).

Üç tarafı denizlerle kaplı olan Balkan yarımadası, kuzeyde Tuna ve Sava nehirleri ile güneyde Marmara ve Ege Denizi, doğuda Tuna nehri ve Karadeniz, batıda Akdeniz ve Adriyatik Denizi ile sınırlanmaktadır. Tihic'e göre, her ne kadar Balkan kelimesi Türkçe "sık ormanlarla kaplı sıra dağ" anlamına gelse de, yarımadanın Osmanlı literatüründeki adı Rumeli'dir (akt. İbrahimgil, 2003:191).

Türkler Balkanlar'ı yurt edinen en eski topluluklardan biridir. Türklerin Balkanlar'daki ilk ortaya çıkışı M.S. 4.5. Asırlarda Batı Hunlar'la olmuştur. Daha sonra bölgeye 6. Asırda Avarlar, 7. Asırda Bulgar Türkleri, 10.-13. Asırlarda, Kumanlar, Peçenekler gelmiştir. Bu dönemlerde bölgeye gelen adı geçen Türk boyları kendi devletlerini kurmuşlar, ancak fazla yaşatamamışlardır. Dolayısıyla ya buraları terk etmişler ya da yönettikleri topluluklar arasında erimişlerdir. Bu Türk boylarının izleri yer adlarında, Balkan halklarının kültürlerinde görülmektedir (Gökdağ, 2003:287). Truhelka'ya göre de Türklerin Balkanlar ile ilk temasları Karadeniz'in kuzeyinden bölgeye gelen Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenek ve Kuman Türk boylarıyla olmuştur (akt. İbrahimgil, 2003:191). Bu gruplar büyük çoğunlukla asimile olmuşlarsa da, bir kısmı kimliklerini korumuşlardır. Bu gruplar doğal olarak Selçuklu'ya ve Osmanlı'ya dahil olmuşlardır (Önder, 2007:317). Balkanlar'da asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkiler 13. yüzyıldan itibaren Osmanlılar zamanında başlamış ve günümüze kadar da devam etmiştir. Osmanlı'da bu ilişkiyi ilk başlatan Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'dır. Onun 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya ulaşmasıyla başlayan fetih

hareketi, kendisinden sonra dalgalar halinde devam etmiş ve Balkanlar kısa bir süre sonra Osmanlı Devletinin en önemli kanatlarından biri haline gelmiştir (İsen, 1997:13). Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Türklerin gücü Tuna nehrini aşmış, 1391 yılında Eflâk olarak adlandırılan Güney Romanya Prensiği Osmanlı hâkimiyetini tanımış, ertesesi yıl ise Selanik fethedilmiştir. 1453 yılında İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet 1481 yılında öldüğünde bugünkü Kırım, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Makedonya, Kosova, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Yunanistan toprakları Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştı. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 Mohaç zaferi ile Budapeşte ve Macaristan Osmanlı hâkimiyetine geçti (İbrahimgil, 2003:191).

Önder'e (2007:321) göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihleri sonucunda Balkanlar'da, Anadolu'nun hemen her tarafından gelen, çoğunluğu ise Karamanoğulları ve Aydınöğulları'nın oluşturduğu büyük bir Türk nüfusu ortaya çıkmıştır. Balkanlar'daki Türk yerleşimleri, Osmanlı Mufassal Tahrir Defterleri'ndeki kayıtlarda mevcuttur ve köy isimleri olarak bulunmaktadır. Ayrıca, 16. Yüzyılda Celali İsyancıları nedeniyle Anadolu'daki bazı Türk toplulukları da Balkanlar'a göç etmiştir. Bugün, Türkiye'de "muhacir", "göçmen" olarak tanımlanan Balkan kökenli vatandaşlarımızın geçmişi budur.

Balkanlar'da bu manzara 1663'ten itibaren bozulmaya başlamış 1699 Karlofça antlaşmasından sonra Osmanlı bu topraklardan kademe kademe çekilmek zorunda kalmıştır. 1832 yılında Yunan Krallığı kurulmuş, 1878'de ise Romanya, Sırbistan ve Karadağ devlet olarak teşekkül etmiştir. Makedonya, Batı Trakya ve Bulgaristan'ın bazı bölgelerinden ise 1912 yılında çekilmek zorunda kalınmıştır (İsen, 1997:13). Özellikle Balkan Savaşından sonra, Balkan Ülkeleri Birliği'nin Hıristiyan orduları Balkanlar'ı Türklerden temizleme girişimine başlamışlar ve Hıristiyan olmayı kabul etmeyen on binlerce Arnavut öldürülmüştür. Yunanistan ve Bulgaristan'daki göçler 1900'lerden itibaren yoğunluk kazanmış ve büyük kitlesel göçler yaşanmıştır (Önder, 2007:323).

Genel olarak bakıldığında, Rumeli 560 sene Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır. Bugün bile Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Yunanistan, Lehistan, Romanya, Hırvatistan ve Yugoslavya bölgelerinde Osmanlıların izlerine rastlamak mümkündür (İnbaşı, 2003:17). Bu bölgelerde belli yoğunlukta soydaşlarımız yaşamaktadır. Bölgedeki Türk nüfusuyla ilgili sağlıklı bilgiler olmamakla birlikte

bunların sayısının 2.500.000 civarında olduğu sanılıyor. Bu nüfusun büyük bir bölümü fethi izleyen yıllarda bu topraklara Anadolu'dan giden göçlerden arta kalanlardır. Bir kısmının da kuzeyden Osmanlı öncesi bölgeye gelip yerleşen ve daha sonra Müslüman olanlardan meydana geldiği tahmin ediliyor. Osmanlı fetihlerinden sonra bölgedeki yerli halktan İslamiyet'i kabul eden büyük topluluklar da meydana gelmiştir. Bugün Balkanlar'da Müslüman nüfusun 12.000.000 olduğu biliniyor (İsen, 1997:13-14). Ataöv'e göre (akt. Önder, 2007:324) bugün Romanya'da Anadolu Türkü, Kırım, Noğay ve Gagauz Türkü olmak üzere 95.000 Türk bulunmaktadır. Bulgaristan'daki 3 milyon Türk ülke nüfusunun %30'unu oluşturmaktadır. Yunanistan'daki Batı Trakya'da 200.000 Türk vardır. Makedonya'da 77.000 Türk bulunmakta ve nüfusun %4'ünü oluşturmaktadır. Buna mukabil halkın %30'u Müslümandır. Bosna-Hersek'te etnik yapı Sırp, Boşnak ve Hırvatlardan meydana gelmektedir. Bu önemli bölgede Türk yok denecek kadar azdır. Halkın %40'ı Müslümandır. Arnavutluk'taki halkın %70'i Müslüman Arnavuttur ve bunların da %30'u Bektaşidir. Ancak Türk azınlık yok denecek kadar azdır. Kosova ve Sancak'ta ise 250.000 Müslüman yaşamasına karşılık 80.000 Türk bulunmaktadır.

Balkanlar'dan Türkiye'ye dalga dalga büyük göç akınları olmuştur. Bu göçler sonucu Türk nüfusu Balkanlar'da azalırken Türkiye'de artmıştır (Şimşir, 2003:333). Cumhuriyet dönemindeki kayıtlara geçen ve tahmini olarak ilave edilen rakamlara göre, Rumeli'den Türkiye'ye gelen göçmen sayısı yaklaşık 1.800.000 dolaylarındadır. 1992'de Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan ve 1999'da Kosova'da ortaya çıkan Sırp zulmü ve 2001 Makedonya olayları sonucunda da Türkiye'ye bir miktar göç gerçekleşmiştir (Ağanoğlu, 2001:342-343).

Doğanay'a (1997) göre, Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye çoğunluğu Balkan ülkelerinden olmak üzere yaklaşık 1.600.000 insan göç etmiştir. Bu kişilerin yaklaşık %75'i devlet tarafından hazırlanan sistematik programlara göre iskân edilmiş, diğer kısmı ise 'serbest göçmen' olarak kendi istedikleri bölgelere yerleştirilmişlerdir. Serbest göçmenlerin hemen hemen tamamı büyük kentlere yerleşmiş geriye kalan kısım ise yerleşim yeri olarak tarımsal iskân projeleri çerçevesinde kırsal alanları tercih etmiştir.

Geray'a (1962:7) göre 1923-1960 döneminde Türkiye'ye 'göçmen' ve 'mübadil' olarak 'sığınanlar'ın sayısı 1.204.205'dir. Kazgan'a (1985:1556) göre ise, 1920'lerden

itibaren Cumhuriyet döneminde, Kafkasya ve Rus idaresi altındaki topraklardan Türkiye'ye göçler durmuş, ancak Balkanlar'dan büyük kitlelerin göçü devam etmiştir. Türk topraklarına 1850-1970 dönemi itibariyle gelen göçmenlerin ve bunlardan doğan yeni kuşakların sayısını 10.000.919 olarak hesaplayan Kazgan, (30 yılın bir kuşak değişimi için gerekli süre kabul edilmesi halinde) bu sayının, Türkiye'nin 1970 yılı nüfusu (35.666.549) içerisinde %30 gibi bir orana denk düştüğünü belirtmektedir. Bu hesaba göre, Türkiye'de her 3 kişiden biri; ya göçmen ya göçmen çocuğu ya da göçmen torunudur.

P.Alford Andrews'e (1992:126-133) göre, Balkanlar'dan 1923-1949 arasında Türkiye'ye toplam 877.209 kişi, 1950-1958 arasında da 286.430 kişi göç etmiştir. Andrews bu verilere rağmen, 1923-1960 arasındaki kayıtlı göçmen sayısının 1.204.205 olduğunu belirtmektedir. Cumhuriyet döneminde gelen göçmenlerin yerleşmelerinde, terk ettikleri bölgedeki 'ekolojik-tabii' ve 'sosyal' çevreler ile benzerliğe dikkat edildiğini de vurgulayan Andrews, genellikle farklı grupların yeni yerleşim bölgelerinde birbirleri ile kaynaşmalarının-karışmalarının amaçlandığına işaret etmektedir. Bu konuda Geray'a (1962:30,31,34) göre Balkan doğumlu göçmenlerin 775.491'i ağırlıklı olarak Marmara (%56.7), Ege (%21.3) ve Orta Anadolu (%11.7) bölgelerine yerleştirilmiş, yerleştirilen toplam 889.042 göçmenden en fazla göçmeni 84.946 (%9.6) ile Edirne, en az göçmeni de 10.037 (%1.1) ile Tokat ili almış, diğer illere de 10 binden az göçmen düşmüştür. Edirne'nin ardından Tekirdağ (83.329, %9.4), İstanbul (80.721, %9.1) ve Kırklareli (69.402, %7,8)'ni takiben Bursa iline (63.057, %7.1) göçmen düşmüştür.

Önder'in (2007:324-325) verdiği rakamlara göre de, Balkanlar'dan 1923-1958 yıllarında Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 1.163.639'dur. Bu sayıya sadece 1968 ve 1989 yıllarında Bulgaristan'dan yapılan iki göç eklendiği takdirde 1923 yılından beri Türkiye'ye gelip yerleşen Balkan kökenlilerin rakamı 1.443.639'a ulaşmaktadır. Şimdi sırasıyla Türkiye'ye Yunanistan, Bulgaristan ve eski Yugoslavya (buradan gerçekleşen göçlerde odaklanılan gruplar daha çok Boşnak kökenliler olacaktır) topraklarından yaşanan göçlere daha yakından bakabiliriz.

2.2.1. Yunanistan'dan Türkiye'ye Göçler

Yunanistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Batı Trakya bölgesi 1920 yılında Yunanistan topraklarına katılan üç mülki birimden ibaret bir coğrafi bölgedir. Sevr Antlaşması'yla resmen Yunan idaresine geçen bu bölgede yaşayan Türk azınlığın statüsü, 1923'te Lozan Barış Antlaşması'yla belirlenmiştir (Özkan, 2003:168). Cumhuriyet döneminin en önemli ve en yoğun göç hareketi 1922 yılında imzalanan Lozan Anlaşması hükümleri uyarınca gerçekleştirilen Türk-Yunan halkları değişimidir (Arı, 1960:4). Bu değişim sonucunda 1926 Nüfus Sayımı'na göre, Anadolu'dan 626.954, Doğu Karadeniz'den 182.169, İstanbul'dan 38.458 ve Doğu Trakya'dan 256.635 kişi olmak üzere toplam 1.104.216 kişi Yunanistan'a göç etmiştir. Ancak bunların ne kadarının I. Dünya Savaşını müteakiben ve ne kadarının daha sonra göç ettiğini tam olarak bilmiyoruz (Ağanoğlu, 2001:306). Lozan'a bağlı "Mübadele Antlaşması" gereği Batı Trakya'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı ise yaklaşık 400.000'dir (Özkan, 2003:169).

Yunanistan ve Balkanlar'dan gelen göçmenlerin malları ve iskânına ilişkin olarak çıkartılmış olan kanunlar doğrultusunda, "Mübadil" olarak tanımlanan göçmenler Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilen Rumların bıraktıkları evlere, ticarethanelere ve topraklara mesleklerine göre yerleştirilmişlerdir. Bu göç hareketi 1949 yılına kadar devam etmiştir (Arı, 1960:4). Mübadeleden sonra da Batı Trakya'da yaşanan baskı ve zulüm politikalarıyla göçler günümüze kadar sürmüştür.

1934-1960 Yılları arasında Yunanistan'dan gelen göçmenlerin sayısı 23.788'dir. Çeşitli baskılar neticesinde bu tarihten sonra gelenler ise daha çok iltica etmek suretiyle Türkiye'ye gelmek veya Türkiye'de ikamet etmekte iken Yunan yönetimi tarafından Türk oldukları için vatandaşlıktan çıkarılmaları nedeniyle Türkiye'de '*haymatlos*' (vatansız, vatandaşlıktan çıkarılan kimse) olarak bulunmak zorunda kalmışlardır (Ağanoğlu, 2001:309).

1952-1969 yılları arasında da Yunanistan'dan serbest göçmen olarak 7600 aileye mensup 24.625 kişinin geldiği bilinmektedir. Bu yıllardan sonra Yunanistan'dan aralıklarla 4 aile daha Türkiye'ye göç etmiştir (Köy Hizm. Env., 1996:139). 1960-1980 yılları arasında iltica veya vatandaşlıktan çıkarılmak suretiyle Türkiye'ye gelen Batı

Trakya Türkü'nün 20.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 12 Eylül 1980 Askeri Yönetiminde Haymatlos olarak Türkiye'de yaşayan 8.000 civarındaki Batı Trakya Türk'ü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınmıştır. 1980'den sonra da bir iki yüz civarında iltica olmuş, birkaç binde pasaportla ikâmet ederken Yunan vatandaşlığından silinmiştir. (Ağanoğlu, 2001:309).

Sonuç itibariyle, 1923-1995 yılları arasında Türkiye'ye göç eden nüfusun % 25'i olan, 424.645 kişiyi Yunanistan göçmenleri oluşturmakta olup, bunların büyük çoğunluğu (%95) mübadil olarak gelen göçmenlerdir (Köy Hizm.Env., 1996:139).

Batı Trakya Türkleri, etnik kimliği Yunan yönetimlerince inkâr edilen, ancak ülkede azınlık statüsüne sahip tek topluluk olma özelliği taşımaktadır. Sayısal olarak bakılacak olursa, nüfus değişimin ardından bile bölgedeki Türk nüfusu en büyük azınlık grubu olarak kalmıştır. Bu dönemde bölgede yaşayan 270 bin kişilik Türk nüfusu ülke nüfusunun %4.35'ini oluşturmaktaydı. Ancak, 1950'lerde Yunanistan Batı Trakya'daki nüfus ve toprak dengesini kendi lehine çevirmeyi başarmıştır (Özkan, 2003:168-169).

Son olarak şunu ifade edecek olursak, Batı Trakya Türklerinin durumu, Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak yıllar içerisinde değişken bir grafiğe sahip olmuştur. Yunanlılar Batı Trakya'daki Türkleri her zaman Türkiye çıkarlarının bir aracı olarak algılamışlar ve ulusal güvenliklerine bir tehdit unsuru olarak görmüşlerdir. Uzun yıllar buradaki Türkler hak ihlâllerine maruz kalmışlardır. Ancak, 1982 ve sonrasında Batı Trakya Türklerinin daha bilinçli ve örgütlü olarak haklarını aradıkları görülmektedir (Özkan, 2003:189). Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne girmesiyle birlikte Batı Trakya Türk'ünün birtakım hukuki hakları iade edilmiş ve baskılar azalmıştır. Ayrıca Yunanistan Türklerinin Avrupa Birliği Vatandaşı olmaları ve Avrupa'da bütün ülkeleri vizesiz gezebilmeleri vb. haklar sayesinde Batı Trakya Türklerinin göç ve ilticaları durma mesabesine gelmiştir (Ağanoğlu, 2001:309-310).

2.2.2. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Balkanlar'dan Türkiye'ye dalga dalga büyük göç akınları olmuştur. Bu göçler sonucunda Türk nüfusu Balkanlar'da azalırken Türkiye'de artmıştır (Şimşir, 2003:333). Cumhuriyetin kurulmasını izleyen yıllarda Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası

Bulgaristan'dan gelmiştir. Topaloğlu'na (2007:5) göre, Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesi sürecinden sonraki dönemlerde Bulgar devletinin sınırları içinde kalan Türkler, akıl almaz zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Çeşitli dönemlerde görevde bulunan Bulgar Hükümetleri, Bulgaristan'daki soydaşlarımızın ekonomik bağımsızlıklarını kazanıp güçlenmelerini engellemek için siyasi ve ekonomik anlamda büyük baskılar gerçekleştirmişlerdir. Uluslar arası anlaşmalarda, Bulgaristan ile Türkiye arasında imzalanan Bulgaristan'da yaşayan Türk halkının/soydaşların haklarının garanti altına alınması yönündeki protokoller hiçe sayılmıştır. Kısacası, Ağanoğlu'na (2001:310) göre, Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin seyrine göre Bulgaristan'dan göçler kimi zaman artmış, kimi zaman eksilmiş, ama sürekli olarak devam etmiştir. Göçler Bulgaristan Krallığı zamanında daha az, özellikle Komünist yönetimin baskısını arttırdığı yıllarda ise daha fazla olmuştur.

Şimşir'in (2003:333) belirttiği üzere, İmparatorluk Dönemi'nde görülen Rumeli'den Anadolu'ya büyük Türk göçleri bir yana, yalnız Cumhuriyet Dönemi'nde, yani 1923 yılından beri ve yalnız Bulgaristan'dan Türkiye'ye bir milyona yakın göçmen gelmiştir. 1923-1949 yılları arasında 220 bin üzerinde, 1950'den sonra da üç dalga halinde yaklaşık 600 bin kadar soydaşımız Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir.

Bulgaristan'dan göçler aralıklarla 1989 yılına kadar sürmüştür. Cumhuriyet döneminde ülkeye gelen toplam göçmenlerin %48'ini oluşturan 790.717 Bulgaristan göçmeninin, göç hareketi dört aşamada gerçekleşmiştir (Köy Hizm. Env., 1996:138).

-1925 yılındaki Türk-Bulgar ikamet sözleşmesi ile 1949 yılına kadar 19.833 ailede 75.877 kişi iskânlı, 37.073 ailede 143.121 kişi serbest göçmen olmak üzere toplam 56.906 ailede 218.998 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (DPT, 1990:6).

-1950-1951 göçü; bu yıllar arasında Bulgaristan'ın tehcir ve göçe zorlaması sonucu 37.851 aileye mensup olmak üzere 154.393 kişi iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir (DPT, 1990:6). Bu göç, Soğuk Savaş döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye ilk büyük Türk göçüydü. Bu dönemde yaklaşık 156 bin göçmen hükümetçe kısa zamanda yurdun çeşitli bölgelerine yerleştirildi, ev bark sahibi yapıldı ve üretici duruma geçirildi (Şimşir, 2003:334).

-1969-1978 (*Yakın Akraba*) göçü; bu ikinci göç dalgası, yirmi yıllık bir birikimin sonucudur. 1950-51 göçü hızla devam ederken birdenbire kesilivermişti ve bu durum binlerce Türk ailesinin parçalanması sorununu ortaya çıkarmıştı. 1950-1951 göçünde Türkiye'ye gelen 156 bin göçmenin birçok akrabası, ellerinde pasaportları ve vizeleriyle Bulgaristan'da kalmıştı. Göç aniden kesilmemiş olsaydı parçalanmış aileler birleşecek, birbirlerinden kopmuş olan yakınlar Türkiye'de birbirlerine kavuşacaktı. Parçalanmış aileler, Türkiye ile Bulgaristan arasında potansiyel bir sorundu (Şimşir, 2003:335). Bu aileler dış temsilciliklerimize göç etmek için dilekçeler veriyorlardı. Bunlara verilen cevapta ise Türkiye'nin bu ailelere öncelik tanıyacağı bildiriliyor ancak Bulgaristan tarafı izin vermediği için göç gerçekleşmiyordu. Bulgaristan uzun süre göç konusunu görüşmeye yanaşmadı. Yoğun uğraşlar sonucunda 22 Mart 1968'de Yakın Akraba Göçü Anlaşması imzalandı. Bu gelişmelerle birlikte, 1968-1979 yılları arasında Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması çerçevesinde 32.356 aileye mensup 116.521 kişi Türkiye'ye göç etmiş ve bu göç ile 1950-52 yılları arasında gelen göçmen ailelerinden büyük bölümünün Bulgaristan'da kalan yakınlarının Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelmeleri sağlanmış ve böylece parçalanmış ailelerin birleşmesi gerçekleştirilmiştir (DPT, 1990:10).

-1985-1989 *son büyük göç*; bu büyük göç, Bulgar komünist hükümetinin asimilasyon politikasının bir sonucudur. 1984/85 kışında, Bulgar hükümeti, ülkesinde yaşayan masum Türk azınlığına karşı bir çeşit yok etme savaşı açmıştı (Şimşir, 2003:338). Bu göç hareketi 1989 yılında Türk kökenli Müslüman Bulgar vatandaşlarının, Bulgar hükümeti tarafından Türkiye'ye göçe zorlanmaları ile başlatılmıştır. Göçmenler kitleler halinde trenlerle Türk sınırına bırakılmışlardır. Böylece Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da görülen en yoğun ve zorunlu göç akımını yaklaşık üç aylık bir süre içinde kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde 64.295 aileye mensup 226.863 kişi serbest göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. Bu tarihten itibaren 1995 yılına kadar da aralıklı olarak gelen serbest göçmenlerin sayısı 27.224 ailede 73.957 kişiye ulaşmıştır (Köy Hizm.Env., 1996:138). Bulgaristan'dan 1950-52 yılları arasında gelen ve devlet tarafından yerleştirildikleri için iskânlı göçmen olarak kabul edilen göçmenler iskân yasasına göre yapılan planlamalar doğrultusunda ülkenin çeşitli il-ilçe ve köylerine dağınık veya mahalleler eklenmek suretiyle yerleştirilmişlerdir (Doğanay, 1997).

1950-1960 Döneminde toplam 35.496 ailenin yerleşiminin sağlandığı görülmektedir. Bunlardan 25.583 çiftçi ailesinin büyük çoğunluğunun Adana (1.442 aile), Ankara (1.136 aile), Balıkesir (1.474 aile), Bursa (2.185 aile), Konya (1.523 aile), Manisa (1.383 aile), Tekirdağ (1.619 aile) illerine, zanaatkar ailelerin çoğu Bursa (1.356 aile), İstanbul (3.100 aile), Eskişehir (1.116 aile), İzmir (1.1160 aile) illerinde yerleşimleri gerçekleştirilmiştir. İskân için yapılan 36.292 evin 22.761'i köy tipi; 12.219'u şehir tipi ve 1.312'isi hazır evdir. Kırsal alanda yerleşmek isteyenler için 13 müstakil köy kurulmuştur. Evlerin %70'i kırsal alana serpiştirilmek suretiyle yapılmıştır. % 25'i Kentlere eklenen göçmen mahallelerinde inşa edilmiş olup, % 5'i müstakil köylerde yapılan evleri kapsamaktadır (Geray, 1962:54-55).

Bulgaristan'dan 1968-1979 yılları arasında gelen göçmenler serbest göçmen statüsünde oldukları ve parçalanmış ailelerin birleştirilmesine yönelik anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'ye göç ettikleri için daha önce gelen akrabalarının bulunduğu il, ilçe ve köylerde kendi olanakları ile yerleşmişlerdir (DPT, 1990:7).

1989 yılında Bulgaristan'dan gelen serbest göçmenlerin büyük bir bölümü daha önce Türkiye'ye göç eden akraba veya komşularının yoğun olduğu bölgelere kendi imkânları ile yerleşirken bir bölümü de devlet tarafından 14 il merkezi ile 23 ilçe ve beldede göçmen ailelerin parasal katkısı ve borçlandırılması esasına dayalı bir yöntemle yapılan toplam 21.438 konuta 5 yıllık süreç içinde yerleşmişlerdir. Söz konusu konutlar kentlerin dışında siteler olarak planlanmıştır (Köy Hizm. Env.,1996).

Türk örf, âdet ve kültürüne bağlı olmayı zorunlu gören birçok Bulgaristan göçmeni Türkiye'de örf ve adetlerin çok değiştiği, paranın en önemli değer olmasının insan ilişkilerini bozduğunu ve güvensizlik duygusu oluşturduğunu vurgulamışlardır. İşsizlik ve iş güvencesinin olmaması sosyalleşmiş bireylerde en çok şaşkınlık duyulan konulardan biri olmuştur. Ancak zorunlu göç sonrasında ilk beklenti güvenlik içinde yaşanacak yerdir. Bu beklenti çoğunlukla gerçekleştiğinden, Bulgaristan göçmenlerinin diğer beklentilerinin gerçekleşme düzeylerinin yüksek olmaması, bireylerde bir sorun olarak algılanmamaktadır (Ağanoğlu, 2001:317).

1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin % 29'unun ilkökul, %34'ünün ortaokul, %18'inin lise, %2'sinin meslek okulu, %2'sinin ise yüksek okul mezunu

oldukları ve % 14'ünün eğitimsiz olduğu saptanmıştır (DPT, 1990:28). Bu dönemde gelen Bulgaristan göçmenlerinin mesleklerine bakıldığında gelenlerin %23'ünün işçi olduğu, bunların %9'unun tarım, %5'inin sanayi ve %8'inin hizmetler sektöründe çalıştığı belirlenmiştir. Ayrıca gelenlerin %18'ini öğrenci, %13'ünü de emekliler oluşturmaktadır (DPT, 1990:30).

1950 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle, 1989'da gelenlerin meslekler itibariyle karşılaştırılmasında, çiftçiliğin %85 oranında olduğu, 1950 yılı göçmenlerinin tarım sektöründen gelmelerine karşın, son gelen grubun daha farklı özellikler taşıdığı görülmektedir (Doğanay, 1997).

Son olarak, Bulgaristan'daki soydaşların yakın dönemdeki durumlarına bakıldığında nispeten olumlu gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bulgaristan'da Ekim 1991'de yapılan ilk demokratik seçimlerde Türklerin büyük oranda temsil edildiği Hak ve Özgürlükler Hareketi 24 milletvekili çıkartmıştır. Bulgaristan Parlamentosu'nda bir denge unsuru oluşturan parti, Bulgaristan Türklerinin kaderinde önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihten sonra da Türkler gerek parti ve gerekse diğer demokratik kuruluşlar sayesinde kaybettikleri haklarını her geçen gün kazanmaktadır (Ağanoğlu, 2001:317). Bulgaristan'daki en büyük azınlık grubunu oluşturan Türkler, bu gelişmelerden ve bu yeni düzenlemelerden olumlu anlamda etkilenmektedir. Gerek İnsan Hakları örgütlerinin gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nin son yıllara ait Bulgaristan İnsan Hakları raporlarında, Türklerin durumu şikâyet konusu değil başarılı bir bütünleşme örneği olarak gösterilmektedir (Turan, 2003:43). Doğal olarak, bu gelişmeler Bulgaristan Türklerinin kitlesel manada olan göçünü engelleyici bir faktör olmuştur. Ancak bununla birlikte 1992 yılında 165.000'den fazla Bulgaristan Türkü'nün turist vizesiyle gelip, Türkiye'de kaldığı da söylenmektedir. Şüphesiz bundan sonraki savaşların yoğunluğunun ekonomik düzeyde olacağını bilincinde olarak Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde yakın vadede göçün artık mesele oluşturmayacağı iddia edilebilir. Hatta Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne katılma durumu nedeniyle Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'den Bulgaristan'a "tersine göç" gerçekleştirebileceği de düşünülebilir (Ağanoğlu, 2001:317).

2.2.3. Eski Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler ve Boşnaklar

Eski Yugoslavya'dan Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde toplam 77.431 aileye mensup olarak 305.158 kişi göç etmiştir. Bu ailelerden 1950 yılına kadar gelenlerden 14.494 kişi devlet tarafından iskân edilmiştir. Ailelerin diğer bölümü serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmişlerdir (Köy Hizm. Env., 1996:138). Bir başka kaynakta, 1923-1933 yılları arasında eski Yugoslavya'dan 26.120 aileye mensup olarak 108.179 kişi serbest göçmen olarak gelmiştir. Ayrıca 1934-1940 Yılları arasında 5.894 kişi de iskânlı olarak gelmiştir. 1934-1949 yılları arasında 3.139 kişi serbest göçmen olarak gelmiştir. Diğer bir eserde de, 1936-1947 arasında eski Yugoslavya'dan 2.277 kişinin göç ettiği belirtilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı yılları boyunca göç eden sayının (yaklaşık 300 kişi civarında) görece azlığı bize savaş şartlarının ne kadar zor olduğunu ve göçü ne oranda engellediğini göstermektedir (Ağanoğlu, 2001:320).

Eski Yugoslavya'dan yaşanan göçün Yunanistan ve Bulgaristan'dan olduğu gibi politik zorlamalardan kaynaklanmadığı, göçün sosyo-ekonomik nedenlere dayandığı iddia edilmektedir (Arı, 1999:6). Ancak, eski Yugoslavya'dan yaşanan göçte mali, sosyal, politik, dini ve milli olmak üzere birçok faktörün rol oynadığı bilinmektedir.

1950-1958 Yılları arasında gelen 104.372 göçmenin Türkiye'nin Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleştiklerini görmekteyiz. Bunlardan 56.624'ünün İstanbul'a yerleştikleri görülmektedir. Bu tarihlerin ilk bölümünde daha çok tüccar ve sanatkâr sınıfı gelmiş ve vasıflı olduklarından İstanbul, Bursa, İzmir gibi büyük şehirlerde iş bulmaları kolay olmuştur. Daha sonraya kalanlar ise fakir köylüler ve ziraatçılar olduğundan iktisadi hayata intibakları pek parlak olmamıştır. Gelenler serbest göçmen olmaları sebebiyle, basında fazla yer almamış ve Bulgaristan tehcirinde olduğu gibi kamuoyunun dikkati yeterince çekilmemiştir. Hiçbir devlet yardımı alamayan bu insanlar kendi gayretleri ve çalışkanlıklarıyla muhacirliğin getirdiği zor şartlardan sıyrılmaya çalışmışlardır. Gelenler önceleri akrabalarının yanında kalmış ve daha sonra kendi imkânlarıyla evlerine çıkabilmişlerdir (Ağanoğlu, 2001:325-326).

1966 yılında Yugoslavya İçişleri Bakanı Rankoviç zamanında Türk ve Müslümanlara karşı yürütülen baskı ve zulümler üzerine birçok Türk, Boşnak ve

Arnavut; Sancak, Kosova ve Makedonya bölgelerinden Türkiye'ye göç etmişlerdi. Türkiye Köyişleri Bakanlığı'nın 7-13 Ekim 1968 tarihinde Avrupa Konseyi İskân Fonu İdare Meclisi ve İdare Komitesi toplantısında verdiği rakamlara göre, 1952-1967 yılları arasında tamamı serbest göçmen olmak üzere 175.392 göçmen gelmiştir. Bu göçmenlerden 107.262'si 1954-1958 arasındaki beş sene içinde gelmişti (Ağanoğlu, 2001:325-326).

Daha sonraki yıllarda da Türklere ve diğer Müslümanlara uygulanan baskı ve sindirme politikaları sonucunda Yugoslavya'dan göçler kesilmemiştir. Özellikle Yugoslavya'nın parçalanması ve Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Makedonya gibi yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasından sonra göç hızlanmıştır. 1992 Yılında Bosna-Hersek' in bağımsızlığını ilanı üzerine, Sırların, etnik temizlik politikası altında kalan ve memleketlerini terk etmek zorunda kalan 1.300.000 kişiden, 20.000 civarında Bosna-Hersek vatandaşı Türkiye'ye gelmiştir. Bunlardan büyük çoğunluğu İstanbul'un Pendik ve Bayrampaşa ilçelerinde akrabalarının yanında ikâmet ettiler, diğerleri ise Kırklareli'ndeki göçmen kampına yerleştirildiler (Ağanoğlu, 2001:330).

Araştırmanın odaklandığı gruplardan biri Boşnak kökenli göçmenlerdir. Yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye'ye farklı dönemlerde önemli sayıda Boşnak göçü olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'de şu an yaşamakta olan Boşnak kökenli önemli bir kitle bulunmaktadır. Boşnakların kökeni konusunda ciddi tartışmalar vardır. Bu konuya biraz değinmek faydalı olacaktır.

Boşnaklar, çoğunluk itibariyle Güneydoğu Avrupa'da Bosna-Hersek'te ve Sırbistan ve Karadağ arasındaki Sancak bölgesinde yaşar. Ayrıca Hırvatistan, Slovenya, Almanya, ABD, Avusturya, İsveç, Kosova, Makedonya Cumhuriyeti ve Türkiye'de de Boşnaklar vardır. Şener'e (2006:248) göre, Boşnaklar, Slav kökenli kendi dilini konuşan Müslümanlardır. Boşnaklar, Sırlar'a göre Sırp asıllılar ve Hırvatlara göre Hırvat asıllıdır. Türklere göre ise Türk asıllıdır.

Tarihsel açıdan bakıldığında zaman, Ortaçağ Bosna devletinin, günümüze kadar bir süreklilik arz ettiği görülmektedir. Nada Klaiç'e göre, Orta Çağ'daki Bosna devleti, Sırp ve Hırvat devletlerinden daha eskidir. Osmanlı döneminde Bosna ayrı bir birim olarak varlığını sürdürmüş, Boşnakça ise devlet dilleri arasında sayılmıştır. Bunun yanında

Bosna, 1878 yılından itibaren girdiği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimi altında da, 1918 yılında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda ve sonraki Yugoslavya devletlerinde de, hep kendi topraklarıyla ayrı bir bütünü oluşturmuştur (akt. Türbedar, 2006).

Tarihçi Enver İmamoviç, “Boşnak” kelimesinde 2000 yıldan fazla bir sürekliliğinin var olduğunu ileri sürmektedir. “Bosnalı” kavramı, her şeyden önce kökleri geçmişe uzanan etnik ve siyasi bir kimliği ifade etmektedir. Bu analizde Boşnakların ne “İslamlaşmış Sırp” ne de “İslamlaşmış Hırvatlar” olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu konuda Boşnak tarihçileri arasında bile bir fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin, tarihçi Mustafa İmamoviç Boşnakları, etnik açıdan güney Slav kökenli, dini ve kültürel-politik deneyim açısından ise güney Slavlardan farklı bir millet olarak tanımlamaktadır. Ancak, Bosna nüfusundaki ırksal çeşitlilik olgusu da dikkate alınmalıdır. Tarih içinde Gotlar, Hunlar, İranlı Alanlar ve Avarlar gibi değişik ırklar Batı Balkanlar'a yerleşip, Romalılar ve Slavlar arasına karışmışlardır (akt. Türbedar, 2006).

Boşnakların tarihsel merkezi ve anavatanı Bosna-Hersek 1463 yılında Osmanlı tarafından fethedilmiştir. Şener'in (2006:243) belirttiği üzere, Osmanlılar Bosna-Hersek'i sadece fethetmemiş, buraya yeni bir medeniyeti de getirmiştir. Boşnaklar, Osmanlı Devleti döneminin ümmetçi yapısından 1960'lar Yugoslavya'sına kadar, farklı şekillerde de olsa, yüzyıllarca dine dayalı bir kimlik tanımı içinde yer almışlar, Bosna-Hersek ve Sancak'ta yaşayan Ortodoks veya Katolik Güney Slavları ise Sırp veya Hırvat milletlerinin bu bölgelerdeki uzantıları kabul edilmiştir. 1963'de Yugoslavya'nın Sosyalist Federal Cumhuriyet tanımına geçişi ile birlikte Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti yönetiminde Sırpların egemen konumunun zayıflamaya başlaması Boşnaklar için yeni bir milli kimlik tanımının yolunu açmıştır. 1961'de Ortaya atılan “Etnik Müslüman” terimi ile Boşnaklar bu isim altında Bosna-Hersek'in yönetiminde Sırpların ve Hırvatların yanı sıra söz sahibi hale gelmişlerdir. 1968'de Müslüman milleti (büyük harfle), dini mensubiyeti ifade eden Müslüman (küçük harfle) teriminden farklı bir anlam içerecek şekilde Yugoslavya Anayasası'na girmiştir. Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanmasından sonra ise, Boşnak terimi milli bir anlam kazanmış olup, evrimini halen sürdürmektedir.

1999 Yılında ise Yugoslavya Ordusu'nun Kosova'ya girmesi üzerine çıkan savaşlarda çok sayıda Arnavut ve Türk göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Mart-Nisan 2001 tarihinde Makedonya'da başlayan ve Haziran 2001'de devam eden olaylar sonucunda Makedonya Ordusu'nun Kalkandelen ve Kumanova şehir ve köyleri çevresinde Arnavutlara karşı giriştiği askeri hareketler sonucunda, Arnavut ve Türk bir kısım göçmen Türkiye'ye gelmiştir (Ağanoğlu, 2001:331-332).

2.2.4. Türkiye'deki Balkan Göçmenlerine İlişkin Açıklamalar

Genel olarak bir değerlendirme yapılırsa, Balkanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi, bölgede yeni bir dönemin başlangıcı sayılır. Yaklaşık 500 yıl süren bu iktidar döneminde bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı büyük ölçüde etkilenmiştir. Hemen hemen her dönemde büyük bir stratejik öneme sahip olan Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da bu önemini korumuş ve Türk dış siyasetinde önemli bir yer tutmuştur. Ancak bu tarihten itibaren bölgede yaşayan Müslüman-Türk topluluklar açısından yeni ve zorlu bir dönem başlamıştır. Etnik kökenlerinden veya dinlerinden dolayı baskı ve göçlere maruz kalmışlardır.

Ağanoğlu'na (2001:343) göre üç yüz yıllık göç tarihi incelendiğinde Rumeli'den Anadolu'ya iskân edilen ve kendi olanaklarıyla yerleşen insanlar ve onlardan ortaya çıkan kuşaklar hesaplandığında Türkiye'nin yaklaşık 1/5'i kadar nüfusunun Rumeli kökenli olduğu varsayımı yapılabilir. Doğanay'ın, (1997) Anadolu tarihinin son iki yüz yılını temel alarak yaptığı bir başka hesaba göre ise, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine yaklaşık 3,5 milyon göçmen yerleştirilmiştir. Sayısal veriler nasıl olursa olsun, netice itibarıyla, Rumeli'den göç halen devam eden ve kolay kolay bitmesi beklenmeyen önemli bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1923'den günümüze özellikle Arnavut, Boşnak, Çerkez, Pomak, Yunanistan-Bulgaristan Türkleri vb. kesimler, sığınmacılar kavramından çok göçmen kavramıyla anılmışlardır. Türkiye Osmanlı'dan devraldığı nüfus yapısını göçler sayesinde daha da çeşitlendirmiş, farklı kültürlerin farklı renkleri ile zenginleştirmiştir. Ağırlıkla komşu ülkelerden gerçekleşen göçler uzun süreli aralarla devam etmiş, önceki yıllarda göç edenler yeni gelenler için adeta ev sahibi rolünü üstlenmişlerdir. Rumeli göçmenleri

kendilerinden önce gelmiş büyük göçmen grupları içinde önemli bir destek ve güvenlik ağı bulmuşlardır. Balkanlar'dan kaynaklanan nüfus hareketlerine büyük bir önem verilmekteydi. Ayrıca Yaşar Nabi Nayır'a göre göç, memlekete taze bir kan aşısı idi. Rumeli'nin Türk köylüleri medeni seviye itibarıyla orta ve şarki Anadolu köylülerimizden daha üstündür. Bunların Anadolu köylerine iskânı memlekette canlı bir hareket uyandıracak ve umumi köy seviyesinin kalkınmasına neden olacaktır (akt. Özcan, 1997:209-210).

Balkan ülkeleriyle tarihimiz ortakdır: Yüzyıllarca aynı tarih paylaşılmıştır (Şimşir, 2003:331). Anadolu'nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu'ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu diğer göç alan ülkelerde olduğu gibi, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye diğer göç alan dünya devletleri ile mukayese edildiğinde, göçmen nüfusun bütünleşme sorunları ile en az uğraşan ülkelerden biri olmuştur (Kümbetoğlu, 1997:229-230).

Osmanlı döneminde Anadolu'dan Balkanlar'a gönderilenlerin büyük çoğunluğu kırsal kökenli Türkmenlerdir. Bunların az bir kısmı Balkanlar'daki kentlere yerleştirilmiştir. Bu Türkmenler buldukları şehirlerde azınlık olduklarından o şehirlerde konuşulan dilleri öğrenmek zorunda kalmışlar, bir ölçüde asimile olmuşlardır. Bunun sonucunda da, anadilleri buldukları ülkenin dili, Türkçe ikinci dilleri olmuştur. Bu durum sosyolojinin doğal kuralları gereğidir. Örneğin, bugün Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Türklerin de anadilleri Arapça, ikinci dilleri Türkçedir (Önder, 2007:325).

Balkanlar'a yerleşen Türkler Osmanlı idari yapısı nedeniyle büyük çoğunlukla kırsal kesimde iskân edilmişlerdir. Bu nedenle, Balkanlar'a göç eden ve büyük çoğunluğu kırsal kesime yerleştirilen Türkler kendi kimliklerini ve kültürlerini Türkiye'ye göç edene kadar yaşatmışlardır (Önder, 2007:325). Türkiye'ye gelen göçmenlerin en önemli özelliği çoğunun Müslüman oluşudur. Gelenlerin büyük bölümü şive farklılığına rağmen Türkçe konuşmaktadırlar, diğer bölümü de Türk Dili'nin akrabası olan dilleri konuşan topluluklara mensupturlar.

Bu tezde Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden üç farklı Balkan göçmeni grup üzerine odaklanılmıştır. Bunlardan ilk ikisi Yunanistan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye

gelen göçmenlerdir. Bunlar, daha önceki kısımlarda açıklandığı üzere Balkan Türkleri'dir. Üçüncü grup ise Boşnak kökenli göçmenlerdir. Dolayısıyla, etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan Balkan Müslümanları diğer Balkan göçmenlerinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla, bu konuya biraz açıklık getirmek gerekmektedir.

Esasında, Boşnakları, Arnavutları vb. yani etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan Balkan Müslümanlarını yaygın bir biçimde "Türk" olarak görme eğilimi söz konusudur. Başka bir deyişle, "Türk", "Müslüman" ya da "Osmanlı" kelimeleri aynı anlama gelmekte ve Boşnaklar bu kavramlarla özdeşleştirilmektedir. Bunun nedeni, etnik kökenleri ne olursa olsun, Balkanlar'daki tüm Müslümanların aralarında yaşadıkları Hıristiyan uluslardan ayrı bir "millet" olarak algılanmasıdır. Balkan tarihçisi Maria Todorova, bu durumu şöyle özetliyor:

"Balkan milliyetçiliği Ortodoks Hıristiyanların birliğini parçalarken, öte yandan tek ve değişmez bir Müslüman cemaati imajı üretmiştir ve bunu da "millet" kavramı bazında görmektedir. Başka bir deyişle, Balkanlardaki Hıristiyan halklar kendi aralarında milliyetçilik kıstasına göre ayrımlar geliştirirken, öte yandan Müslümanlara, sanki bu insanlar tek bir milletmiş gibi davranmışlar ve bu yönde bir söylem geliştirmişlerdir. Bu Hıristiyan uygulamasının en açık örneği, Balkanlar'daki tüm Müslümanlara, etnik kökenlerine göre bir ayırım yapmadan, "Türk" denmesidir. Bu, bölgede hala çok yaygın olan bir kullanımdır. Öte yandan, Balkan Müslümanlarının geneli de, milliyetçi söyleme adapte olmadıkları için ve Balkanlar'daki ulus-devlet oluşumları tarafından dışlandıkları için, kendilerini ayrı bir "millet" sayan bir toplumsal bilinci bugüne kadar korumuşlardır (Todorova, 1995:70).

Balkan Müslümanları için, dini kimlikleri her zaman için etnik kimliklerden çok önce gelmiştir. Özellikle Boşnaklar, kendilerini hep Osmanlı ekseninde görmüşlerdir. Balkan uzmanı Eran Frankel (1991), aynı durumun Makedonya için de geçerli olduğunu vurgular. Ona göre, "Makedonyalı Müslümanlar hiç bir zaman Makedonyalılık adına İslam'ı geri plana atmamışlardır. Aksine, çoğu kez kendi Slavlıklarını reddetmişler ve Slav olmayan bir İslam kimliğini benimsemişlerdir." Yine Frankel'e (1991) göre Makedonya'daki Müslüman Arnavutlar ya da Çingeneler, kendilerine Slav kimliğini benimsemektense, "Türk" olarak tanımlanmayı tercih ederler.

Dolayısıyla, çoğu etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan bu insanlar, kendilerini daha çok Türklere yakın hissetmektedirler. Todorova'ya (1995:71) göre; Türkiye'nin Balkanlar'daki etkisi oldukça karmaşıktır. Bu etki, öncelikle Balkanlar'daki

Türkçe konuşan nüfusa yöneliktir. Bu nüfusun büyük bölümü Bulgaristan'da yaşar, kalan kısmı ise çok daha az sayılarda Yunanistan, Romanya ve eski Yugoslavya'dadır. Ancak Türkiye'nin etki alanı bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda Slav diliyle konuşan Müslümanlar da Türkiye'nin etki alanı içindedirler.

Todorova (1995:72), Türk-olmayan Balkan Müslümanlarının kendilerini Türklükle özdeşleştirme eğilimlerine gösterge olarak şu noktaya vurgu yapar: 20. Yüzyıl boyunca Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden Slav Müslümanlar (Arnavutlar dahil), Türk kimliğini benimseyerek Türk toplumu içinde asimile olmuşlardır. Bu durum, Todorova'ya göre, "Osmanlı mirasının Türk etkisine dönüşmesinin açık bir örneğidir".

Dolayısıyla, genel olarak değerlendirildiğinde, esasında tüm Balkanlar'da, aslında etnik olarak "Türk" olmamalarına karşın, kendilerini "Türk" olarak gören ya da görmeye eğilimli büyük bir Müslüman nüfus vardır. İslam ve Türk kavramlarının özdeşleştirildiği görülmektedir. Bu iki kavramı birleştiren ortak zemin ise Osmanlı kimliği olmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'ye tarihsel olarak Osmanlı'dan kalan büyük bir Balkan insiyatifi söz konusudur.

Önder'e (2007:326) göre, Balkan ülkelerinden göç ederek gelenlere Türkiye'de bilinçsiz olarak Pomak, Boşnak, Arnavut vb. sıfatlar takılmıştır. Ona göre, Samsun'dan Artvin'e kadar olan bölgelerde yaşayan her Karadenizliye "Laz", Adana ve Hatay'da yaşayan her insana "arap uşağı", bütün Doğu ve Güneydoğulu'ya "kürt" denmesi gibi. Bu durum aslında tarih bilincinden yoksunluğun ifadesinden başka bir şey değildir.

Bu açıklamalardan sonra Türkiye'ye gelen Balkan göçmenlerinin diğer bazı özelliklerinden bahsedebiliriz.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaş, cinsiyet, öğrenim, meslek, anadil, medeni durumu vb. niteliklerini gösteren istatistik bilgiler yetersiz olup, belli yıl ve gruplara ait bazı bilgiler toplanabilmektedir (Doğanay:1997).

Örneğin, 1950-51 yıllarında gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun anadili Türkçe'dir. Göçmenler, o yıllardaki Türkiye nüfusu ortalamasından daha yüksek

oranda okur-yazar nüfusa sahiptirler. Özellikle kadınlar arasında okur-yazarlık oranı daha yaygındır. Göçmen nüfusun %70'i 45 yaşın altındaki genç nüfustur. Bu nüfusta, yüksek öğrenim ve mesleki teknik öğrenim gören nüfusun oranı çok düşüktür, gelenlerin % 85'inin mesleği çiftçiliktir (Geray, 1962:24).

1923-1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere, devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmıştır. Gelenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olması, kırsal alana yapılacak yerleşime uyum sağlamaları açısından, iklimin ve geldikleri yerlerdeki üretim tarzlarının önemini artırmıştır. Ayrıca göçmenlerin büyük çoğunluğunun il, ilçe ve köylere serpiştirilmek suretiyle yerleştirilmelerinin, onların sosyal bakımdan çevreye ve topluma uyması, kaynaşması yönünden daha az sakıncalı olacağı düşünülmüştür (Geray, 1962:55). Göçmenlere iş imkânlarının sağlanması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla ayni ve nakdi yardım yapılmış, bu çerçevede çiftçi ailelere toprak, tohumluk, çevirme ve donatım kredisi, zanaatkâr göçmen ailelerine de konutun yanı sıra döner sermaye kredisi verilmiştir (DPT, 1990:20).

Esasında, 1960'dan önce Türkiye'ye gelen göçmenlerin önemli bir kısmının kırsal alanlara yerleştikleri/yerleştirildikleri görülmektedir. Bu dönemde gelen göçmenler ister kırsal isterse kentsel alanlara yerleştirilmiş olsunlar, çoğunlukla yaşadıkları yerleşim yerlerinin ayrı bir kısmında daha muhafazakâr biçimde yaşamışlardır. Zira, bu dönemler arasında gelen göçmenler yerli halk tarafından Müslüman olmamakla ve "gevur" (Hristiyan) olmakla, aynı zamanda Türkiye'nin sınırlı kaynaklarını paylaşmakla suçlanıyorlardı. Dolayısıyla, bu durum göçmenleri hem dini anlamda kimliklerini koruma hem de kendilerini diğer kesimlerden biraz uzak tutma gayreti içerisine sokmuştur, bunun bir sonucu olarak da bu kesimler Müslüman olduklarını kanıtlamak adına daha muhafazakâr bir yapı içerisine girmişlerdir.

1960 yılından sonra gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun kentlere yerleştiği görülmektedir. Bu dönemde ülkeye çok az sayıda iskânlı göçmen kabul edilmiştir. Gelen göçmenlerin serbest göçmen statüsünde oldukları için, daha önce Türkiye'ye göç etmiş yakınlarının bulunduğu yerleşim yerlerini tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu tercihte istihdam, iklim ve kültürel yakınlık boyutlarının önem kazandığı bilinmektedir. Göçmenlerin uyum sorunları konusunda bilgilerimiz çok yetersizdir. Mevcut bilgiler,

göçmenlerin geldiği yıllarda yapılan sınırlı bazı araştırmaların verilerine dayanmaktadır (Doğanay, 1997).

Göçmenlerin yerleşim programları çerçevesinde tip projeler esas alınarak planlanan konutlar, ya bu yerleşim için kurulan köylerde ya kentlere veya yerli köylere eklenen mahallelerde yapılmıştır. Ancak özellikle kırsal kesimlerde yapılan yerleşmelerin başarılı oldukları söylenemez, yerleştirilenlerin büyük bölümü iklimsel koşullara uyamamak ya da yerli halkın gösterdiği tepkiye dayanamayarak büyük kentlere göç etmek zorunda kalmışlar ve kentlerin dış mahallelerinde yoğunlaşmışlardır. İstanbul'un Zeytinburnu, Ümraniye, Ankara'nın Telsizler, Altındağ, Ayaş ve Kayaş ilçeleri ile Bursa, Eskişehir, İzmir illeri bu yoğunlaşmanın tipik merkezleri olmuşlardır (Özbay; Balpınarı,1982).

Kentlerde yerleştirilen göçmenler için yapılan konutlar, genelde kentlerin dış semtlerinde ve 300-400 m²'lik parsellerin içinde tek katlı yaklaşık 65-90 m²'lik tip planlara göre yapılmıştır. Günümüzde büyük kentlerin önemli yerleşim merkezleri konumuna gelmiş olan İstanbul'un Taşlı Tarla semti ile Ankara Varlık mahallesi, bu uygulamaların ilginç örnekleridir. Bu mahallelere yerleştirilenlerin çok az sayıdaki bölümü konutlarını terk etmiştir (Doğanay, 1997).

Kırsal alanlarda kurulan köylerde bir avlu içine konut ve işletme binaları yapılmış ve imar planı doğrultusunda ortak kullanım alanları belirlenmiş okul, cami, köy konağı gibi bazı sosyal tesisler de kurulmuştur. Tüm bu olanaklara rağmen özellikle Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu bölgesindeki kırsal yerleşmelerde göçmenlerin büyük bir bölümü köylerini terk ederek ya da yerli halka satarak, batı bölgelerine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Ege ve Akdeniz bölgesindeki kırsal yerleşmelerden göç çok düşük oranda olmuştur. Yerli halkla olan uyumsuzluk dışında, eğitim ve istihdam sorunlarının çözülemeyişi de göçmenleri ülke içinde yeniden göçe zorlamıştır (Doğanay, 1997).

1980 Yılından itibaren göçmenlerin yerleşim ve özellikle konut sorunlarına daha farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Her şeyden önce 2510 Sayılı İskân Yasasının göçmenlerin ülkede yerleştirilmesinde yeterli olmadığı kabul edilmiş ve toplu olarak gelen Afganlı göçmenler, Bulgaristan'dan göçe zorlanarak gelen

göçmenler, Birleşik Devletler Cumhuriyet'lerinden getirilen Ahıska Türkleri için ayrı yasalar çıkarılarak yerleşim uygulamalarının çerçevesi belirlenmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar içinde Bulgaristan'dan 1989 yılında gelen göçmenler için yapılan uygulamalar farklılık göstermektedir. Göçmenlerin yerleşim projelerine başlangıçtan itibaren katılımları sağlanmış ve göçmenler istedikleri yerlerde parasal katılımları ölçüsünde konut tiplerine sahip olma hakkını kazanmışlardır. Bu dönemde göçmenlerin konut sorununu toplu konut yaklaşımı ile çözmeyi amaçlayan projeler üretilmiş ve Anadolu'nun küçük ilçelerinde bile yapılan uygulamalarda yerleşmeler ya toplu konut alanlarında olmuş ya da bu yerleşmeler için belirlenen alanlar daha sonra toplu konut alanlarına dönüştürülmüştür (Doğanay, 1997).

Bir diğer nokta, Devletin göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik desteği, toplumun diğer kesimlerinin özellikle kırdan kente gelen yerli göçmenlerin Türkiye'ye gelen Balkan göçmenlerine özellikle Bulgaristan göçmenlerine karşı bir tepki/kızgınlık duymalarına yol açtı. Göçmenler, yerli halk tarafından "neden geldiniz" şeklinde sorgulamalarla karşılaşmaya başladılar. Bu durum da doğal olarak, göçmenleri toplum tarafından kabul görmedikleri duygusuna itmiş ve onları nispeten kapalı alt gruplar biçiminde yaşamaya sürüklemiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, göçmen sorunuyla ilgili olarak çoğunlukla yerleşim, konut gibi meseleler ön planda tutulmuş ve bu sorunların çözülmesiyle göçmenlere yönelik uyum politikalarının tamamlandığı görüşü hâkim olmuştur. Dolayısıyla, göçmenlerin (göçmenliğin) gerçek anlamda ne ifade ettiği nasıl bir yapıya sahip oldukları sosyolojik anlamda çok fazla araştırılmamıştır. Batı literatüründeki göçmen olgusu konusundaki çok yönlü ve çeşitli çalışmalara bakıldığında ülkemizde bu alandaki eksiklik daha iyi anlaşılacaktır. Krau'ya (akt. Bierbrauer; Pedersen, 1996) göre, göç olgusu oldukça karmaşık ve çok boyutludur. Öncelikle, her göçe tarihsel ve politik olaylar bağlamında daha önce olmuş olanların ve gelecekte olacak olanların bir sonucu olarak bakmak gerekmektedir. İkincisi, her göç sosyal, ekonomik, politik sorunlar ve fırsatlar nedeniyle bir yerden bir yere taşınmak için sosyal baskılara tepkide bulunulan toplumsal bir harekettir. Üçüncüsü, her göçmen, kişisel düşünceler ve psikolojik olarak algılanan tehdit ve fırsatlar tarafından güdülenir, dolayısıyla da bireyler farklı nedenlerle aynı yerlere göç edebilirler.

Sonuç itibariyle, göçmen konusu birçok farklı unsuru bünyesinde barındıran ve farklı disiplinlerin farklı bakış açılarıyla araştırılmayı gerektiren önemli bir alandır. Bu anlamda, bu tez Türkiye'deki göçmen konusuna göç, bütünleşme, uyum, kimlik ve aidiyet ekseninde bakarak mevcut literatüre bu yönde bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2.3. Göçmenler Arasındaki İlişki Örüntüleri

Tezin üçüncü bölümünde empirik verilerle destekleneceği üzere Balkan göçmenleri arasındaki ilişkiler esas olarak Türkiye’deki kır-kent temelli hemşehriliğe dayalı ilişki ağlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bunun nedeni, Türkiye’deki Balkan göçmenlerinin birer etnik grup olarak düşünülmemeyeceği ve dolayısıyla bunların birer hemşehri grupları gibi de algılanabileceği veya değerlendirilebileceğidir. Dolayısıyla, bu kısımda ‘hemşehriliğe dayalı ilişki ağları’ veya Türkiye’deki Balkan göçmenleri özelinde ‘göçmenliğe dayalı ilişki ağları’ üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Göç sürecini anlamak insanların çevresel değişimlere nasıl uyum sağladıklarını (Bierbrauer; Pedersen, 1996) başka bir deyişle göçmenlerin yeni gelinen çevrede karşılaştıkları sorunlar karşısında nasıl ayakta kaldıklarının analiz edilmesini gerektirecektir.

Celeddin Çelik’in (2008) belirttiği üzere, göçmenler hayat tecrübelerini, toplumsal pratikleriyle birleştirerek “geldikleri yerde var olabilmenin” mücadelesini verirler. Kişisel irade ve eğilimlerin büyük ölçüde etkisiz kaldığı bu değişim sürecinde, göçmenler de kendilerini diğer toplumsal kesimler gibi birtakım grup aidiyetleri ve kültürel kimlikler içinde ifade ederler. Yeni gelinen yer onlar için, zihniyet, tutum ve davranış boyutunda sosyo-kültürel ve psikolojik değişimler talep eden bir mekânsal farklılaşma, ama daha çok bir ‘mücadele alanı’dır. Dolayısıyla hızlı değişim süreci, yaşanan mekânı ‘kendine özgü kurum ve yapılarıyla bir hayat tarzı’nın aksine ‘farklı kültür ve grupların mücadele alanı’ haline getirmektedir. Göçmenlerin yaşayabileceği boşlukların, *tampon mekanizma* olarak adlandırılan *yeni ağ ilişkileri* ve *cemaat/hemşehri örüntüleri-dayanışma örüntüleri* tarafından doldurulduğu tahmin edilmektedir.

2.3.1. Sosyal ve Kültürel Ağlar

Göçmenler, göç ettikleri yerlerde genellikle geleneksel birincil ilişkiler içinde yer alırlar. Tekşen’e (2003:51-52) göre, göçmenler arasında birincil ilişkilerin olmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, göçenin iş bulma, kiralık ev bulma, konut yapma gibi ihtiyaçlarını karşılamak gibi ekonomik kökenli bir dayanışmaya olan ihtiyaçtır. Öte

yandan, gelinen yere uyum sürecinde gerek ekonomik imkânlarının kısıtlı olması vb. gerekse de yaşanan yerin bu alanlardaki yetersizliği gibi sebeplerle gelinen yere sosyo-kültürel açıdan uyum sağlama ihtiyacı da dayanışmayı gerekli kılar. Bu sonucusuna bağlı olarak bir başka neden de yabancılarla dolu heterojen bir ortamda yalnız kalmamak, gelinen yere uyum sürecinde yumuşak bir geçişi sağlayabilmek amacıyla geleneksel güven ilişkilerini yeniden tesis etme ihtiyacıdır.

Göçmenler, geldikleri yerde ayakta kalabilmek ve daha rahat bir yaşam yakalayabilmek adına birbirleriyle dayanışma içinde olmak durumundadırlar. Zira, göç edilen yeni ortam/çevre göçmenlere yabancı bazı unsurlar barındırır. Göçmenlerin geldikleri yerde kümeleşmeleri ve birincil ilişkiler çerçevesinde oluşturdukları cemaatler/gruplaşmalar çoğunlukla mevcut risk unsurlarını ortadan kaldırıcı veya bir tür güven mekanizması olarak işlevde bulunurlar. Bu noktada cemaat tipi oluşum kavramına kısaca değinmek gerekecektir.

Cemaat tipi oluşum kavramıyla, belli sosyal-kültürel özellikler vasıtasıyla bir sosyal-kültürel grubun, üyelerini kendisiyle etkileşime zorlayacak şekilde yapısal özellikler kazanmış olması ifade edilmektedir. Cemaat yapılanmalarında grup üyelerinin kendi aralarındaki ilişkiler çok güçlü ve sık, buna karşılık diğer gruplarla olan ilişkiler seyrek ve zayıftır (Erol, 2002:180-181).

Erol'a (1994:61-73; 2002:181) göre kentsel ilişkiler sisteminin bireylerden talep ettiği bireysel donanımlardan yoksun olan bireylerde, bu yoksunluğun derecesiyle doğru orantılı olarak, bir sosyal-kültürel gruba aidiyet duygusuyla bağlanma eğilimi artmaktadır. Göçmenler, yeni ilişkilerin ya da yeni gelinen yerdeki yaşamın bireylerden talep ettiği niteliklerden yoksun olduklarından sistem dışında kalma riskiyle karşı karşıya kalan insanların, bu temel gereksinmelerini, ancak sosyal-kültürel bakımdan bir örnek olan sosyal gruplara üye olma yoluyla karşılayabilme beklentileri, cemaat yapılanmalarının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Böylece, birey grup içinde edindiği ortak kimlik yoluyla kendisini güçlü hissetmekte ve giderek, çoğunluk kuralının neden olduğu yabancılaşmadan bir ölçüde kendisini korumuş olmaktadır.

Kısacası, göçmenlerin içinde buldukları bu tür geleneksel enformel cemaat ilişkileri onların yeni gelinen çevreye intibakını kolaylaştırmakta, başka bir deyişle göçmenler için gelinen yerde bir tampon mekanizma işlevi görmektedir.

Geleneksel ilişkilerin yetersiz kaldığı, yani ikincil ilişkiler kurmanın zorunlu olduğu durumlarda göçmenleri ayakta tutan aracı sistemler söz konudur. Bu anlamda akrabamsı sistemler (aile-akraba-komşu-göçmen-hemşehri ögeleri) birincil ilişkilerden kentsel ikincil ilişkilere geçişte tampon kurumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar (Tekşen, 2003:62). Bu noktada, öncelikle tampon mekanizma kavramına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

‘Tampon mekanizma’, hızlı ve kapsamlı değişim şartlarında ortaya çıkar. Bu değişim içinde yeni yapılar oluşuncaya kadar bütünleşmeyi mümkün kılacak kurum ve ilişkilerin doğması geciktiğinden eski kurumlar yeni işlevler kazanarak değişimin bunalımsız atlatılmasını sağlarlar. Ancak yeniden yorumlanan bu kurumlar artık ne eski yapıya ne de doğacak yeni yapıya ait geçici kurumlardır (Tekşen, 2003:63). Tampon mekanizma kavramını ortaya atan Kıray’ın (1964:7) ifadesiyle:

“Toplumsal değişimin buhransız olmasını sağlayan, çözümlenin önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan bu yeni beliren müesseseler, ilintiler, değerler ve fonksiyonları biz “tampon mekanizmalar” terimi ile ifade ediyoruz. Bu “tampon mekanizmalar” sayesinde, sosyal yapının çeşitli yönleri birbiri ile bağlanır, fonksiyonel bütünün parçası olmayan taraflar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişim oluşumunda da görece bir denge halinde kalması mümkün olur”.

Kısacası, tampon mekanizmalar toplum için bir uyum ve denge olanağı sağlarken göç edenler için gelinen yerde güvelliği sağlamaya çalışır.

Kurtoğlu’na göre (2005), toplumsal ilişkiler ve pratikler her zaman mekânsal bir uzamda yer alırlar ve yer aldıkları mekânla etkileşim halindedirler. Buna karşın, çoğunlukla toplumsal olguların ve ilişkilerin mekânsallıkları kavramsal düzeyde görünmezdir, zira ana temalarında mekânsallık yoktur. Agnew’in (akt. Kurtoğlu, 2005) belirttiği üzere, toplumsal ilişkilerin ve pratiklerin bir kısmı ise fiziki/coğrafi mekânla doğrudan bağlantılı olarak kurgulanır ve onunla birlikte anlam kazanır. Vatandaşlık, göçmenlik, yabancılık, mahallelilik, semtlilik gibi toplumsal ilişkilerin ana temasını mekânsallık oluşturmaktadır. Bu tür toplumsal ilişkilerde, coğrafi mekânın kendisi hem

kültürün, kişisel kimliğin ve toplumsal kimliğin de konusu olur hem de öyle kavramlaştırılır.

2.3.2. Göçmenliğe Dayalı İlişki Ağları

Gelinen yerde/çevrede göçmenliğe dayalı ilişkiler başka bir deyişle hemşehrilik/göçmenlik ilişkileri bir tampon mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, öncelikle hemşehrilik kavramına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Tekşen'in, (2003:57) ifadesiyle; hemşehrilik başlı başına bir sınıf ya da tabaka oluşturmaz. Hemşehrilikler farklı sınıf ya da tabakalarda yer alabilirler. Fakat ilişkilerinin onları, geniş anlamda toplumsal bir grup olarak tanımlamaya yetip yetmediğini, hemşehrilik ilişkilerinin ne tür bir toplumsal grup ilişkisi olduğunu incelemekle mümkün olacaktır.

Bir toplumsal grubun belirli özelliği gerçek ilişki ve etkileşimdir. Ortak amaçları, değerleri ve yazılı olmasa da kuralları vardır. Özdeşleşme, aidiyet duygusu ve biz bilincinin oluşması gerekir (Tan, 1981:44-54). Hemşehrilik/Göçmenlik bu açıdan bakıldığında bir toplumsal gruptur. Çünkü grup olarak birbirinin farkındadırlar, belirli bir ilişki içerisindedirler ve bu grubu kendileri seçmiştir. Dolayısıyla, hemşehrilik bu anlamda az çok gönüllü, biçimsel olmayan bir toplumsal gruplaşmadır (Tekşen, 2003:58). Ancak, Kurtoğlu'na (2005) göre, hemşehrilik temelli eylemlerin ana saiki ortak çıkardan ziyade, aynı kültüre sahip olmak ve aynı coğrafi yerle öznel olarak özdeşlik kurmaktır. Bu nedenle, hemşehrilığe dayalı ilişkiler grubunu tanımlarken 'grup' kavramı yerine 'cemaat' veya cemaatimsi kavramını kullanmak daha doğru olacaktır. Ancak, buradaki sosyolojik anlamdaki cemaat kavramı, söz konusu ilişkiler grubunun modern olmayana özgü olduğunu veya yalnızca onunla ilişkili olduğunun göstergesi değildir.

Hemşehri çoğunlukla aynı köyden, aynı ilçeden, aynı vilayetten, aynı bölgeden hatta kimi zaman aynı ülkeden (Baştuğ, 1979:139) insanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Hemşehri semantik olarak 'akraba' ile 'arkadaş' arasında ortada bir yerde durmaktadır. Ancak bu konumda daha çok "akrabalık alanının bir uzantısı olarak

değerlendirilebilir. Akrabalık gibi hemşehrilik de atfedilen bir statüdür...” (Baştuğ 1979:146).

Kurtoğlu'na (2005) göre;

“Hemşehrilik sözcüğü ilk olarak hemşehriler arasındaki durumsal bir ilişkiyi tanımlar. Bir durumu tanımladığında hemşehrilik, ortak paydaları aynı coğrafi alanda kök salmış olan iki kişiden birinin diğerine göre durumunu niteler. Hemşehrilik sözcüğü ikinci olarak, memleketleri aynı coğrafi yer olan veya aynı coğrafi yere ait olma hissini taşıyan kişiler arası ilişkileri ve onlar arasındaki bağları ve bu bağlardan doğan çeşitli kimlikleri tanımlar. Bu bağlar kimi zaman toplumsal kimlik düzeyinde iş görür. Yani, bir birlerini tanımayan kişiler, birbirlerinin fiziksel görünüşüne, konuşmasına vs. bakarak bir birlerini coğrafi alana referansla kategorileştirirler ve bir birlerini ‘biz’ ve ‘onlar’ kategorilerinde değerlendirirler. Aynı coğrafi mekâna ait olma hissini taşıyan kişiler arasındaki bağlar kimi zaman kişisel kimliğin konusu olur”.

Hemşehri ile olan ilişki başından itibaren muhayyeldir. Hemşehri, memleketi aynı yer olan kişidir ve birbirlerini hemşehri olarak tanımlayan kişiler memleket dışındadırlar. Kısacası, göç edilmiş olan yerde memleket, muhayyel bir coğrafya; hemşehri ise o muhayyel alandan gelen muhayyel cemaatin üyesidir (akt. Kurtoğlu, 2005).

Göç edenlerin tümünü gönüllü gezginler olarak değerlendirmek mümkün değildir. Göçün dinamiklerini anlamak için göç eden ve ev sahibi kültürle temasa geçen spesifik grup kategorilerinin karakteristiklerine ek olarak yapısal bazı faktörleri de düşünmek gerekecektir. Bu grupların bazıları özel korunmadan hoşlanırken bazıları bundan hoşlanmaz; bazıları ev sahibi toplumlar tarafından hoşgeldinle karşılanırken bazıları önyargı ve ayrımcılıkla karşılaşır, bazıları gönüllü olarak ayrılır, bazıları yaşamlarını sürdürmek için başka ülkelere kaçmak durumunda kalır (Bierbrauer; Pedersen, 1996).

Göçmenler, genel itibariyle göç edip yerleştikleri yerlerde bir güven ihtiyacı duyarlar. Çünkü, eski yapının bırakılıp yeni ortama/çevreye girilmesiyle birlikte doğal olarak bir güvensizlik duygusu hâkim olabilmektedir. Kartal (1978) yeni göç etmiş kişilerin bir kümeye ait olma ihtiyaçlarının, bu güven ihtiyacını gösterdiğini belirtmektedir.

Ötekilerin dünyası her zaman bilinmezlikler ve kaygılarla dolu bir korku alanıdır (Tekşen, 2003:70). Peter Berger'e göre bu korku, yabancıların farklı yüz yüze ilişki çevrelerinden gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, sadece göçmenle o çevrenin yerlisi arasında söz konusu değildir. Farklı yörelerden gelmiş göçmenler de arasında birbirlerine yabancıdırlar. Ona göre, göçmenlerin geçmişleri birbirlerine benzese de aslında paylaşılan bir geçmiş değildir bu (akt. Karp, 1991:82-83).

Göçmenlerin geldikleri toplumla ilk teması genellikle olumsuz koşullarda olur. Çoğunlukla yerel halkın reddettiği, düşük ücretli ve düşük statülü işleri kabul etmek zorunda kalırlar. Göçmenler daha çok yerleşim yerlerinin veya kentin biraz dışında kalan yerlerde yaşamak durumunda kalırlar. Göçmenler adeta çıkışı olmayan bir kapana kısılmış gibidirler (Bierbrauer; Pedersen, 1996). Krau, bu durumunun yani kapana kısılma durumunun göçmenlerin birinci ve hatta ikinci kuşağına kadar devam ettiğini belirtir (akt. Bierbrauer; Pedersen, 1996).

Göhler'e (akt. Doğan, 2006:68-69) göre de, bir göçmenin yaşı, cinsiyeti, göç nedeni, üyesi olduğu toplumsal sınıf, eğitimi ve kültürel geçmişi ne olursa olsun 'göçmenlik' durumundan dolayı iç dünyasında birtakım değişiklikler olur. Bir göçmende yabancılık duygusu, yalnızlık duygusu, boşluk duygusu, özlem duygusu, kişilik sorunu, köksüzlük, aşağılık duygusu, kuşkuculuk, kırgınlık, önyargı vb. olumsuz duygular oluşabilir.

Bierbrauer ve Pedersen'e (1996) göre, bir grubun üyeleri bilmedikleri veya başka bir deyişle tanımadıkları başka bir grubun üyeleriyle temasa geçtiklerinde yabancılar olarak etkileşimde bulunmaktadır. Yabancılar iç grubun üyesi olamadıkları ve bu anlamda bireysel olarak tanınmadıkları için onlara yönelik davranışlar çoğunlukla algılanan grup üyeliklerine dayanır.

Göç edilen yerde göçmenler arasındaki dayanışma, fazla tanınmayan bir çevrede ayrı güvenli alanlar oluşturma imkânı verir. Göçmenler tarafından oluşturulan bu güvenlik alanlarının sağladığı psikolojik destek göçmenlerin 'kalabalık içerisinde yalnız kalmış bir vatandaş' olmasını (Yörükkan, 1968:34) önlemektedir.

Esasında, akraba-komşu-göçmen-hemşehrilerin göç edilen yerde oluşturmuş oldukları güvenlik alanları birer iç-grup olarak işlevde bulunurlar. Çünkü bu gruplarla duygusal bir bağlılık söz konusudur. İç-gruplara karşı sempati ile yaklaşırız, kendimizi bu gruplarla özdeşiririz ve yaşamı algılarken bu gruplar içinde oluşmuş normlara başvururuz (Tolan vd. 1985:240-241).

Farklı yörelerden olmakla beraber göçmenler arasındaki fark göçmenlerle gelinen yerdeki yerli halk arasındaki fark kadar büyük değildir. Bu konuda yapılmış birçok araştırma benzerliğin ilişkileri kolaylaştırmada önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir (Izard, 1964:113-117).

Ortak mekân paylaşımının etkileşimi artırması da ilişkiyi kolaylaştırmaktadır. Zira, Homans'a (akt. Tekşen, 2003:72) göre;

"İki ya da daha çok kişi arasındaki etkileşme sıklığı artarsa birbirlerinden hoşlanma derecesi de artacaktır, bunun tersi de doğrudur. (...) Bir grubun üyeleri arasında dış sistemde etkileşmeler sıkça aralarında birbirlerinden hoşlanma duyguları geliştirecektir, bu duygular da dış sistemin etkileşimlerinin dışında ve üstünde yeni etkileşimler geliştirecektir. (...) İnsanlar ne kadar sık birbirleriyle etkileşirse faaliyetlerinde ve duygularında bazı bakımlardan birbirlerine benzeme olasılığı da artar".

Göç edenler kendi kimliklerini tanımlarken yani başka bir deyişle yeni gelinen ortamda konumlarını belirlerken, en çok kendi iş ve meslek çevresi ile kendi iç çevresini (akraba-hemşehri/göçmen-tanıdık-aile) referans topluğu olarak kullanırlar (Şenyapılı, 1978:156).

Erder (1997:29) göçmenlerin gerek kendilerini gerek diğer göçmenleri bir kimlik çerçevesinde tanımladıklarını bu kimliğin belirleyicisinin de çoğunlukla geldikleri yer ya da kökenleri olduğunu, bu aidiyet duygusunun mülkiyet ilişkisiyle birleştiğinde ise çok güçlü bir dayanışmaya yol açtığını, bunun da sınıf çatışmasını engelleyici rolü olduğunu belirtir.

Kurtoğlu'na (2005) göre, hemşehriliğe veya göçmenliğe dayalı ilişki ağları patronaj ilişkileri veya hemşehri kahvehaneleri örneklerinde olduğu gibi yüz yüze ilişkilerden, komşuluk ilişkileri örneğinde olduğu gibi enformel grup ve cemaat ilişkilerine; enformel grup ve cemaat ilişkilerinden, aynı iş kolunda yoğunlaşmış olmak

nedeniyle iş kolundaki hemşehrilerin ortak çıkarlarını korumaya yönelik örgütlenmelere kadar, tamamen enformelle tamamen formel arasında çok çeşitlilik gösterir.

Hemşehriliğe dayalı enformel ilişki ağları, göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak ev ve çalışacak iş bulmaya kadar her alanda birincil sayılan ilişkiler türünü içerir. Aynı coğrafi yere ait olmadan doğan karşılıklı güven, hemşehrilik ilişkilerinin temelidir (Kurtoğlu, 2005).

Hemşehrilik ilişki ağlarının formel örgütlenmesi, bir grup hemşehrinin kurduğu dernek veya vakıflardır. Dernek ve vakıfların her birisinin ortak noktası aynı coğrafi alanda kök salmış olma ve bir anlamda o coğrafi alanın ortak kültürünü paylaşmış olma tahayyüllerine dayalı olarak, karşılıklılık temelinde birliktelikler kurmadır. Dolayısıyla, formel ya da enformel ilişki ağlarının temelinde ‘oraya’ ait hissetme duygusu vardır. ‘Burada’ sürdürülen ilişki ağlarının ortak tahayyüldeki dayanağı genellikle memleket olan ‘orasıdır’(Kurtoğlu, 2005).

Şüphesiz, göçmenlerin göç öncesi yaşadıkları toplum ile göç sürecinde buldukları toplumun sosyo-kültürel yapıları arasında kalma olasılığı her zaman mevcuttur. Ancak, Balkan göçmenleri, yerli grup ve diğer göçmen gruplardan farklı bazı sosyo-kültürel dokular taşımalarına rağmen Türk toplumuna uyum sağlama ve bütünleşme açısından fazla bir güçlük yaşamamaktadırlar. Bunda, dil, din, kültürel değerler gibi sosyo-kültürel örüntülerde çok temel bir farklılığın olmaması önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Kümbetoğlu’unun (1997:229-230) da belirttiği gibi, Anadolu’nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu’ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu diğer göç alan ülkelerde olduğu gibi, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye diğer göç alan dünya devletleri ile mukayese edildiğinde, göçmen nüfusun bütünleşme sorunları ile en az uğraşan ülkelerden biri olmuştur.

2.4. Kültüre İlişkin Açıklamalar

2.4.1. Kültür Kavramı

“Kültür ne bir şeyi, ne de bir kimseyi kurtarır. Kültür hiçbir şeyi haklı kılmaz. Ama insanın bir ürünüdür. İnsan onda yansır ve kendini onda tanır. İnsana imgesini sunan tek eleştirel aynadır, kültür” J.P.Sartre (akt. Moles,1983:7).

M. A. Hogg ve G. M. Vaughan’a (2007:652) göre, kültür, kültürel farklılıklar, kültürel duyarlılık, kültürel değişme, kültür şoku, alt kültürler ve kültürler arası ilişkiler gibi konular günümüzde oldukça fazla sözü edilen konulardır; ancak kültür tam olarak nedir, insanları ve toplumları ne ölçüde ve hangi süreçler aracılığıyla etkiler ve insanlardan nasıl etkilenir?

Bizzat kendisi tarafından yapılan bir çevrede yaşamak insanoğlunun temel bir özelliği olup, bu yapay ortamın insanların zihninde bıraktığı izlere “kültür” denmektedir (Moles,1983:7). Esasında (Eagleton, 2005:9) “kültür”ün en karmaşık kelimelerden biri olduğu söylenir. Örneğin Raymond Williams (1976:76-77) ‘kültür’ kelimesinin artık farklı entelektüel disiplinlerdeki ve düşünce sistemlerindeki önemli kavramlar için kullanılır hale gelmesinden dolayı İngiliz dilinin en karmaşık iki ya da üç kelimesinden biri olduğunu iddia eder. Daha 1950’lerde yapılan bir araştırmada A.L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn (1952) isimli iki antropolog sadece İngiliz ve Amerikan kaynaklarından 164 farklı kültür tanımı toplamışlardır. Dolayısıyla, bu çeşitlilik kültür kavramının üzerinde çok fazlasıyla durulduğunun ve çok sayıda sosyolojik, antropolojik, psikolojik, tarihsel vb. tanım ve açıklamaları bulunduğunun göstergesidir.

Kültür tanımları arasında en eskisi olarak bilinen ve bugün dahi en yaygın olarak atıfta bulunulan, bir antropolog olan Edward B.Tylor’un 1871’de yapmış olduğu tanıma göre;

“Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür” (akt. Güvenç, 1999:101).

Malinowski kültürü, insanların biyolojik ihtiyaçlarını karşılayan tüketim malları ve araçları ile sosyal bir topluluk halinde yaşamaktan dolayı ortaya çıkan fikir ve

sanatların, inanç ve geleneklerin topyekün bir bütünü olarak tanımlamaktadır (akt. Eroğlu, 1998:107).

Davranışçı okuldan antropologlara göre kültür maddi davranışlardan türetilen bir soyutlamadır. Toplum ise bu maddi davranışları gerçekleştiren insan topluluğudur. Buna karşılık Durkheim okuluna bağlı antropologlar, dili ve kültürü tümüyle toplumsal bir olgu olarak ele almışlardır. Saussure'ün yapısal dilbiliminin yöntemlerini antropolojiye uygulayan Levi-Strauss'a göre dil geniş anlamıyla kültürün kendisidir. Kültürün dilsel yapısı vardır; o da dil gibi terimler arasındaki farklılık ve karşıtıklardan oluşmaktadır (Adanır, 2003:24).

Özkalp'e (1986:63) göre, kültür, bir toplumda yaşayan insanların bütün öğrendiklerini ve paylaştıklarını kapsayan bir olgudur. Dünyaya gelen bir çocuk, dilini, dinini, yiyip içmesini, çevresini, sosyal hayatını, daha sonra da çocuk yetiştirmesini, bilgi kurallarını, manevi değerleri bir kültür içinde öğrenmektedir. Kurtkan (1989:32) ise, kültür kavramının kendi kültür temelimize uygun bir sosyolojik görüşle tanımının yapılması gereğine işaret ederek şu tanımlı geliştirmiştir:

“Kültür, zaman içinde cemiyetin kendi tecrübelerinden elde ettiğimiz ve İslamiyet'in bazı hallerde bu tecrübelere lüzum bırakmaksızın bize (hazır olarak) verdiği manevi değerle, maddi değerlerimizin bir bütünüdür”.

Kültürün maddi ve manevi iki boyutu dile getirilir. Ziya Gökalp de, medeniyet adını verdiği maddi kültür yapılarının (teknikler, yollar, ulaştırma, araçları) beynelminel olduğunu, çünkü milletler arasında alınıp verilebildiğini ifade etmiştir. Buna karşın manevi kültür (veya hars) bir milleti millet yapan ve onun öz şahsiyetini belirleyen moral unsurlarından (yani örfler, âdetler, kolektif davranışlar ve tutumlardan) meydana gelen kültür bölümüdür (akt. Kurtkan, 1982:16).

Balı (2001:190) genel anlamda kültürü, “tüm bir yaşam biçimi, düşünce ve inanç sistemi” olarak tanımlamaktadır. Ona göre, dil, din, ırk, tarih gibi unsurların birbirinden belirgin çizgilerle ayırdığı farklı insan gruplarının gelenek-görenekten başlayıp, siyasal sistemlerinden, hukuk, ekonomi ve eğitim sistemlerine, edebiyattan sanata, boş zamanları değerlendirme alışkanlığından, dinsel törenlere varıncaya kadar pek çok

alandaki kendilerine özgü davranış modelleri, gelenek ve sosyal kurumlar geliştirmesini kültür kavramı içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Kymlicaka (1998:49) ise kültürü; kurumsal bakımdan az çok tam, belli bir toprak parçası ya da yurttaki yaşayan, ayrı bir dili veya tarihi paylaşan, soy bağları olan insan topluluğuna özgü bütünsel bir hayat tarzı veya yaşam biçimi olarak tarif eder.

Kültürle ilgili olarak “milli kültür” kavramından söz etmek yararlı olacaktır. Ziyaeddin F.Fındıkoğlu, milli kültürü;

“Bir milletin kültürü,...,oturduğu coğrafya parçası üzerinde yarattığı her türlü beşeri eserlerin mecmuudur” şeklinde tanımlamaktadır (akt. Güngör, 1999:51-53).

Ziya Gökalp’e göre milli kültür, esasında hâkim kültürdür (akt. Türkdoğan, 1983:12). Kafesoğlu’na (1993:10) göre ise, kültürün kendisi zaten millidir. Zaman ve çevre şartlarına bağlı olarak bazı unsurları değişebilir; fakat esas özelliklerini ortaya koyan temel karakteri yüzyıllar boyunca varlığını sürdürür. Uygur (1984:17) ise, kültürü tanımlamak yerine onu betimlemeye çalışmıştır:

“Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir. Öyleyse kültür deyimiyse insan dünyasını taşıyan yani, insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir. Kültür doğanın insanlaştırma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. Kültür insanın kendini kendi evinde gibi hissetmesini sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır. Buna göre kültür, böylesi bir dünyanın anlam varlığına ilişkin tüm düşünebilirlikleri içerir; insan varoluşunun nasıl ve ne olduğudur...”.

Kültür’e ilişkin başka birçok farklı tanım ve açıklama vermek mümkündür. Ancak bu kadar çok tanım ve açıklamanın var olması acaba bu kadar çok farklı kültür olmasından mı kaynaklanmaktadır? Markarian’a göre kültür kavramının işlevsel çok anlamlılığı, her şeyden önce, kapsadığı olgunun çok sayıdaki yönlerinden ileri gelmektedir. Doğal olarak bu durum kültürün incelenmesinin çeşitli hedeflerini ve işlevlerini sınıflandırmasına yol açmaktadır. Bu hedef ve işlevler toplumbilim, etnografi, toplumsal deneysel araştırmalar vb. gibi dallardaki hedef ve işlevlerle aynı değildir (akt. Vatandaş, 2004:32). Bu yaklaşım, söz konusu meselenin nedenlerini tek başına açıklamaya elbette ki yetmemektedir. Dolayısıyla, kültür konusundaki tanım çeşitliğinin nedenleri olarak başka açıklamalar da yapılabilir. Örneğin, kültürü

bütünüyle kapsayacak bir tanımının yapılamamasının temel nedeni, kültürün yaşam tarzına ilişkin bir şey olması ve dolayısıyla her tanımın kültürün sadece bir kısmına değinmesiyle ilgili olabilir. Kültür tanımlarının bolluğunun nedenini Adanır (2003:30), onun yirminci yüzyılın ürünü olmasıyla ilişkili olarak açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre, güncel toplumlar üzerinde yapılan araştırmalar, tarihi göz önünde bulundursalar bile kendi sahip olduklarından yola çıkarak neredeyse tekil denebilecek açıklamalar yapmaktadırlar. Bir kültürde var görünen diğerinde olmayacağı için herkes kimi ortak paydaları kabul eder görünüp aslında her kültürün özgün ve diğerlerinden ayrı olduğu savı ön plana çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bir anlamda işe sonuçtan başlanmakta ve yeniden o noktaya geri dönülmektedir. Böylelikle evrensellik söz konusu olmamakta ve herkes tek başına aynı zamanda hem evrensel hem de özgün bir kültür üretmiş sayılmaktadır¹. Şüphesiz bu konu/tartışma çok daha ayrıntılı ve derinlemesine irdelenebilecek bir meseledir. Ancak, bu tez kapsamında söz konusu bu tartışmaya devam etmek çalışmanın sınırlarının dışına çıkacaktır. Dolayısıyla, şu aşamada bu konuya bu kadar değinmekle yetineceğiz.

2.4.2. Kültürün Özellikleri

Kültürel oluşlarda insanı daima birinci plana çıkarmak, onun yapıp ettiklerinin kültür olduğunu göz ardı etmemek gerekir (Köseoğlu, 2003:70). Mejujev'in ifadesiyle, kültür, insanın bulunduğu her yerde vardır, zira insan yapısıdır, insanın inşa ettiği bir dünyadır. İnsan dünyası demek olan kültür dünyası, A'dan Z'ye insan tarafından yaratılmıştır (akt. Vatandaş, 2004:32).

Kültür neyi düşüneceğimizi, nasıl hissedeceğimizi, nasıl giyinebileceğimizi, neleri nasıl yiyeceğimizi, nasıl konuşacağımızı, sahip olduğumuz değerlerle moral ilkeleri, birbirimizle kuracağımız iletişimi ve çevremizi nasıl anlayacağımızı etkiler. Varoluşumuzun neredeyse her yönüne nüfuz eder (Hogg; Vaughan, 2007:671).

Dil, tabular (yasaklar), ülküler gibi kültürel karakteristiklerin bir nesilden diğerine kalıtım yoluyla geçmesi mümkün değildir (Hodges, 1971:36). Kültürün ırkla

¹ Kültür tanımlarının bolluğunun nedenine (nedenlerine) ilişkin bir açıklama olarak Oğuz Adanır'ın "Kültür ile Zihniyet" başlıklı makalesinde yaptığı yorumlara bakmak faydalı olabilir (Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 2003, Sayı:23)

değil, ama “eğitim ve öğretim” ile kazanıldığını (öğrenildiğini) ve sosyal miras olarak aktarıldığını belirten Malinowski, kültürü açıklarken bir örnekten hareket eder: Ona göre bir zenci çocuk yaşadığı sosyal çevresinden alınarak Fransa’ya götürüldüğü takdirde, kendi ülkesinde, haşın tabiat ve ormanlar arasında alacağı şekilden çok farklı bir kişilik kazanacaktır. Farklı bir dil, değişik inanç ve gelenekler, değer hükümleri ile farklı sosyal bütünü, organizasyonun ortak kültürünü taşıyacak hale gelecek olan bir zenci çocuk, kendi vatanındakinden farklı bir sosyal miras ile temas halinde olacaktır (akt. Erkal, 1984:4). Güvenç’in (1999:101) de ifade ettiği üzere kültür, gerçekten de içgüdüsel ve kalıtsal değil, her bireyin doğumunu takip eden hayat süreci içerisinde kazandığı davranış ve tepki eğilimleri ile bilgi, hüner ve becerileridir. Nitekim, kuşakların toplumda yaratılmış olarak bulunduğu ve yeni anlamlı katkılarla zenginleştirdiği kültür, genç kuşaklara aktarılır.

Bu anlamda, kültüre toplum mirası veya sosyal miras da denebilmektedir. Kültür, kuşaktan kuşağa aktararak kalıtsal bir nitelik gibi bir sonraki kuşakların dünyasında önceden var olur. Kültürün kalıtsal olduğunu söylemek, kurumsallaşmış davranış tarzlarının bir kuşaktan diğerine simgesel olarak geçirildiğini söylemekten başka bir şey değildir. Kültür, süreklidir; insan ise kültüre gelir, kültürde yaşar ve sonra da gider. Bireyler gelir-gider, ama kültür kalır. Kültür, bir formdan diğerine geçerek varlığını hep sürdürür (Fichter, 1996:134). Kültürün zenginleşmesi ve gelişmesi mevcut bir birikimden güç alır ve bu zemin onun gelişmesine güç katar (Erkal, 1984:4).

Michel de Certeau, kültürün ‘biri sürekli olarak diğerini utturan iki biçim arasında’ gidip gelişini şöyle ifade etmiştir:

“Kültür bir yandan ‘süregelen’dir, diğer taraftan da icat edilen. Bir tarafta hem güncel hem de bin yıllardır süren, zihniyetlerin, gerçekliklerin ve toplumsal ritüelleştirmelerin derinliğinde biriken yavaşlıklar, gizlilikler ve gecikmeler; kapalı, inatçı, gündelik davranışlara gömülmüş yaşam. Diğer tarafta ise sapmalar, gelecekteki nesillerin art arda kendi ‘işlenmiş kültürlerini’ çıkaracakları bir yaratıcılığın payları. Kültür, dünün devrimlerinin görünmeden, pratiklerin içine sığınmış bir halde uyudukları –ama ateşböceklerinin, bazen de büyük gece kuşlarının, başka bir günün şansını hazırlayan belirişlerin ve yaratıların gezindiği- bir gecedir” (akt. Bayart, 1999:68).

Öğrenme ve “paylaşılma” karakteri, kültür tanımlarında ihmal edilemez. Kültürel sistemin öğrettikleri yalnız zaman boyutunda sürekli değildir, aynı zamanda,

“toplumsaldır” da. Yani, bu öğretiler, örgütlenmiş birliklerde, kümelerde ya da toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır (Güvenç, 1999:102). İnsan, yaşamı boyunca öğrendiği alışkanlık ve inançları, hünerleri ve bilgileri, doğduğu ve yaşadığı toplum ya da gruplar içinde kazanır, bu da tüm bunların, o toplumun ya da grupların üyeleri tarafından paylaşıldığı yönünde yeterli kanıt oluşturmaktadır. Söz konusu iki karakter, biyolojik yapıdan farklı olarak “kültür”ün, insan bakımından “sosyal miras” gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır (Chinoy, 1967:28). Yani, alışkanlıklar ve değerler; en küçük toplumsal birim olarak aile, köy veya sınıf ya da oymak veya millet düzeyinde paylaşıldığı takdirde ancak “kültür” ya da “alt kültür” olabilmektedir. Bu da, “kültür”ün toplumsal olduğu, yani varlığının topluma, toplum içinde öğrenilmesine ve paylaşılmasına bağlı olduğu anlamına gelmektedir (Güvenç, 1999:102).

Westwood’un (1997:314) ifadesiyle, kültürler ve kimlikler bir kuşaktan diğerine sürekli aktarılan yazılar ya da hareketsiz kategoriler olarak değil, sürekli değişime ve revizyona maruz kalan dinamik, çok-yüzeyle yapılar olarak değerlendirilmelidir.

Kültürü oluşturan belirli unsurlar vardır ve bunların değişimi doğrudan kültürün de değişmesini sağlar. Bu unsurlar arasında toplumun yaşadığı coğrafi çevre, din, komşu toplumlar ve kültürler, teknoloji vb. yer alır. Fakat, değişim, çoğu zaman aniden gerçekleşmediği için, kolay fark edilmez. Bu nedenle kültür belirli zaman aralıklarında sabit görülebilir (Vatandaş, 2004:33). Malinowski’nin de belirttiği gibi, “kültür değişmesi, bir toplumun mevcut düzenini, yani sosyal, maddi ve manevi yapısını, bir tipten başka bir tipe dönüştüren bir süreçtir. Açıkçası kültür değişmesi, bir toplumun siyasi yapısında, idari kurumlarında, yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye yöntemlerinde, kanunlarında, maddi araçlarında, bunların kullanılmasında, sosyal ekonomisinin dayandığı üretim maddelerinin kullanımında ve dağıtımında meydana gelen değişiklikleri içermektedir” (akt. Turhan, 1994:46).

Kültür, aynı zamanda normatif bir sistemdir, dolayısıyla, kültürün içeriğini üç aşamada incelemek mümkündür. Birinci aşamada, davranış modellerini belirleyen normlar bütünü yer alırken, ikinci aşamada, normlara işlerlik kazandırmayı sağlayacak birtakım yaptırımlar yer alır. Üçüncü aşamada ise, normların varlıkları ve uygulanabilirlikleri normlara yönelik değerlerle haklı kınırlar. Bunların sonucunda kişi

herhangi bir davranışa değer atfederek o davranışın iyi-kötü, doğru-yanlış, uygun-uygunsuz olduğuna karar verirken, kültürel normların sözcülüğünü yapmış olur (Vatandaş, 2004:34). Kültür'ün bir bütün ya da bir sistem olduğu hep söylenir. Ancak, sistemin tanımlanması oldukça zordur. Zira, kültür, bütünüyle maddi ve gözlemlenebilir bir şey (olgu) değildir, soyut bir kavramdır aynı zamanda (Güvenç, 1999:104).

“Kültür ve “değişme”, birbirleriyle doğrudan bağlantılı ve zaman sürecine dayalı bir ilişkiye sahiptir. Bir toplumda kültürün değişmesi, belli aşamalardan geçilmesini gerektirir. Hemen hemen her kültürde ortak olarak görülen aşamalar şu şeklide sıralanabilir: 1. Yenilik 2. Seçici Ayıklama, 3. Toplumsal Kabullenme ve 4. Bütünleşme.

Yenilik, kültür değişmesinin, toplumun belirli bir kesimince gerçekleşmesidir. Bireyin toplumdan öğrenme etkinliği sonucu elde ettiği yeni alışkanlıkların bir oluşumundan ibarettir. Toplumun iç kesiminden gelen yenilikler; buluş, keşif, sınıma-deneme gibi unsurlardır. Toplumun dış kesiminden gelen yenilikler de olabilir ki yayılma bunun bir örneğidir (Tezcan, 1984:21).

Bir kültüre giren yenilik, toplumsal bakımdan kabullenmeden önce eski kültür ögesi ile mücadeleye girer. Yeni kültür ögesi çok üstün olsa bile toplum, eski kültür ögesini bir anda dışlayamaz. Dolayısıyla bu ikisi arasında bir çarpışma başlar. Yeni kültür ögesi, karşıtı olan eski öğeden daha verimli sonuçlar sağlar ise süreklilik kazanır. Buradaki mücadele tıpkı organik evrimde görülen ‘doğal ayıklanma’ sürecine benzer (Tezcan, 1984:26).

Bir kültüre giren herhangi bir yeniliğin, kültürün bir ögesi olabilmesi için, onun toplumsal bakımdan bir anlam taşıması zorunludur ki bu da o öğenin topluma yayılması demektir. İşte bu duru *toplumsal kabullenme* olarak isimlendirilir. Bu süreci, yeni bir unsurun toplumsal yapıya uygulanması aşaması olarak görebiliriz (Tezcan, 1984:28). Toplumsal kabul gören yeni kültür ögesinin kültürün diğer öğeleriyle uyum sağlamasına ise *bütünleşme* denir. Murdock’a göre, kültürde hiçbir zaman tam bir denge başarılamaz. Yeniliğin başka kültür öğelerini düzenlemesi zaman ister. Böylelikle, zamanla diğer yenilikler kaybolur ve de bütünleşme süreci başlar (Türkdoğan, 1971:13).

2.4.3. Kültürel Süreçler

“Kültürel süreçler, kültürün kendisi gibi, sosyal antropolojinin kavramsal araç ve gereçleridir. Sosyal antropolog kültürel olguya bu araç ve gereçlerle yaklaşır, gözlemlerini bu başlıklara göre sınıflar ve değerlendirir. Kültürel süreçlerin kültürel olaylardan farkı, daha genel, soyut ve evrensele yakın düzeyde geçerli kavramlar olmalarındadır. Kültürel süreçlerin önemli bir bölümü, kişi ile sistem arasındaki sürekli etkileşimin ve onun sonuçlarının açıklanmasına yöneliktir” (Güvenç, 1999:123).

Kültür kavramı içinde çok sayıda kültürel süreç bulunmakla beraber (kültürleme, kültürel yayılma, kültürleşme, kültürlenme, kültür şoku, kültür boşluğu, zorla-kültürleme, kültürel özümseme, kültürel değişme) burada bazılarına değinmekle yetineceğiz.

-Kültürleme

Güvenç'in (2002:85) tanımıyla kültürleme;

“...toplumların kendisini oluşturan bireylere belli bir kültürü aktarma, kazandırma, toplumun istediği insanı eğitip yaratma ve onu denetim altında tutarak, kültürel birlik ve beraberliği sağlama, bu yolla da toplumsal barış ve huzuru sağlama sürecidir”.

Eğitim, kültürlemenin bilinçli, amaçlı veya istendik şartlamalarını içermektedir. Oysa, kültürleme, tanımı gereği, bilinçsiz ya da bilinç-dışı, yaygın, kendiliğinden, rastgele, bireysel öğretileri ve şartlamaları da kapsar. Kültürleme, en geniş anlamıyla, eğitim ve öğrenmedir (Güvenç, 1999:125).

-Kültürlenme

Bir başka kültürün davranış kurallarını içselleştirme süreci kültürlenme olarak adlandırılır; kültürlenme tüm bir grup için geçerli olduğunda büyük ölçekli bir kültür değişiminden söz edilebilir (Hogg; Vaughan, 2007:675).

Kültürleme okul öncesinde, ailede başlayıp okul dönemi sonunda hızını alırken, kültürlenme (culturation), değişik aile, eğitim, okul, meslek, bölge (alt kültür) çevrelerinden kalkıp belirli yer ve zamanlarda bir araya gelen, birbirini etkileyen akran

grupları arasındaki kültür etkileşimidir. Kültürleme, var olanı iletirken, kültürlenme, yepyeni kültür nüvelerinde yeni filizleri yaratır ve besler (Güvenç, 2002:86).

-Kültürleşme

Kültürleşme en çok konuşup tartışılan fakat belki de en az anlaşılan kültür sürecidir. Batı kökenli kültürleşme sözcüğünün, tek c ile yazılan (aculturation) türünün yozlaşma anlamıyla karıştırılması, kavram açıklamasını güçleştirmektedir. Acculturation (kültürleşme) bir kültür zenginleşmesi iken, aculturation (kültürsüzleşme) tam bir yozlaşmadır (Güvenç, 2002:87).

Kültürleşme (acculturation); iki ya da daha fazla sayıdaki kültür grubunun sürekli ilişkisi ve etkileşimi neticesinde, gruplardan birinin diğerine ait kültür unsurlarını kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültür bileşiminin çıkması sürecidir. Genel anlamda kültürleşme; başka bir kültürle ilişki ya da alışveriş neticesinde ortaya çıkan bir “kültür değişmesi” olmaktadır (Güvenç, 1999:126-127).

Birkök’e (1994:144) göre, kültürleşme ya da kültür edinme en genel anlamıyla bir kültürün yeni unsurlar alma olayıdır. Bu unsurlar sayı itibariyle çok az olabileceği gibi bir kültürün tamamen değişmesini sağlayacak kadar çok ve yoğun da olabilirler.

Türkdoğan’a (1977:75) göre, dar anlamda kültürleşme (akültürasyon); bir kültürün diğerleriyle oldukça devamlı bir temas sonucunda değişmesidir. Antropolog Herkovitz tarafından ortaya atılmış olan bu terim iki farklı kültürün veya kişilerin etkileşimleri sonucunda bir kültür öğesinin diğerine aktarımı sürecidir. Güvenç’e (2002:87) göre, kültürleşme sürecinde, iki ya da daha çok kültür, karşılıklı etkileşim sonucu değişime uğrar; yeni sentezler, dinamik bileşkeler yaratırlar. Dönmezer’e (1984:139-140) göre, İlk Çağlar’daki Romalılaştırma ve Yunanlılaştırma çabaları kültürleşme olduğu gibi, günümüzde görülen Batılılaşma hareketleri de bir bakıma kültürleşme olmaktadır. Hâkim kültürün etkileri sonucunda, orijinal kültürde değişiklikler meydana gelmektedir. Kültürleşme, genellikle, egemen bir gücün ya da istilacı bir toplumun zorlamalarıyla meydana gelmektedir.

Özkalp’e (1986:248) göre ise, kültürleşme süreciyle meydana gelecek değişme, iki kültür arasında; kültürel farkların derecesi, ilişkiyi kuran ve devam ettiren varlıklar

ve yeniliklerin akış yönü gibi değişkenlere bağlı olarak çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Kültürleşme, “birleşme ya da erime”, “içine alma”, “yok olma” ya da “uyum” ile sonuçlanabilmektedir.

-Kültür Şoku

Kültür şoku; bir kültürden başka bir kültürün içine giren bireylerin, bu yeni kültüre uyum sağlamada karşılaştıkları güçlükleri, sıkıntıları, bunalımları ve tüm bunlar dolayısıyla gösterdikleri tepkileri ifade etmektedir (Güvenç, 1999:122).

Kültür şoku kavramı, daha çok antropologlar tarafından insanların yabancı bir kültürel sisteme girdiklerinde kendilerini saran şaşkınlık ve sıkıntı duygularını betimlemek için kullanılmıştır. Tavır, hareket ve düşüncelerimizde beliren kültür şoku hali, sadece farklı değil, benzer bir kültüre sahip bir ülkenin ziyaret edilmesi halinde de görülebilmektedir (Gelles; Levine, 1995:91-92). Kısacası, kültür şoku terimi, genellikle bir toplumun içinde veya toplumlar arasında hareket etmeye karşı (fiziksel, bilişsel ve psikolojik açıdan) negatif bir etkiyi içerir. Fakat bazı yazarlar kültür şokunun böyle bir deneyimi yaşayan insanlar açısından yararlı olabileceğini de savunmuşlardır (Marshall, 1999:443).

-Kültür Boşluğu (Kültürel Gecikme)

1930’ların sonlarına doğru ilk kez William F. Ogburn tarafından öne sürülen bu kavram veya kuram, bir toplumun teknik gelişmesi ile ahlaki ve hukuksal kurumları arasında bir uçurum bulunduğunu anlatır (Marshall, 1999:445). Yani, kültürel gecikme olarak da adlandırılan kültür boşluğu; sosyal ve kültürel yapının, toplumun ekonomik yapısında meydana gelen değişmeye paralel ve aynı hızda bir değişme göstermemesiyle ortaya çıkan uyumsuzluk durumu olarak tanımlanmaktadır (Demir; Acar, 1993:224).

Bir diğer tanım da, kültürel gecikme, manevi kültür unsurlarının maddi kültür unsurlarında gerçekleşen değişiklikleri gecikmeyle izlemeleri, devrini tamamlamış manevi kültür unsurlarının yeni maddi koşulların varlığına rağmen, etkinliklerini bir süre daha devam ettirmeleri şeklinde ortaya konmuştur (Hançerlioğlu, 1986:257).

Sonuç olarak, kültür boşluğunun, çözüm bekleyen bir sorun olarak pek çok ülkede var olduğunu, gençlik, uyuşturucu kullananlar, göçmen, gecekondü, suç, etnik ve benzeri alt kültür grupları ile hâkim kültür arasında böyle bir boşluk bulunduğunu belirtmekle yetinelim (Dönmezer, 1984:135).

2.4.4. Alt Kültür ve Karşı Kültür

Ansiklopedik tanıma göre alt-kültür şöyle tanımlanır:

“Bir sosyal grubun veya zümrenin, bünyesinde yaşadığı ülke veya toplumun genel kültür bütünü içinde, etnik, dini, yerel ve meslekî nedenlerle farklılık gösteren dilleri, elbiseleri, evleri, çocuk yetiştirme tarzları, hayat ve dünya görüşleri, yaşama biçimleri vardır. İşte bu farklı kültürel yönler alt-kültür adı verilir. Her sosyal sınıf veya zümre şiddetli bir eritme politikası yahut baskı olmadıkça, kendilerine mahsus az çok farklı olan bu kültürlerini sürdürürler (Er, 1990:28).

Meseleye araştırma konusu olan göçmenler arasındaki ilişkiler veya hemşehrlik bağlamında bakılacak olursa; Tekşen’e (2003:60) göre hemşehrlik ilişkileri kısmen alt kültür ilişkilerini çağrıştırmaktadır. Konuyu daha iyi kavrayabilmek açısından alt-kültür kavramını biraz açmak gerekmektedir.

Türkdoğan’ın (1988:68) açıklamasına göre; bir grup insan bazı ayırt edici düşünme, duyma ve faaliyet tarzlarıyla, geniş toplumun üyelerinden ayrılmış olmaktadır. Bu tür ayırt edici düşünme, duyma ve faaliyette bulunma tarzlarına sosyolojide yan kültür denilmektedir. Böyle bir yan kültür alanına mensup bulunan kimse, geniş bir topluma katılmasına ve kültürün çoğunluğuna ortak olmasına rağmen, aynı zamanda kendi özel grubunun davranışlarını da yüklenmektedir.

Alt kültür; bir toplumun toplam kültürünün bir parçasıdır ve taşıyıcıları da genellikle, o toplumun ayırt edici özelliklere sahip dilimini (bir etnik grup, bir bölgesel grup gibi) teşkil etmektedirler (Krech; Crutfield; Ballachey, 1962:380). Erkal’ın (1995:144) tanımıyla alt kültür; *“yörelere göre ana kültür kalıbından temel özellikler itibarıyla fazla farklılık göstermeyen derece farklarını, çeşitliliklerini kapsayan bir yaşama tarzıdır”*.

Marshall'ın (1999:16) ifadesiyle;

“Geniş ve genel bir kapsamda alt kültür kuramının özündeki fikir, alt kültürlerin, üyelerinin gerçekleşmesi engellenmiş olan özlemleri ya da kendilerinden daha geniş sınırları olan toplumdaki konumların muhtaklığından kaynaklanan problemlere kolektif bir çözüm olarak ya da bu problemlerin halledilmesi şeklinde oluşmasıdır”.

Cohen, alt kültürün dışavurma amacına gönderme yapar: İki çelişkili ihtiyacın uzlaşması: anne ve babadan özerk ve farklı olma ve bunu dışavurma... alt kültürün örtük işlevi: ana kültürde çözülmemiş veya gizli kalmış çelişkileri dışa vurma ve sihirli bir biçimde de olsa çözmektir (akt. Hebdige, 1988:57).

Kösoğlu'na (2005:22) göre ise, eğer bir kültür bağımsız olarak varlığını ve yaratıcılığını devam ettiremiyorsa, yani o sosyal yapıya sahip değilse, o duygusal inançlar bütünlüğüne sahip değilse, kendine özgü bir üslup kuramıyorsa, o farklı bir kültür değildir; o toplumun grubu bir etnisite değildir. Bu gruplar, büyük kültür içerisindeki ‘alt kültür’lerden yahut ‘yerel unsur’lardan birisidir. Er’in (1990:28-29) yaptığı açıklamaya göre;

“Çok çeşitli ırk ve gruptan insanlardan oluşan toplumlarda bu tür alt-kültürlere sık sık rastlanır. Amerika Birleşik devletleri ve Osmanlı imparatorluğu bu tür toplumların tipik örnekleridir. Birincisinde Amış'lerin ve zencilerin kültürleri, ikincisinde ise Ermeni, Rum, Yahudi, Gürcü, Çerkez, Dadaş, hatta Türkmenlerin kültürleri mensup oldukları genel kültür ve medeniyet bünyesinde farklılık gösteren talî (alt) kültürler olarak değerlendirilir. Bir grubun kültürel özellikleri, farklı bir kültür özelliği göstermeyecek kadar başka bir grubunkiyile kaynaşmış olabilir. Örneğin, göçmen grupların, ülkelerine göç ettikleri milletin kültürü ile ana vatanlarındaki kültürün karışımından oluşan alt-kültürleri vardır”.

Gelles ve Levine'in (1995:95-108) de işaret ettikleri gibi, ne gerçek kültürün ne de ideal kültürün bir toplumda eşit olarak paylaşıldığını ve kabul edildiğini söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, yine de “gerçek” ve “ideal” kültürler, bir toplumun kültüründe ortak paydayı teşkil etmektedirler. Ancak bir toplumda, birbirinden farklı çeşitli varyasyonlar bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Geniş kültürün içerisinde yer alan bu kültürel varyasyonlar, “alt kültürler” olarak bilinmektedirler. Alt kültür; bir bölgesel, mesleki, etnik ya da başka alt grupları, toplumun diğer üyelerinden ayırt eden anlayışlar, davranışlar, pratik ve sembolik objeler ve söz sistemleri olmaktadır.

Kısacası, Wells'e (1984:50) göre; "alt kültür", belirli bir toplum içinde yaşayan ancak kendilerine özgü kültür örüntüleri diğerlerinden farklı olan grupları tanımlar. Bir toplumdaki alt gruplar, farklı deneyimlere sahip iseler ve birinden diğerine farklı ihtiyaçları ve görevleri bulunuyorsa, bu alt gruplar arasındaki yaşam tarzlarında farklılıklar olmasını beklemek normaldir. Dolayısıyla, bu alt grupların hayat tarzlarındaki farklılıkların kaynağını, onların her birini kendine özgü değerleri, inançları, normları ve tutumları oluşturmaktadır.

Dönmezer'e (1984:135) göre; alt kültürler temel kültürlerden sadece kısmen farklı olabilirler. Bunun yanında, alt kültürlerde normatif bir ayrılık ve ayrı bir dayanışma söz konusudur, fakat alt kültürlerdeki bu farklar temel kültüre her zaman zarar vermez. Zira alt kültürlerin temel kültürü reddetmesi söz konusu değildir. Steward'ın yerleşme kuramına göre, her yerleşme biriminin kendine özgü kültürel özellikleri bulunmaktadır. Aynı yöntemle çözümlenecek olursa, büyük bir kent yerleşmesinin farklı semt ve mahallerinde bile farklı kültürel özellikler bulunabilmektedir. Milli sınırlar içindeki bu farklı birimlere ve sentezlere de "alt kültür" adı verilir. Alt-kültürler, bazı kültürel özellikleriyle birbirlerinden ayrılırlar; farklı sentezlere yönelirler (Güvenç, 1999:111).

Gökçe ve diğerlerine (1993:345-346) göre, genel olarak gecekondu halkı; "kır kökenleri, şehre entegrasyon biçimleri, şehirde kümelenmeleri ve iş gücü piyasasındaki yerleri açısından hem bir alt-kültür oluşturmakta hem de özgün bir sınıfsal konumu göstermektedirler. Bu alt-kültür, bir kısmı kendine özgü, bir kısmı ise toplumun diğer kesimleri ile paylaşılan unsurlar içeren dört kurumla dayanışma mekanizmaları oluşturmaktadır".

Bu dört kurum aile, akrabalık, komşuluk ve modern örgütlerdir. Özel olarak hemşehrilik/göçmenlik de ancak bu geniş ve pozitif anlamda ele alındığında bir alt kültür olarak algılanabilir. Aksi takdirde alt-kültür dar anlamda algılandığında böyle bir yorum doğru olmaz. Çünkü dar anlamda alt-kültür, toplumda çok küçük bir azınlık tarafından benimsenen ve toplumun genel kültürüne göre önemli bir sapmaya işaret eden, bu anlamda karşı kültür unsurlarını da içeren bir kültürdür (Kongar, akt. Tekşen, 2003:61).

Bazı durumlarda alt kültürler ile geniş kültür arasında çok fazla bir fark olmaz, ancak geniş toplumun değerleri ve uygulamalarına eylemsel olarak karşıdirlar. Böyle bir grubun kültürüne “karşı kültür” adı verilmektedir (Gelles; Levine, 1995:95). Yani, bir toplum içinde geniş toplumun kültürüne, eylemsel bir karşıtlık içinde olan değerler ve uygulamalar, “karşı kültür”, bunun taşıyıcısı olan gruplar da “karşı kültür grubu” olarak tanımlanır (Goodman; Marx, 1978:93). Hodges’e (1971:57) göre, karşı kültür; karmaşık bir toplumda bir alt grubun, egemen toplumun değerlerine karşıt bir dizi değerler içeren normatif sistemidir. Dönmezer (1984:135) “karşı kültür”ü;

“... toplumda yerleşmiş ve aile, okul, çeşitli toplumsal kuruluşlar ve özellikle kitle haberleşme araçları marifetiyle naklonunan tüm kültürü reddetmek isteyenlerin sanat, spor, eğlence gibi alanlarda meydana getirmeye çalıştıkları içerikler” olarak görmektedir.

Karşı kültür; bir grubun içinde bulunduğu kültür sisteminin temel değerlerini yadsıması ve başka birtakım değerleri benimsemesi olayıdır. Dolayısıyla, karşı kültür; bir yandan hâkim kültürün değerlerini alaya alır, küçümser ya da sert biçimde eleştirirken, diğer yandan, kısmen o değerlere bağlı kalmaya devam eden bir alt kültür olmaktadır (Tezcan, 1993:161).

Sonuç olarak, dinamik bir toplum yapısının, birçok ‘alt kültür’ü ve ‘karşı kültür’ü içinde barındıran bir toplum olduğunu, hâkim kültür’ün bazı değerleri ile tamamen bütünleşmiş olsalar dahi, bazı grupların, alt kültür’de olduğu gibi kendilerine özgü gelenek ve değerlerini korumak istediklerini vurgulamak gerekmektedir (Tezcan, 1993:162).

2.5. Sosyal ve Kültürel Yapı

Toplum, ortak yaşamlarını sürdürebilmek, gönenç ile mutluluğu daha iyiye götürebilmek için uğraşan, birbirine bağlı-bağımlı kişilerden oluşan bir grup insan; kültür ise, öyle bir toplumun davranış, biliş ve duyuş kalıplarından oluşan bir birikim ve bütünlük anlamında kullanılmaktadır (Güvenç, 1999:273). “Toplum” ve “kültür” kavramları birbiri yerine sık kullanılan kavramlar arasındadır. Kimi zaman karıştırılsa da kültürün grup ya da toplum olmadığı, bunları bir diğeri yerine kullanmanın karışıklıklara yol açacağı şüphesizdir (Fichter, 1996:131). Fakat, toplumsal ya da kültürel insanbilimdeki yaygın kullanımına göre ‘kültürel’ kavramı, ‘toplumsal’ı da içine alır gibi görünmektedir. İki temel kavramın eş anlamda kullanılması pratik bir çözüm yolu olarak görülebilir (Güvenç, 1999:273). Ancak, bu iki kavram eş anlamda kullanıldığı takdirde, insanlar ile insanların davranış örüntüleri arasındaki bütün farklılıklar gözden kaçırılmış, sahip olanla sahip oldukları özdeşleştirilmiş olur (Fichter, 1996:131).

İşlevselci yaklaşımın temsilcileri genelde “sosyal yapı-kültürel yapı” ayrımına gitmişlerdir. Bu ayrım, esasen Auguste Comte’un, “sosyal statik-sosyal dinamik” anlayışına dayanır. Comte’un bu anlayışına göre, toplumdaki ilerlemeyi inceleme konusu olarak ele alan “sosyal dinamik”; toplumda mevcut düzeni, durumu incelemesi gereken “sosyal statik”e bağlıdır. Çünkü ilerleme, düzenden, durumdan kaynaklanır (akt. Martindale, 1960:63).

İşlevselciliğin önemli temsilcilerinden T.Parsons, “sosyal yapı”yı, toplumdaki aktörlerin karşılıklı sosyal etkileşimlerinin kalıplaşmış sistemi olarak ifade eder (akt. Özkalp, 1986:59). Toplum yapılarının, kültür üst sistemleri tarafından belirlendiğini vurgulayan P.A.Sorokin’e (1966:427) göre de “sosyal yapı”; kişilerin çoğunluğu arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sistemidir. A.R.Radcliffe Brown (1952:193), “sosyal yapı” kavramını belli bir yerleşme, akrabalık sistemi ve siyasal birlik içinde örgütlenmiş gruplar ve bu gruplar arasındaki karşılıklı ilişkiler olarak tanımlar ve ayrıca bu grupların karşılıklı ilişkilerinin incelenmesinin, sosyal-yapısal olguların özünü teşkil ettiğini belirtir.

R.K.Merton'un (akt. Erkal, 1987:186) tasnifiyle açıklayacak olursak; "kültürel yapı" toplum hayatındaki değer hükümlerini, yerleşik normları, örf ve âdetleri kapsar. "Sosyal yapı" ise toplum yaşamında birey ve sosyal grupların karşılıklı ilişkilerinin kurumlaştırdığı toplumsal ilişkiler ile sosyal kurumları kapsayan bir bütündür. Dolayısıyla "kültürel yapı" toplum hayatının nasıl olması gerektiğini ortaya koyarken, "sosyal yapı" toplum yapısının nasıl olması gerektiğini değil, nasıl olduğunu ortaya çıkarır.

Buna göre toplum, birey ve gruplardan oluşan ancak bunların toplamını aşan bir varlık alanıdır (Durkheim, 1994:35-49). Bu nedenle toplum değil "toplum" adını almıştır. Toplumu "her türlü gereksinimlerini karşılamak için etkileşen ve *ortak bir kültürü paylaşan* çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birliktelik" (Fichter, 1996:73) olarak tanımlamak mümkündür. Toplum kendi kendine yeten aynı zamanda da bireyleri birbirine bağlayan bir *karşılıklı ilişkiler sistemidir* (Giddens, 2000:18).

Bir toplumun sosyal yapısından bahsederken onun hem fiziki, hem de kültürel yapı özelliklerini hesaba katmak gerekir. Fizik yapı içinde yerleşme ve mesken şekilleri, tabii çevre özellikleri ve şehirleşme yer alır. Kültürel yapı içinde ise, bu yapıyı oluşturan nüfusun nitelikleri yer alır (Erkal, 1984:58).

2.5.1. Kültürel Temaslar

Moghaddam, Taylor ve Wright'e (akt. Bierbrauer; Pedersen, 1996) göre, tarihsel olarak bakıldığında coğrafi farklılıklar, kurumsallaşmış ayrımlaşma ve asimilasyon engelleri insanların göç etmelerini sınırlayan faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da, yakın zamanlara kadar kültürel farklılıklara ve benzerliklere çok fazla önem verilmemiştir.

Uluslar arası göç, giderek artan şekilde dünyanın sosyal, politik ve ekonomik sistemleri için başlıca meydan okuma haline gelmektedir. Bugüne atıfla "Göç Çağı" denmektedir (Somersan, 2004:152). Uluslar arası göç hemen hemen her zaman bir kültürden diğerine geçişi içerir. Kültürel olarak ayrı bireyler ve gruplar temasa geçtiklerinde birbirlerinin sosyal yapısını, kurumlarını, politik süreçlerini ve diğer sosyo-kültürel unsurlarını etkilerler (akt. Bierbrauer; Pedersen, 1996).

M. A. Hogg ve G. M. Vaughan'ın (2007:675) belirttikleri üzere, insanlar göç ettikleri zaman, gittikleri ülkenin yerli halkıyla ve diğer göçmen gruplarıyla yakın temastan kaçınmazlar. Bu temas kaçınılmaz biçimde yeni göçmenlerin davranış ve düşünüş kalıplarında değişmeler meydana getirir. Göçmen grupları bu değişimlerin alacağı biçim hakkında bir tercihte bulunmak durumundadırlar; bir uçta asimile olmak, diğer uçta ise ayrıkcılık vardır. Ancak, kültür değişiminin göçmenlerle sınırlı olmadığını, yerli halklar için de geçerli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Kümbetoğlu'na (1997:274) göre, belirli bir çevreden veya kültürden kopuş aidiyet duygusunu zedelemekte, göç edenler için 'ne orada' 'ne burada' olamama halini doğurmaktadır. Bu gruplar için önemli bir başka boyut geçmiş ve gelecek arasında kopan bağıdır. Geçmiş deneyimler, bilgiler, birikimler bir devamlılık çizgisinde gelecek için 'kullanılabilir' olmaktan çıkabilmektedir. Bir yeniden öğrenme, yeniden deneme süreci yaşanmak zorundadır. Farklı sorun ve sonuçları göz ardı edilse de, göçmenliğin bu boyutu, sosyal ilişkileri sarsıcı, dönüştürücü ve göç olgusunun bireyler üzerinde stres yaratan çeşitli psikosomatik rahatsızlıklara neden olan yanını oluşturmaktadır.

Göçmenlerin geldikleri yerle ilk temasları genellikle olumsuz koşullarda olur. Çoğunlukla yerel halkın reddettiği, düşük ücretli ve düşük statülü işleri kabul etmek durumunda kalırlar. Daha çok fakir bölgelerde yaşamaya zorlanırlar. Göçmen çıkışı olmayan bir kapana kısılmış gibidir. Eğer geride kalan yakınları göçmenden parasal destek bekliyorlarsa geri dönüşü de olanaksızdır (akt. Bierbrauer; Pedersen, 1996).

Kültürel gruplar birbirinden yalıtık biçimde yaşamaz; aksine, birbirleriyle giderek artan bir temas içerisindeyler. Kültürlerarası temas zenginleştirici bir deneyimdir, iyi yönde değişimlere yol açabilir; fakat aynı zamanda içerisinde çatışmaya dönüşme potansiyeli de taşır (Hogg; Vaughan, 2007:672).

Kültürel temaslar konusunda çoğunlukla *difüzyon* terimine öncelik verildiği görülmektedir. Difüzyon terimi, kültürel vasıtaların farklı kültürel grupların birbirleriyle temasa geçmeleri sonucunda bir kültürden başka bir kültüre geçmesini anlatır (Marshall, 1999:827). Başka bir deyişle, "belli bir toplumda, dıştan içe doğru ya da içten dışa doğru, maddi ve manevi öğelerin sürekli olarak yayılması" (Güvenç, 1999:122) difüzyonu meydana getirecektir (Aslan, 2003:37).

2.5.2. Toplumsal Farklılaşma ve Bütünleşme

Gündelik yaşam içinde birçok kişiyle ilişki içindeyizdir. İnsan doğası gereği tek, toplumun diğer kesimlerinden izole olmuş bir vaziyette değildir. Davranışlarımızın büyük bir çoğunluğu toplum veya daha özelden içinde yer aldığımız gruplar içinde şekillenir.

Sosyal bilimler açısından “grup, belli bir ortak özelliği veya özellikler dizisini paylaşan iki ya da daha fazla sayıda kişidir (Güvenç, 1999:223). Eren (1989:83), grubun yaşama nitelikleri bakımından bir canlıdan (insandan) bir farkı olmadığına dikkat çekerek bireyler arası etkileşime, ortak amaçlara ve grup üyeliğinin farkında olunmasına vurgu yapar. Başka bir tanımda grup, birbiriyle etkileşimde bulunan, psikolojik olarak birbirlerinin varlığından haberdar olan ve kendisini bir grup olarak algılayan küçük veya büyük insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Carrol; Tosi, 1977:100). Önceki tanımlardan biraz farklı olarak grubu ele alan Şerif’e (1996:144) göre “grup, birbirleriyle (az çok) belirli statü ve rol ilişkileri içinde bulunan kişilerden oluşan ve en azından grubu ilgilendiren önemli meselelerde üyelerin davranışını düzenleyen, kendine ait bir dizi değer ve normu olan sosyal bir birimdir.

İlkel ortakçı toplumdan çağdaş sosyalist toplumlara kadar, insanoğlu her dönem ve yörede kendisini ve ötekileri farklı görmüş, farklılaşmış ve farklı gruplara yerleştirmiştir. Bu farklılardan bazıları, ırk, cinsiyet, renk, boy gibi biyolojik kökenli olduğu halde; çoğu, evlilik, zenginlik, soyluluk, güçlülük, kentlilik, ağalık, hocalık ve sosyal sınıf gibi sosyal/kültürel kategorilerdir (Güvenç, 1999:219).

West’e göre, “farklılık, çoğulculuk ve heterojenlik adına monolitik ve homojen olanı yıkmak; somut, belirli ve özgün olanın ışığında soyut, genel ve evrensel olanı reddetmek; olumsal, geçici, değişken, deneysel, kayan ve değişen olanı ortaya çıkartarak tarihselleştirmek, bağlamsallaştırmak ve çoğullaştırmak” farklılığın yeni kültürel politikalarının temel özellikleridir (akt. Smith, 2005:323).

Farklılaşma, genelleşen bir yapının, uzmanlaşmış olmalarıyla karakterize edilen birçok parçaya dayanan bir süreçtir. Örneğin insan embriyosu, önce döllenmiş bir tek yumurta olarak harekete geçmekte ve dokuz ay süren bir farklılaşma süreci neticesinde

bir bebek halini almaktadır. Bu, uzmanlaşmış birçok parça ile birlikte karmaşık bir yapı demektir ya da sosyal yapı gittikçe artan bir farklılaşma sürecidir (Goodman; Marx, 1978:70).

Günlük ilişkilerimiz içinde, bir tanıdığımız veya tanımadığımızdan söz ederken bazı sıfatlar kullanırız. İnsanları birbirinden ve kendimizden ayırmak için kullandığımız sıfatlar ve kavramların, ilk bakışta dikkati çekmeyen, önemli bir özelliği vardı: Her farklılaşma çabası, aslında bir gruplaştırma, her gruplaşma ve gruplaştırma özünde, bir farklılaştırma denemesidir (Güvenç, 1999:220). Toplumsal ilişkilerde, kişiler, bazı farklı özelliklerinden ve başka birçok nedenden dolayı birbirlerinden uzaklaşabilmektedirler.

Ancak, Nirun'a (1991:106) göre, her uzaklaşma sosyal mekânda bir başka yaklaşmayı beraberinde getirir. Bir şahıs birisinden uzaklaşırken aynı sosyal mekân dahilinde başka bir şahsa yaklaşılmaya başlar. Her ne kadar tamamen birbirinin aynı olan elemanlar sosyal yapıda bulunmasa da birbirlerine benzer ve yakın nitelikte olanları vardır. Benzer nitelikler birbirine yakın elemanlara aynı sosyal mekân içinde toplanma imkânı veriyor.

Genel olarak ifade edilecek olursa, sosyal yapıda görülen farklılıklar bir yandan bireyleri ya da grupları birbirinden uzaklaştırırken diğer taraftan sosyal mekânda yaklaşımları yaratır. Bu yaklaşımlar sonucunda ise sosyal katılma gerçekleşir ve bu katılmalar da sosyal yapı içinde gruplaşmaları doğurur.

Bütünleşme, önemli bir pozitif kültürel temas örneğidir. Özellikle, işlevselci kuramda bütünleşme terimi temel bir yere sahiptir ve bir yandan, sistemin bozulmasını ve istikrarının bozulmasının kolektif bir biçimde önleyen, öbür yandan sistemin bir birlik halinde işlemlerini beslemek için işbirliği yapan bir sistemin birimlerinin ilişki tarzını karşılar. Başka kuramsal geleneklerde ise daha esnek biçimde, toplumsal konsensüsün eşanlamlısı olarak kullanıldığı görülmektedir (Marhall, 1999:2001).

Etnik bir temelde değil de siyasal temelde inşa olan birçok ulus devlet ortak bir kültürün yayılmasını sağlayarak uyarlama işine girişirler. Burada ulusal bütünleşme, etnik toplulukların tek bir homojen dil ve kültür sistemi ile asimilasyonunu içermektedir

(Guibernau, 1997:196). Ayrıca, madalyonun bir yüzü bütünleşme ise de diğer yüzü uyumdur.

Yapısal-fonksiyonalist kuramcılarının kullandığı temel kavramlardan biri olan uyum, bir bütünüün unsurları arasında bulunan uygunluk ve ahenge denir. Makro ölçekte, bir sistem olan toplumu oluşturan alt sistemler arasında uygunluk ve harmonidir. Mikro düzeyde ise, bireyin üyesi olduğu toplumun toplumsal değer yargılarına göre hareket etmesi, çevresindeki yeniliklere uygun davranışlarda bulunmasıdır (Bottomore; Nisbet, 1990:350-372). Bu konuya özellikle bir sonraki toplumsal bütünleştirme ve çokkültürlülük kısmında değinilmektedir.

Sosyal gruplar arasındaki sosyal mesafenin, toplumun işleyen bütünü aksatmaması haline de sosyal bütünleşme denebilir. Başka bir tanımla, sosyal bütünleşme, toplumdaki her bir sosyal grubun kendi hakkında vardığı şuurun, kendi birliği hakkındaki şuurun yoğunluğunun, toplumdaki bütünleşmeyi bozmayacak seviyede olmasıdır (Erkal, 1995:274). Başka bir deyişle, sosyal bütünleşme, büyük bir sosyal grup içindeki diğer grupların ortak sosyal hayatı gerçekleştirebilmek için karşılıklı olarak anlaşarak belirli amaçlarda birleşmeleridir (Aksoy, 2000:13).

Esasında, farklılaşma ve bütünleşme ikiz süreçler olarak ele alınmalı ve birlikte düşünölmelidir. Mutlak ve tam anlamıyla bir bütünleşme halinin görölməsi mümkün değildir. Bir sosyal gruba veya topluma dahil olma şuuru ile yeknesak bir halde değilse, toplumda sosyal bütünleşme kanallarında problem var demektir. Dolayısıyla sosyal bütünleşme hem farklılaşma hem de bütünleşmeyi birlikte kapsamaktadır (Erkal, 1995:274-275).

2.5.3. Toplumsal Bütünleştirme ve Çokkültürlülük

Toplumsal bütünleşmeden farklı olarak '*toplumsal bütünleştirme*', planlı ve zorlayıcı bir şekilde istenen bütünleşme hedefine ulaşılmasıdır. Bütünleştirmeye örnek olarak asimilasyon (eritme politikası) gösterilmektedir (Erkal, 1995).

Esasında, Beaud ve Noiriel'e (2003:15) göre, 'göçmen', 'bütünleşme', 'ikinci kuşak', 'asimilasyon': yazılı basında çıkan makalelerde, göçle ilgili siyasi söylemlerde

sürekli gündeme gelen bu kavramların belirgin ve kesin tanımlarına rastlamak mümkün değildir. Göç sorununun bir siyasi harekete geçirme ve polemik aracı olarak işlenmesi, hiç kuşkusuz sözcük dağarcığındaki bu belirsizliğin nedenlerindedir.

Asimilasyon, benzeme ya da özümseme kelimeleriyle anlamlandırılabilir. Canlı bir organizmanın çeşitli dış maddeleri sindirerek kendi vücut hücrelerine çevirmesi sürecine benzetilmektedir (Fairchild, akt. Birkök, 1994:149). Marshall'a (1999:42) göre ise, asimilasyon, dışarıdan gelen birisinin, göçmenin ya da ikincil konumdaki bir grubun, egemen olan toplumla ayırt edilemez derecede bütünleşmesi sürecini anlatmak için kullanılan, kültürlenmeyle aynı anlama gelen bir terimdir

Daha önce söz edildiği üzere, toplumsal bütünleşme, bir toplumda bütünlüğün oluşması için, toplum üyeleri tarafından ortak biçimde paylaşılan inanç ve pratikler zemininde, üyeler arasında yoğun bir etkileşimin oluşturulması ve ortak amaçlara katılmanın sağlanması olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla toplumsal bir politika olarak bütünleşme, ayrımlı özellikler ve nitelikler gösteren toplum kesimlerini tek parça yapmak, aynı özellikleri ve nitelikleri taşır hale getirmek ya da bir toplum kesimini bütüne katmaktır (Şenyapılı, akt. Vatandaş, 2002:340). Vatandaş'a (2002:340) göre, ideal anlamda ele alınırsa toplumsal bütünleşme de sorunludur; "ortak biçimde paylaşılan inanç ve pratikler zemini" şartı kolaylıkla toplumsal gruplardan birisinin kendisini toplumun kurucu topluluğu olarak kabul edip, diğer toplulukları asimile etme sürecini başlatmasına açık kapı bırakmaktadır.

Toplumsal bütünleşme modeli ile asimilasyon modeli arasındaki çok geçirgen yapı nedeniyledir ki, ABD, Kanada ve Avustralya'da 1970'lere kadar 'Anglo-uyum modeli' ismi altında tipik bir asimilasyon modeli uygulanmış, fakat bunun aslında bir toplumsal bütünleşme modeli olduğu savunulmuştur. Asimilasyonu oldukça çağrıştıran, ancak temel olarak ondan önemli ayrı bir eksene sahip olan, toplumsal bütünleşme modelinin bir adım daha ötesinde yer alan bir başka toplumsal istikrar ve uyum modeli 'erime potası' modelidir (Vatandaş, 2002:341).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, başlangıçta, asimilasyonla ilgili olarak iki klasik teorinin varlığı dikkat çekmektedir: *Anglo-uyum* (Anglo-conformity) ve *erime potası* (melting pot) teorileri (Yalçın, 2004:57).

Anglo-uyum modeli teorisine göre, bir ülkeye gelen yabancılar mutlaka kendi ülkelerinin kültürel mirasını bir tarafa koymalı ve geldikleri ülkenin baskın kültürel öğelerine kendilerini uyarlamalıdır (Gordon, akt. Yalçın, 2004:57).

Erime potası teorisinin Anglo-uyum modelinden tek farkı, göçmenlerin kültürel farklılıklarının eritilerek yok edilmesidir. Bu yaklaşıma göre, eğer büyük çaplı farklı kültürlerden insanların yerli toplum bireyleriyle evlilikleri gerçekleşirse, göçmenler bu toplumun kültürel yapı ve kurumlarına dahil olacaklardır. Bu, önyargıların hedefi olabilecek grupların olmayacağı anlamına gelecektir ki, yurttaşlık boyutunda asimilasyon gerçekleşecek ve çatışmalara hiçbir şekilde zemin bırakılmayacaktır (Gordon, akt. Yalçın, 2004:58).

Giddens'a (2000:251) göre erime potası, göçmenlerin geleneklerinin daha önceden orada yaşayan nüfus arasında baskın olan gelenek yararına çözülmesi yerine, bunların tümünün yeni, evrim geçiren kültür kalıpları yaratacak biçimde karışması esasına dayanır. Vatandaş'a göre (2002:341) asimilasyonda baskın/resmi gelenek lehine eritme söz konusudur. Erime potası'nda ise ülkedeki bütün geleneklerin, yaşama tarzlarının, kültürlerin vb. birbirleriyle karışması, hepsinin de bir dönüşüme uğraması söz konusudur. Bu durum özellikle Kanada'da 'mikser' olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda erime potası ile asimilasyon tamamen örtüşmemektedir.

Bu iki temel teoriden sonra başka yeni teoriler de ortaya atılmıştır. Örneğin, Park ve Burgess'e (1972:735) göre, asimilasyon; kişilerin ve grupların diğer kişi veya grupların anı, duygu ve davranışlarını kazandığı, onların deneyim ve tarihini paylaşarak ortak kültürel yaşamda bütünleştirdikleri karışım ve birleşme sürecidir.

Asimilasyon yüzleri teorisinin sahibi Ronald Taft'a (1966:5) göre ise, asimilasyon bir yeniden sosyalleşmedir ve davranışlardaki değişimlerden, içinde yaşanılan toplumun normlarıyla üyeliğini kazanmaya kadar bir dizi psikolojik faktörü içermektedir.

Türkdoğan'ın (1977:74) tanımında, kültürel asimilasyon; aynı cinsten bir toplum içinde farklı kültürleri temsil eden grup veya bireylerin bu egemen topluma katılmalarıdır. Zaten bu anlamda asimilasyon, bir milliyet biçiminin diğerinin yerini

almasıdır. Erkal'a (1995:285) göre, asimilasyon kültürel baskı ile yürütülebilir. Örneğin, Bulgaristan'da 1980'li yıllarda yasal bir etnik azınlık olan Türklerin etnik özellikleri, isimleri Slavlaştırılarak değiştirilmek istenmiş, nüfus kütüklerine ve ölülere kadar bu işlem sürmüştür, ibadet hürriyeti dahi engellenmiştir.

Kısacası, asimilasyon, ister tam ister kısmi olsun veya şiddeti farklı bulunsun, bireylerin veya grupların benzer olmayan davranışlarının ve değer hükümlerinin benzer hale getirilmesi sürecidir (Orghurn; Nimkoff, akt. Erkal, 1995:285).

Asimilasyonla ilgili başka yaklaşımlar olmakla birlikte, bu uygulamaların pek işe yaramadığını düşünenler, henüz klasik asimilasyon teorilerin ortaya çıktığı dönemlerde bile, kültürel çoğulculukla ilgili açıklamalar yapmışlardır. Kültürel çoğulculuk söylemi aslında bir yerde çokkültürcülük teorilerine geçişi sağlayan bir çeşit köprü görevi görmüştür (Yalçın, 2004:64).

1950'lere kadar pek karşı konulmamış asimilasyonist yaklaşımlar bir kenara konarak reddedilmiş ve çokkültürcülük yaklaşımları önem kazanmıştır. Kısaca, kültürel çoğulculuk fikrinin ana düşüncesi, farklılıkların ülkeyi bir kaosa götürmeyeceği ve farklı grupların uyum içinde diğerleriyle çatışmadan yaşayacağı bir ülke yaratmaktır (Yalçın, 2004:65). Dolayısıyla, toplumsal uyum ve istikrarı sağlamak üzere farklı politikalar geliştirme çabaları sonucunda, çokkültürlülük esasına dayanan, farklılıklar zemininde birlik anlayışını esas alan bir toplumsal model ve bu modelin gerektirdiği politikaların uygulanması eğilimi doğmuştur (Vatandaş, 2002:339).

Uzun bir süre kendilerini bir türlü 'göçmen ülkesi' görmeye yanaşmayan Batı Avrupa ülkeleri göçmenlerin kalıcılığını kabul ettikten sonra kendilerini 'çokkültürlü toplum' olarak lanse etmeye başlamışlardır (Canatan, 1990:94).

Bir toplumun çoğulcu bir toplum olduğunu söylerken gerçekte ne kastedilmektedir? Esasında tarihsel ve sosyolojik açıdan bakıldığında bu soruya cevap vermek çok da zor değildir. Çoğulcu toplum, temel olarak, birden fazla kültürü içerisinde barındıran toplum olarak tanımlanabilir (Balı, 2001:187).

Kanada’da altmışlı yılların sonunda ve yetmişli yıllarda kullanılmaya başlanan “çokkültürlülük” sözcüğü sözlüklerde ve kütüphane tasniflerindeki yerini çok daha sonraları almıştır. Harpers Collins Dictionary of Sociology (1991) çokkültürlülüğü şöyle tanımlıyordu: “Birçok toplumda kültürel çoğulculuğun bir olgu olarak tanınması ve geliştirilmesidir. Çokkültürlülük, kültürel çeşitliliği, örneğin azınlık dillerini kutsar ve korumanın yollarını arar. Azınlıklarla egemen kültürler arasındaki çoğu zaman eşitsiz olan ilişkilere dikkat çeker” (akt. Wieviorka, 2003:39).

Berry’ye (akt. Vatandaş, 2002:339) göre, çokkültürlülük politikalarının niteliğini ve diğer toplumsal politikalar içerisindeki yerini anlamak için şu iki soruya resmi düzlemde verilen karşılıkları dikkate almak gerekir: Ülkedeki etnik/kültürel farklılıklar korunmalı ve geliştirilmeli midir? Ülkedeki farklı etnik/kültürel topluluklar arasında olumlu ilişkiler kurulmalı ve geliştirilmeli midir? Etnik/kültürel farklılığın korunmasının/geliştirilmesinin onaylanmasının yanı sıra, etnik/kültürel topluluklar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi de onaylanıyorsa; her iki soruya da “evet” deniliyorsa ortaya çıkan toplumsal model “çokkültürlülük”tür.

Ekleme kuramcılarına göre, sanayileşmekte olan toplumlarda birbirinden yalıtılmış, geleneksel-modern gibi tamamen farklı ikili yapılar yerine iki kesimin oluşturduğu eklemlenmiş bir yapı söz konusudur (Marsh, akt. Aslan, 2004:25).

Yabancı grupların asimilasyonu yerine, onların entegrasyonu için teorik bir çıkış yapan A. M. Greeley’in kültürel entegrasyon modeline göre, etnik farklılıkların yok edilmesi imkânsız olduğundan, ancak entegrasyondan söz edilebilir. Yabancı grupların entegrasyon sürecinin altı aşamada oluştuğunu ileri süren Greeley, aslında sadece yabancı grupların birkaç kuşak sonrası bir ülke toplumu ile olan uyum sürecini anlatmaktadır. Greeley hiçbir zaman tam asimilasyon olasılığından söz etmemekte ve farklılıkların sürekli olacağı düşüncesiyle çokkültürcü söylemlere yakın olduğunu göstermektedir (akt. Yalçın, 2004:66-68).

Eklemlenmenin ve böylesine kültürel temasların yaşandığı durumlarda, birbirinden yalıtılmış farklı kültürlerin biraradanlığı değil de iç içe girmiş kültürlerin biraradanlığı söz konusudur ki, gerçekte bu bir tür çokkültürcülüktür (Aslan, 2004:26).

Çokkültürlü topluma olumlu yaklaşan yazarların çoğu, çoğunlukla azınlığın bir arada yaşamasının nasıl örgütleneceğini açıklığa kavuşturmayı düşünmektedirler (Ayata İ., 1999:16).

“Çokhalklı/çokuluslu bir cumhuriyette oyun kurallarını formüle etme peşindedirler. Buna göre, çokkültürlü bir toplumda değişik soydan, kökenden, dilden, dinden insanlar ne dezavantajlı ne imtiyazlı kılınarak bir arada yaşayacaktır” (Leggewie, akt.Ayata İ., 1999:16).

“İnsanları, belirli bir kültüre ait olarak ya da burada yaşayanlar olarak tanımlamak çok yaygındır. Ancak, bu çok basit bir yaklaşımdır. (...) Bireylerin farklı kültürel gruplara üye olması ve çoklu grup kimliklerine sahip olması da aynı derecede gerçektir” (Verma, akt. Bauman, 2006:99).

Taylor’un (akt. Köker, 2005:12) çoğulculuk anlayışı, farklı yaşam pratikleri içinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esaslarında tanımlanmaktadır. Farklı olana “müsamaha” etmeyi, farklı olana “katlanmayı” ifade eden bu anlamda kültürel mensubiyet farklılıkları arasında eşitliğe değil, bir kültürün üstünlüğüne dayalı hiyerarşik yaklaşımı bünyesinde taşıyan “hoşgörü” anlayışına karşı Taylor, kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kısacası, çoğulculuk kültürel kimliklerin tanı(n)ması olmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği üzere, çokkültürcülük, daha çok 1960’lı yılların ortalarında tekkültürlülüğe ya da asimilasyon yaklaşımlarının hegemonyasına karşı bir tavır olarak ortaya çıkmıştır (Gutierrez, akt. Yalçın, 2004:72). Kısaca, çokkültürlü toplum, içinde çok farklı kültür ve kökenlere sahip birden fazla toplumun birarada yaşadığı bir toplum modelidir (Canatan,1990:94). Başka bir deyişle, çokkültürcülük, bir ülkede yaşayan farklı kültürlerden grupların farklılıklarını eşit şartlar altında koruması ve diğer gruplarla eşit şartlarda yaşaması şeklinde anlaşılmaktadır. Bu son noktadan hareketle, çokkültürlülüğe yönelik bazı eleştirilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Waever ve diğerlerine göre, çokkültürcülük uygulandığı ülkelerde sanıldığı kadar başarılı olamamış, aksine, farklılıkları daha da derinleştirerek ABD, Kanada ve İngiltere’de sosyal uyumu bozmuştur (akt. Yalçın, 2004:73).

Bu konuda, Tekinalp (2005:79) şu örneğe yer vermektedir:

“Çokkültürlülüğün iflası ile ilgili haberler, çok ilginçtir ki çokkültürlülüğün mucidi Avrupa’dan gelmeye başladı. Etnik grupların adadillerinde yaptıkları eğitim uygulamasına uyumu güçleştiriyor gerekçesiyle son verildi. 30 yıldır her akşam kamu kanalı NPS’den yapılan her gün 45 dakikalık Türkçe yayın haftada 45 dakikaya indirildi. Gerekçe ise bu tür yayınların Türklerin topluma uyumuna engel olması. (...) Avrupa’da uyumlaştırma politikaları altında daha önce baş tacı edilen çokkültürlülük felsefesinden sapma var...”

Wieviorka’ya (2003:42) göre, şurası kesin ki, “çokkültürlülük” terimi, birkaç yıllık kısa tarihi boyunca, kendisini iyice muğlak hale getirecek anlamlarla yüklendi durdu. Örneğin, evrensel yerel olanı bağdaştırmaya çalışan ılımlı çokkültürlülükle, görelilik bakış açısı içinde yer alan radikal yazarların eleştirel çokkültürlülüğü arasında ne gibi bir ortak nokta bulunmaktadır? Çokkültürlülük, ılımlı halinde bile, işaret ettiği sorunlara tatmin edici bir çözüm sunamamaktadır. Çokkültürlülüğün somut bir eyleme dönüşebilmesi için, kapsadığı toplulukların ne olduklarının açık bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Çokkültürlü toplum modelinin bir tür küreselleşmenin ideolojisi bağlamında kimlikleri eritme aracı olarak kullanıldığını savunan dolayısıyla çokkültürcülüğe bu anlamda karşı çıkan düşünürler de bulunmaktadır. Örneğin, Erkal’a (2005:203-213) göre;

“Önü açılan milli devletler, küreselleşmenin ideolojisi olan çokkültürlülük telkinleriyle karşı karşıya kaldıklarından etnik çatışmalara çekilmek istenmektedirler. Hiçbir ülke farklılıklar kutsallaştırılarak daha iyi bütünleştirilemez...Çokkültürlülük tuzağı çeşitlilik ve zenginlik olarak anlaşılabilir. Bu küreselleşmenin de ideolojisidir...Çokkültürlülük Dünyayı küresel gücün menfaatlerine göre şekillendirmek isteyenlerin ideolojisidir”.

Önder’e göre (2007:55);

“Dilimize çokkültürcülük olarak çevrilen “multiculturalism”, özde, dünyayı çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırarak, kendileri için açık bir pazara dönüştürmeyi hedefleyen Batı’lı çokuluslu küresel sermayenin geliştirdiği, ulus devletleri etniklik temelinde bölmeye yönelik, sistemli bir akımın adıdır. Çokkültürcülüğün hareket noktası, ‘çokkültürlülüğü’, bölünmesi hedeflenen ülkeye bir ‘zenginlik’ olarak empoze ederek benimsetmek, çokkültürcülüğün, resmi bir devlet politikası haline dönüştürülmesini sağlamak, bu şekilde, etnik gruplar tahrik edilerek, bu ülkenin ulusal direncini zayıflatmak, ülkenin bölünmesine içte zemin hazırlamaktır”.

Aslan'a (2004:27-28) göre, aslında, çokkültürcülüğün toplumu tehdit ettiği görüşü genelde hâkim olan bir görüştür. Kültürel çoğulculuğun yeni bir terimi olan çokkültürcülük aslında yeni bir olgu değildir. Eskiden beri toplumlarda farklı dil konuşan cemaatler, etnik gruplar, farklı dillerde eğitim talep eden ve yapan okullar, örgütler, ibadet yerleri vardı. Fakat, onu yeni bir tartışma kavramı haline sokan şey, onun yeni olmasından ziyade ona yeni anlam ve misyonlar verilmesinden kaynaklanmaktadır ki, bunda da en etkili olan süreç küreselleşme fikrinin gelişmesidir.

Ahmet İnel (2006) ise, çokkültürlülük kavramının (normatif bir çokkültürlülük anlayışının) bazı sakıncalarını şöyle dile getirmektedir:

“Kendi içinde bütüncül bir amaç haline dönüşen çokkültürlülük anlayışının etnik/kültürel milliyetçiliğin taşıyıcısı olması ve toplumu, aralarındaki bağların iyice gevşediği bir alt-gruplar toplamına dönüştürmesi tehlikesine dikkat çekmek istiyorum. Bunun bir tehlike olmadığı iddia edilebilir. Gerçekten de tarihi ve sosyal nedenlerle barışçı bir birlikte yaşamının çokkültürlülük ilkesi çerçevesinde mümkün olabileceği coğrafyalar var. Ama bunun tam aksi sonuçlara yol açabileceği coğrafyalar da var. (...) Çokkültürlülüğün demokratik toplumda olmazsa olmaz bir yeri vardır. Ama bunu kabul etmek, her alanda ve özellikle siyasal alanda çoğulculuk ilkesinin yerini çokkültürlülüğün almasının yol açabileceği özgürlük kısıtlaması riskinin yadsınmasını gerektirmez. İnsani varoluşun bir kültürel varlığın korunması ilkesine indirgenmesi tehlikesidir bu. “Sen Türksün, Türk kalacaksın” veya “sen Kürtsün, Kürt kalmalısın” anlayışı, normatif bir çokkültürlülük uygulamasının olası sonuçlarından biridir. Bu durum, kültürel-etnik ilkeyi birincil kılar, insanı ise o ilkenin bir aracı konumuna dönüştürür. Oysa özgürleşmenin öznesi kimlik değil, insandır, kişidir. (...)

Anlaşılabacağı üzere, İnel çokkültürlülüğün demokrattik toplumlarda muhakkak bir yerinin olduğunu kabul etmekte ancak, insani varoluşun bir kültürel varlığın korunması ilkesine indirgenmesi tehlikesine özellikle dikkat çekmektedir. Ahmet İnel (2006) konuya ilişkin şu eklemeyi yapmaktadır:

“Çokkültürlülük, toplumsal yaşamın hâkim ve hatta tek ilkesi olması durumunda, bu ilke cemaatlerin, dil gruplarının, etnik toplulukların hakları olarak işlemeye başlar ve evrensel insan hakları ilkesi olma özelliklerini büyük ölçüde yitirir. Etnik-kültürel gettoların yolunu açabilir. Bizim savunduğumuz ise, insanların önüne kültürel kimlikleri seçebilecekleri ama bunun bir zorlamaya dönüşmediği bir bireysel ve toplumsal çoğulculuk ilkesidir”.

Çokkültürcü teorilerin temelinde yatan ortak özellik, kimlik ve farklılık kavramlarıdır. Kimlik kavramı hem başkalarını dışarıda tutmaya yarar hem de bir kimliği paylaşan grup üyelerine biz duygusunu ve bilincini verir. Bir diğer nokta, bir

kimliğe ait birisinin istemese de o kimlikten kurtulamamasıdır. Bu anlamda, bazı kimliklerin yapışkanlık özellikleri önem kazanmaktadır. Bireyler mensup oldukları kimlikleri unutma eğilimine girip kendi çocuklarına öğretmeseler bile başkaları faktörü için içine girdiğinde, bu bireyler unutmak istedikleri kimliklerin yapışkanlığından kolayca kurtulamayacaklardır. Bu nedenle, çokkültürlülük, aynı ortamı paylaşan birden fazla farklı kültürün varlığından kaynaklanan bir gerçekliktir (Goldberg, akt. Yalçın, 2004:69).

Bu konu, şüphesiz, çoklu-kimlikler ve aidiyetler meselesini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, çokkültürlülük konusuna kimlik ve aidiyet kısmında çoklu-kimlikler/aidiyetler bağlamında da değinilmektedir.

2.6. Kimlik ve Aidiyet

2.6.1. Kimlik Kavramı

Esasında, kimlik sorunu, tüm sosyal bilimlerdeki en karmaşık ve tartışmalı sorunlardan birisidir. Zira, kimlik olgusu çok boyutludur ve her boyutuyla da farklı bir disiplinin ilgilenmesini gerektirir. Bunlar arasında antropolojiden sosyolojiye, psikolojiden tarihe ve hukuka kadar pek çoğunu saymak mümkündür.

“Kimlik, yaygın ve işlevsel tanımıyla insanların ‘Kimsin?’ sorusuna karşılık verdikleri bir tür cevaptır. Kimsin sorusu tek ya da evrensel ve esasında çok net olmasına karşın alınan yanıtlar çoğunlukla birbirinden çok farklı olabilmektedir. Kimlik kavramı esas itibarıyla çok yönlü, -soğan gibi- çok kat ve katmanlı bir olgudur. Köküne, tabanına inildiği takdirde ‘kendini bil’meye çabalayan ama bilemeyen insan çıkar karşımıza. İnsan’ın toplumsal, kültürel ya da tarihi bir miras olarak hazır bulduğu ya da benimsediği bireysel (kartlı), kişisel (duygusal), dini ya da resmi (ulusal) kimlikleri (aidiyet tercihleri); ‘öteki’lerin kimliğiyle ilgili ‘imge/imağları’ olabilir. Fakat bu kimlik ve imağları, davranışları belirleyen ‘temel kişilik’ ile karıştırmamak gerekir. Kimlik tercihleri, zemin-zaman ve koşullara göre değişikliğe uğrarken, bireyin kişiliği ve toplumun karakteri “huy gibi canın altındadır”, kolay kolay değişmez” (Güvenç, 2006).

Günümüz dünyasının en popüler kavramlarından biri olan kimlik terimi uzun bir tarihçesi olmasına rağmen, yirminci yüzyıla kadar popüler bir terim olarak kullanılmamıştı. İngilizce’deki karşılığı identity, Fransızca’daki karşılığı ise identite olan *kimlik*, kısaca aynılığı/benzerliği ve sürekliliği içeren Latince *idem* kökünden gelen bir kavramdır.

İngilizce’deki ‘identity’ sözcüğünün zihinde uyandırdığı kavram, Türkçede’deki özdeşlik sözcüğünün zihinde uyandırdığı kavrama daha yakın gibidir. Zira, kimlik sözcüğü tekil bir bütünlüğün varlığını çağrıştırırken, özdeşlik sözcüğü birbirinin aynı, aslında aynı olan iki bütünlüğün varlığını çağrıştırmaktadır. Bu iki bütünlükten biri ya da diğeri bir birey, somut bir nesne veya soyut bir kavram olabilir. Önemli olan, bu iki entitenin (bütünlüğün) en az tek bir özellikleri itibarı ile tam olarak aynı olmalarıdır (Çelebi, 1997:74). Kısaca, kimlik bir tanımlamadır ve tanıma konu olan şeyin ve şüphesiz özellikle insanın veya insan topluluğunun başkalarıyla olan aynılıklarını/benzerliklerini ifade eder. İnsanın kendisini, kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü dile getirir; bireyin kendisini toplumsal bir çevrede tanımlamasını ve konumlandırmasını içerir (Vatandaş, 2004:16). Konuya birey

açısından bakıldığında, birey kendini fiziki bir özelliği dolayısıyla (derisinin rengi veya cinsiyeti), etnik kökeni, milliyeti, dini, mesleği, ailesi, yaşam tarzı dolayısıyla vb. diğer bir bireyle ya da bireylerle, grupla, kategori ile hangi özelliğinden (özelliklerinden) dolayı özdeş göreceği ya da görmeyeceği bazen bireyin iradesine bazen özdeşlemek istediği ya da özdeşleşmeyi istemediği birey (veya bireylerin) iradesine, bazen bireyin dışındaki yapısal koşullara, bazen de üçüncü kişilerin atıflarına, etiketlemelerine bağlı olarak değişir (Türkdoğan, 1997:75).

Fransız sosyolog Alex Mucchielli'ye göre, kimlik; bir özneyi tanımlamak için gerekli olan unsurların tümünü ve buna ek olarak aynılıkla ilgili olan ve içten gelen bir duyguyu ifade eder. Bu duygu, varolma iradesi tarafından oluşturulur ve birlik, bağlantı, aynılık, özerklik gibi değerler ile ilgili daha alt kategorideki diğer bir dizi duyguların toplamını teşkil eder (Tacar, akt.Vatandaş, 2004:16). Smith'e (2005:323-324) göre ise,

"kimlik, ya bireysel ya da kolektif olarak kendilerinin ne olduğunu düşünen insanların kim olduğunu ve bunun kültürel olarak nasıl kurulduğunu ifade eder. 'Farklılık'a ilişkin fikirler, çeşitli insan kimliği ve deneyim biçimlerini kavramaya çalışır. Bu hemen hemen her zaman 'evrensel' olana karşıttır".

Kimlik, mensubu olduğumuz kolektif aidiyetlerle şekillenen, arzu, hayal ve kendimizi tasavvur etme biçimlerimiz çerçevesinde, hayattaki duruş yerimizi belirleyen niteliklerin toplamıdır (Bostancı, 1998:39).

Kimlik, bireysel açıdan ele alındığında, bireye kişisel konum duygusu ve bireyselliğine değişmez bir öz verir. Bireyin toplumsal ilişkilerinden ve diğerleriyle olan karmaşık bağlarından referans alır. Bu yüzden, her birey hemen her zaman çok sayıda kimliğe sahip olmuştur. Çünkü, her birey üyesi olduğu her toplumsal gruba farklı bir bağlılık besler ve bunlar da farklı kimliklerin oluşumuna imkan sağlar. Bu kimlikler ise, birbirlerine oranla daha özel veya genel konumlarda bulunur ve buna göre sıralanır (Vatandaş, 2004:17).

Türkdoğan'a, (1997:75) göre, kimlik ya da özdeşlik konusunu günümüzde sosyologlar için ilginç kılan gelişme, bireylerin artık kendilerini sadece bir başkası ya da bir grup veya bir kategori ile özdeşleştirmekle yetinmemeleri, fakat kendileri ile o

bütünlük(ler) arasındaki bağlantıyı mümkün kılan instruman ile kendilerini özdeşleştirmeye başlamış olmalarıdır. Ona göre;

“Bu dolayım, bu instruman bireyin etnisi ise, örneğin bir Gürcü kendini artık sadece diğer Gürcü’lerle ‘tam aynı’ görmenin ötesine gidip kendini ‘Gürcülük’ ‘Gürcü olma’ dolayımının kendisi ile özdeş görmekte ve kendini sonuçta ‘Gürcü’ olarak tanımlamaktadır. Bu dolayım, bu instruman bireyin dini ise, örneğin bir Müslüman kendini artık diğer Müslümanlarla ‘tam aynı’ görmenin ötesine gidip, kendini ‘Müslüman olma’, ‘Müslümanlık’ dolayımı ile özdeş görmekte ve kendini sonuçta ‘Müslüman’ olarak tanımlamaktadır” (Türkdoğan, 1997:75).

Kimliğin tanımlanmasında *özne*, öznenin belirlenmesinde *öteki* dayanak noktasıdır; öteki olmadan kimlik de oluşmaz. Öteki sözcüğünün kökenine bakıldığında, Grekler’in IV. yüzyılda, kendilerini yabancılardan ayırmak için kullandıkları görülmektedir. *Barbar’ın* da *öteki* söylemi içinde, alt-insanlık fikrini geliştirmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. XVIII. Yüzyılda, Rönesans döneminde öteki teriminin, aydınlanmamış ötekini belirtmek için kullanılmaya başlandığı görülmektedir. XX. Yüzyılda ise, Avrupa ve Amerika’nın cahil, geleneksel ve kendilerinden daha az akıllı olarak gördükleri Üçüncü Dünya Ülkelerini ifade eder bir anlamda kullanılır olmuştur (Sözen, akt. Vatandaş, 2004:19).

Öz-bilinç sahibi varlık olarak insan benliğini en iyi biçimde diğer benliklerden farkıyla ortaya koyuyorsa, kültür blokları da kendi dışlarındaki diğer kültür bloklarından farklarıyla, ayrıldıkları noktalarla kendilerini ortaya koyarlar. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken nokta, reddedilecek ‘öteki’nin daima kimlikle birlikte bulunduğu ve ‘öteki’ne ne ölçüde varsa ve belirginse kimliğin de o ölçüde belirginleştiğidir. Özetle, ben ancak öteki ile var olabilirim. Çünkü ben o olmayanım. Bu durum hem bireysel hem de grupsal kimliklerde geçerlidir (Türkbağ, 2003:211).

“Kimliğin ötekine yaptığı bu vurgulu gönderme, benim o olmayışım ya da bizim onlar olmayışımız, kendi içinde hem gönderme yaptığı kültürün sahip olduğu değerler öbeğinden hem de öz-bilincin gereksindiği öz-saygı dolayısıyla, gönderme yapılan kültür için yaşamsal değer hükümleri içerir. Dolayısıyla kimlik ciddi bir değer hükümleri öbeği oluşturur. Tüm bu değerle bağlantılı niteliği kimliğe ötekinden daha iyi, daha üstün olma ya da ‘daima haklı olan taraf olma’ niteliği vermekte, bunu da kültürün bir parçası olan önyargılarla desteklemektedir” (Türkbağ, 2003:211-212).

Türkdoğan’a, (1997:76) göre, kimlik ya da özdeşliğin sosyal bir tanımlama konusu olması, onun var olmak ve gelişmek için bizim inşalarımıza gereksindiğini

gösterir. İnşalarımızla bir yandan insani potansiyelimizi gerçekleştireceğimiz kimliklerimiz güçlenmeye ve yapılaşmaya başlar. Bireysel inşalarımızla kollektif bir bütünlüğün oluşturulmasına katkıda bulunuyoruz. Kimliklerin bireysel inşalardan kaynaklanmaları, onların varoluşunun vazgeçilmez koşulunun bireyin ortaya çıkması olduğuna da işaret etmektedir. Bireyi ortaya çıkaran her koşul, bizi bir başka bütünlüğe bağlayan dolayımın bizatihi kendisinin de inşasının gerekli koşulu gibi gözükmektedir

Marshall (1999:407-408), kimlik tartışmalarının sosyolojide hep ön planda olduğunun ve asli tema olarak kimlik arayışı ya da benliğin çözülüşünün işleyişi üzerinde durulduğunun altını çizer. Ona göre, modern sosyolojide berrak bir kimlik kavramı yoktur. Kimlik geniş kapsamda ve esnek biçimde, insanın kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duyguları ve fikirlerine atıf yapılarak kullanılmaktadır. Bazen, kimliğimizin, içinde bulunduğumuz ve daha sonra içselleştirdiğimiz, toplumsallaşma süreciyle şekillenmiş olan toplumsal rollere atfedilen beklentilerle oluştuğu varsayılmıştır. Başka bir varsayıma göre ise, biz kimliklerimizi daha etkin biçimde, toplumsallaşma sürecinde veya oynadığımız çeşitli rollerde bize sunulan malzemelerle kurarız.

2.6.2. Kimlik Türleri

Bireylerin kendilerini tanımlamada ‘Ben kimim?’ sorusu önemli bir rol oynar. Toplum içinde yaşamının bir sonucu olarak, insanlar yaşadıkları topluluğa ve gruba aitlik hissi geliştirmede bir kimlik kullanmak zorundadır (Yalçın, 2004:79).

“Aile dışındaki toplulukların, “Kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlar, o grubu, toplum ya da topluluğa yaklaştıran ya da ondan uzaklaştıran bir soy sop ya da tarih bilinci olabilir. Kişi ve grupların bu tür sorulara verdiği yanıtlar, kültüre, toplum yapısına, dünya görüşüne göre değişir. Yanıtlar, zemin-zamana, durum ve koşullara, çevrenin beklentilerine, olayların gidişine göre değişebilir. Kimi Altaylı, kimi Müslüman, kimi Alevi, kimi aslen İstanbullu, Vanlı, Çerkez, Gürcü, kimi köylü, Tahtacı, Türkmen ya da Yürük olduğunu söyler. Bunların hepsi birden kişilerin tarihi veya kültürel kimlik seçimleri, seçenekleridir” (Güvenç, 1993:4).

Kişinin sahip olduğu çeşitli kimliklerden bahsedebiliriz. Salazar (akt.Altuntaş, 2002:6) bir insanın içine girebildiği kimliklerin sayısının 150 olduğunu belirtir: kadın-erkek gibi cinsel kimlik, meslek kimliği, dini kimlik, etnik kimlik, üstlenilen roller

gereği sahip olunan kimlikler –anne-baba, öğrenci-öğretmen, karı-koca kimliği vb.-, tutulan futbol takımı kimliği, üye olunan dernek kimliği, vakıf kimliği, partili kimliği vb.

Kimlik kelimesinin dinî, öğrenci veya bilimsel kimlik gibi farklı anlamlarda kullanılması (Miller; J.Bonnie, akt. Birkök, 1994:75) bireyin cemiyet içinde çeşitli yönleriyle ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Buna göre her tür sosyal özellik bir başka kimliğe işaret eder. Böylece bir sosyal nitelik vurgulanmaktadır. Dinî, seküler, bilimsel, linguistik, siyasî, millî, vs. kimlik gibi. Dinî kimlik inançla, linguistik kimlik lisanla, siyasî kimlik ise politik görüşler, tutum ve davranışlarla ilgili nitelikleri ifade etmektedir (Birkök, 1994:75).

Güvenç (1993:4-5) kimlik ile ilgili şu sınıflamayı yapmaktadır: 1. Bireysel Kimlikler 2. Kişisel Kimlikler 3. Ulusal–Kültürel Kimlikler. Bunların hepsi bir tür kimliktir ve birbirine benzemekle birlikte, birbirlerinden farklı işlevleri vardır. Ona göre, insanın bunlardan başka taşımak zorunda olmadığı başka kimlikleri de vardır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, bazı noktalar açısından farklı ve değişik bakış açılarıyla değerlendirmeye uygun çeşitli kimliklerden söz edilebilir.

Sosyal kimlik, bireyin bir grup ya da kategorinin göstergesi olan sosyal özellikler gösterdiği düşüncesine dayanır. Benzer durumda olanlar ve ortak arka plana sahip olanlar benzer sosyal kimliğe sahiptir. Sosyal kimlik, gruba aidiyet bilincinden kaynaklanır; grup üyeleri tarafından subjektif olarak algılanır; ötekine karşıtlık içinde ötekenden farklılık olarak tanımlanır. Ait olma duygusu, yaşanan grup statüsü söz konusu pozitif ‘ben-kimliği’ni gerçekleştirmeye yardımcı olur. Hatta grubunun üstünlüğü gösterilerek yüksek özgüvene destek sağlanır (Deschamp-Devos, akt. Altuntaş, 2002:6). Smith’in (1986) tanımında ise, sosyal kimlik, bir bireyin kendini nasıl gördüğü ile ilişkili olmasına rağmen bir o kadar da kendisi dışındakilerin onları nasıl gördüğüyle ilişkili bir durumdur. Bu ikisinin kesiştiği noktada kimlik algısı ortaya çıkar. Kimlik inşasını gerçekleştirecek olan ise sosyal yapı ve kültürel hammadedir.

Bireysel kimlikte ise, insanı diğerlerinden ayıran fakat yine büyük ölçüde sosyal olarak şekillenmiş şahsî nitelikler yatmaktadır (Birkök, 1994:76). Bireysel kimlik

boyutlarını Tap (akt. Bilgin, 2001) şu şekilde açıklamaktadır: 1. Kimlik duygusu zamansal bir boyut içerir. 2. Bireysel kimlik, bir birlik veya tutarlılık duygusu içerir. Zaman içinde süreklilik ve aynı oluş duyguları birbirini pekiştirir

Türkdoğan (1983:15-169) milli kimlik ve kültürü şöyle tanımlamaktadır: *Millî kimlik*, tarihî tekâmül içinde millî kültür unsurlarının şekillendirdiği kimlik tipidir. *Millî kültür* ise diğer toplumlardan farklılığı ortaya koyan -yani millî olan- karakterin meydana getirdiği kültürdür.

Kösoğlu'na (2003:19; 2005:83) göre ise, milli kimlik ya da kimlik, milli kültürün ferdi ve içtimai planda ortaya çıkan üslubudur; kişiyi ve toplumu farklılaştıran, en yakınlarından başlayarak diğer benzerlerinden ayıran özellikleridir. Başka bir deyişle, milli kimlik, bir millete mensubiyetin özellikleridir; o kişiyi, başka milletlere mensup olanlardan ayıran, onu farklılaştıran kültürel özellikleridir. Bu farklılıklar en geniş ifadesi ile yaşama biçimindeki özellikler, kendine –kişiyi ve topluma- özgü oluşlardır.

Millî kimlik, yaygın kimlik tipinden ayrılmaktadır. Millî karakterin ürettiği bir kimlik unsuru yaygın kimlik olabilir. Ancak, bunun tersi her zaman için doğru olmayabilir. Bir kimlik unsuru ne kadar yaygın olursa olsun, millî karakter veya kültür tarafından kendine has bir şekilde millîleştirilmedikçe, millî kimlik unsuru olarak kabul edilemez (Birkök, 1994:85-86).

Garafola'ya (akt. Birkök, 1994:86) göre, kültürel kimlik ise daha dar kapsamda ve belli bir unsurun ön plana çıkarılmasıyla yansıtılabilir. Bir azınlık gurubun kendilerine özgü bir sosyal âdeti yaşatmaları (meselâ, dans veya başka herhangi bir gelenek) onların kültürel kimliklerini yansıtır. Birkök'e, (1994:86) göre ise, kültürel kimlik, millî kimlik anlamında da kullanılabilir. Bu konudaki esas ayırım, yansıtılan unsurun hangi kültüre ait olduğunu belirlemekle yapılabilir

Kösoğlu (2003:21-27), kültürler arasında hiçbir zaman tam anlamıyla aynileşme olamayacağını, her kültürün az ya da çok farklı, milli olmak zorunda olduğunu ve her kültürün, diğerlerinden farklı görünmek temayülünde olduğunu vurgular. Ona göre, farklılık şuuru olarak adlandırılacak bu temayül, toplumun bütün hayat tezahürlerini

başka kültürlerden ayrı olmaya, değişik bir üslup kurmaya yönelir. Milli kimlik ya da kişilik denilen bu farklı oluş, düşünce biçiminden, kılık kıyafete, tavır ve davranış biçimlerinden, eğitime, eğlenceye kadar hayatın her safhasında görünür.

Öte yandan Hayes (akt. Birkök, 1994:89), milliyeti üç temel unsura dayandırmaktadır. Bunlardan ilki dildir. Dilin önemi, milliyeti şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır. Dilin olması, benzer zihniyeti sağlamakta; ortak kelimeler gibi ortak fikirler seti meydana getirmektedir. Böylece benzer zihniyetteki insanlar ortak çıkarları sağlayacak gurup bilincini geliştirmektedirler. Zaman içinde gurup, tarihi bilince sahip olmaktadır. Bu da ikinci unsurdur. Gurubun birlikte geçmişinin gerek bireysel, gerekse kolektif hafızadaki kutsal hatıraları bir tarihî gelenek sağlamaktadır. Üçüncü unsur ise, farklı ve kültürel bir toplum teşkil edildiğine dair üyelerin inancıdır.

Her milletin ya da değişik sosyologların kendi milletlerinin durumuna göre verdikleri millet tanımları farklı olabilmektedir. Çünkü sosyal olaylarda, fizik ve matematikte olduğu gibi kesin kurallar yoktur, kesin kanunlar yoktur, her toplumun kendine göre temayülleri vardır (Kösoğlu, 2005:8).

Bir başka tanım ise *kollektif kimlik* kavramıdır. Etnolojik veya sosyal antropolojik çalışmalar, kimlik sorununu çeşitli kültürlerin birbiriyle çatışması ya da çeşitli kültürlerin Batı kültürüne karşı varlığını koruması çerçevesinde ele almaktadır. Bu çalışmalarda kimlik, bir insan topluluğunun kolektif kimliği olarak kavramsallaştırılmaktadır (Bilgin, 1994:52). Kollektif kimlik, belirli bir alanda kök salmış birtakım grupların diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebidir. Bir grup bireyin, kendilerini tanımak ve ilgileri, mekanları, sosyal ilişkileri grup halinde işlenebilen, yönetilen, doğrulanabilen bir grup oluşturmak için geliştirdikleri bir eğilimdir (Ben Mabrouk, akt. Bilgin, 1994:53). Kollektif kimlikte geçmişe dönük bir yan vardır; çünkü kolektif kimlik birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, bir başka deyişle kolektif bellekten hareketle inşa edilir. İçinde yaşanan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkilerle geçmişin konjonktürünü ortaya çıkarır (Bilgin; 1994:53). Gramsci'nin (akt. Vatandaş, 2004:24) açıklamasıyla; "*her birey yalnızca var olan ilişkilerin sentezi değil, aynı zamanda bu ilişkilerin tarihinin de sentezidir. O geçmişin bir özetidir*".

Bu özelliğiyle de, her kolektif kimlik, (seçmeci) bellek süreçlerine bağlıdır ve herhangi bir grubun üyeleri, kendilerini ortak geçmişlerinin anlarına dayanarak tanımlarken kolektif kimliklerini inşa etmiş olurlar. Fakat, kolektif kimlik bir nesne olarak değil, bir simgeler ve ilişkiler sistemi olarak düşünülmelidir. Herhangi bir failin kimliğinin sürdürülmesi, tek belirli bir kimlik değil; sürekli bir yeniden oluşum sürecidir ve bunda öz tanımlama ve farklılığın onaylanması boyutları birbiriyle devamlı iç içe geçer (Vatandaş, 2004:24-25).

Kolektif kimlik, bir yandan toplumsal eylemin dinamik, gelişmekte olan bir yönünü oluştururken, diğer taraftan bireysel ya da toplumsal aktörlerin belli bir tutarlılık, bütünlük ve süreklilik kazanmalarını da içerir. Bu tarz bağlanma daima geçici ve bir ölçüde de kararsızdır (Morley; Kein, 1997:74-107). Kolektif kimliğin oluşumu ancak bu eklemlenmenin bağlamı içinde, günlük yaşamda, ekonomik ve siyasi itaat ve egemenlik ilişkilerinin kesişmesi içinde anlaşılabilir. Bu karmaşık kimlik yapılanmasına hakim olacak ve onu belirleyecek nihai bir karar verici mantık ise yoktur (Rutherford, 1998:20).

Kolektif kimlik kavramının sosyolojik çalışmalarda çoğunlukla *etniklik ve etnik kimlik* kavramlarıyla bağlantılı olarak açıklandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Önder'e (2007:1) göre, etniklik, birçok farklı ölçütle tanımlanabilen esnek bir kavramdır. Genel olarak, benimsedikleri köken, dil, din ve sahip oldukları kültür itibarıyla diğer gruplardan farklı olan gruplar etnik olarak nitelenir.

Etnik kelimesi eski Yunancada halk (topluluk, insanlar, kabile) anlamına gelen "ethnos"dan türemiştir. Etnik grup, kendisini aynı halktan hisseden, kendilerini o halkla özdeşleştiren anlamlı bir tarihi gelenekle ortak kökleri, olan insanlar (Yılmaz, 1994:20) olarak tanımlanabilmektedir.

Bilgin'e (1994:55) göre, kimlik duygusu, belirli bir etnik grubun, kendi farklılığını inşa etmek üzere kendisi için bir referans kaynağı olacak kolektif bir geçmiş yaratma çabalarıyla ilintilidir. Dolayısıyla bu geçmiş, bir miras olarak çok çeşitli şeylerle doldurulabilir ve geçmişin öğelerinin algılanması ve temsili, kimlik taleplerinin yönüne göre şekillendirilebilir.

Giddens (2000:375) etnikliği, belli bir insan topluluğunu ötekilerden ayıran pratiklerle açıklamaya çalışır. Etnik grupların üyeleri kendilerini toplumdaki öteki gruplardan kültürel bakımdan ayrı görürler, buna karşılık toplumun diğer üyelerinin onlara bakış açısı da aynı doğrultudadır. Türkdoğan'a, (1997:25) göre de, etnik aidiyet bir etnik grupla özdeşleşme, kendini ona ait hissetme ve bu bağlantı nedeniyle diğer bazı gruplardan ayrılma anlamına gelir.

Özetle, *etnik kimlik*, belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu duygu, topluluk üyelerinin kendilerini belirli bir 'biz'in mensupları olarak, 'onlar'dan farklılıklarını vurgulayarak kendi içlerinde birleştirmektedir (Bilgin, 1994:57).

Rasyonalist yaklaşıma göre, kişinin etnik bir gruba ait olma arzusu, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere kullandıkları bir strateji olarak değerlendirilebilir. Etnik dayanışmalar üyelerinin maddi ihtiyaçlarını, güvenlik ve statü arayışlarını gidermekte işlevsel olabilmektedir (Esman; Rabinovich; 1988:12-13).

Etnik gruplar, komüenal kimlikler yoluyla çıkarlarını maksimize etmeye yönelmiş kollektif aktörlerden oluşur. Zira, etniklik, çıkarları duygusal bir bağla birleştirebilmekte ve etkin bir eylemde bulunabilmek için gerekli grup büyüklüğünü sağlayabilmektedir (Young, 1993:22).

Yine Esman ve Rabinovich'e (1988:13) göre, diğer kolektif kimlikler bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada daha başarılı olursa, etnik dayanışmalar kaybolabilir veya kullanılmamaktan dolayı işlevini kaybedebilir.

2.6.3. Kimliğin İnşası ve Seçimi

"Her insan kendi hayatını yaşar ve her insan bir bireydir. İnsanın toplum dışında yaşaması söz konusu olmadığı için, bireysel dünyası da toplumsal çerçeve ile iç içedir. Bunu en açık şekilde bireysel kimliğin oluşumunda üst üste binen toplumsal kimliklerde görebiliriz." (Paksoy, 2005:1).

İnsan ilişkilerinin bir fonksiyonu olarak da ifade edebileceğimiz kimlikler başlangıçta duruma özeldir. Zamanla hiyerarşik olarak organize olurlar. En merkezdeki

kimlikler kapsamlı, yaygın, etkili ve baskındırlar. Cinsiyet, ırk, yaş, renk, milliyet gibi genel unsurlarla ifade edilirler ve hiyerarşik olarak alttaki diğer kimlikleri organize ederler. Kısacası, kimlik, bir bütün ve benliğin ana unsuru olarak, pek çok alt kimlikler toplamıdır (Stryker, akt. Birkök, 1994:77-78). Kimliğin oluşumunda etkili olan faktörler iki ana grupta toplanmıştır. Bunlardan efektif faktörler, kimliğin his ve duygularla ilgili yönünü; kognitif faktörler ise, düşünce ve bilgiyi işlemlerini işaret etmektedir (Hess, akt. Birkök, 1994:78).

Simmel'in ifadesiyle *"kişiliğin oluşumu, çok farklı gruplar ve adaptasyon dönemlerinden kaynaklanan mirasların nihai ürünü olarak, sayısız toplumsal etkinin kesişim noktasıdır"* (akt. Turner, 1991:380).

Kimliğin serüveni içeriden dışarıya, psişik olandan toplumsal olana doğru incelendiğinde ilk karşılaşılan 'benlik' kavramıdır. Benlik, en genel anlamıyla, kişinin kendini başka herkesten ve her şeyden ayrı, eşsiz bir bütünlük olarak hissetmesi, bunun bilincinde olmasıdır (Budak, 2003:123). Başka bir deyişle, benlik bir öz-bilinç –kendi bilinçli varlığının bilincinde olma- durumudur. Mead'e göre, bireyleri eylemleri benlik anlayışlarıyla tutarlılık kazanır, çünkü onlar kişinin belirli bir kişi tipi olarak kendisi hakkında tutarlı ve istikrarlı bir tutumlar, eğilimler veya anlamlar setiyle dolayımlanır (akt. Turner, 1991:374). Lacan'a göre kimlik oluşunda en önemli aşama ayna evresidir:

"Çocuk aynadaki görüntüsünü zevkle seyretmektedir; bu görüntü "ben'in diğeriyle özdeşleşmenin diyalektiğinde objeleşmeden önce temel bir biçime girdiği sembolik bir matristir" (akt. Bilgin, 2001:186).

Ayna evresi, kimlik oluşumunda kişinin biçimsel özelliklerini algılaması sayesinde kişiliğine ve rollerine ilişkin benlik algılamasıdır. Başlangıçta, nispeten yalın olan benlik algıları, zamanla karmaşıklaşmakta ve farklılaşmaktadır (Bilgin, 2001:192).

"Psişik bir olgu olan benlik var olur olmaz ardından tanınma gereksinimi nedeniyle, aslında toplumsal bir olgu olan kimliği de getirmektedir. Tanınma sizin dışınızda benlik sahibi, öz-bilinçli başka varlıklarca; öz-bilinçli bir varlık olarak kabul edilmeniz demektir ve başkalarını gerektirdiği için toplumsaldır. Dahası toplumsallığı bununla sınırlı da değildir. Bir benlik, bir kimlik sahibi olabilmek için kendimize ait bir tarzımız olması gerekir. Bu özgün tarz bizi diğerlerinden ayrı kılar. Ancak özgün tarzın anlatımı yine diğer kişilerden farkınızı belirtmeniz gereksinimi nedeniyle, diğerlerine bağlıdır" (Türkbağ, 2003:210).

Toplumsal kimlikler, insanların yaşamlarını düzenleme gereksinimini karşılayan “kategorize etme” süreçlerinin ürünüdürler. Tajfel, Forgas ve Turner gibi sosyal psikologlar, toplumsal kimliklerin bilişsel ve güdüsel etkenlere dayalı iki aşamalı bir süreçte oluştuğunu ileri sürerler (akt. Oktar, 2005:73). Bunlardan birincisi, kişinin bilişsel olarak toplumsal dünyayı, ‘kendi’ ve ‘öteki’ni farklılaştıran ‘Biz ve Onlar’ diye iki kategoriye ayırma gereği duyduğu süreçtir. Bu zihinsel süreç farklılığı ön plana çıkarmaktadır; çünkü bu ayrımı yapmanın temeli toplumsal karşılaştırmaya dayanır; bu da farklı olma anlamında ‘ötekilik’ oluşmasına neden olur. Forgas ve Tajfel (akt. Oktar, 2005:73) bu durumu ‘Biz neyse oyuz ama onlar bizim gibi değil biçiminde dile getirmektedir.

Toplumsal kimliklerin oluşmasındaki ikinci süreç ise, olumlu öz-saygı arzusuna dayanır. Olumlu öz-saygı arzusu da, kişilerin kendilerinin ait olduklarını düşündükleri toplumsal grubu (içgrup) öteki gruptan (dışgrup) daha üstün göre eğiliminden kaynaklanır (Tajfel ve Turner, akt. Oktar, 2005:73). Bu eğilim, kişilerin kendi gruplarının özelliklerini olumlu biçimde tanımlamalarına ve bu olumlu özelliklerin tipik olduğunu dile getirmelerine; buna karşın öteki grubun (dışgrup) stereotipik özelliklerini olumsuzlamalarına neden olmaktadır. İnsanların toplumsal kimliklerini kurgulama sürecindeki bu genel tutumlarının, etnik köken, milliyet, mesleki statü ve uzmanlık, cinsiyet, yaş, ideoloji ve yaşam biçimi gibi toplumsal ve kültürel parametrelerle belirlendiği ileri sürülmektedir (Oktar, 2005:73).

Kimliğin söylemsel ve toplumsal bir pratik olma niteliklerini aynı tanımda buluşturan Schick’e (2001:17).göre;

“Kimlik, bireyin sınıf, ırk, cinsiyet, cinsellik, kuşak, bölge, etnisite, din ve ulus gibi topluluklara mensubiyetinden türeyen, toplumsal olarak inşa edilmiş, toplumsal olarak tasvip edilen (veya hiç değilse tanınan) kendine dair anlamlar bütünüdür. İnsan davranışında belirleyici bir rol oynar: Kişi belirli bir toplumsal konumdan ve belirli bir dünya görüşü ile uyum içinde, verileri yorumlayarak hareket eder ki, bunların hepsinin kökü kimlikte yatar. Aynı zamanda kimlik asla ‘tamamlanmaz’; aksine sürekli inşa edilir. Daha açık ifade edecek olursak, kimlik bir nesne değil bir süreçtir. Üstelik bu süreç tekdüze değildir”.

Buradan hareketle Schick (2001:18).şöyle bir tanımlama yapar;

“kimlik, temsil etmek, icra etmek suretiyle, yani ‘kimlik teknolojileri’ diyebileceğimiz bir kısım söylemsel aracı kullanarak kimliği inşa edene uygulamalar aracılığıyla oluşur”.

Schick’e (2001:17) göre, kimlik sürekli bir inşa ve yeniden inşa süreciyse de, bu akışkan veya değişebilir temel nitelik, kimliğin hiçbir zaman istikrarlı olmadığı anlamına gelmez. Başka bir deyişle, kimlik aynılık veya öze dayanmasa da geçmişimiz hakkında kendimize ve başkalarına anlattığımız hikâyelere bağlı olarak belirli bir dayanıklılık ve kalıcılık kazanır.

Lacan, (akt. Sarup, 2004:26-27) tasarımı dışında hiçbir özne olmadığını, ama hiçbir tasarımın da bizi bütünüyle kuşatmadığını vurgular. Ona göre;

“Ne bütüncül düzeyde tanımlanabilirim ne de bütün tanımlamalardan kaçabilirim. Ben, kendi kendim için bir serüvenim. Öte yandan başkasını tam olarak kavramak için o kimseyi kafamızda “kurma” girişimi eksik kalmaya mahkumdur; çünkü hiçbir betim betimlemeye çalıştığımız kişiye gerçek hakkını vermez. Üstelik başkaları onu nasıl görmek istiyorsa kişi de kendisini öyle görür. Burada işin doğasından gelen bir gerilim söz konusudur, zira bir kimsenin kimliği o kimliğin bir başkasınca tanınmasına bağlıdır”.

Kimliğin kurucu unsurlarından en önemlisi başka birinin yani ‘ben’den başkasının (postmodern bir ifadeyle öteki’nin) bulunmasıdır. Bir insan yaşamı tek başına, kendisini tanımlayacak bir birikim oluşturmaya hiçbir yönden yeterli olmadığı için, insan öz-bilincinin gereksinimini, diğer gereksinimlerini karşıladığı kaynaktan yani bir üyesi olduğu toplumdan karşılamıştır (Türkbağ, 2003:210-211).

Dolayısıyla, kimliğin inşası ‘başkalığın’ inşasından ayrılamaz; kimliğin kendisi, ancak başkalıkla ortaya konduğu takdirde bir anlam ifade eder. Özne kendisine ve başkalarına kim olduğuna dair hikâyeler anlattığında, kim olmadığını da söylemiş olur. Yani, belli bir birey grubunu tanımlayan niteliklerin sonsuz çeşitliliği içinde ancak bir başka grubunkine benzemeyenler toplumsal olarak anlamlıdır, bu anlam, gruplar arasındaki farklılığın ortaya çıkarılması sürecinde olduğu ölçüdedir. Bu nedenle nerede bulunursa bulunsun ötekinin her versiyonu aynı zamanda bir ‘benlik’ inşasıdır (Schick, 2001:20).

Her birey kendisi hakkındaki kimlik bilincini farklı dönemlerde değişik biçimlerde organize etmektedir. Kimlik yeteneklerin, yönelmelerin, benliklerin sosyal ilişkiler vasıtasıyla şekillenen karmaşık bir sistemi olduğu gibi, aynı zamanda, ait olduğu insanın çevresini düzenlemesini de sağlayan aktif bir faktördür (Birkök, 1994:78).

Giddens'a (2000:173) göre, sosyolojik açıdan bireylerin kişisel nitelikleri değil, onların toplumla ve toplumdaki diğerleriyle olan etkileşimi ayrıca toplum üzerindeki etkileri önemlidir. Kimlik insanın tüm unsurlarıyla birlikte sosyal yapının meydana getirdiği bir ürün olarak ele alınmaktadır. Kimlik, sosyal bir oluşum içerisinde kendini var etme çabasıdır. Fiziki çevre, biyolojik miras, sağlık şartları gibi tüm sosyal faktörler kimliğin oluşumuna katkıda bulunurlar.

Bireyin toplum içinde kimlik edinmesi olayında, madalyonun bir yüzünde sosyal yapı ve onun belirleyiciliği, diğer yüzünde ise kişisel irade, hürriyet ve seçim vardır. Sosyal yapı faktörleri, toplumun diğer üyeleri, sosyal normlar ve çevre, gerek sosyal gerekse psikolojik olarak belli şekillerde somut tipler empoze ederler. Ayrıca, edebiyat, yazılı basın ve modern iletişim teknolojisi insan bilincinin yeniden şekillenmesinde rol oynayarak kimlik üzerinde etkili olmaktadır (Toolan, akt. Birkök, 1994, 78-79).

Kısaca, kimliğin oluşumunda sosyal çevredeki faktörler ve kişisel potansiyel önemli ölçüde söz konusuysa da, siyasî ve ekonomik başka faktörler de belirleyici olmaktadır (Birkök, 1994:81).

“Günümüzde artık, kimlik bütünsel bir birlik olarak değil, tarihsel ve toplumsal şartlara göre gelişen hegemonik yapıya bağlı katmanlaşmış olarak düşünülmektedir. Özneleşme süreci toplumsal ve kurumsal praksislerin içindeki duruma göre şekillenmektedir. Bu bağlamda kimlik özgürce seçilmiş ve sabit değildir. Kimlik kültürel biçimde üretilmiş bir taslak olarak içinde bulunduğu tarihsel, toplumsal koşulları idrak etme biçimine göre davranışlar ve duyguları ile kendini ve kendi görünümünü bir patchwork (yama işi) olarak farklı kimliklerden biçimlemektir. Kişinin farklı deneyimleri – tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız olmaksızın- bireysel yaşamını düzenler” (İmançer, 2003:235).

Bu da demektir ki kimlik, birçok düşünce ve enformasyona açık üretilmektedir. Fakat kendini konumlandırmak açısından daima belirli tercihlere açıktır. Bunlar ise, belirli gruplara ait olmak ve grup dışında katılma kimliğe karşı kabul edilen normlar

ve değerlerin bir seçimini talep eder, böylece sürekli değişim ve sapmaları mümkün kılan değişimlere açıktır (Laclau; Mouffe, 1991:170). Kimlik oluşumuna dair bu saptamalar modernizm kavramı ile açıklanan Sanayi Devriminden sonra batıdaki toplumsal dönüşümün birey üzerinde yansımaları olmaktadır (İmançer, 2003:235).

Kılıçbay (2003:157), bireyin; ayrı, kendine özgü, özel, nesnel, kişisel, tek başına olma zorunluluğunun, onun kimlik haritasının da zorunlu olarak aynı faylar doğrultusunda çizilmesine neden olacağını belirtir. Böylesine bir önerme, bizi seçilen ve seçilmeyen aidiyetler sorununa götürmektedir. Doğumla birlikte içine düşülen din, ulus, etnisite vb., öznesi birey olan bir kimlik analizinde kimlikliksel unsurlar olamazlar. Bu bir kimlik ideolojisinin reddi anlamına gelmektedir. Bireysel kimliğin oluşma alanı olan, bireysel seçim olarak mensubiyet ve aidiyetler, acaba ne derece seçimlerdir gibi bir soru sorulabilir. Ona göre,

“...tercihler ne denli tercihlerdir? Herkesin mutlaka şu veya bu şekilde eğitimden geçtiği, bunun toplumsallığın verilerinden biri olduğu insanlık âleminde, tercihlerimizin tabanını bizden önceki tercihleri bize aktaran eğitim oluşturmaktadır. Bilgilerimizin bu durumda ve enformasyon kanallarının iktidarlar tarafından denetlendiği bu ortamda, tercihler de özgür ve haberi olamazlar ve tercihe dayalı olduğu söylenen kimlikler de, çoğu kimse açısından ancak maruz kalınan kimlik-gibiler olabilir” (Kılıçbay, 2003:158).

Güvenç'e (1993:7) göre de, birey ile onun bireysel kimliği arasındaki ilişki, zamanla değişse de, genellikle bire birdir. Kişinin birden çok kişisel kimliği olabilir. Kişi, bu seçme özgürlüğünü, tarihi-kültürel kimlik seçiminde, gerekiyorsa, resmi-ulusal kimliğine karşı da korumak, sürdürmek ister. Sonuç olarak, toplumun bireyleri, grupları, zümreleri birbirinden farklı kimlik seçimlerine sahip olabilir. Çok sayıda birey ve grupların farklı kimlikleri seçip benimsemesi, ulusal varlığa değilse bile ulusal (resmi) ideolojiye ters düşebilir, birlik duygusunu kaygılandırabilir.

2.6.4. Kimliğe İlişkin Temel Yaklaşım ve Teoriler

Kimlik tartışmaları, temelde psikodinamik ve sosyolojik olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu iki gelenek, kavramla ilgili özcü anlayışlara karşıdır. Özcü anlayışlarda, kimliğin tutarlı ve yaşam boyunca az çok aynı kalan eşsiz bir nüve ya da öz olduğu varsayılır. Buna karşın hem sosyolojik hem psikanalitik kuramlar,

vurguyu farklı derecelerde, kimliğin yaratılmış ve kurulmuş karakterine yapmışlardır (Marshall, 1999:405).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Birkök'e (1994:99) göre, kimlik teorilerinde psiko-analizci değerlendirmelerden başlayıp bilgi sosyolojisine kadar uzanan çizgide bir yapılanma göze çarpmaktadır.

Bu zeminde literatürde birbirinden farklı teoriler bulunmaktadır. Ancak, bu tez kapsamında tüm bu teorilerin ele alınması ve açıklanması araştırmanın temel amacı açısından çok gerekli görülmemekle birlikte araştırmanın sınırları açısından mümkün değildir. Ancak sosyoloji ve psikoloji disiplinleri arasında bir yerde sayılabilecek başka bir deyişle sosyal-psikolojik nitelikli bazı kuramlara, ayrıca genel olarak yapısalcı ve post-yapısalcı ekollere ve daha özeldir çoklu-kimlikler yaklaşımına kısa bir şekilde değinmekte fayda vardır.

Sosyolojik gelenekte kimlik kuramı “sembolik etkileşimcilik”le bağlantılıdır. Bu ekolün temel tezi, sosyal dünyayı oluşturan anlamların toplum tarafından sosyal etkileşim vasıtasıyla yaratılmakta olduğudur (Birkök, 1994:100). Bu teori temel olarak William James ile George Herbert Mead'in tartıştığı pragmatik benlik kuramından ortaya çıkmıştır. James ve Mead'e göre, benlik iki aşamalı bir süreçtir: Bilen, içteki, öznel, yaratıcı, belirleyen ve bilinmeyen “ben” (I) ile diğer insanlarca daha çok bilinen, dıştaki, belirlenmiş olan ve toplumsal aşamayı yansıtan “beni/bana” (me). Burada özdeşleşme, isimlendirmeye, kendimizi toplumsal düzeyde kurgulanmış kategorilere koymayla ilgili bir süreçtir (ve dil bu süreçte merkezi bir yer tutar) (Marshall, 1999:405). Herbert Mead'e göre, toplum aktörleri arasındaki ve onların içlerindeki sembolik etkileşimcilik aracılığıyla sürdürüldüğü ve değiştirildiği inşa edilmiş koordine etkinlik kalıplarını temsil eder (akt. Turner, 1991:376). Bütün bunlar insanda bulunan benlik adı verilen unsurun geliştirilmesiyle meydana getirilir. Toplum tüm bu faaliyetlerin sürekli değişen bir özetidir. Toplum, aynı zamanda içselleştirilmiş kurallar, roller ve ilişkiler vasıtasıyla zihnimizde de mevcuttur (Hess vd., akt. Birkök, 1994:101). Blumer'e göre de, bu teorinin en önemli terimi anlamlardır. Blumer anlamları, “...sosyal ürünler, insanların karşılıklı ilişkilere girerek etkileşimleri vasıtasıyla biçimlenen yaratıklar olarak...” tanımlamaktadır (akt. Birkök, 1994:101). James'in benlik kavramını geliştiren ve G.H. Mead'in görüşlerini büyük ölçüde etkileyen C.H.Cooley benliğinin

grup ortamlarında diğer kişilerle sembolik etkileşim sonucunda ortaya çıktığı kabulünü geliştirir. Ona göre, bireyler etkileşim içindeyken birbirlerinin hareketlerini yorumlar ve böylece kendilerini başkasının açısından görebilir. Onlar, başkalarının kendilerini nasıl değerlendirdiklerini tasarlayabilir ve tutumlar geliştirirler. Cooley bu süreci ayna benlik olarak terimleştirir (akt. Turner, 1991:370-371).

Bir diğer önemli teori ise “sosyal kimlik teorisi”dir. Psikolog William James (1842-1910) tarafından ortaya atılan bu teoriye göre birey, onu tanıyan diğer insanların zihinlerinde bulunan kendisi hakkındaki imajların sayısı kadar sosyal benliğe sahiptir (Hess vd., akt. Birkök, 1994:102). James, insanların kendilerini nesnel olarak görme ve kendilerine karşı duygu ve tutumlar geliştirme kapasitesine sahip olduklarını kabul eder ve bir benlikler tipolojisi geliştirir. Onun sosyal benlik anlayışında insanların kendileri hakkındaki duygularının diğer insanlarla etkileşimden doğduğu kabul edilir. Onun ifadesiyle, “bir insan kendisini tanıyan bireyler kadar benliğe sahiptir” (akt. Turner, 1991:370). Birey toplumun diğer üyeleriyle mevcut normlar çerçevesinde farklı sosyal ilişkilere girmektedir. Her bireyle kurulan ilişki bir diğerinden farklıdır. Bu durum bireyin toplum içinde değişik yönleriyle tanınmasını sağlamakta ve diğer üyelerin her birinin nazarında ayrı bir kimlik edinmesine sebep olmaktadır. Bu kimliklerin toplamı bireyin sosyal kimliğidir. Böylece kimlik sosyal ilişkilerin bir neticesi olmaktadır (Birkök, 1994:102). Erving Goffman ve Peter Berger de, kimliğin “toplumsal olarak ihsan edilmiş, sürdürülmüş ve dönüştürülmüş” bir şey olduğunu ifade ederler (akt. Marshall, 1999:405).

Genel bir ifadeyle, bireyleri, daha büyük konumlar ağı içindeki konumlarla ilişkili rol oynayıcıları olarak gören “rol teorisinin” ise farklı düşünürler tarafından geliştirilmiş değişik versiyonları bulunmaktadır. Örneğin, R. Park’ın analizinde benliğin insanların oynadıkları çoğul benliklerden ortaya çıktığı ve bu rollerin de toplumsal yapılar içindeki konumlarla ilişkili olduğu vurgulanır (Turner, 1991:378). Ona göre;

“İnsanların kendilerini biçimlendirdikleri kavramlar onların mesleklerine ve genelde içinde yaşadıkları topluluklar ve toplumsal gruplar içinde oynamaya çalıştıkları rol kadar toplumun onlara bu roller içinde tanıdığı kabul ve statüye de bağlıdır. Bireye bir kişi karakterini kazandıran statü, yani onun toplum tarafından kabulüdür, zira kişi, mutlaka yasal olmasa da, toplumsal bir statüye sahip bir bireydir” (Park, akt. Turner, 1991:378).

Ralph Linton'un rol teorisinde ise,

"...bir statü, onu işgal eden bireyden bağımsız olarak, basitçe bir haklar ve yükümlülükler toplamıdır... Bir rol statünün dinamik yanını temsil eder. Bireye toplumsal olarak bir statü yüklenir ve onu diğer statülerle ilişki içinde işgal eder. Kişi statüyü uygulamaya sokacak haklar ve yükümlülükleri yerine getirdiğinde bir rolü icra etmektedir" (akt. Turner, 1991:379).

Toplum kuramında yapısalcılık ve post-yapısalcılıkla bağlantılı olan gelişmeler, sembolik etkileşimci kimlik yaklaşımının ayrılmaz parçaları olan dil ve temsile olan ilgiyi daha büyük oranda paylaşırlar. Yapısalcılık ve post-yapısalcılık, kimliğin şekillenmesinde dilin ve temsilin kurucu, derinlere uzanan biçimlendirici rolünü daha fazla öne çıkarırlar (Marshall, 1999:405).

Gerek yapısalcılığın gerekse de post-yapısalcılığın temelinde Ferdinand de Saussure'un etkisi büyüktür. Saussure'un ele aldığı konuların başında dil ve söz arasındaki ayrım gelir. Saussure'a göre 'dil' bir sisteme verilen addır (Kızılcılık, 1994:222-223). Dil formel, gramatik bir dilsel sistemdir. O, ilişkili belirli yasalar tarafından düzenlenen bir sesler sistemidir. 'Söz' ise dilin somut kullanımı, yani dilin belli bir konuşucu tarafından belirli bir andaki uygulandığıdır. Sözü mümkün kılan dilin varlığıdır. Söz somut konuşma, konuşmacıların kendilerini ifade etmek için dili kullanma biçimleridir (Ritzer, 1992:1). Bu sayısız söz'ler bir dil sistemine uyarlar. O halde Saussure'a göre somut ve bireysel olan söz'ün arkasında, onu belirleyen soyut ve toplumsal bir sistem (yapı), dil vardır.

Saussure'un ikinci önemli ayrımı gösteren/gösterilen ayrımıdır. Ona göre,

"...sözcükler bir şeye işaret ettikleri için birer göstergedirler ve bir göstergenin iki yönü vardır: biri ses imgesidir ve gösteren adını alır. Öteki ise kavramın kendisidir ve gösterilen adını alır. Sözcükler birer gösterge olduklarına göre, dil bir göstergeler sistemidir ve dış gerçeklikten bağımsız kendi iç kurallarına göre işler (Kızılcılık, 1994:224-225).

Saussure'un gösterge tanımına göre, dil göstergesi bir nesneyle bir adı değil, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir ve onun tanımında, göstergenin bütünüyle nedensiz (keyfi) olduğuna, anlamının tamamen toplumsal uyuşma ve kabule dayandığına, kendinde ve kendinden "doğal" uygunluk taşımadığına işaret edilir (Jameson, 2003:35).

Kısacası, dile, anlam üreten, yapılaşmış bir sistem olarak bakan Saussure, bireyi kendi kurallarına tabi kılarak o şekilde değil de bu şekilde konuşmanın dil olduğunu ileri sürmüştür. Çevremizdeki dünya ve bizim bu dünya içindeki yerimiz, temsil içinde anlam kazanmıştır (anamlı kılınmıştır). Dolayısıyla, bizim kim olduğumuzu (kimlik duygumuzu) şekillendiren, kişisel niteliklere, yeteneklere ve davranış biçimlerine atfedilen anlamlardır (akt. Marshall, 1999:406).

Post-yapısalcılar, modernitenin birçok alanda olduğu gibi, kimlik oluşturmada başvurduğu tek tipleştirme politikasının, etnik sorunlara, kimlik taleplerine, farklılıkların kendini ifade etme isteğiyle sonuçlanan muhalif hareketlere yol açtığını belirtirler. Aynı zamanda, post-yapısalcılar, dilin iktidar oyunlarına sahne olduğunu ileri sürerler. Kimlik oluşumunda etkili olduğunu düşündükleri psikanalizmi tekrar gündeme getirip, özerk bir öznenin oluşumu düşüncesine karşı çıkarlar ve kimliklerin söylem etrafında belirlendiğini savunurlar (Şen, 2004:39).

Yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımların, kimliğin oluşum sürecinde dili ön plana çıkardıkları ve önemle vurguladıkları açıktır. Örneğin, Lacan dil olmadan insan öznesinin olamayacağına ama öznenin de sadece dile indirgenemeyeceğine inanır. Dilin bu özelliği karşılıklı bir ilişkiye değil, döngüsel bir ilişkiye izin verir. Onun savına göre, dilden bağımsız hiçbir özne yoktur (akt. Sarup, 2004:22). Lacan, gündelik dilin içine gömüldüğümüzü ve hepimizin kendimizi dil ile ifade etmek durumunda olduğumuzu belirtir. Başkalarına ulaşmamız sadece dil ile mümkündür, dil bir kimliktir ve kişilerin kim olduğunu onlara hatırlatır (akt. Sarup, 2004:2-25).

Saussure'ün fikirlerinden beslenen Foucault, söylem üzerine odaklanarak bu kimlik anlayışını daha da derinleştirmiştir. Söylemin kimlik sistemleri oluşturmadaki önemine işaret eden Foucault, özellikle söylemin dilin ideolojik kullanımında oynadığı rol üzerine odaklanmıştır. O, iktidarı, dilin hem anlamlar oluşturma hem de bu anlamları (söylemleri) toplumsal pratikte uygulanması olarak görür. Foucault, söylem yoluyla “dilinin anlam yaratma ve düzenleme işlevi sayesinde kapatmacı toplumsal kurumların bireyleri sarmalayarak, onların üretken ve itaatkâr bedenler haline” gelmelerine yol açtığını ifade eder. Ona göre, özne söylemi değil, söylem özneyi belirler. Bilgi iktidarı ve bu iktidar söylem yoluyla özneyi belirler. Ona göre, söylem bir yapı içinde belirlenir

ve yapının en ücra köşelerine inilmesi yoluyla, söylemin ideolojik boyutu görülebilir (Foucault, 2000:65-71).

Marshall'a, (1999:406) göre, önemli olan nokta, Foucault'un bu söylemlerin bir failin var olmasını ve kimlik konumlarını sağladığını düşünmesiydi. Söylemler bunu hem bilen özne hem de bilinen özne için yapıyorlardı. Dolayısıyla, kimliğin hammaddesi söylemler içinde oluşuyor, sonra bireyler tarafından benimsenip içselleştiriliyor ve süreç içinde bir kimlik duygusunu şekillendiriyordu.

Foucault'un yapmış olduğu çalışmalar, yenilik arayışlarının temelini oluşturan bir öğeyi de içerir. Bu öğe bizlerin –bireyler olarak- çok katlı kimlikleri içselleştirdiğimiz konusundaki ısrarıdır. Buna göre, farklı söylemlerin fail ve kimlik açısından özel ve genel farklı sonuçları vardır. Ayrıca, toplumsal pratikler yelpazesi içinde barındırdığımız çok katlı kimliklerin daha geniş kimlik yapılarıyla ilişkisi bulunmaktadır. Burada genellikle değinilen öğeler; sınıf, etnik köken, ırk, cinsiyet, cinsellik gibi yapılarıdır. Fakat bu farklı kimliklerin ayrı öğeler olmadıklarını belirtmek gerekir. Başka bir deyişle, kimlik, toplumsal cinsiyet, etnik köken ve ırk parçalara ayrı değil, iç içe geçmiştir (Marshall, 1999:406).

Kısaca, postmodern söylemler, öznel kimliğin kendisinin bir söylence, dilin ve toplumun bir inşası olduğunu, kişinin tözsel bir özne olması, gerçekten sabit bir kimliğe sahip olmasının üst belirlenmiş bir yanılsama olduğunu iddia ederek, özne ve kimlik kavramlarına saldırırlar (Kellner, 2001:197-198). Postmodernizmde eklektik, çoğulculuk, çeşitlilik en temel olgulardır. Zaman ve mekân tanımı; bireysel ya da toplu kimlik yaratımı açısından temel bir önem taşımaktadır (Harvey, 1993:53).

Daha önceki kısımlarda açıklandığı üzere, çokkültürcü teorilerin temelinde yatan ortak özellik, kimlik ve farklılık kavramlarıdır. Kimlik kavramı hem başkalarını dışarıda tutmaya yarar hem de bir kimliği paylaşan grup üyelerine bir duygusunu ve bilincini verir. Bu nedenle, çokkültürlülük, aynı ortamı paylaşan birden fazla farklı kültürün ve kimliğin varlığından kaynaklanan bir gerçekliktir (Goldberg, akt. Yalçın, 2004:69). Bu anlayışa göre, kimliklerin ve kültürlerin sürekli etkileşim içinde bulunması, tekil bir kimlik ve kültürden söz etmeyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, çokkültürlülük konusu çoklu-kimlikler ve aidiyetler bağlamında da değerlendirilmelidir.

Çağlar'a (akt. Şen, 2004:41) göre, siyasi topluluğu adem-i merkezi bir yöne doğru evirmeyi sağlayan çok kültürlü kimlik, eleştirel özelliği ile çok merkezli olan, çok kültürlü niteliği bulunan, sabit olmayan olarak tasavvur edilmesi yoluyla kimliğe yeni bir anlam verir. Bu kimlik anlayışında kültür, belli bir etnik grubun tasavvurunda olan, sınırları belli olan özgüllük yerine, dinamik ve değişime açık bir biçimde algılanmaktadır.

Reynolds ve Pope'a (akt. Şen, 2004:40) göre insanlar, çoklu kimliğe sahiptirler ve bu insanlar aynı zamanda pek çok grup tarafından etki altında bırakılmaktadır. Örneğin, Asya kökenli Amerikalı olan bir lezbiyen kadın, aynı zamanda üçlü baskılanmış grubun da bir üyesi olabilir: Söz konusu kişi hem Asya kökenli, hem lezbiyen, hem kadın bir Amerika vatandaşı olabilir. Bu nedenle çok-kültürlülük ve çok kimlilik tezlerine sahip kuramsal arayışlar, kültürel benzerlik üzerinde ısrar etmek yerine, kimlik çeşitliliğine etkide bulunan farklı kültürel boyutları araştırmaktadır. Grauman (1983:314) da, çoklu-kimliklerin birden fazla kimlik özelliği taşıyabileceği ve bu özelliklerin aynı anda varlık gösterebileceği noktasına vurgu yapmaktadır.

Kimliklerin iç içe geçmesi çerçevesindeki başka bir gelişme, kültürel kimliklerin melezleşmesinin öne çıkmasıdır. Melezlik, temel olarak "ırksal" ve etnik kimlikler açısından, kimliklerin saf olmadığını, karışım, kaynaşma ve iç içe geçmenin ürünü olduğunu gösterir. Kimliğe bu açıdan bakışın altında yatan da, kültürlerin karışması ve hareketidir (Marshall, 1999:407).

Çağlar'a (akt. Şen, 2004:40-41) göre, çarpışma ve diyalog halinde gelişen tarih ve kültürlerin bir ürünü olarak tasavvur edilen yerel üstü kavramlar olan melez, hyphenated (tire- ile kurulan) ve diasporik kimlikler, yerel üstü ve kültürel göçebe olmayan birey ve grupların kimlik oluşumlarını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kavramlar, tekil, sürekli, kesintisiz bir bütün olarak tanımlanan ve bu doğrultuda tesis edilen modern kültürün öteki teorisini temsil eden direnç ve asimilasyon modeline karşı eleştiri geliştirir. Modern kültürün tek biçimci, diğerini kendine benzetmeye veya diğerini kendinden uzak tutmak yoluyla ondan gelen etkiden kaçınmaya çalışan kimlik anlayışı, hyphenated kimliğin eleştirisine uğramaktadır.

Hypenated kavramı, kimliklerin kesin sınırlarla birbirinden uzak tutulması düşüncesine karşı olarak, kültürlerin ve kimliklerin birbirleriyle doğal olarak etkileşim içinde bulunan, fakat aynı zamanda iki kültür ve kimlik arasında kültürel geçişliliği mümkün kılan unsurlara sahip olduğu anlayışına dayanır. Bu anlayış çerçevesinde tireli kimlikler, sınırları belli alanlar arasında köprü rolü oynayan, iki yönlü kültürel aidiyete sahip ve birden fazla kimliksele unsurlara sadakat gösteren özelliklere sahiptirler. Fakat çoklu sadakat anlayışına dayanan hypenated, sadakati öncelikle ulusal kimliğe yaptığı vurgu yoluyla tesis eder. “Tireli, milliyet ve etnisiteyi diğer tüm kimliklerin üzerinde imtiyazlı bir yere koyar. Etnik ya da ulusal kimlikler en temel kimlikler olarak ele alınır” (Çağlar, akt. Şen, 2004:41).

Vatandaş’a (2004:20) göre, konuya genel olarak kültürel ve politik açıdan bakılacak olursa, modern dönemin kimlik sorununu doğru tespit edebilmek için modernitenin potasında gelişen iki felsefi yaklaşıma bakmak gerekmektedir. Bunlar, evrenselci (universalist) ve özgülcü (particularist) düşüncelerdir.

“Evrenselci düşünce, evrensel olana özlem, tek biçimli bir toplum yapılanması, aynı veya benzerlerden bir sistem ve standart bir dünya oluşturularak dünyanın tek-biçimleştirilmesi gibi idealler doğrultusunda gelişen ve bu özellikleriyle de farkların silinmesini hedefleyen bir düşünce akımıdır. Özgülcü düşünce ise, insanlıktan daha küçük gruplar oluşturma yönünde çabanın taraftarı olan bir yaklaşımın ürünüdür; kozmopolitizme karşı ulusçuluğu, merkezîyetçiliğe karşı bölgeciliği, kitle kültürüne karşı özgül kültürü, kolonizasyona karşı dekolonizasyonu veya bağımsızlık taleplerini savunur. Onlara göre, her bir insan, bir tarihin, bir geleneğin, bir kültürün veya bir ırkın ürünüdür. İnsanlığın kökleri bu alanlarda yer alır ve çok derinlere uzanır. Bunlar insanı besleyen unsurlardır; kimlik de işte bu zeminden beslenir” (Vatandaş, 2004:21).

Schlesinger’e (akt. Vatandaş, 2004:24) göre, ister evrenselci, isterse özgülcü düşünce açısından ele alınsın, her iki düşünce sisteminin de temelinde bir kolektif kimliğin inşası çabası yer alır. Dolayısıyla, şu nokta, iki düşünce sisteminin de ortak yönünü temsil eder: kolektif kimlik belirli bir alanda kök salmış bir takım grupların (etnik/kültürel grupların) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma talebidir ve belirli bir durumu değil, bir süreci yansıtır. Bu haliyle de bireyi konumlar, geçmişe yaptığı referanslarla bireye bir öz, sabit bir temel kazandırır.

2.6.5. Kimlik, Aidiyet ve Göç İlişkisi

Kimlik sorununa verilen cevaplar, daha genel bir düzlemde evrenselcilik ve farklılık arasında yapacağımız tercihlerle yakından ilişkilidir, insanın kendini, kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü ifade eden kimlik, kendini sosyal bir çevrede tanımlama ve konumlamayı içerir. Dolayısıyla bu sorun, insanın dünya görüşünü ve diğerleriyle ilişkilerinin çerçevesini gündeme getirmektedir (Bilgin, 2007).

Herhangi bir bireyin sahip olduğu kimliklerin listesi potansiyel olarak sonsuza kadar uzanır; dolayısıyla, aidiyetler aynı şekilde sonsuza kadar uzanır. Bütün bu aidiyet çeşitliliği içerisinde aidiyetlerden hangisinin öne çıkarılacağı, hangisiyle özdeşim kurulacağı, birey veya topluluk için hangi kimliğin diğerlerine göre daha anahtar role sahip olacağı, birçok bireysel ve toplumsal etkene bağlıdır. Bu etkenlerin bireylere ve topluma göre son derece değişken olması ise, aidiyet/kimlik dünyasında gerçekleşen sıralamaların olanca biçimiyle değişken olduğunu gösterir (Vatandaş, 2004:18).

Diğerleriyle ilişki, ister bireyler arası, isterse bireyin kendini ait saydığı grup veya gruplar ile diğer grupların ilişkisi tarzında olsun, daima kendini ya farklılaştırma ya da benzer kılma yönünde şekillenmektedir. Diğer insanlarla ilişkimiz, çeşitli terimlerle ortaya konup tartışılabilir (Bilgin, 2007). Bu konuda özellikle kolektif kimlik kavramına biraz değinmek faydalı olacaktır.

Daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere, kolektif kimlik, belirli bir insan grubunun kendi hakkındaki bilinci ve duygusuyla ilişkilidir, topluluğun kendine özgü niteliklere sahip olduğu ve bir tekillik taşıdığı yönündeki bilinci ve aidiyet duygusudur. Bu bağlamda, dil, kültür, din, tarih, yaşam alanı, maddi koşullar gibi unsurların yanı sıra, topluluğun belleği, kolektif kimliği yapılandıran önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Ajılı, akt. Meşe, 1997:431). Kolektif bellek bir topluluk tarafından yaşanmış ve içselleştirilmiş deneylerin bilinçli olan veya olmayan anılarının bütünü olarak, topluluğun geçmişinden kalanı ve süregelenini ve bu topluluğun geçmişini ne yaptığını ifade eder. Bir grup veya topluluğun kimliğini tanımlama çabaları, onların zorunlu olarak geçmişlerine bakmalarını içerir. Bu anlamda kolektif kimlik, aynı zamanda bir dolaylılık ve uzun sürelilik, bir yapı ve konjonktür ifade eder (Bilgin, 1994:55).

Gruplararası ilişkileri konu alan sosyal-psikolojik araştırmalar bireylerin atıflarında genellikle iç grup lehine, dış grup aleyhine eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanlar sosyal ortamlara girmeleriyle birlikte bu ortamı tanımlama arayışına girmekte ve daha sonra da bu tanımlar davranışlarını örgütlemeye onlara rehberlik etmektedir (Meşe, 1997:432). Tajfel'e göre bireyler kendilerini ait oldukları sosyal gruplar ile tanımlar ve değerlendirir, sosyal gruplar bu grup yeleri için bir sosyal/kolektif kimlik sağlar. Bu anlamda, bireylerin sosyal dünyalarını kategoriler halinde düzenlemelerine yönelik psikolojik süreçlerin varlığından söz etmek mümkündür ve sosyal kategorizasyon süreci bir toplumda bireyin kendi yerini oluşturan ve tanımlayan bir oryantasyon sistemi olarak bireyin sosyal/kolektif kimliği ile bağlantılıdır (akt. Meşe, 1997:432).

Oktar'a (2005:73-74) göre, bir gruba aidiyet duygusu, insanın dayanışma, güven ya da psikolojik rahatlama ve diğer insanlarla bir şeyleri paylaşma arzusundan kaynaklanan gereksinimleri gidermektedir. Genel olarak, kimliklerin kurgulanmasının toplumsal, psikolojik, duygusal ve etkileşimsel görünümlerinin insanların toplumsal işlevlerini öngörebilen çok çeşitli biçimleri vardır. Bunları hepsi biz-onlar ayrımı ile söylemin yapılanmasında etkili olabilmektedir.

Birey veya topluluk bir kimlik edindiğinde, yani bir *zne* olarak tanımlanacak niteliklerle donandığında *tekilere* göre yerini belirlemiş olur; katıldığı toplumsal ilişkiler ışığında bir toplumsal nesne olarak şekillenir ve özünü, benliğini bu çerçevede güçlendirir, anlamlandırır. Kimliği tanımlayan en önemli kriterler: *süreklilik* ve *farklılıktır*; süreklilik zaman içerisindeki durumu, farklılık ise ötekine sahip olunan konumu ifade eder (Vatandaş, 2004:18).

Her kimliğin bir ötekisi vardır ve kimliğin oluştuğu zamanın ve yerin değişmesi ötekini yok etmez; sadece değiştirir. Ötekinin orijininden de anlaşılacağı üzere, kimlikler yansız değildir. Kimlik arayışının farklı ve çoğunlukla çatışan değerleri vardır. Kimliğimizle, kim olduğumuzu söylerken aynı zamanda ne olduğumuzu, neye inandiğimizi ve ne istediğimizi de anlatmaya çalışırız (Vatandaş, 2004:19-20).

Daha önce de belirtildiği üzere, bir insan yaşamı tek başına, kendisini tanımlayacak bir birikim oluşturmaya hiçbir yönden yeterli olmadığı için, insan z-

bilincinin gereksinimini, diğer gereksinimlerini karşıladığı kaynaktan yani bir üyesi olduğu toplumdan karşılamıştır. Bu süreç nedeniyle kimlik bir ‘aidiyet’ sorunu olarak karşımıza çıkar. O, insan hangi kültürel birikimin içinde belirlendiğini hangi birikime bağlı olduğunu ortaya koyar (Türkbağ, 2003:210-211). Kimlik ve aidiyete ilişkin yapılan açıklamalardan sonra artık bu kavramların göç olgusuyla/kavramıyla olan ilişkisine geçebiliriz.

Ekonomik ve sosyal nedenler, savaş, salgın hastalık gibi bazı özel durumlarda insanlar göçe zorlanmaktadır. Göç ile birlikte insanlar değer yargılarını, kültürünü, kimliğini yeni çevrelere götürmektedir. İnsanlar en çok konut çevreleri/yerleşmeleri ve mahalle ölçeğinde yakın çevrelerini etkilemektedir. Göç eden insanlar, zaman içinde yeni çevreleri ile kültürel etkileşime girmektedir. Zaman içinde kişilerde sorgulanması gereken bir aidiyet sorunu ortaya çıkmaktadır (İlgın; Hacıhasanoğlu, 2006:60).

Kümbetoğlu’na, (1997:274) göre, göçün yönü ister gelişmiş, ister gelişmekte olan, ister az gelişmiş ülkelere doğru olsun, belirli bir çevreden veya kültürden kopuş aidiyet duygusunu zedelemekte, göç edenler için ‘ne orada’ ‘ne burada’ olamama halini doğurmaktadır. Bu gruplar için önemli bir başka boyut geçmiş ve gelecek arasında kopan bağıdır. Geçmiş deneyimler bilgiler, birikimler bir devamlılık çizgisinde gelecek için ‘kullanılabilir’ olmaktan çıkabilmektedir. Bir yeniden öğrenme, yeniden deneme süreci yaşanmak zorundadır. Farklı sorun ve sonuçları göz ardı edilse de, göçmenliğin bu boyutu, sosyal ilişkileri sarsıcı, parçalayıcı, dönüştürücü ve göç olgusunun bireyler üzerinde stres yaratan çeşitli psikomatik rahatsızlıklara neden olan yanını oluşturmaktadır

Ülkelerini ya da bölgelerini terk etme nedenleri ne olursa olsun, ya da vardıkları yerde nasıl karşılanırlarsa karşılanırlar göç edenler özelliklerine bağlı olarak farklı derecelerde de olsa uyum güçlükleri yaşayabilmektedirler. Öyle ki, göç edenlerin fiziksel ve ruh sağlıkları, kültürel ve psikolojik faktörlerden etkilenebildiği gibi çevrelerini meydana getiren coğrafik ve iklimsel değişikliklerden bile etkilenebilmektedir (Sequin, akt. Gün, 2007). Göçmenler geldikleri topluma uyumda ve bir bütün olarak değişik bir yaşama alışmada farklı da olsa güçlüklerle karşılaşabilmektedirler.

Toplumların yaşadığı çevreler doğal çevre, yapay çevre ve sosyal çevreler olarak gruplanabilir. İnsanların etkileşime geçtiği çevreler daha çok sosyal çevrelerdir. Yapay çevrede ise kişiler yapılaşmış çevre ile etkileşim içinde yaşamlarını sürdürmektedir (İlgin; Hacıhasanoğlu, 2006:60).

Doğdukları yerden farklı bir bölgeye yerleşen bir göçmen grubu vardır ve terk ettiği yer ile bağlarının sürdüğü bir süreçte aynı zamanda yeni yerleştiği yerin de rollerine uyarlanmak zorundadırlar, o zaman bu göçmenleri ‘kimlik’ sorunları beklemektedir. ‘Kimlik’ terimi ile ‘ben kimim?’ veya daha özgül olarak ‘ne tür bir kişiyim?’ sorusuna verdikleri yanıtta gerçeklik kastedilmektedir. (Rex/Josephides, akt. Gümüş, 1997:243).

Kısacası, göç öncesi insanların belirli kimlikleri vardır; ancak yeni çevrelerinden aldıkları şifreler/mesajlarla insanlar kimliklerini kim olduklarını, nereye ait olduklarını sorgulamaya başlamaktadır (İlgin; Hacıhasanoğlu, 2006:60).

Bir önceki kısımda kimliğe ilişkin yaklaşım ve teoriler kısmında da belirtildiği üzere, günümüzde kimlik tartışmalarının çok yönlü ve çeşitlilik içeren bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Özellikle kültürel geçişliliğin ve etkilenmelerin hız kazandığı günümüz dünyasında, tekil kültür ve kimliğin eleştiriye tabi tutulması ve de olgusal olarak kimliklerin etkileşim içinde olması nedeniyle, kimliklerin tek yönlü inşa edildiği söylemi yetersiz kalmıştır. Ayrıca, toplumlar arası yaşanan işgücü göçleri, söz konusu toplumlarda sadece iş ve emek aktarımı ile sınırlı olmayan ve aynı zamanda kültürel aktarımların yaşanmasına yol açmıştır. Bu durum da, bir kişinin farklı kültürel etkilenimler içinde yer almasında ve farklı toplumsal etkilere maruz kalmasına yol açmıştır (Şen, 2004:41).

Dolayısıyla, kültürlenmiş bireyin ikili bir kimliği vardır yani kişi kendisini hem Yunanlı hem de Avustralyalı olarak hissedebilir. Benzer bir kavram, çocuklardaki etnik sosyalleşmeyle ilgili araştırmalarda kullanılan çift kültürlü kimlik kavramıdır. Göçmenler bir ikileme karşılıklıdır: ya kendi kültürlerinin tanımladığı şekliyle sosyal kimliklerini muhafaza edecek ya da buldukları ülkenin kültürünün etkisi altında yeni bir kimlik edineceklerdir (Hogg; Vaughan, 2007:676).

Örneğin, Almanya'ya göç eden Türkler, hem Türk yaşam kültürü ve pratiklerine sahip olmuş fakat aynı zamanda Alman kültürüyle etkileşime girmişlerdir. Yani Almanya'da yaşayan Türkler, hem Alman kültür ve yaşamına hem de Türk kültürüne ait izler taşımaktadırlar. Dolayısıyla farklı kültürel pratikler aynı kimliğin seyri üzerinde etkide bulunabilmektedir (Şen, 2004:41). Bu konuyu kavramamıza yardımcı olabilecek bir örnek daha vermek yararlı olacaktır. Lübnanlı Fransız Amin Maalouf (2000:9-11) *Ölümcül Kimlikler* kitabında kendisini şöyle tanımlıyor:

"1976'da Lübnan'ı terk edip Fransa'ya yerleştiğimden beri, son derece iyi niyetli olarak, kendimi 'daha çok Fransız' mı, yoksa 'daha çok Lübnanlı' mı hissettiğim ne kadar çok sorulmuştur bana. Cevabım hiç değişmez: 'Her ikisi de!' Herhangi bir denge ya da haktanırlık endişesi yüzünden değil, ama cevabım farklı olsaydı, yalan söylemiş olurum. Beni bir başkası değil de ben yapan şey, bu şekilde iki ülkenin, iki üç dilin, pek çok kültür geleneğinin sınırında bulunuşumdur. Benim kimliğimi tanımlayan da tam olarak budur. Kendimden bir parçayı kesip atmış olsaydım, daha mı gerçek olurum?.....Yani, yarı Fransız, yarı Lübnanlı mı? Hiç de değil. Kimlik bölmelere ayrılmaz, o ne yarımlardan oluşur ne üçte birlerden, ne de kuşatılmış diyarlardan. Benim birçok kimliğim yok, bir kişiden diğerine asla aynı olmayan özel bir 'dozda' onu biçimlendiren bütün öğelerden oluşmuş tek bir kimliğim var.....aidiyetlerimin tümünü dolu dolu istediğimi açıkladığımda, biri yanıma gelerek.... 'ama içinizin derinliğinde ne hissediyorsunuz? Diyor. Bu ısrarcı sorgulama (ya)...artık gülümsemiyorum. Çünkü bu...tehlikeli bir bakış açısının ortaya konusu gibi geliyor bana....(altında) doğarken ebediyen belirlenen ve artık değişmeyecek olan 'öz'ün varolduğu inancı yatıyor... daha karmaşık bir kimlik talep eden herkes toplum dışına itilmiş bulur kendini... Kimlik sorgulamaları politiktir... İnsanlar çok yönlü aidiyetlerini üstlenemiyorlarsa, sürekli olarak saflarını seçmek durumunda bırakılıyorlarsa, kabilelerinin safları arasına dönmeye zorlanıyorlarsa, o halde dünyanın gidişatı hakkında endişelenmekte haklıyız demektir... İçimden, işte katiller böyle 'imal ediliyor' diye haykırmak geliyor!"

Bu noktada tartışılması gereken konu heterojen bir kimlik anlayışının başka bir deyişle çoklu sadakat anlayışının bir toplum içinde hangi gruplar veya bireyler için ne derece geçerli olduğudur. Bu tezin sınırları içinde düşünülecek olursa, Türkiye'deki Balkan göçmenlerinin kimliklerini iki farklı kültürel aidiyet biçimine göre şekillendirdiklerini/inşa ettiklerini söylemek mümkün müdür? Bu göçmenler için tek biçimci kimlik anlayışı yerine, çoklu kimlik kavramı kullanılabilir mi? Türkiye'ye gelen Balkan göçmenlerinin farklı kimlikler arasında gidip geldiklerini veya birden fazla aidiyet geliştirdiklerini söylemek mümkün müdür? Kısacası, Balkan göçmenlerinin çift yönlü bir sadakat geliştirdiklerini ve bu anlamda çoklu kimlik anlayışını onlar için kullanmak doğru mudur? Birinci bölümde de belirtildiği üzere, bu tezin/araştırmanın temel hedeflerinden biri Türkiye'deki Balkan (daha özelde Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak) göçmenlerinin bu konuda hangi zeminde ele alınması gerektiğini belirlemektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI ve YORUMU

Birinci bölümde belirtildiği üzere, genel olarak göç, kimlik, aidiyet, bütünleşme ve uyum üzerine yapılan bu çalışmada, bazı konular nitel olarak araştırma alanında araştırmacı tarafından gözlemlendi ve derinlemesine görüşmeler yapılarak uygun veriler toplandı. Elde edilen bu nitel veriler, nicel verilerin toplanmasında bir rehber olarak kullanıldı ve ayrıca nicel verilerin çözümlenmesi gerçekleştirilirken yapılan değerlendirmelerde zaman zaman bu nitel verilerden yararlandı. Başka bir deyişle, araştırmada nitelden nicele doğru geçiş yapılan bir yöntem izlenmiştir.

3.1. Göç Edenlerin Genel Kompozisyonuna İlişkin Bilgiler

Göç eden kişilerin özelliklerinin bilinmesi, yalnızca göç miktarını tahmin edebilmek için gerekli değildir, aynı zamanda göç alan ve göç veren yörelerin nüfus kompozisyonunda olacak değişiklikleri kestirebilmek için de gereklidir (Tekeli; Erder, 1978:34). Araştırma kapsamında görüşme yapılan ve anket uygulanan kişilerin temel özelliklerine ilişkin bilgilerin verileceği bu kısım, daha sonraki kısımlarda yapılan analiz ve değerlendirmeler için bir temel oluşturacaktır. Bu kısım iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt-kısımda, göç eden kişilerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, mesleki durum gibi özelliklerine ilişkin dağılımlarının yanı sıra göç edenlerin sosyal/sağlık güvencesi durumları, aylık kazanç ve sosyo-ekonomik gelir algısına ilişkin bilgiler yer almaktadır. İkinci alt-kısımda ise, göç edenlerin doğum yeri, hangi ülkeden göç edildiği, hangi tarihlerde (dönemlerde) göç edildiği, yerleşim yeri (oturulan semt), ikâmet süresi, oturulan konutun mülkiyet durumuna ilişkin bilgiler verilmektedir.

3.1.1. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Bazı Özellikler

Tablo1: Cinsiyet dağılımı

	Kadın	Erkek	Toplam
Sayı	63	54	117
Yüzde (%)	%53.8	%46.2	%100

Bulgaristan (40 kişi), Yunanistan (37 kişi) ve Boşnak (40 kişi) göçmenleri olarak belirlenen evrenden tesadüfi (random) teknikle seçilen toplam 117 kişilik örneklemin (Tablo-1) %53.8'i kadınlardan, %46.2'si erkeklerden oluşmaktadır. Esas itibariyle, örneklemin cinsiyet açısından dengeli bir dağılıma sahip olmasına özen gösterilmiştir. Bu anlamda, örneklemin (63 kadın ve 54 erkek göçmen) cinsiyet açısından dengeli bir dağılıma sahip olduğu düşünülmektedir.

Tablo2: Yaş dağılımı

	Sayı	Yüzde (%)
24 ve altı	18	%15.4
25-34 yaş	35	%29.9
35-44 yaş	32	%27.4
45-54 yaş	20	%17.1
55-64 yaş	9	%7.7
65 ve üstü	3	%2.6
Toplam	117	%100

Tesadüfi (random) örnekleme tekniğiyle seçilen deneklerin %29.9'unun 25-34 yaş arasında, %27.4'ünün 35-44 yaş arasında, %17.1'nin 45-54 yaş arasında, %15.4'ünün 24 ve altında, %7.7'sinin 55-64 yaş arasında ve %2.6'sinin 65 ve üstünde olduğu görülmektedir (Tablo-2). Tablo-2 genel olarak değerlendirildiğinde örnekleme genç, orta ve yaşlı nüfus kategorisinde yer alan göçmenlerin nispeten dengeli bir şekilde dağıldığı dikkat çekmektedir. Ancak, yine de yoğunluğun genç ve orta yaş kategorilerinde olduğu görülmektedir. Dağılımın bu şekilde olmasının bir nedeni (daha çok genç ve orta yaş grubundan kimselerin olmasının nedeni) bu kategoride yer alanlar ile daha kolay temas sağlanmış olmasıdır.

Tablo3: Medeni durum

	Bekâr	Evli	Dul-Boşanmış	Toplam
Sayı	37	77	3	117
Yüzde (%)	%31.6	%65.8	%2.6	%100

Araştırma kapsamında örnekleme alınan göçmenlerin %31.6'sının (37 kişinin) bekâr, %65.8'inin (77 kişinin) evli ve %2.6'sının (3 kişinin) boşanmış veya dul olduğu (Tablo-3) görülmektedir. Tablo-3 genel olarak değerlendirildiğinde örnekleme giren göçmenlerin çoğunluğunun evli olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo4: Eğitim durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Okur-yazar	13	%11.1
İlkokul Mezunu	23	%19.7
Ortaokul Mezunu	24	%20.5
Lise ve Dengi Mezunu	29	%24.8
Üniv./ Y.Okul Mezunu	28	%23.9
Toplam	117	%100

Araştırma kapsamında örnekleme giren göçmenlerin eğitim düzeylerine ilişkin verilere bakıldığında (Tablo-4) denekler arasında okur-yazar olmayan hiç kimsenin bulunmadığı görülmektedir. Buna göre göç edenlerin %11.1'i sadece okur-yazar; %19.7'si ilkokul mezunu; %20.5'i ortaokul mezunu; %24.8'i lise mezunu; %23.9'u üniversite ve yüksek okul mezunu durumundadır. Örneklemede yer alanların birbirinden farklı eğitim düzeylerine sahip olmalarına dikkat edilmiştir.

Tablo5: Meslek durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Memur	9	%7.7
Esnaf (Ticaret)	23	%19.7
İşçi	41	%35.0
Ev hanımı	19	%16.2
Öğrenci	11	%9.4
Emekli	10	%8.5
İşsiz	4	%3.4
Toplam	117	%100

Araştırma kapsamında örnekleme giren göçmenlerin meslek durumlarına ilişkin veriler (Tablo-5) şu şekildedir: Örneklemede yer alanların, %35'i işçi; %19.7'si esnaf ya

da ticaret yapan; %16.2'si ev hanımı; %9.4'ü öğrenci; %8.5'i emekli, %7.7'si memur ve %3.4'ü işsiz konumundadır. Esasında, örnekleme kendilerini ev hanımı ve emekli olarak tanımlayan kişilerin büyük bir çoğunluğu nispeten gelir getiren, kazanç sağlayan bir işle uğraşmaktadır. Kendini ev hanımı olarak niteleyen kişiler çoğunlukla ya ev içinde yapılabilecek kazanç sağlayan bir işle uğraşmakta ya da ticaretle uğraşan eşlerine yardımcı olmaktadır. Ancak, bu uğraşların kendilerine düzenli bir kazanç getirmemesi kendilerini sadece ev hanımı olarak nitelendirmelerine yol açmaktadır. Benzer şey emekli olanlar için de geçerlidir, emeklilerin büyük bir çoğunluğu yine ticaret ya da esnaflık diyebileceğimiz bir işle az ya da çok meşgul olmaktadır. Daha sonra üzerinde durulacağı üzere, göçmen gruplarının temel özelliklerinden biri “çalışkanlık”, ne olursa olsun bir işle meşgul olma yönündeki eğilimdir. Burada önemli olan, araştırma kapsamında örnekleme farklı meslek gruplarından kişilerin dahil edilmiş olmasıdır.

Tablo6: Aylık kazanç durumu

	Sayı	Yüzde (%)
450-750 YTL arası	16	%13.7
750-1000 YTL arası	39	%33.3
1000-1500 YTL arası	32	%27.4
1500-2000 YTL arası	16	%13.7
2000 ve üzeri YTL	14	%12.0
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanların aylık kazanç durumları değerlendirildiğinde çıkan sonuçlar (Tablo-6), kazancı 2000 YTL ve üzeri olanların oranı %12; 1500-2000 YTL olanların oranı %13.7; 1000-1500 YTL olanların %27.4; 750-1000 YTL olanların oranı %33.3; 450-750 YTL olanların oranı ise %13.7'dir. Örnekleme yer alanların çeşitli düzeylerde olsa da düzenli bir gelirin olduğu görülmektedir. Kişilerin kendilerini ekonomik yönden nasıl değerlendirdikleri (hangi kategoride) gördükleri konusu Tablo-7'de net bir şekilde görülmektedir.

Tablo7: Sosyo-ekonomik gelir algısı

	Sayı	Yüzde (%)
Alt	13	%11.1
Orta-alt	20	%17.1
Orta	65	%55.6
Orta-üst	18	%15.4
Üst	1	%0.9
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanların sosyo-ekonomik gelir algılarına ilişkin veriler (Tablo-7) değerlendirildiğinde şu sonuçlar çıkmaktadır: %11.1 alt, %17.1 orta-alt, %55.6 orta, %15.4 orta-üst ve %0.9 üst. Verilerden de anlaşılacağı üzere örnekleme yer alanların önemli bir kısmının %55.6'sının kendisini sosyo-ekonomik açıdan orta tabakada gördüğü dikkat çekmektedir. Diğer tabakaların ise (üst tabaka hariç) dengeli bir biçimde dağıldığı görülmektedir.

Tablo8: Sosyal güvence durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Emekli Sandığı	12	%10.3
SSK	86	%73.5
Bağ-Kur	12	%10.3
Hiçbiri	7	%6.0
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanların herhangi bir sosyal güvenceye sahip olma durumlarına ilişkin verilere (Tablo-8) bakıldığında şu sonuçlar çıkmaktadır: Örnekleme sosyal güvenlik kapsamında olanların çoğunluğu oluşturduğu (%94) görülmektedir. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmayanların oranı ise %6'dır. Sosyal güvenlik kapsamında bulunanlar içinde en büyük payı S.S.K'lıların oluşturduğu görülmektedir (%73.5). İkinci ve üçüncü sırada %10.3'lük oranla Bağ-Kur ve emekli sandığı yer almaktadır. Dolayısıyla, bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olanlar içinde S.S.K'lıların ağırlıkta olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, örnekleme girenlerin %94'ünün (neredeyse tamamının) bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olması olumlu bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

3.1.2. Yerleşim ve Göçe İlişkin Bazı Özellikler

Tablo9: Doğum yeri (ülke)

	Sayı	Yüzde (%)
Türkiye	45	%38.5
Bulgaristan	35	%29.9
Yunanistan	25	%21.4
Eski Yugoslavya	12	%10.3
Toplam	117	%100

Araştırma kapsamında örnekleme giren kişilerin ülke bazında doğum yerleri incelendiğinde dağılım şu şekildedir: Doğum yeri Türkiye olanların oranı %38.5; Bulgaristan olanların oranı %29.9; Yunanistan olanların oranı %21.4; eski Yugoslavya olanların oranı %10.3'tür (Tablo-9).

Tablo10: Doğum yeri (kır/kent)

	Sayı	Yüzde (%)
Kent	85	%72.6
Kırsal	32	%27.4
Toplam	117	%100

Araştırma kapsamında örnekleme giren kişilerin kır/kent temelinde doğum yerleri incelendiğinde dağılım şu şekildedir: Doğum yeri kent yerleşim alanı olanların oranı %72.6; doğum yeri kır yerleşim alanı olanların oranı %27.4'tür (Tablo-10).

Tablo11: Türkiye'ye hangi ülkeden göç edildiği

	Sayı	Yüzde (%)
Bulgaristan	40	%34.2
Eski Yugoslavya	40	%34.2
Yunanistan	37	%31.6
Toplam	117	%100

Araştırma kapsamında örnekleme giren kişilerin ya da bu kişilerin ailelerinin (ebeveynlerinin) hangi ülkelerden göç ettiklerine ilişkin verilere bakıldığında, Bulgaristan'dan göç edenlerin oranının %34.2, eski Yugoslavya'dan (Boşnaklar) göç edenlerin oranının %34.2 ve Yunanistan'dan göç edenlerin oranının %31.6 olduğu

görülmektedir (Tablo-11). Birinci bölümde de belirtildiği üzere, araştırmanın örnekleme, Bulgaristan, Yunanistan ve eski Yugoslavya (Boşnak) göçmenlerini kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla, bu üç ülkeden gelen göçmenlerin örnekleme sayısal olarak dengeli bir şekilde dağılmasına dikkat edilmiştir.

Tablo12: Türkiye'ye hangi yıllar arasında göç edildiği

	Sayı	Yüzde (%)
1950 öncesi	9	%7.7
1950-1975 arası	30	%25.6
1975 ve sonrası	78	%66.7
Toplam	117	%100

Araştırma kapsamında örnekleme giren kişilerin ya da bu kişilerin ailelerinin (ebeveynlerinin) hangi yıllarda/dönemlerde Türkiye'ye göç ettiklerine ilişkin verilere bakıldığında, 1950 Tarihinden önce göç edenlerin oranının %7.7, 1950-1975 tarihleri arasında göç edenlerin oranının %25.6, 1975 ve sonrasında göç edenlerin oranının %66.7 olduğu görülmektedir (Tablo-12). Dolayısıyla, araştırmanın örnekleminin yarıdan fazlasını nispeten daha yakın tarihlerde (1975 ve sonrasında) göç etmiş olanlar oluşturmaktadır. Örnekleme daha çok yakın tarihlerde Türkiye'ye göç etmiş olanların alınmış olmasının nedeni bu dönemlerde Türkiye'ye gelmiş olanların araştırmanın temel/öncelikli amacına uygun daha zengin bilgi sağlayacağı düşüncesidir. Bu nedenle, 1975 öncesi göçmenlere örnekleme nispeten daha az yer ayrılmıştır.

Tablo13: İkâmet edilen semt

	Sayı	Yüzde (%)
Altındağ	63	%53.8
Yeşilova	34	%29.1
Çamdibi	20	%17.1
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alan göçmenlerin yaşadıkları semtlere ilişkin verilere bakıldığında, (İzmir/Bornova) Altındağ semtinde yaşayanların oranı %53.8, Yeşilova semtinde yaşayanların oranı %29.2 ve Çamdibi semtinde yaşayanların oranı %17.1'dir (Tablo-13). Bu üç farklı semt, kent merkezi sınırları içinde, (az sayıda da olsa) yerli halkın ve yerli göçmen halkın da bulunduğu daha çok Balkan göçmeni mahallesi ya da göçmen semti olarak bilinen/adlandırılan yerleşim yerleridir. Bu yerleşim yerlerinin

önemli özelliklerinden biri çok sayıda farklı Balkan göçmeni gruplarını barındırıyor olmasıdır. Bu yerler, oldukça eski yerleşim yerleridir. Türkiye'ye (İzmir'e) gelen ilk göçmenlerin yerleştikleri/yerleştirildikleri bölgelerden biridir. Bu anlamda, bu bölge eski ve yeni göçmenlerin yanı sıra farklı Balkan ülkelerinden göç edenleri bir arada barındırması nedeniyle araştırmanın temel hedefleri açısından oldukça uygun bir bölgedir.

Toplumsal ve mekânsal ayrımlaşma, kentlerin önemli bir niteliğidir ve kentsel mekânı düzenleyen kurallar, toplumsal farklılaşma ve ayrımlaşma yapılarına dayanır. Ancak, kent yalnızca mekânsal bir doku değildir. Daha açık bir ifadeyle, ilk bakışta görülen bu mekânsal dokunun ardında, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılar, bunların iç içe girmiş karmaşık ilişkileri ve etkileşimleri vardır. Fiziksel mekânın oluşumu da, bu yapıların karmaşık, karşılıklı etkileşimlerinin bir ürünüdür (İpek, 2002:125).

Daha önceki kuramsal açıklamalarda da belirtildiği üzere, bugün Türkiye'ye gerçekleşen göçler arasında Balkanlar'dan yani Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya, Makedonya ve çevresinden gelen göçler çok büyük bir öneme sahiptir. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine yerleştirilen göçmenlerin yaklaşık yarısı devlet imkânları ile yerleştirilmişlerdir. Göçmenlerin diğer yarısı ise daha önce gelen eş-dost ve akrabalarının bulunduğu yerlere yerleşmişlerdir. Başka bir deyişle, Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sistematik olarak belirli bölgelere yerleşmeleri sağlanmıştır. İzmir'deki Balkan göçmenlerinin temel yerleşim alanları, Gaziemir, Sarnıç, Buca, Şemikler, Horozgidik, Yaylacık, Seyrek, Gerenköy, Görece, Bornova (Pınarbaşı, Atatürk mah., Mevlana mah., Altındağ, Yeşilova, Çamdibi, Koşukavak gibi) ve Göçmen Konutlarıdır. Bu yerleşim alanlarında farklı göçmen grupları değişen oranlarda ağırlıklı olarak ikâmet etmektedirler.

Balkan göçmenlerinin çoğunlukla birarada ve belirli bölgelerde yerleşmiş olmaları kimi zaman arzu edilmeden gerçekleşmiş olsa da çoğunlukla göçmenler tarafından tercih edilen (arzu edilen) bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum, temel olarak Türkiye'de yaşanan kır-kent göçü ve gecekondulu mahalleleri olgularıyla benzerlik taşımaktadır. Bilindiği üzere, gecekondulu mahalleleri

belirli bir yöreden gelen göçmenlerin aynı mahallelerde bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Başta maddi faktörlerin itmesiyle genellikle kentin dış semtlerinde oluşan belirli mahallelerde yaşayan göçmenler, karşılaştıkları birçok sorunun üstesinden gelmede kentin örgütsel bakımından yetersizliğinden dolayı büyük ölçüde akraba ve hemşehrileriyle aynı kent ve aynı semtlerde bir arada oturmayı seçmişlerdir. Dolayısıyla, bu durum da gecekondulaşmanın önemli bir özelliği olarak “kümeleşmeyi” ortaya çıkarmıştır (Tekşen, 2003:45). Esasında göçmenlerin ortak bir mahallede ya da semtte oturmayı tercih etmesinde birçok etken söz konusudur. Sistematik olarak belirli bölgelere yerleştirilen ilk göçmenler, akraba ve hemşehrilerine yakın olmak, yakınlarının desteği sayesinde güçlerini artırabilmek, birlik ve beraberliği bozmayacak ve uyumsuzluk çıkartmayacak kişileri toplayabilmek için yakınlarının gelmesine ön ayak olmuşlar ve zaman içerisinde bu topluluklar genişlemiş ve çoğalmıştır (Ayata, S. 1989:103). Sonuç itibariyle, göçmenler gelinen yeri tanıma, maddi yardım, iş bulmada yardım vb. nedenlerle akraba ve tanıdıklarının olduğu yerleri tercih etmişler ve bu durum da ortak kökeni olan insanların bu zeminde aynı mekânlarda kümeleşmesini getirmiştir (Gilbert, akt. Tekşen, 2003:45-46). Dolayısıyla karşımıza, göçmenlerin aynı mahallede, aynı semtte aynı binada oturabildiği bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra da değinileceği ve somut verilerle destekleneceği üzere, göçmenlerin belirli bölgelerde kümeleşmiş olmasının çeşitli nedenleri ve işlevleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu konu daha sonra da ele alınacağı için bu noktada Balkan göçmenlerinin belirli bölgelerde kümeleşmesinin, Türkiye’de uzun yıllardır yaşanan (her ne kadar menşei itibariyle ve yapısal olarak farklı olsa da) gecekondulaşma, tampon mekanizmalar ve hemşehri kümeleşmesi olgularıyla büyük ölçüde benzerlik taşıdığını söylemekle yetineceğiz.

Tablo14: İkâmet edilen yerde oturma süresi

	Sayı	Yüzde (%)
1-10 yıl arası	5	%4.3
11-20 yıl arası	25	%21.4
21-30 yıl arası	43	%36.8
31-40 yıl arası	34	%29.1
41 ve üzeri yıl	10	%8.5
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alan kişilerin yaşadıkları yerdeki oturma süreleri incelendiğinde dağılım şu şekildedir: 1-10 yıl arası %4.3, 11-20 yıl arası %21.4, 21-30 yıl arası %36.8, 31-40 yıl arası %29.1, 41 ve üzeri yıl %8.5'tir (Tablo-14). Esasında, 30 yıl ve daha fazla süredir bu bölgede ikâmet edenler eski göçmen, daha altı olanlar ise nispeten yeni göçmen olarak sınıflandırılabilir.

Tablo15: Oturulan evin mülkiyet durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Ev sahibi	94	%80.3
Kiracı	23	%19.7
Toplam	117	%100

Göçmenlerin güven ihtiyacını karşılamada en önemli araçlardan biri konut edinmedir. Örnekleme yer alan kişilerin oturdukları evin mülkiyet durumuna bakıldığında %80.3'nün ev sahibi, %19.7'sinin ise kiracı konumunda olduğu görülmektedir (Tablo-15). Göçmenlerin çok önemli bir kısmının ev sahibi durumunda olması dikkat çekici bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Alanda yapılan gözlemler göçmenlerin çoğunlukla müstakil evlerde ya da çok katlı olmayan binalarda oturdukları yönündedir. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun kendisine ait bir evinin olması anlamlı ve önemli bir değer olarak yorumlanabilir.

Kolukırık'ın (2006:7) kendi araştırmasında da tespit ettiği üzere, Balkan göçmenleri için mekân, ev sahibi olmakla bağlantılıdır. Göçmenler en kısa sürede bir konut sahibi olmak için büyük gayretler sarf etmişlerdir. Bu bağlamda göçmenler arasında ev sahibi olmak birinci sırada yer alan bir istek ve ihtiyaç olarak belirmiştir. Kiracılığın ne olduğunu bilmeyen bu insanlar kendi aralarında gerçekleştirdikleri

‘imece usulü’ yardımlaşmanın da katkısıyla çoğunlukla bir konuta sahip olmuşlardır ve çoğunlukla da birden çok daire sahibidirler.

Yasa (1966:138) ev sahibi olmanın göçmenler için en başta gelen arzulardan bir olduğunu belirtir. Yasa’nın araştırmasında önem sırasına göre gerçekleştirilmesi düşünülen üç dilekten ev sahibi olmak %51 ile birinci sırada, çocuk okutmak %23 ile ikinci, geçimini düzeltmek de %18 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Yine Kolukırık’ın (2006:8) araştırmasında da ortaya konduğu gibi, göçmen konutları yerli grupların konutlarına göre farklı mimari özellikler taşımaktadır. Göçmen konutlarının temel özelliği; dış cephelerinin henüz tamamlanmamış ve çoğunlukla da iki katlı olmasıdır. En uygun zamanda yeni bir daire inşa etme düşüncesi, konutların dış cephesini henüz bitmemiş konut olarak göstermektedir. Bu özelliklerle birlikte mekân üzerinden genel bir çıkarsama yapılacak olursa, göçmenler için mekân ve konut; ‘güven’, ‘yardımlaşma’ ve ‘dayanışma’ durumunu yansıtan en önemli araçlar olarak görülmektedir. Mekân aracılığıyla yeni yerleşim yerine uyum sürecinin temelleri atılmakta ve kurulan ilişkilerle birlikte yeni bir yaşamın parçası olduğu ifade edilmektedir.

Başka bir deyişle, kişilerin kendilerine ait bir evinin olması o kişilerin buldukları yerde kendilerini daha kalıcı hissetmelerini sağlayacak ve dolayısıyla buldukları yerle olan bütünleşmelerini ve ilişkilerini olumlu yönde etkileyecektir denebilir. Daha sonra ayrıntılı olarak ve diğer verilerle birlikte değerlendirileceği üzere, göç edenlerin geldikleri yere uyum ve bütünleşmelerinde etkili olan unsurlardan biri kişilerin ailelerinin birarada olmasını sağlayacak onlara temel bir aidiyet ve güven duygusu kazandıracak kendilerine ait bir evlerinin olmasıdır. Erder’in de (1997:36) ifade ettiği üzere, konutun, göçmen açısından sadece bir barınak olmanın ötesinde başka anlamları da vardır. Kendine ait bir eve sahip olmak, başlı başına bir sosyal güvenlik ve tasarrufları değerlendirme aracıdır (Kartal, 1978:79). Dolayısıyla, konutun barınma, tasarrufları değerlendirme, akraba, hemşehri ve komşu dayanışmasını kolaylaştırması gibi işlevlerinin olması nedeniyle, göçmenlerin sahip olduğu bu özelliğin, onların güven ve aidiyet hissini güçlendirdiğini ve uyum-bütünleşme sürecine olumlu bir katkıda bulunduğu söylenebilir.

3.2. Göçmenler Arasındaki İlişki Örüntüleri

Göçmenler hayat tecrübelerini, toplumsal pratikleriyle birleştirerek “geldikleri yerde var olabilmenin” mücadelesini verirler. Kişisel irade ve eğilimlerin büyük ölçüde etkisiz kaldığı bu değişim sürecinde, göçmenler de kendilerini diğer toplumsal kesimler gibi birtakım grup aidiyetleri ve kültürel kimlikler içinde ifade ederler. Yeni gelinen yer onlar için, zihniyet, tutum ve davranış boyutunda sosyo-kültürel ve psikolojik değişimler talep eden bir mekânsal farklılaşma, ama daha çok bir “mücadele alanı”dır. Dolayısıyla hızlı değişim süreci, yaşanan mekânı “kendine özgü kurum ve yapılarıyla bir hayat tarzı”nın aksine “farklı kültür ve grupların mücadele alanı” haline getirmektedir. Göçmenlerin yaşayabileceği boşlukların, *tampon mekanizma* olarak adlandırılan *yeni ağ ilişkileri* ve *cemaat/hemşehri örüntüleri-dayanışma örüntüleri* tarafından doldurulduğu tahmin edilmektedir (Çelik, C., 2008).

3.2.1. Kümeleşme ve Göçmen Kimliği

Tablo16: İkâmet edilen semti/bölgeyi tercih etmede öncelikli neden

	Sayı	Yüzde (%)
Akrabalarım ve dostlarıım burada olması ve ayrıca diğer göçmenlerle bir arada olmak için	67	%57.2
Ekonomik nedenlerden dolayı (burası yaşam açısından daha ucuz)	19	%16.2
Burada kendimi daha mutlu ve güvende hissettiğim için	14	%12
Buraya çok alıştığım ve başka yerde kendimi yabancı hissettiğim için	17	%14.5
Toplam	117	%100

Daha önce göçmenlerin ikâmet ettikleri yerleşim yerlerine ilişkin veriler (Tablo-13) için yapılan yorumlarda da belirtildiği üzere, İzmir'deki Balkan göçmenlerinin temel yerleşim alanları, Gaziemir, Sarnıç, Buca, Şemikler, Horozgidik, Yaylacık, Seyrek, Gerenköy, Görece, Bornova (Pınarbaşı, Atatürk mah, Mevlana mah., Altındağ, Yeşilova, Çamdibi, Koşukavak gibi) ve Göçmen Konutlarıdır. Bu yerleşim alanlarında farklı göçmen grupları değişen oranlarda ağırlıklı olarak ikâmet etmektedirler.

Kolukırık'ın (2006:6) araştırmasında da belirtildiği gibi, çoğunlukla yerli gruplardan ayrı veya yerli grupların yanında ancak içerisinde olmayan bu yerleşim karakteri aynı zamanda fiziki ve kültürel bir ayrımı da sunmaktadır. Bununla birlikte yeni yerleşim alanları göçmenler açısından tamamen izole olma ve içe kapanma durumunun yaşandığı bir mekân da değildir. Göçmenler, sosyal ve ekonomik açıdan yerli olarak tanımladıkları komşularıyla ilişkilerini sürdürmekte ve korumaktadırlar. Mekânın tercihi ve kullanımı noktasında, Türk göçmenleri için ön plana çıkan özellikler dayanışma bağları olarak değerlendirilen aile ve akrabalık ilişkileri çerçevesindeki durumun somutlaşmış halidir.

Bir önceki kısımda belirtildiği üzere, örnekleme yer alan göçmenler İzmir/Bornova ilçesine bağlı Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgelerinde ikâmet etmektedirler. Bu üç farklı bölge, kent merkezi sınırları içinde, (az sayıda da olsa) yerli halkın ve yerli göçmen halkın da bulunduğu daha çok Balkan göçmeni mahallesi ya da göçmen semti olarak bilinen/adlandırılan yerleşim yerleridir. Bu yerleşim yerlerinin önemli özelliklerinden biri çok sayıda farklı Balkan göçmeni gruplarını barındırıyor olmasıdır. Bu yerler, oldukça eski yerleşim yerleridir. Türkiye'ye (İzmir'e) gelen ilk göçmenlerin yerleştikleri/yerleştirildikleri bölgelerden biridir. Balkan göçmenlerinin çoğunlukla bir arada ve belirli bölgelerde yerleşmiş olmaları kimi zaman arzu edilmeden gerçekleşmiş olsa da çoğunlukla göçmenler tarafından tercih edilen (arzu edilen) bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu açıdan bakılarak, ikâmet edilen bölgeyi/semti tercih etme nedenleri sorulduğunda 'akrabalarım ve dostlarımın burada olması ve ayrıca diğer göçmenlerle bir arada olmak için' cevabını verenlerin oranı %57.2'dir. Ekonomik nedenleri ön plana çıkaranların 'burasının yaşam açısından daha ucuz olduğunu' vurgulayanların oranı %16.2; 'bu bölgede/semtte kendini daha mutlu ve güvende hissettiğini' söyleyenlerin oranı %12; 'bu bölgeye/semte çok alıştığım ve başka yerde kendimi yabancı hissettiğim için' diyenlerin oranı ise %14.5'dir (Tablo-16). Bu oranlar, cevaplayıcıların verdikleri öncelikli yanıtlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde, oturulan semtin/bölgenin tercih edilmesinde göçmenler arası dayanışma isteğinin, bunun sağladığı güven duygusunun ve ekonomik etkenlerin öne çıktığı görülmektedir.

Ötekilerin dünyası her zaman bilinmezlikler ve kaygılarla dolu bir korku alanıdır (Tekşen, 2003:70). Peter Berger'e göre bu korku, yabancıların farklı yüz yüze ilişki çevrelerinden gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, sadece göçmenle o çevrenin yerlisi arasında söz konusu değildir. Farklı yörelerden gelmiş göçmenler de arasında birbirlerine yabancıdırlar (akt. Karp, 1991:82-83).

Göçmenler, geldikleri yerde ayakta kalabilmek ve daha rahat bir yaşam yakalayabilmek adına birbirleriyle dayanışma içinde olmak durumundadırlar. Zira, göç edilen yeni ortam/çevre göçmenlere yabancı bazı unsurlar barındırır. Göçmenlerin geldikleri yerde kümeleşmeleri ve birincil ilişkiler çerçevesinde oluşturdukları cemaatler/gruplaşmalar çoğunlukla mevcut risk unsurlarını ortadan kaldırıcı veya bir tür güven mekanizması olarak işlevde bulunurlar.

Balkan göçmenlerinin yerleşme konusunda göstermiş oldukları bu karakteristik, bir başka çalışmada da benzer biçimde değerlendirilmektedir. "1989 Yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin büyük bir bölümü daha önce Türkiye'ye göç etmiş akraba veya komşularının yoğun olduğu bölgelere kendi imkânlarıyla yerleşirken, bir bölümü de devlet tarafından 14 il merkezi ile 23 ilçe ve belde de göçmen ailelerin parasal katkısı ve borçlandırılması esasına dayalı bir yöntemle yapılan toplam 21.438 konuta 5 yıllık süreç içinde yerleşmişlerdir. Söz konusu konutlar kentlerin dışında siteler olarak planlanmıştır" (Doğanay,1997).

Tablo17: İkâmet edilen semtin/bölgenin dışında başka bir yerde oturmayı düşünüp düşünmeme durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, düşünüyorum	37	%31.6
Hayır, düşünmüyorum	62	%53.0
Kararsızım	18	%15.4
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanlara 'yaşadıkları semtin/bölgenin dışında başka bir yerde oturmayı düşünüp düşünmedikleri' sorulduğunda, göçmenlerin yarıdan fazlasının başka bir yerde yaşamayı düşünmedikleri yanıtı alınmıştır. Her ne kadar %31.6'lık bir kesim başka bir yerde yaşamayı düşünebileceğini belirtmiş olsa da oturduğu yerin olumlu özelliklerinden bahsetmişlerdir (Tablo-17). Görüşmelerden elde edilen veriler,

görüülen kişilerin hemen hemen tümünün “akrabalık-tanıdık ilişkilerini” mutlaka vurguladıkları/dile getirdikleri yönündedir. Göçmenlerin çoğunlukla kullandıkları söylemler şunlardır:

“Burada bir düzen kurduk”;

“Burada tanıdıklarım çok fazla olduğu için başka bir yerde yaşayamayacağımı düşünüyorum”;

“Buraya çok alıştık ve yakın çevrem, akrabalarım burada”;

“Ancak mecbur olursam başka bir yere giderim, burada geniş aile olarak yaşayabiliyoruz ve bu ortamı (akrabaları vs.) seviyorum”;

“Burada alıştığım bir yaşam var, apartman hayatı yabancı gelir bana başka bir yerde yapamam”;

“Buranın dışında kendimi yabancı hissedirim, çevrem akrabalarım, arkadaşlarım, işim burada”.

Esasında, başka bir yerde yaşamayı arzu edenlerin bu isteklerinin nedeni iç dinamiklere dayalı sosyal dayanışmanın veya akraba, hemşehri ilişkilerinin verdiği rahatsızlıklar değildir. Bunun nedeni, yaşanılan semtin yapısal olarak diğer semtlere göre daha olumsuz bazı şartlara ve görüntüye sahip olmasıdır. Dolayısıyla, bu düşünceye sahip kişilerin sık sık başvurdukları söylemler dikkat çekicidir:

“Daha güzel ve temiz semtlerde yaşamak isterdim”;

“Daha gelişmiş bir yer olabilir”;

“Çevremiz yapı olarak çok düzensiz”;

“Daha az gürültülü olan bir yerde oturmak isterdim”;

“Daha ferah bir bölgede yaşamak isterim”.

Bu açıdan bakıldığında, başka bir yerde yaşamayı arzu edenlerin de esasında göçmen grubuna yabancılaşma veya ondan uzaklaşma duygusundan uzak olduğu görülmektedir. Bu yorumu desteklemesi açısından örnekleme yer alanların kendi grubuna yabancılaşma durumunun tespit edilmesi yoluna gidilmiştir (Tablo-18).

Tablo18:Göç edenlerin kendi grubuna yabancılaşma durumu

	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Göçmenler arasında kendimi çoğunlukla güvende hissediyorum	81	%69.2	26	%22.2	10	%8.5	117	%100
Buradaki göçmenler, akrabalarım, çevrem bazen bana çok sıkıcı geliyor, burada bunaldığımı hissediyorum	11	%9.4	19	%16.2	87	%74.4	117	%100
Burada göçmenler arasında bazen kendimi bir yabancı gibi hissediyorum	8	%6.8	17	%14.5	92	%78.7	117	%100
Kimi zaman başımı alıp göçmenlerin olduğu bu yerden çekip gitmek istiyorum	17	%14.4	28	%23.9	72	%61.5	117	%100

Tablodaki veriler incelendiğinde (Tablo-18), ‘göçmenler arasında kendimi çoğunlukla güvende hissediyorum’ söylemine katılanların oranı %69.2; kısmen katılıyorum diyenlerin oranı %22.2 ve katılmıyorum diyenlerin oranı sadece %8.5’dir. Dolayısıyla, örnekleme yer alan göçmenlerin büyük çoğunluğunun içinde yer aldıkları grup içinde güven duygusuna sahip oldukları görülmektedir.

‘Buradaki göçmenler, akrabalarım, çevrem bazen bana çok sıkıcı geliyor, burada bunaldığımı hissediyorum’ söylemine katılanlar %9.4, kısmen katılanlar %16.2 ve katılmıyorum diyenler %74.4’tür.

‘Burada göçmenler arasında bazen kendimi bir yabancı gibi hissediyorum’ söylemine katılanlar %6.8, kısmen katılanlar %14.5 ve katılmıyorum diyenler %78.7’dir.

‘Kimi zaman başımı alıp göçmenlerin olduğu bu yerden çekip gitmek istiyorum’ söylemine katılanlar %17, kısmen katılanlar %23.9 ve katılmıyorum diyenler %61.5’dir.

Bu veriler genel olarak değerlendirildiğinde örnekleme yer alanların önemli bir kısmının kendi grubu içinde olmaktan herhangi bir rahatsızlık duymadığı görülmektedir. Göçmenler, genel itibarıyla göç edip yerleştikleri yerlerde bir güven ihtiyacı duymaktadırlar. Çünkü, eski yapının bırakılıp yeni ortama/çevreye girilmesiyle birlikte doğal olarak bir güvensizlik duygusu hâkim olabilmektedir. Kartal (1978), yeni göç etmiş kişilerin bir kümeye ait olma ihtiyaçlarının, bu güven ihtiyacını gösterdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, bu tablodaki veriler de yukarıda yapılan yorumları

destekleyici bir niteliğe sahiptir. Buraya kadarki veriler değerlendirildiğinde, göçmenler, göçmen mahallelerini ya da semtlerini bir tür güvenlik, kendine benzeyen kişilerle bir arada olmanın sağladığı rahatlıkla alışkanlıklarını sürdürebilme alanı olarak algılamaktadırlar. Erder'in (1997:147) örneğinde de görüleceği üzere, 1990'larda Yugoslavya'daki iç savaş nedeniyle gelen Boşnaklar, aralarında eski Boşnaklarca dile getirilen kültürel farklılıklara rağmen 1950'lerde gelen hemşehrilerinin yanına Pendik'e yerleşmişlerdir.

Esasında, akraba-komşu-göçmen-hemşehrilerin göç edilen yerde oluşturmuş oldukları güvenlik alanları birer iç-grup olarak işlevde bulunurlar. Çünkü bu gruplarla duygusal bir bağlılık söz konusudur. İç-gruplara karşı sempati ile yaklaşırız, kendimizi bu gruplarla özdeşleştiririz ve yaşamı algıladıkça bu gruplar içinde oluşmuş normlara başvururuz (Tolan vd. 1985:240-241).

Farklı yörelerden olmakla beraber göçmenler arasındaki fark göçmenlerle gelinen yerdeki yerli halk arasındaki fark kadar büyük değildir. Bu konuda yapılmış birçok araştırma benzerliğin ilişkileri kolaylaştırmada önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir (Izard, 1964:113-117).

Bu yönde, araştırmada "göçmenlerin diğer göçmenlerle sahip oldukları ortak duyguları" ve "kişilerin kendi grupları dışındaki göçmen gruplarıyla (sosyal ve kültürel anlamda) bir ortaklıklarının bulunduğunu düşünüp düşünmedikleri" tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo19:Göç edenlerin ortak duyguları

	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Biz Avrupa'dan geldik, sahip olduğumuz geleneklerimiz düşüncelerimiz, yaşayışımız diğer göçmenlerle benzerlik taşımaktadır	71	%60.7	26	%22.2	20	%17.1	117	%100
Tüm diğer (Boşnak, Makedon, Bulgaristan, Arnavut vb.) göçmenlerle çok daha iyi ilişki kuruyoruz	59	%50.4	32	%27.4	26	%22.3	117	%100
Diğer Balkan göçmenleriyle ortak bir kültüre, geçmişe, kadere sahip olduğumuzu düşünüyorum	74	%63.2	23	%19.7	20	%17.1	117	%100
Bizim gibi diğer göçmenler de baskı görmüşlerdir zorluk çekmişlerdir	69	%59	28	%23.9	20	%17.1	117	%100

Yörükân'ın (1968:34) belirttiği gibi, göç edilen yerde göçmenler arasındaki dayanışma, fazla tanınmayan bir çevrede ayrı güvenli alanlar oluşturma imkânı verir. Göçmenler tarafından oluşturulan bu güvenlik alanlarının sağladığı psikolojik destek göçmenlerin 'kalabalık içerisinde yalnız kalmış bir vatandaş' olmasını önlemektedir.

Farklı göçmen gruplarına mensup kişiler, coğrafi-kültürel yakınlık anlamında diğer balkan ülkeleri göçmenlerini, paylaştıkları ortak "göçmen", "muhacir" sıfatları nedeniyle kendilerine daha yakın görmektedirler. Göçmenlerin yerleşmiş olduğu mekânlar, onlar açısından yeni katıldıkları ortamda değişim ve uyum sürecini beraber geçirdikleri özel alanları oluşturmuştur. Ortak bir yaşamın kurgulanması ve yaşanması üzerine kurulu bu algı, mekânsal birlikteliklerle meşrulaştırılmakta ve genel bir karakteristik olarak belirmektedir. Diğer bir ifadeyle göçmenlerin aralarındaki ilişki örüntüsü, biçimi ve sıklığı aynı mekânı paylaşmanın yanında, aynı sıkıntıları ve acıyı çekmiş olmalarından veya böyle olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır (Kolukırık, 2006:7). Bu yöndeki düşüncelerin grup aidiyetini de beraberinde getirdiğini düşünmek gerekir. Sahip olunan bu ortak duygu, araştırmadan elde edilen verilerle de (Tablo-19) büyük ölçüde örtüşmektedir. Buna göre, örnekleme yer alanlar arasında;

'Biz Avrupa'dan geldik, sahip olduğumuz geleneklerimiz düşüncelerimiz, yaşayışımız diğer göçmenlerle benzerlik taşımaktadır' söylemine katılanlar %60.7; kısmen katılanlar %22.2 ve katılmıyorum diyenlerin oranı sadece 17.1'dir.

‘Tüm diğer (Boşnak, Makedon, Bulgaristan, Arnavut vb.) göçmenlerle çok daha iyi ilişki kuruyoruz’ söylemine katılanlar %50.4; kısmen katılanlar %27.4 ve katılmıyorum diyenler % 22.3’tür.

‘Diğer Balkan göçmenleriyle ortak bir kültüre, geçmişe, kadere sahip olduğumuzu düşünüyorum’ söylemine katılanlar %63.2; kısmen katılanlar %19.7 ve katılmıyorum diyenler sadece %17.1’dir.

‘Bizim gibi diğer göçmenler de baskı görmüşlerdir zorluk çekmişlerdir’ söylemine katılanlar %59; kısmen katılanlar %23.9 ve katılmıyorum diyenler %17.1’dir. Bu konuya ilişkin bir başka soruda ise şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo20: Kişilerin kendi grupları dışındaki göçmen gruplarıyla bir ortaklıklarının bulunduğunu düşünüp düşünmedikleri

	Sayı	Yüzde (%)
Bir ortaklığa sahip olduğumuzu düşünüyorum	62	%53
Bir ortaklığa sahip olduğumuzu düşünmüyorum	30	%25.6
Fikrim yok	25	%21.4
Toplam	117	%100

‘Kişilerin kendi grupları dışındaki göçmen gruplarıyla (sosyal ve kültürel anlamda) bir ortaklıklarının bulunduğunu düşünüp düşünmedikleri’ şeklindeki soruya alınan yanıtlara bakıldığında (Tablo-20), örnekleme yer alanların %53’nün bir ortaklığa sahip olduklarını düşündükleri görülmektedir. Herhangi bir ortaklığa sahip olmadıklarını ifade edenlerin oranı %25.6 ve bu konuda herhangi bir fikir beyan etmeyenlerin oranı %21.4’tür. Örneklemin yarıdan fazlasının bu konuda bir ortaklığın olduğunu net bir şekilde ifade etmesi yine de anlamlı bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Bir gruba aidiyet duygusu, insanın dayanışma, güven ya da psikolojik rahatlama ve diğer insanlarla bir şeyleri paylaşma arzusundan kaynaklanan gereksinimleri gidermektedir. Genel olarak, kimliklerin kurgulanmasının toplumsal, psikolojik, duygusal ve etkileşimsel görünümünün insanların toplumsal işlevlerini öngörebilen çok çeşitli biçimleri vardır. Bunların hepsi biz-onlar ayrımı ile söylemin yapılmasında etkili olabilmektedir (Oktar, 2005:73-74).

Kolektif kimlik, belirli bir alanda kök salmış birtakım grupların diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebidir. Bir grup bireyin, kendilerini tanımak ve ilgileri, mekânları, sosyal ilişkileri grup halinde işlenebilen, yönetilen, doğrulanabilen bir grup oluşturmak için geliştirdikleri bir eğilimdir (Ben Mabrouk, akt. Bilgin, 1994:53). Kolektif kimlikte geçmişe dönük bir yan vardır; çünkü kolektif kimlik birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, bir başka deyişle kolektif bellekten hareketle inşa edilir. İçinde yaşanan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkilerle geçmişin konjonktürünü ortaya çıkarır (Bilgin; 1994:53).

Hemşehrilik/Göçmenlik kişilerin öznel olarak hissettikleri ego kimliği de tanımlar. Bu durumda kişi kendisini öznel olarak 'biz' ve 'onlar' ayrımında coğrafi mekânla ve oraya ait olan diğer insanlarla, oranın kültürü ve çevresiyle özdeşleştirir. Yani, ego kimlik bireysel ve az çok hemşehrilğe dayalı cemaatler ve ilişki ağlarının varlığından bağımsızdır. Yani, düşünsel olarak bir kişi kendisini memlekete ait hissedebilir. Bu durumda tanımlanacak olan ego kimlik hemşehrilik değil, memleket bağlantılı olacaktır. Ancak, memleket bağlantısının ötesine geçildiğinde ve hemşehrilik ile ilişkilendiğinde, ego kimlik hemşehrilikle kurulan ilişkilerden doğar. Yani, ilişkiseldir (Kurtoğlu, 2005).

Bir toplumsal grubun belirli özelliği gerçek ilişki ve etkileşimdir. Ortak amaçları, değerleri ve yazılı olmasa da kuralları vardır. Özdeşleşme, aidiyet duygusu ve biz bilincinin oluşması gerekir (Tan, 1981:44-54). Hemşehrilik/Göçmenlik bu açıdan bakıldığında bir toplumsal gruptur. Çünkü grup olarak birbirinin farkındadırlar, belirli bir ilişki içerisindedirler ve bu grubu kendileri seçmiştir. Ancak, Kurtoğlu'na (2005) göre, hemşehrilik temelli eylemlerin ana saiki ortak çıkardan ziyade, aynı kültüre sahip olmak ve aynı coğrafi yerle öznel olarak özdeşlik kurmaktır. Bu nedenle, hemşehrilğe dayalı ilişkiler grubunu tanımlarken 'grup' kavramı yerine 'cemaat' veya cemaatimsi kavramını kullanmak daha doğru olacaktır.

Bu doğrultuda göçmenlerin farklılıklarını nasıl ortaya koyduklarını ve kendileri ve sosyal ilişkileri hakkında ne düşündüklerine bakmak gerekmektedir. Böylece, göçmenlerin kendi aralarında kurdukları ilişki ağlarının ve böylelikle ortaya çıkan

gruplaşmaların düzeyini de tespit etmek mümkün olacaktır. Bu yönde, örnekleme yer alanlara bazı söylemelere ne düzeyde katıldıkları sorulmuştur.

Tablo21: Grup algısı/aidiyeti

	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ekonomik olarak bir yerlere gelebilmek için göçmenler kendinden olanlarla işbirliği yapmalıdır	48	%41.1	36	%30.8	33	%28.2	117	%100
İnsanlar kendinden olmayan insanlarla her konuyu paylaşmamalıdır	42	%35.9	34	%29.1	41	%35	117	%100
Kültürel varlığı sürdürmek için göçmenler kendi aralarında ekonomik alış-verişlerini yoğunlaştırması gerekir	82	%70	15	%12.8	20	%17.1	117	%100
Göçmenler her zaman kendileriyle gurur duyarlar	89	%76.1	15	%12.8	13	%11.1	117	%100
Göçmenler her zaman dürüst ve mert olmuştur	98	%83.7	15	%12.8	4	%3.4	117	%100
Göçmenler diğerlerine göre birbirlerine çok daha yakındır	97	%82.9	14	%12	6	%5.2	117	%100
Göçmenler her zaman için toplumun seçkin insanlarıdır	64	%54.7	35	%29.9	18	%15.4	117	%100
Göçmenlerin yapısı diğerlerine göre farklıdır	60	%51.2	42	%35.9	15	%12.9	117	%100
Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizden gurur duyuyorum	97	%82.9	14	%12	6	%5.2	117	%100
Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizin devamı için anlamlı şeyler yapmalı	97	%82.9	16	%13.7	4	%3.4	117	%100

Buna göre alınan yanıtlar şu şekilde sıralanmaktadır: ‘Ekonomik olarak bir yerlere gelebilmek için göçmenler kendinden olanlarla işbirliği yapmalıdır’ söylemine katılanlar %41.1; kısmen katılanlar %30.8 ve katılmayanlar %28.2’dir. ‘İnsanlar kendinden olmayan insanlarla her konuyu paylaşmamalıdır’ söylemine katılanlar %35.9; kısmen katılanlar %29.1 ve katılmayanlar %35’dir. ‘Kültürel varlığı sürdürmek için göçmenler kendi aralarında ekonomik alış-verişlerini yoğunlaştırması gerekir’ söylemine katılanlar %70; kısmen katılanlar, 12.5 ve katılmayanlar %17.1’dir. ‘Göçmenler her zaman kendileriyle gurur duyarlar’ söylemine katılanlar %76.1; kısmen katılanlar %12.8 ve katılmayanlar %11.1’dir. ‘Göçmenler her zaman dürüst ve mert olmuştur’ söylemine katılanlar %83.7; kısmen katılanlar %12.8 ve katılmayanlar %3.4’tür. ‘Göçmenler diğerlerine göre birbirlerine çok daha yakındır’ söylemine katılanlar %82.9; kısmen katılanlar %12 ve katılmayanlar %5.2’dir. ‘Göçmenler her zaman için toplumun seçkin insanlarıdır’ söylemine katılanlar %54.7; kısmen katılanlar %29.9 ve katılmayanlar %15.4’tür. ‘Göçmenlerin yapısı diğerlerine göre farklıdır’

söylemine katılanlar %51.2; kısmen katılanlar %35.9 ve katılmayanlar %12.9'tur. 'Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizden gurur duyuyorum' söylemine katılanlar %82.9; kısmen katılanlar %12 ve katılmayanlar %5.2'dir. 'Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizin devamı için anlamlı şeyler yapmalı' söylemine katılanlar %82.9; kısmen katılanlar %13.7 ve katılmayanlar %3.4'tür (Tablo-21). Veriler genel olarak değerlendirildiğinde, örnekleme yer alan göçmenlerin göçmenliğe ilişkin algılarının ve birbirleriyle ilişki kurma ve dayanışma arzularının olumlu yönde olduğu görülmektedir.

Her kolektif kimlik, (seçmeci) bellek süreçlerine bağlıdır ve herhangi bir grubun üyeleri, kendilerini ortak geçmişlerinin anılarına dayanarak tanımlarken kolektif kimliklerini inşa etmiş olurlar. Bu açıdan bakıldığında kolektif kimlikler, bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde oluşur ve birbirlerini karşılıklı tanımaları gerekir. Fakat şu da önemlidir ki, kolektif kimlik bir nesne olarak değil, bir simgeler ve ilişkiler sistemi olarak düşünülmelidir. Herhangi bir failin kimliğinin sürdürülmesi, tek belirli bir kimlik değil; sürekli bir yeniden oluşum sürecidir ve bunda öz tanımlama ve farklılığın onaylanması boyutları birbiriyle devamlı iç içe geçer (Vatandaş, 2004:24-25).

Dolayısıyla, araştırmadan elde edilen veriler göstermektedir ki, Balkan göçmenleri geçmiş anılarına ve mevcut gereksinimlerine dayanarak ortak bir algı, duygu vasıtasıyla bir kolektif kimlik inşa etmekte başka bir deyişle göçmen kimliğini yaratmaktadırlar. Dolayısıyla, göçmenler arasındaki paylaşılan ortak değerler ve duyulan benzer gereksinimler akraba/hemşehri ilişkilerini (birlikteliği) kaçınılmaz kılmakta ve kolektif aidiyet bağlamında "biz/göçmenlik" söylemlerini doğurmaktadır. Kolukırık'ın (2006:6) ifadesiyle, göçmenlik durumu, akrabalık ve hemşehrilik ilişkileriyle birlikte yeni bir doğuşun ve varoluşun simgesi olarak yüceltilen bir kimlik halini almış görünmektedir.

3.2.2. Yeni Ağ İlişkileri ve Dayanışma Örüntüleri

Kurtoğlu'na (2005) göre, hemşehriliğe veya göçmenliğe dayalı ilişki ağları patronaj ilişkileri veya hemşehri kahvehaneleri örneklerinde olduğu gibi yüz yüze ilişkilerden, komşuluk ilişkileri örneğinde olduğu gibi enformel grup ve cemaat ilişkilerine; enformel grup ve cemaat ilişkilerinden, aynı iş kolunda yoğunlaşmış olmak nedeniyle iş kolundaki hemşehrilerin ortak çıkarlarını korumaya yönelik örgütlenmelere kadar, tamamen enformelle tamamen formel arasında çok çeşitlilik gösterir.

3.2.2.1. Göçmenliğe Dayalı Enformel İlişki Ağları

Göçmenliğe dayalı enformel ilişki ağları, göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak ev ve çalışacak iş bulmaya kadar her alanda birincil sayılan ilişkiler türünü içerir. Aynı coğrafi yere ait olmadan doğan karşılıklı güven, göçmenlik/hemşehrilik ilişkilerinin temelini oluşturur (Kurtoğlu, 2005).

Tablo22: Göçmenlerin güven duyma yardımlaşma vb. açılardan kimleri daha olumlu gördükleri

	Sayı	Yüzde (%)
Kendi göçmen grubumdan olan kimseleri	48	%41
Göçmen olmayanları/Yerlileri	2	%1.7
Kendi göçmen grubum dışındaki diğer göçmenleri	1	%0.9
Herkesi	43	%36.8
Hiç kimseyi	23	%19.7
Toplam	117	%100

Göçmenlerin kendi aralarında kurdukları ilişki ağlarının ve böylelikle ortaya çıkan grup algısının/aidiyetinin düzeyini tespit etmeye yönelik sorulan, ‘güven duyma yardımlaşma vb. açılardan kimleri daha olumlu görüyorsunuz?’ şeklindeki soruya alınan yanıtlar şu şekilde sıralanmaktadır: ‘Kendi göçmen grubumdan olan kimseleri’ %41; ‘herkesi’ %36.8; ‘hiç kimseyi’ %19.7; ‘göçmen olmayanları/yerlileri’ %1.7; ‘kendi göçmen grubum dışındaki diğer göçmenleri’ %0.9 (Tablo-22). Alınan yanıtlara bakılırsa “kendi göçmen grubumdan olan kimseler” ve “herkes” seçenekleri dikkat çekmektedir.

Tablo23: Ahbablık edilen kişilerin daha çok kimlerden oluştuğu

	Sayı	Yüzde (%)
Daha çok aynı göçmen grubundan olan kimselerden	25	%21.3
Daha çok kendi göçmen grubum ve diğer bazı göçmen grupları	17	%14.5
Daha çok göçmen olmayan /yerliler	12	%10.3
Tüm göçmenler ve göçmen olmayanlar/yerliler karışık	44	%37.7
Daha çok kendi göçmen grubum ve göçmen olmayanlar/yerliler	19	%17.2
Toplam	117	%100

Örneklemede yer alanların sosyal ilişkiler açısından ahbablık ettikleri kişilerin daha çok kimlerden oluştuğu şeklindeki soruya alınan yanıtlara bakıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır: ‘Tüm göçmenler ve göçmen olmayanlar/yerliler karışık’ %37.7; ‘daha çok aynı göçmen grubundan olan kimselerden’ %21.3; ‘daha çok kendi göçmen grubum ve göçmen olmayanlar/yerliler’ %17.2; ‘daha çok kendi göçmen grubum ve diğer bazı göçmen grupları karışık’ %14.5; ‘daha çok göçmen olmayan/yerliler’ %10.3 (Tablo-23).

Ayata'nın (1996:99) bulgularına göre, ilişkilerin ağırlığı, akrabalık ve büyük ölçüde akrabaların oluşturduğu komşulardan oluşan bir ilişkiler ağına oturmaktadır. Aile çekirdekleşmesine rağmen, ailenin komşuluk ve dostluk tercihinde ‘seçilmişlik’ kriteri öne çıkmaktadır.

Tablo24: Yaşanılan yerde komşuların daha çok kimlerden oluştuğu

	Sayı	Yüzde (%)
Daha çok aynı göçmen grubundan olan kimselerden	46	%39.4
Kendi göçmen grubum ve diğer bazı göçmen grupları karışık	14	%11.9
Daha çok göçmen olmayan /yerliler	8	%6.8
Tüm (Çoğu) göçmenler ve göçmen olmayanlar/yerliler karışık	38	%32.5
Daha çok kendi göçmen grubum ve göçmen olmayanlar/yerliler	11	%9.4
Toplam	117	%100

Temel olarak bakıldığında (Tablo-24), komşuluk ve akrabalığın aynı göçmen grubundan olan kimselerle gerçekleşmesi anlamlı bir oran olarak ortaya çıksa da, tüm diğer grupların da göçmen olsun olmasın benimsendiği görülmektedir. Ancak,

görüşmelerden elde edilen veriler yine de kişiler için komşuluk ve dostluk ilişkilerinde aynı göçmen grubundan olmanın önemini ortaya koymaktadır.

Ayata'ya (1996:81). göre insanlar 'komşuluk çevresini seçerken kendi konumlarına benzer insanların oturduğu çevreleri seçmektedirler'. Sonuç olarak cemaatin sürekliliği daha güçlü hale gelmektedir. Aynı durumun konum olarak kimliğin yeniden inşasında kendinden olma algısı içerip içermediği büyük önem taşımaktadır. Hemşehri çoğunlukla aynı köyden, aynı ilçeden, aynı vilayetten, aynı bölgeden hatta kimi zaman aynı ülkeden (Baştuğ, 1979:139) insanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Kurtoğlu'na (2005) göre;

"Hemşehrilik sözcüğü ilk olarak hemşehriler arasındaki durumsal bir ilişkiyi tanımlar. Bir durumu tanımladığında hemşehrilik, ortak paydaları aynı coğrafi alanda kök salmış olan iki kişiden birinin diğerine göre durumunu niteler. Hemşehrilik sözcüğü ikinci olarak, memleketleri aynı coğrafi yer olan veya aynı coğrafi yere ait olma hissini taşıyan kişiler arası ilişkileri ve onlar arasındaki bağları ve bu bağlardan doğan çeşitli kimlikleri tanımlar. Bu bağlar kimi zaman toplumsal kimlik düzeyinde iş görür. Yani, birbirlerini tanımayan kişiler, birbirlerinin fiziksel görünüşüne, konuşmasına vs. bakarak bir birlerini coğrafi alana referansla kategorileştirirler ve birbirlerini 'biz' ve 'onlar' kategorilerinde değerlendirirler. Aynı coğrafi mekâna ait olma hissini taşıyan kişiler arasındaki bağlar kimi zaman kişisel kimliğin konusu olur".

Bu yönde, örnekleme yer alanlara, 'kendi grubundan bir göçmeni veya diğer balkan göçmenlerini bazı özelliklerine göre diğer insanlardan ayırt edemeyecekleri' soruldu.

Tablo25: Kendi grubundan bir göçmeni veya diğer balkan göçmenlerini bazı özelliklerine göre diğer insanlardan ayırt edebilme durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Konuşmasından/Şivesinden göçmen olduğunu anlarım	34	%29
Fiziksel özelliklerinden, şivesinden vb. özelliklerinden göçmen olduğunu anlarım	58	%49.6
Bazı çok belirgin özelliklere sahip olan kimseleri anlarım	9	%7.7
Hayır, anlayabileceğimi sanmıyorum	16	%13.7
Toplam	117	%100

Bu konuda kişilerin konuşma, şive, özgün kelimeler ve fiziki yapı değişkenlerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Buna göre, bir kişinin, 'konuşmasından

veya şivesinden göçmen olduğunu anlarım’ diyenlerin oranı %29; ‘fiziksel özelliklerinden, konuşmasından (şivesinden) vb. özelliklerinden göçmen olduğunu anlarım diyenlerin’ oranı %49.6; ‘sadece bazı çok belirgin özelliklere sahip olan kimseleri anlarım diyenlerin’ oranı %7.7 ve ‘anlayabileceğimi sanmıyorum’ diyenlerin oranı %13.7’dir. Örneklemede yer alanların hemen hemen yarısı fiziki özelliklerden (göz çevrelerinden/renginden, yüz hatlarından, saç renginden vb.) ve konuşmadan birbirlerini çıkarabildiklerini ifade etmişlerdir. %29’luk bir kesimin de sadece konuşma veya şiveden anlayabileceğini belirtmiş olması önemlidir (Tablo-25). Bu sonuçlar, göçmen grupları için, buldukları kategori açısından grup algısının ne ölçüde kuvvetli olduğunu anlamak bakımından son derece önemlidir. Konum olarak kişiler sosyal ağların içinde olabilir, fakat çok güçlü sosyal ağlardan bahsedebilmek için sosyal ağların daha da olgunlaşmış olması gerekmektedir.

Göçmenler, göç ettikleri yerlerde genellikle geleneksel birincil ilişkiler içinde yer alırlar. Tekşen’e (2003:51-52) göre, göçmenler arasında birincil ilişkilerin olmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, göçenin iş bulma, kiralık ev bulma, konut yapma gibi ihtiyaçlarını karşılamak gibi ekonomik kökenli bir dayanışmaya olan ihtiyaçtır. Öte yandan, gelinen yere uyum sürecinde gerek ekonomik imkânlarının kısıtlı olması vb. gerekse de yaşanan yerin bu alanlardaki yetersizliği gibi sebeplerle gelinen yere sosyo-kültürel açıdan uyum sağlama ihtiyacı da dayanışmayı gerekli kılar. Bu sonucusuna bağlı olarak bir başka neden de yabancılarla dolu heterojen bir ortamda yalnız kalmamak, gelinen yere uyum sürecinde yumuşak bir geçişi sağlayabilmek amacıyla geleneksel güven ilişkilerini yeniden tesis etme ihtiyacıdır. Bu yönde, örneklemede yer alanlara çeşitli sorular sorulmuştur.

Tablo26: Borç paraya ihtiyaç olduğunda ilk başvuru yerler

	Sayı	Yüzde (%)
Ailem ve en yakın akrabalarım	76	%65
Banka vb. kuruluşlar	31	%26.5
Yakın arkadaşlarım, komşularım	9	%7.7
Hiçbiri	1	%0.9
Toplam	117	%100

Örneklemede yer alanların borç paraya ihtiyaç olduğunda ilk başvurdukları yerler şu şekilde sıralanmaktadır: ‘Ailem ve en yakın akrabalarım’ %65; ‘banka vb.

kuruluşlar' %26.5; 'yakın arkadaşlarım ve komşularım' %7.7; 'hiçbiri' %0.9'dur. Örneklemedeki kişilerin daha çok ailesine ve yakın akrabalarına yöneldiği görülmektedir (Tablo-26). Bu anlamda, aile, bireyin zor durumlarında karşılıksız bir banka gibi işlev görerek başka bir deyişle işsizlik sigortası gibi kurumların görevlerini üstlenerek toplum ile birey arasında tampon kurum işlevi görmektedir. Esasında, borç isteme eyleminin aile, yakın akraba, arkadaş ve komşu temelinde gerçekleşmesinin biraz daha altına bakıldığında cemaat olgusu ile karşılaşılacaktır. Ayata'nın (1996:138) yorumuna göre de "cemaat dayanışmacı ilişkiler ve komşuluk temelli ilişkiler kent toplumunda erimemekte ve ortadan kalkmamaktadır. Bu tür birliktelikler bütün canlılığıyla devam etmektedir ve sadece nitelikleri ve örgütlenme prensipleri değişmektedir".

Tablo27: Bir işe ihtiyaç olduğunda ilk başvuru yerler

	Sayı	Yüzde (%)
Ailem ve en yakın akrabalarım	41	%35
Kurumlara	48	%41
Yakın arkadaşlarım, komşularım	19	%16.2
Gazete ilanlarına	6	%5.1
Hiçbiri	3	%2.6
Toplam	117	%100

Tablodan da anlaşılacağı üzere aile, akraba, hemşehri, arkadaş gibi geleneksel cemaatsel ilişkilerin güçlü olduğu görülmektedir (Tablo-27). Kişilerin bu tür bir durumda ilk başvurdukları yerler açısından kurumların da yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Ancak, bunu akraba, hemşehri, arkadaş yardımının yanında ek olarak düşünmekte fayda vardır.

Geleneksel akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri, sosyal kurumların yüklenmesi beklenen bir sosyal güvence ihtiyacını da sağlar. Hatta kimi zaman bir işsizlik sigortası gibi görev yapar (Acar, 1989:259-260). Türkiye'de kentleşme, kent örgütlerinin yüksek işsizlik ve alt düzeyde istihdam yaratan emme kapasitesine kıyaslandığında daha hızlı seyretmesine rağmen Türkiye benzeri ülkelerde göçmenler genel nüfusa oranla hem daha yüksek bir istihdam göstermekte, hem de ilk işlerini daha kısa sürede bulmakta (Baştuğ, 1979:118) oluşları enformel kanalların özellikle düşük gelir grupları için etkili işlediğini göstermektedir.

Göçmenlerin enformel ilişkileri büyük ölçüde akraba ve hemşehrilerledir. Bu ilişkileri sayesinde iş bulmaktadırlar (Ayata, S. 1989:103). Akraba ve hemşehriler burada iş konusunda haberdar etme ya da doğrudan işe aldırma gibi roller üstlenmektedirler. Ancak, kente sermayesiz ve hünersiz gelmiş olanlar arasında bu yardımla işe girenlerin oranı daha yüksektir. Böylece hemşehrisini işe yerleştiren onun yükünden kurtulmuş olmaktadır. Daha güvenceli ve sürekli işlerde akrabalar işe alınmada haber verme ya da aracılıkta, ya da küçük girişimcilikte birlikte çalışma şeklinde tercih edilmektedir (Erder, 1997:268-270).

Hemşehri dayanışmasının iş alanında gösterdiği diğer bir özellik de göçmenin zincirleme göç olgusu gibi nedenlerle nasıl oturuş alanlarda bir kümeleşmeye yol açıyorsa aynı kümeleşmeye belirli iş yerlerinde de şahit olmamızdır. Bizi Üçüncü Dünya kentlerinde sık rastlanan bir eğilimle, yani hemşehrilerin aynı çalışma kollarında hatta aynı işyerlerinde toplanma eğilimi (Ayata, S. 1989:104) ile karşı karşıya bırakır. Türkiye'deki küçük firmalardaki çalışanların bir kısmı neredeyse tamamen aynı bölgeden gelen işçilerden ibarettir. Örneğin, Dubetsky (1976:434-439) İstanbul'da fabrikalarda ve küçük mağazalarda yaptığı bir incelemede, işçilerin büyük çoğunluğunun işlerini akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri sayesinde bulduklarını ve tamamen hemşehrilerden oluşan mağazalara çok sık rastlandığını belirtmektedir.

Kısacası, göçmenlerin içinde buldukları bu tür geleneksel enformel cemaat ilişkileri onların yeni gelinen çevreye intibakını kolaylaştırmakta, başka bir deyişle göçmenler için gelinen yerde bir tampon mekanizma işlevi görmektedir.

Geleneksel ilişkilerin yetersiz kaldığı, yani ikincil ilişkiler kurmanın zorunlu olduğu durumlarda göçmenleri ayakta tutan aracı sistemler söz konudur. Bu anlamda akrabamsı sistemler (aile-akraba-komşu-göçmen-hemşehri ögeleri) birincil ilişkilerden kentsel ikincil ilişkilere geçişte tampon kurumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar (Tekşen, 2003:62). Netice itibarıyla, inceleme konusu olan Balkan göçmeni grupların da temel olarak bu tür bir ilişki örüntüsü içinde yer aldıklarını, hatta Türkiye'de yaygın olarak yaşanan bu hemşehri ilişkisi örüntülerinden çok daha kuvvetli bir ağ ilişkisi yarattıklarını söyleyebiliriz.

Tablo28: Evli olanların eşlerinin göçmen grubundan olup olmama durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Aynı göçmen grubundan	50	%65.0
Göçmen ama farklı göçmen grubundan	15	%19.5
Göçmen değil	12	%15.5
Toplam	77	%100

Sosyal dayanışmanın (ilişki ağlarının) pek çok göstergesi bulunmaktadır, bunlardan bir tanesi de eşlerin aynı göçmen grubundan olup olmasıdır. Bilindiği gibi grup bağlılığının/kolektif aidiyetin (sosyal ağların) yoğunluğu evlilik kurumuyla ilişkisi önemlidir. Eğer bir grubun üyeleri evlilik tercihlerini kendi grubundan değil de daha çok dış gruptan yapmaya başlıyorsa artık sosyal ağların (grup bağlılıklarının) zayıflamaya başladığından bahsedebiliriz. Grup içi evliliklerin yüksek olması kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin bireyde kuşatıcı bir kimlik olarak baskın olduğu anlamına gelir. Aksi, dış evliliklerin de kabul görmeye başlaması bu alanda bireyleşmenin ön plana çıktığı anlamına gelir (Aslan, 2003:245).

Örnekleme yer alan göçmenler arasında evli olanların %65'inin eşi aynı göçmen grubundadır. %19.5'inin eşi aynı göçmen grubundan olmasa da başka bir göçmen grubundadır. Örnekleme yer alanlar arasında evli olanların sadece %15.5'inin eşi göçmen değildir (Tablo-28). Dolayısıyla, grup içi evliliklerin yüksek olması kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin bireyde kuşatıcı bir kimlik olarak baskın olduğu sonucu çıkmaktadır.

Ancak, Muaz Hoxha'nın (2007:6) ifade ettiği şu noktayı vurgulamak gerekmektedir; Balkan göçmenleri *asla akraba evliliği yapmazlar*. Bunu bir günah gibi görürler. Aslında İslam inancında böyle bir şey yoktur Balkanlarda dayı kızı ya da amca kızı kardeş gibidir. Bunun temeli, Osmanlı'nın Balkanlara ilk girişinde Balkanlara giden Türk boylarının kendi aralarında değil de Balkan insanı ile evlenmesi ve bu şekilde daha iyi yayılması düşüncesi ile zamanın şeyhülislamı tarafından çıkartılan öneri kararı zamanla farz gibi algılanmış ve bugüne kadar gelmiştir. Balkan insanının akraba evliliği yapan bölgelere genel itibariyle kız vermek istememesinde yatan ana neden budur.

Buraya kadar genel bir değerlendirme yapılırsa, bütün bu sosyal ağ oluşumlarına dayanarak şunlar söylenebilir; bu tür akraba, hemşehri ilişkilerine dayanan gruplaşmalar

birey ile toplum arasında bir tampon kurum olarak işlev görmektedir. Başka bir deyişle, gelinen yerde göçmenliğe dayalı ilişkiler başka bir deyişle hemşehrilik/göçmenlik ilişkileri bir tampon mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer değerlendirmeleri Kolukırcı'nın (2006:4-5) araştırmasında da görmek mümkündür. Ona göre;

“göçmenlerin göçle birlikte taşıdıkları ve göstermiş oldukları genel özelliklerden bir tanesi göçmenlerin dayanışma ilişkilerinde geleneksel ilişki biçimine uygun; aile, akrabalık, hemşehrilik ve göçmen kimliğine dayalı ilişki biçimini sürdürmeleridir. Göçmenler açısından aile, akrabalık ve göçmenlik gibi kavramları vazgeçilmez kılan zorunluluklar, kendisini yeni yerleşenlerin tutunum sağlamada bu kavramları bir araç olarak kullanmasında göstermektedir. Yakın akrabalarla (bir güvenlik alanı olarak görülen) aynı semtte ve çoğunlukla da aynı binalarda oturuluyor olması geleneksel ilişkilerin devamı konusundaki zorunluluğun göstergesi olarak düşünülebilir. Benzer şekilde iş bulma ve çevreyle olan ilişkiler de çoğunlukla akraba veya hemşehrilerin aracılığıyla sağlanmış ve sağlanmaktadır. Bu bağlamda göçmenler arasında geleneksel ilişki biçimine uygun ‘iç dayanışma’ bağlarının aktif olarak çalıştırıldığı ve onlar açısından bir tampon mekanizma olarak kullanıldığı görünmektedir”.

Buraya kadar yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde, Erder'in (1997:29) de belirttiği üzere, göçmenler gerek kendilerini gerek diğer göçmenleri bir kimlik çerçevesinde tanımlamakta bu kimliğin belirleyicisi de çoğunlukla geldikleri yer ya da kökenleri olmaktadır, bu aidiyet duygusu mülkiyet ilişkisiyle birleştiğinde ise çok güçlü bir dayanışmaya yol açmaktadır. Bu yönde, araştırmadan elde edilen sonuçlar da göstermektedir ki, **“aynı mekânın paylaşımı veya kümeleşme, geleneksel ağ ilişkilerinin sürdürülmesi, bir gruba aidiyet ve güven ihtiyacının düzeyiyle doğru orantılı olarak gelişecektir”**. Dolayısıyla, araştırmanın **birinci hipotezinin** geçerlendiğini söyleyebiliriz.

Göçmen ağlarının şüphesiz olumlu olumsuz birçok işlevleri vardır. Olumlu özelliklerine bakıldığında, Gurak ve Caces göçmen ağlarının bazı önemli işlevlerinden bahsetmektedirler: Göçmen ağları; 1-Göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar. 2-Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlarlar. 3-Henüz göç etmemiş kişiler ve ağa yeni katılanlar için yeni gelinen toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet verir. 4-Göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlerler. 5-Göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde kimlerin göçeceğini belirlerler. 6-Göçmenlerin geldikleri yerle ilişkilerinin devamını sağlarlar (akt. Yalçın, 2004:51-52).

Göçmen ağlarının bu olumlu işlevlerinin yanı sıra esasında olumsuz bazı sonuçları da bulunmaktadır. Bu ağlar, kendilerine katılanları, içinde buldukları ülkenin toplumundan yalıtımda önemli araçlardır. Esasında, bu durum bilinçli bir eylem değildir. Sadece ağların bir sonucu olarak algılanmalıdır. Bazı durumlarda bir göçmen ağı çok güçlü ekonomik bir yapılanma sergileyebilir ve kendi üyelerine iş imkânlarını kendisi yaratabilir. Bu ise yeni gelen göçmenlerin kendi benzerleri arasında çalışacağı ve onlarla birlikte zaman geçireceği anlamına gelir. Bu durum, kültür vb. özellikler olarak içinde yaşadıkları ülkenin toplumuyla ilişkilerinin sınırlanması sonucunu doğuracaktır. Böylesi durumlarda birçok göçmen zorunlu olmadıkça yaşamlarını kendi grupları içinde sürdüreceklerinden, gelinen toplumla ilişkileri zayıf ve o toplumla bütünleşmeleri daha zor olacaktır (Yalçın, 2004:53-54). Başka bir deyişle, dayanışma ve işbirliği ilişkileri açısından akraba/hemşehri ilişkileri kaçınılmaz olmakta ve “biz/göçmenlik” söylemleriyle de bu ilişki biçimi süreklileştirilmekte ve korunmaktadır. Göçmenler arasındaki bu anlayış göçmen evlilikleri yoluyla desteklenmekte ve yerli olanla ilişkiler nispeten sınırlı tutulmaktadır (Kolukırmık, 2006:5-6). Ayrıca, bir kez varlık kazanmış olan sosyal ağlar artık tekrar tekrar üreyecektir. Bu sosyal ağlar içinde, paylaşılan kültürel değerler ve herkesin uyması beklenen kurallar, aileler ve bireyler üzerinde etkili denetim araçları olarak kullanılmakta ve bu yolla grubun birey üzerindeki güçlü etkisi sağlanmış olmaktadır (Ayata, 1996:133).

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, örnekleme yer alan Balkan göçmenlerinin güçlü sosyal ağlar içinde yer aldıklarını ve görece aile, akraba veya hemşehri ilişkilerine dayanan cemaat nitelikli bir toplum yapısı, yani ikinci bir kültür çevresi sergilediklerini göstermektedir. Bu durum, şüphesiz yukarıda göçmen ağlarına ilişkin bahsedilen özelliklerle de örtüşmektedir. Göçmen ağlarının, kişiye sağladığı faydalar inkâr edilemese de içinde yaşanılan ülkenin toplumundan yalıtımda önemli araçlar olması bakımından dikkat edilmesi gereken unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, birçok göçmen zorunlu olmadıkça çevresi dışına çıkmayıp, yaşamlarını kendi grupları içinde sürdürdüklerinden, gelinen toplumla ilişkileri zayıf ve o toplumla bütünleşmeleri daha zor olmaktadır. Bu da, ***‘göçmen ağlarının güçlenmesiyle toplumun diğer kesimleriyle ilişki içine girmek, bütünleşmek ters orantılı olarak gelişecektir’*** hipotezini geçermektedir (***ikinci hipotez***). Ancak, bütünleşme ile sosyal ağların doğrudan olumlu ya da olumsuz ilişkileri yoktur. Göçmenlerin tercihlerine göre bu süreçler yaşanmakta ve ağlar sadece birer araç işlevi görmektedir (Yalçın, 2006:54).

3.2.2.2. Göçmenliğe Dayalı Formel İlişki Ağları

Göçmen ağlarının gerçekleştiği zemini daha iyi kavrayabilmek açısından, dernekleşme konusu da ele alınmıştır. Kurtoğlu'nun (2005) belirttiği üzere, göçmenliğe dayalı ilişki ağları sadece teke tek ilişkiler üzerinden yürütülmez. Biraraya gelme odaklı yarı veya tam yapılandırılmış/formel örgütlenmeler de ilişki ağlarının devamlılığına katkıda bulunur. Bu türden ilişki ağlarının yapılandırılmış/formel örgütlenmesi, bir grup göçmenin veya hemşehrinin kurduğu dernek veya vakıflardır. Araştırmada bir göçmen derneğine üye olma, derneklerdeki etkinliklere katılım vb. bir dayanışma göstergesi olarak kabul edilmiştir. Örnekleme yer alanlara bu yönde çeşitli sorular sorulmuştur.

Tablo29: Göçmen derneklerine üye olma durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, bir derneğe üyeyim	33	%28.2
Hayır, bir derneğe üye değilim	84	%71.8
Toplam	117	%100

Göçmenlerin toplum içindeki ilişkilerinde etkin olan dayanak noktalarından biri de göçmen dernekleridir. Esasında, bu tür dernekleri hemşehriliğin formel mekânları olarak değerlendirmek mümkündür. Balkan göçmeni dernekleri göçmenlerin çeşitli sorunlarına yardımcı olmak için kurulmuş derneklerdir. Daha geniş bir açıdan bakıldığında, Önen'e (1997:456) göre, hemşehri veya göçmen dernekleri göçmenlerin yerleştikleri kentteki sorunlarının farklılıklarına paralel olarak birbirinden farklı işleyiş ve işlevler sergilemektedirler.

Göçmenlerin bu tip bir derneğe üye olup olmama durumlarına bakıldığında, örnekleme yer alanların %71.8'nin herhangi bir derneğe üye olmadığı görülmektedir. Sadece %28.2'lik bir kesim bu tip bir derneğe üye olduğunu belirtmiştir (Tablo-29). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, derneğe üye olanların sayısı oldukça düşük çıkmaktadır. Bu durumu destekleyen bir başka veriye göre de, resmi olmayan istatistikler temel alındığında İzmir'de ortalama 300 bin Bulgaristan göçmeni ikâmet etmekte ve Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenlerinin kurmuş olduğu Bal-Göç Derneğinin kayıtlı 8 bin üyesi bulunmaktadır. Dolayısıyla, göçmen nüfusu oranı ve derneğe üye olanların oranı göz önüne alındığında dernekle olan ilişkilerin zayıflığı açıkça ortaya çıkmaktadır (Kolukırık, 2006:8).

Esasında, bu tip göçmen derneklerinin ortak temel amacı göçmenler arasındaki dayanışmayı artırmak ve güçlendirmektir. Ancak, araştırmada göçmenler ve dernekler arasındaki ilişkilerin zayıflığı dikkat çekmektedir.

Kurtoğlu'na (2005) göre, dernek ve vakıflar hem yapılandırılmış/formel olduklarından, hem de hemşehrilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden az çok bağımsız olarak seçilen bölgelerde bulduklarından en fazla dışlayıcı olan örgütlenme şeklidir. Diğer taraftan, hemşehri ilişki ağlarının ve hemşehrilik olgusunun devamlılığına en fazla katkısı olan örgütlenme şeklidir, çünkü ilk olarak, bu yolla hemşehrilik bağının varlığı resmi makamlarca onaylanmış ve tescillenmiştir. İkinci olarak, dernekler ve vakıflar aracılığıyla anonim olan hemşehriler, varolan ilişki ağlarına dahil olmuş olur.

Örnekleme yer alanların içinde yaşadığı kentte (İzmir'de) çeşitli göçmen dernekleri bulunmaktadır. İzmir'de Balkan göçmenlerinin kurduğu 12 Balkan Derneği ve iki Balkan Federasyonu vardır. Bu Federasyonlardan biri İzmir Balkan Dernekleri Federasyonu (İzbaldef); diğeri ise Boşnak Dernekleri Federasyonudur. İzmir Balkan Dernekleri Federasyonu İzmir'deki 8, Salihli ve Aydın'daki 2 dernek ile birlikte 10 Balkan derneğinin birleşmesinden oluşur. İzmir'deki Balkan sivil toplum kuruluşları Konfederasyon kurma çalışması yapmaktadır (Sait, 2007:11).

Tablo30: Bir derneğe üye olanların öncelikli üye olma nedenleri

	Sayı	Yüzde (%)
Diğer göçmenlerle bir araya gelme fırsatı veriyor	19	%57.6
Bazı işlerimizi halletmede yardımcı oluyor	3	%9.1
Dernek yöneticilerini kıramadım	5	%15.1
Gelişmelerden haberdar oluyorum	4	%12.1
Kendimi daha güvenli hissediyorum	2	%6.1
Toplam	33	%100

Örnekleme yer alanlar arasında bir derneğe üye olanların öncelikli olarak üye olma nedenlerine bakıldığında, %57.6'lık bir kesim, 'derneğin diğer göçmenlerle bir araya gelme fırsatı verdiğini' vurgulamıştır. 'Dernek yöneticilerini kıramadım' diyenlerin oranı %15.1; 'gelişmelerden haberdar olduğunu' belirtenlerin oranı %12.1; 'bazı işlerini halletmede yardımcı olduğunu' vurgulayanların oranı %9.1 ve 'kendini daha güvenli hissettiğini söyleyenlerin oranı' %6.1'dir (Tablo-30).

Tablo31: Bir derneğe üye olmayanların üye olmama nedenleri

	Sayı	Yüzde (%)
Dernek olduğundan haberim yoktu	11	%12.8
Bir faydasının olacağını düşünmüyorum	18	%21
Üye aidatı ödemek istemiyorum	9	%10.4
Doğru düzgün bir faaliyet göremiyorum	16	%18.6
Derneğe ayıracak zamanım yok	32	%37.2
Toplam	86	%100

Örnekleme yer alanlar arasında bir derneğe üye olmayanların üye olmama nedenlerine bakıldığında, %37.2'lik bir kesim 'derneğe ayıracak zamanın olmadığını' vurgulamıştır. 'Derneğin bir faydasının olmayacağını düşünenlerin' oranı %21; 'derneğin doğru düzgün bir faaliyetinin olmadığını' ifade edenlerin oranı %18.6; 'bir dernek olduğundan haberinin olmadığını' belirtenlerin oranı %12.8; 'üye aidatı ödemek istemediğini söyleyenlerin' oranı %10.4'tür (Tablo-31).

Tablo32: Bir derneğe üye olanların derneğin hangi faaliyetlerine katıldıkları

	Sayı	Yüzde (%)
Derneğin tüm faaliyetlerine aktif bir şekilde katılıyorum	15	%45.4
Derneğin yılda bir-iki kez yapılan yemeklerine katılıyorum	12	%36.4
Derneğin sadece yıllık kongresine katılıyorum	3	%9.1
Derneğe sadece üyeyim hiçbir faaliyetine katılmıyorum	3	%9.1
Toplam	33	%100

Örnekleme yer alanlar arasında bir derneğe üye olanların derneğin hangi faaliyetlerine katıldıkları incelendiğinde şu sonuçlar çıkmaktadır: 'Derneğin tüm faaliyetlerine aktif bir şekilde katılanlar' %45.4; 'derneğin yılda bir-iki kez yapılan yemeklerine katılanlar' %36.4; 'derneğin sadece yıllık kongresine katılanlar' %9.1; 'derneğe sadece üye olup hiçbir faaliyetine katılmayanlar' %9.1 (Tablo-32).

Tablo33: Göçmen dernekleri hakkındaki görüşler

	Sayı	Yüzde (%)
Bence göçmen dernekleri varlıklarını korumalı ve daha da güçlenmeli	41	%35
Göçmen dernekleri bizim bir arada tutunmamızı sağlıyor	17	%14.5
Göçmen dernekleri bizim özümüzü kaybetmemizi sağlıyor	19	%16.2
Göçmen derneklerinin pek işe yaramadığı gereksiz olduğu kanısındayım	22	%18.8
Fikrim yok	18	%15.4
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanlara göçmen dernekleri hakkında ne düşündükleri sorulduğunda, %35'lik bir kesimin 'göçmen derneklerinin varlıklarını koruması ve daha da güçlenmesini gerektiği' kanaatine sahip olduğu görülmektedir. 'Derneklerin pek işe yaramadığı ve dolayısıyla gereksiz olduğunu düşünenlerin' oranı %18.8; 'derneklerin göçmenlerin özünü kaybetmemesini sağladığı kanaatine sahip olanların' oranı %16.2; 'derneklerin göçmenlerin bir arada tutunmasını sağladığını belirtenlerin' oranı %14.5 ve bu konuda 'herhangi bir fikir beyan etmeyenlerin' oranı ise %15.4'tür (Tablo-33).

Genel olarak değerlendirildiğinde, derneğe üye olsun olmasın göçmenlerin büyük çoğunluğunun göçmen derneklerinin kendileri açısından olumlu işlevleri olduğunu düşündükleri görülmektedir. Çoğunluk, derneklerin varlığını koruması ve güçlenmesi gerektiği kanaatini taşımaktadır. Esasında derneklere üye olmayanların önemli bir kısmının derneğe üye olmama gerekçesi olarak zaman kısıtlılığını öne sürmüş olması da dernekler hakkında olumsuz bir düşünceye sahip olmadıklarını göstermektedir. Ancak, bu durum elbette ki derneklerin örgütlenmesini zorlaştırmaktadır. Daha genel anlamda, (Kolukırmık, 2006:10) göçmenler için geleneksel olarak taşıdıkları kurumların yani aile, akrabalık ve hemşehrilik algısının daha işlevsel olduğu, buna karşın modern bir ilişki biçimi olarak dernekleşmenin ise nispeten daha az önemde olduğu söylenebilir.

Derneğe üye olmayan ve olumsuz düşüncelere sahip olanlar çoğunlukla derneklerde doğru düzgün bir faaliyetin olmadığını ve belirli grupların/kişilerin amaçlarını gerçekleştirmek için küçük hesaplar yaparak derneği kullandıklarını vurgulamaktadırlar. Bu yönde düşünenlerin sık sık "derneklerde çıkar çatışmaları oluyor, olmasa ben de giderim" şeklindeki kullandıkları söylemler dikkat çekmektedir. Kuşkusuz

bu durumun ortaya çıkışında derneğe olan yakınlık ve uzaklık derecesinin, ilişki biçimini belirleyen temel eksen olduğu söylenebilir.

Dernek ve vakıfların her birisinin ortak noktası aynı coğrafi alanda kök salmış olma ve bir anlamda o coğrafi alanın ortak kültürünü paylaşmış olma tahayyüllerine dayalı olarak, karşılıklılık temelinde birliktelikler kurmadır. Dolayısıyla, formel ya da enformel ilişki ağlarının temelinde ‘oraya’ ait hissetme duygusu vardır. ‘Burada’ sürdürülen ilişki ağlarının ortak tahayyüldeki dayanağı genellikle memleket olan ‘orasıdır’(Kurtoğlu, 2005).

Kurtoğlu’na (2005) göre, göç olgusu hemen her durumda siyasetle bağlantılı olarak kavramlaştırılabilir. Göç, bazen devlet veya siyasi failerin doğrudan müdahil olduğu koşullar altında gerçekleşir. Devletin ve/veya diğer siyasi ve kurumsal failerin doğrudan müdahil olmadığı koşullarda göç, genellikle belirli bir toplumsal ilişki ağı içinde gerçekleşir. Bu durumda, ilişki ağlarına göçmenler tarafından nasıl işlerlik kazandırıldığı, bu tür ilişki ağlarının devamlılığının kişilerin katılımlarıyla nasıl sağlandığı ve bunların nasıl nitelik kazandığı soruları mikro-sosyolojik analizin omurgasını oluşturan bir parçasıdır. Bu parçayı oluşturan ilişkiler büyük ölçüde enformeldir. Hemşehrilik bu tür enformel toplumsal ilişki ağlarından birisidir. Hemşehrilik örgütlenmeleri, bir köyü, ilçeyi, ili, bölgeyi, birden fazla köyü, ilçeyi ve ili içeren sosyal dayanışma ve kalkındırma; bu coğrafi alanlara ilişkin iş kolu; ve dış göçle bir ülkeye gelenlerin geldikleri yere ilişkin dernekler veya bunlara ilişkin vakıflar şeklinde olabilir.

Dernekler göçmen dayanışmasına, örgütlenmesine ve sorunlarına önem veren bir amaç içerisinde görünmektedir. Bu görüntü ve faaliyetleri içerisinde dernek, örgütlenme kapasitesini siyasi bir güç kaynağı olarak da kullanabilmektedir. “*Bizim oy oranımız oldukça yüksek, siyasi partiler bunu dikkate almalıdır*” ifadelerinde özetlendiği üzere, dernekler kendisini bir güç kaynağı olarak sunmaktadır. Bazı durumlarda da bu siyasi güç, ekonomik bir kaynağa rahatlıkla dönüşebilmektedir. Özellikle dernekle koordineli bir biçimde çalışan işyerleri dernek üyelerine kendi satış fiyatları üzerinden belirli bir oranda iskonto yapmaktadırlar. Bir anlamda dernek, servis sunanlar ve tüketenler arasındaki aracı olma konumuyla kendi üyelerinin özel fırsatlar sağlamasına yardımcı olurken, kendi varlığını da meşru kılmaktadır (Kolukırmık, 2006:9-10). Nitekim, bu tür

grupların siyasi bir güç olarak da ifade edilmesi elde edilen sonuçlarla da nispeten desteklenebilir gözükmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda, Tilly, toplumsal hareketlerin içinde geliştikleri siyasi çerçevenin sunduğu fırsat yapıları içinde örgütlendiklerinden söz eder. Ona göre devlet, kendi elitlerinin çıkarları doğrultusunda toplumsal hareketleri seçici olarak bastırır veya gelişimlerini kolaylaştırır (akt. Kurtoğlu, 2005).

Verili fırsat yapıları içinde, hemşehri örgütlenmelerinin kabul edilebilir bir ifade ve örgütlenme tarzını temsil etmesi nedeniyle, örgütlenme çabasında olanlar için hemşehri örgütleri verimli birer mekân olmuştur. Ancak burada vurgulanmak istenen, hemşehri örgütlenmelerinin başka tür siyasi örgütlerin yerini alan onlar adına iş yapan göstermelik mekânlar olduğu değildir. Bunun yerine, hemşehri örgütlenmelerinin içeriğinin bunların oluşumlarında rol oynayan kişilerin ve/veya liderlerin kişisel ve siyasi projelerine göre şekillendiğidir (Kurtoğlu, 2005).

Yine Kurtoğlu'na (2005) göre, bunun doğrudan sonucu, hemşehrilik kurgusunun ve hemşehri örgütlenmelerinin içine siyasi dünya görüşünün de dahil edilmesi, yedirilmesidir. Liderlerin kişisel projesi, bir siyasi partinin veya görüşün yaygınlaştırılmasına yönelmiş olabilir. Bu durumda liderlerin amacı cemaate veya gruba hizmet etmek olduğu kadar, kendi siyasi görüşlerine veya bağlı buldukları siyasi partiye hizmet etmektir. Bu durumda, hemşehriliğe dayalı toplumsal ilişki ağları bir tür siyasi görüş veya belirli bir parti ile ilişkiler aracılığıyla ifade edilir olmaktadır. Eliti oluşturan liderlerin kişisel projeleri, memleketlilerin ve dolayısıyla hemşehri cemaatinin ve onun mensubu olan kişilerin toplumsal statüsünün ve refahının yükseltilmesine dair olabilir.

Tablo34: Yerel ve da genel seçimlerde oy kullanırken adayın bir göçmen olmasının verilecek karara etki edip etmemesi

	Sayı	Yüzde (%)
Evete, kararımı etkiler	38	%32.5
Hayır, kararımı etkilemez	54	%46.2
Kararsızım	16	%13.7
Fikrim yok	9	%7.7
Toplam	117	%100

Örneklemede yer alanlara yukarıda ifade edilenler doğrultusunda sorulan bir soruda alınan yanıtlar şöyledir: ‘Kararımı etkiler’ diyenlerin oranı %32.5; ‘kararımı etkilemez’ diyenlerin oranı %46.2; ‘kararsız olduğumu’ belirtenler %13.7; bu konuda ‘herhangi bir fikri olmadığını’ beyan edenlerin oranı %7.7’dir (Tablo-34). Siyasi adayın göçmen olmasının kararlarını etkileyeceğini belirtenlerin oranının %32.5 olmasına rağmen, örneklemede yer alanların yaklaşık yarısı kararlarında bunun etkili olmayacağını belirtmesi dikkat çekicidir. Her ne kadar hemşehri/göçmen dayanışmasının bu konuda nispeten az olduğunu söylemek mümkün olsa da fikir beyan etmeyenler, kararsız olduğunu ifade edenler ve kararımı etkiler diyenlerin oranı göz önünde bulundurulduğunda anlamlı bazı değerlere ulaşmak mümkün olmaktadır. Ayrıca, anket sorusunda her ne kadar alınan yanıtlar bu doğrultuda olsa da, daha derinlemesine yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ‘kararımı etkilemez’ diyenlerin içinde de bu kararımı etkileyen bazı söylemlerin olduğunu ortaya koymuştur. “Kararımı etkilemez ama bizden biri (göçmen biri) olsun isterim tabii, daha iyi olur, biz çalışkanız, dürüstüz vb.” söylemler özellikle dikkat çekmektedir. Bu durumu Kolukırık’ın (2006:10-11) tespitlerinde de görmek mümkündür;

“...göçmenlerin siyasal örgütlenme konusunda sergiledikleri önemli karakteristiklerden biri seçim dönemlerinde kendileri için program hazırlayan partilere ve göçmen adaylara oy vermeleridir. Özellikle Bulgaristan göçmenleri açısından, genel bir eğilim olarak siyasi parti seçiminde Anavatan partisinin öncelikli konumu vardır. Türk göçmenlerin Anavatan partisi iktidarında Türkiye’ye göç ettikleri dikkate alınırsa bu öncelik daha rahat anlaşılabilir. ‘Özal olmasaydı biz bu hallere gelemezdik, çok yardımcı oldu bize, büyük devlet adamıydı’ söylemlerinde olduğu gibi göç sürecine ilişkin hatıralar canlı tutulmakta ve korunmaktadır. 3 Kasım 2002 seçimlerinde de Anavatan partisi yerini yeni bir lidere; Cem Uzan’a ve Genç Partiye bırakmıştır. ‘Anavatan partisi şimdi eski gücünde değil, Genç Parti bizim ihtiyaçlarımıza cevap veriyor. Adaylarımız da Genç Partiden, Genç partiye destekleyeceğiz’ ifadeleri görüşülenlerin sıklıkla vurguladığı söylemler olarak belirmiştir. Bu söylemlerin somutlaşmış hali ise Genç Partinin 3 Kasım seçimlerinde, İzmir ilinde ikinci en büyük parti olarak oy almasında ve göçmen oylarının desteğinde izlenebilir”.

Gerçekten de, örneklem kümemizin içinde yaşadığı İzmir’de bugüne kadar seçilen belediye başkanlarına baktığımızda ortak bir benzerlik görmek mümkündür: Ahmet Priştina, Osman Kibar, Burhan Özfatura, İhsan Alyanak, Kemal Baysak, Işlay Saygın, Hakkı Ülkü, Tahir Şahin, Abdül Batur, Şebnem Tabak, Adnan Yüksel, Cemil Şeboy, Cengiz Bulut. Hepsinin ortak özelliği Balkanlı olmalarıdır (Sait, 2007:11). Genel olarak bir değerlendirme yapılırsa, dernekleşme temelinde de göçmenlerin güçlü ağ ilişkileri kurmuş olduklarını söyleyebiliriz. Ayata’ya göre (1996:128) “yakın zamana kadar, Türkiye’deki kasaba ve kentler, kendi içinde önemli sınıf farklılıkları gösteren mahallelerden oluşmaktaydı. Oysa, özellikle büyük kentlerde bu prensip tamamen tersine dönmekte ve aynı komşuluk çevresinde yer alıp almamanın temel düzenleyicisi sosyal sınıf haline gelmektedir. Geleneksel ve eski kültürlerin getirdiği alışkanlıklar dışlanmaktadır”. Söz konusu gruplaşmaların üyeleri, bilinçli bir şekilde bu gruplaşmaları gerçekleştirdikleri için, artık gruplaşmaların yarı gruplaşmaların ötesine geçtiği düşünülebilir.

Kurtoğlu’na (2005) göre, kuruluş amaçları ne olursa olsun, genel olarak hemşehri örgütlenmeleri hemşehri cemaatlerine çok amaçlı mekânlar olarak hizmet sunarlar. Çok işlevliliğin bir yüzünde hemşehrilik örgütlerinin liderler aracılığıyla siyasetle ilişkilenebilirken, diğer yüzünde aynı nedenlerle hemşehri ilişki ağlarının siyasi örgütlenmelere (parti veya başka tür organizasyonlar) çekici gelmesi olabilmektedir. Bu durumda da ana amaç hemşehriliği yeniden üretmek ve bu tür ilişkileri yaygınlaştırmak olmasa da bu tür faaliyetlerin sonucu hemşehriliğe dayalı ilişkiler önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır. Hem grup veya cemaat içinde geliştirilmiş olan kaygılar, hem de dışarıdan hemşehriliğin araçsal kullanımına ilişkin geliştirilen kaygıların önemli bir sonucu, bir yere ait olma hissinin kişisel kimliğin ötesine geçip, toplumsal ve siyasi pratikler aracılığıyla kurgulanıp yeniden üretilerek toplumsal kimliğe dönüşmesidir.

Balkan göçmenlerinin, göçmen kimlikleri etrafında bütünleşen kitlesel olarak siyasi bir güç oluşturma özelliğine sahip oldukları görülmektedir. Bu konuda, araştırmadan sağlanan veriler genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmanın **üçüncü hipotezinin de (göçmenlik araçsal olarak kullanılmaya başlandıkça bir yere ait olma hissi kişisel kimliğin ötesine geçip, toplumsal ve siyasal pratikler aracılığıyla yeniden üretilerek toplumsal kimliğe dönüşecektir)** geçerlendiği ileri sürülebilir.

3.3.Sosyal ve Kültürel Ağların Sürekliliği

Kolukırık'ın (2006:4) belirttiği gibi, göç süreci beraberinde kültür, gelenek ve yaşam biçimlerini yeni yerleşim alanlarına taşımakta ve göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri birikimler yeni ilişkiler örüntüsü ortaya çıkarmaktadır. Aile ve aile etrafında odaklaşmış ilişkilerle, akrabalık ve göçmen kimliğinden hareketle sağlanan birliktelik, yeni koşullar karşısındaki en önemli dayanak noktaları olarak belirlemektedir

Belirtilen dayanak noktalarının göç sürecinde nasıl içselleştirildiği ve işlediğine baktığımızda ise, yeni yerleşilen çevreye uyum noktasında göçmenlerin göstermiş oldukları davranışların hem daha önceden sahip oldukları hem de göç süreciyle birlikte kazandıkları özelliklerin bir yansıması olduğu görülmektedir (Kolukırık, 2006:4).

Tablo35: Dini inanç durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Bir din inancım yok	1	%0.9
Müslümanım	116	%99.1
Diğer	-	-
Toplam	117	%100

Kültürel sürekliliğin ve muhafazakârlığın temel parametrelerinden biri dini alışkanlıklar ve geleneklerdir. Bu açıdan göçmen gruplarının dini vazifelerini yerine getirmeleri ve gelenekleri konusu sorgulanmaya çalışılmıştır. Göçmenlerin dini inanç durumları sorgulandığında, örneklemin %99.1'i Müslüman olduğunu belirtmiştir (Tablo-35).

Tablo36: Kişilerin kendilerini dindarlık (dine bağlılık) açısından nasıl değerlendirdikleri

	Sayı	Yüzde (%)
Oldukça dindar sayılıyorum	27	%23.1
Dindar sayılıyorum	51	%43.6
Pek dindar değilim	20	%17.1
Cevap yok	19	%16.2
Toplam	117	%100

Kişilerin kendilerini dindarlık (dine bağlılık) açısından nasıl değerlendirdikleri sorgulandığında şu yanıtlar alınmıştır: 'Oldukça dindar sayılıyorum' diyenlerin oranı

%23.1, ‘dindar sayılırım’ diyenlerin oranı %43.6, ‘pek dindar olmadığını’ belirtenlerin oranı %17.1 ve bu konuda ‘cevap vermek istemeyenlerin’ oranı %16.2’dir (Tablo-36). Dine bağlılık açısından göçmenlerin önemli bir kısmının muhafazâkar bir eğilim sergiledikleri verilen cevaplardan anlaşılmaktadır.

Tablo37: Kişilerin dini gerekleri yerine getirme açısından kendilerini nasıl gördükleri

	Sayı	Yüzde (%)
Hepsini yerine getiriyorum	5	%4.3
Çoğunlukla yerine getiriyorum	35	%29.9
Bir kısmını yerine getiriyorum	51	%43.6
Yerine getirmeye gayret ediyorum	22	%18.8
Hiçbirini yerine getirmiyorum	1	%0.9
Cevap yok	3	%2.6
Toplam	117	%100

Kişilerin dini gerekleri yerine getirme açısından kendilerini nasıl gördükleri sorulduğunda, alınan yanıtlar bir önceki soruda alınan yanıtları destekler niteliktedir (Tablo-37). Bu sorudan alınan yanıtlar da örnekleme yer alan göçmenlerin önemli bir kısmının görece muhafazakâr bir yapıda oldukları yönündedir. Bu durumun kişilerin davranışlarında/eylemlerinde ne kadar yansıdığını tespit edebilmek için kişilerin namaz kılma ve oruç tutma durumları öğrenilmeye çalışılmıştır. Buna göre;

Tablo38: Vakit namazlarını kılma durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Sürekli kılarım	9	%7.7
Çoğu zaman kılmaya gayret ederim	26	%22.2
Ara sıra kılarım	19	%16.2
Nadiren kılarım	46	%39.3
Asla kılmam	14	%12
Cevap yok	3	%2.5
Toplam	117	%100

Tablo39: Ramazan ayında oruç tutma durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Sürekli tutarım	37	%31.6
Çoğu zaman tutmaya gayret ederim	37	%31.6
Ara sıra tutarım	17	%14.5
Nadiren tutarım	21	%17.9
Asla tutmam	3	%2.6
Cevap yok	2	%1.7
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alan göçmenlerin namaz kılma ve oruç tutma durumları birlikte değerlendirildiğinde (Tablo-38 ve Tablo-39), her ne kadar namaz kılma düzeyi oruç tutma düzeyi kadar yüksek çıkmasa da göçmenlerin dine bağlılıkları davranışlarına/eylemlerine de yansımış olduğu görülmektedir. Esasında, daha sonra da değinileceği üzere göçmenlerin geldikleri yerlerde uzun senelerce etnik ve dini yönden baskılarla karşı karşıya kalmış olmaları onları bu unsurlara karşı daha duyarlı (korumacı) olmaya ittiğini söyleyebiliriz. Bunu özellikle “*biz hep Müslüman idik ve Müslüman kaldık*” söylemlerinde görmek mümkündür. Bu konu ileriki kısımlarda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Kısaca, göçmenlerin dini açıdan oldukça duyarlı olduklarını ve bu anlamda görece söyleyebiliriz. Ancak, Balkan göçmenleri dini açıdan oldukça duyarlı olmaları ve muhafazakâr bir yapı sergilemelerinin yanında oldukça serbest ve kimi zaman (bazı kesimlerce) dine aykırı olarak da algılanabilecek tavırlar/tutumlar içine de çok rahat girebildikleri görülmektedir. Bu konuyu biraz daha derinleştirmek faydalı olacaktır.

Genel olarak, Balkan göçmenlerinin dini açıdan bir değerlendirmesini yapan Muaz Hoxha'ya (2007:6) göre, Balkan göçmenlerinin ağırlıklı olarak Hanefî mezhebinden oldukları bilinir, ancak itikatda daha çok “*Maturidi*” oldukları daha az bilinir.

Hoxha “*Maturidilik*”i şöyle açıklıyor: “İmam Maturidi, 850-950 yılları arasında Semerkant'ta yaşamış bir Türk din adamıdır. Diyanetle siyasetin ayrılmasını ilk savunan da o olmuştur. İmam Maturidi, dini öğrenme unsurlarını iki amelde, nakil ve akıl olarak ifade eder. Yani, o, bazı itikatlardaki katı ve kapalı yönetimler, hatta bazı anarşist hareketleri besleyen taklitçi ve gelenekçi ekollerden farklı olarak, laikliği İslamcı kaynaklardan üretmeyi düşünür. Nakil, Kuran ve sünneti içermiş, akıl ise ilmi, ilmi ve

insan ölçüler temelinde özgür bireyin özgür sorgulama yeteneğini ifade etmiştir. Balkan insanının temelindeki serbestlik ve özgürlük hissi, Maturidilikle özdeşleşir. Bir başka yorum da bugün bazı ekollerde, büyük günah işleyenleri kâfir olarak kabul ederken Maturidi ekol, onları sadece günahkâr Müslüman kabul etmiştir. En önemlisi de Maturidi ekolün devlet yöneticilerinin, meşruiyetlerinin kaynağını ilahi güçten almaya çalışmalarına derin bir eleştiri getirmesidir. İmam Maturidi döneminde devlet yöneticileri tarafından kullanılan şehinşah yeryüzünün sultanı gibi sıfatların kullanılmasına karşı çıkmıştır. Din istismarı ve bazı kişilerin putlaştırılması kesinlikle istenmez. Dolayısıyla, Balkan insanının yüksek bir dini duyarlılığının yanında serbest ve özgür bir hisse sahip olmaları, çoğunlukla *Maturidilikle özdeşleştirilir*". Hoxha şöyle devam ediyor:

"İzmir'in %35'ini oluşturan Balkan kitesi, ağırlıklı Maturidi düşünce yapısı ile İzmir'in düşünce yapısını etkilediğinden yanlış anlaşılmalara neden olabilir ve ne yazık ki bazen talihsiz beyanlarda "Gevur İzmir" oluverir.. Anadolu ile oluşan inanç nüansı bundan kaynaklanır. Oysa ki, genel itibariyle Hanefi olan Balkan insanı itikat'taki bazı farklar yüzünden hiç gereksiz yere zıtlaşır ve arada kimi zaman yanlış anlaşılmalara neden olur."

Tablo40: Göçmenler için geleneklerin önem derecesi

	Sayı	Yüzde (%)
Çok önemli	43	%36.8
Önemli	55	%47
Olsa da olur olmasa da	9	%7.7
Önemli değil	8	%6.8
Hiç önemli değil	2	%1.7
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alan göçmenlerin kendilerine özgü geleneklerin (kültürün) kendileri için ne kadar önemli olduğu sorulduğunda alınan yanıtlar şu şekildedir: 'Çok önemli' %36.8, 'önemli' %47, 'olsa da olur olmasa da' %7.7, 'önemli değil' %6.8 ve 'hiç önemli değil' %1.7 (Tablo-40). Dolayısıyla, alınan yanıtlar geleneklerin göçmenler açısından değer gördüğü yönündedir.

Tablo41: Eskiye göre değerlendirildiğinde göçmenlerle ilişkilerin nasıl görüldüğü

	Sayı	Yüzde (%)
Fark yok güçlü bir şekilde devam ediyor	59	%50.4
Kısmen değişti/zayıfladı	29	%24.8
Oldukça zayıfladı	15	%12.8
Fikrim yok	14	%12
Toplam	117	%100

Şüphesiz sosyal ağların varlığının tespiti kadar sürekliliğinin de (yani değişimin boyutunun göçmenler açısından nasıl algılandığının da) saptanması son derece önemlidir. Bu yönde örnekleme yer alanlara ‘eskiye göre değerlendirdiğinizde göçmenlerle ilişkilerinizi nasıl görüyorsunuz?’ sorusu yöneltilmiştir. ‘İlişkilerinin güçlü bir şekilde devam ettiğini’ ifade edenlerin oranı %50.4, ‘kısmen değişti/zayıfladı diyenlerin oranı’ %29.8, ‘oldukça zayıfladı’ diyenler %12 ve ‘fikir beyan etmeyenlerin’ oranı %12’dir (Tablo-41). Verilerden de görüleceği üzere sosyal ağlar kısmen değişmiş olsa da varlığını nispeten sürdürmektedir. Ancak, verilerin bu şekilde çıkmış olmasından yola çıkarak sosyal ağların gelecekte daha da zayıflayacağı yorumunu yapmak mümkün değildir. Olası değişme yönelimlerini tespit edebilmek için başka unsurlara da bakmak gerekmektedir. Bu yönde, örnekleme yer alanlara çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Tablo42: Yeni nesil göçmenlerde ilişkilerin nasıl görüldüğü

	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yeni nesil göçmenler arasında dayanışma, yardımlaşma, samimiyet öncekilere göre daha az	57	%48.7	20	%17.1	40	%34.1	117	%100
Göçmenler arasındaki ilişkilerin artık değiştiğini/bozulduğunu düşünüyorum	27	%23.1	35	%29.9	55	%47	117	%100

Tablodaki (42) veriler değerlendirildiğinde yeni nesil göçmenlerin arasındaki ilişkilerin, dayanışma, yardımlaşma ve samimiyetin öncekilere göre daha olumsuz algılandığı görülmektedir. Bu durum, daha sonraki verilerle de destekleneceği üzere yeni kuşakların sosyal ağ örüntüleri açısından daha zayıf bir yapı sergilediklerini göstermektedir. Göçmen gruplarında sosyal ve kültürel ağların sürekliliğini kuşaklar arası farklılık bağlamında tespit etmeye devam edelim.

Tablo43: Evli olmayanların eş seçiminde aynı göçmen grubundan olan birini tercih edip etmeme durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Aynı göçmen grubundan olan bir kimseyi tercih ederim	4	%10
Göçmen ama farklı göçmen grubundan da olabilir	2	%5
Hayır, tercih etmem	2	%5
Göçmen olup olmaması fark etmez	32	%80
Toplam	40	%100

Bilindiği gibi grup bağlılığının/kolektif aidiyetin (sosyal ağların) yoğunluğu evlilik kurumuyla ilişkilidir. Eğer bir grubun üyeleri evlilik tercihlerini kendi grubundan değil de daha çok dış gruptan yapmaya başlıyorsa artık sosyal ağların (grup bağlılıklarının) zayıflamaya başladığından bahsedebiliriz. Grup içi evliliklerin yüksek olması kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin bireyde kuşatıcı bir kimlik olarak baskın olduğu anlamına gelir. Aksi, dış evliliklerin de kabul görmeye başlaması bu alanda bireyleşmenin ön plana çıktığı anlamına gelir.

Bu konuda, evli olmayanların eş seçiminde aynı göçmen grubundan olan birisini tercih edip etmeme durumu sorgulandığında şu sonuçlar çıkmaktadır: Örnekleme yer alanlar arasında evli olmayanların %80'i için 'gelecekteki muhtemel eşinin göçmen olup olmaması' önemli değildir. 'Aynı göçmen grubundan olan bir kimseyi tercih ederim' diyenlerin oranı %10; 'göçmen ama farklı bir göçmen grubundan olan kimseyi tercih ederim diyenler' %5; 'göçmen olmasını tercih etmem' diyenlerin oranı ise %5'dir (Tablo-43). Örnekleme yer alan evli olmayan kişiler genç göçmen kuşağını temsil etmektedirler. Dolayısıyla, genç kuşakta dış evliliklerin de kabul görmeye başlaması bu alanda bireyleşmenin ön plana çıktığı, kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin bu alanda bireyde kuşatıcılığını nispeten yitirmiş olduğunu başka bir deyişle sosyal ağların zayıfladığını görmekteyiz.

Tablo44: Çocuklarının (eğer çocukları yoksa olsaydı) kiminle evlenmelerini tercih etme durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Aynı göçmen grubundan olan bir kimseyi tercih ederdim	16	%13.7
Aynı gruptan ama farklı göçmen grubundan da olabilir	15	%12.8
Göçmen olmayan birisini tercih ederdim	2	%1.7
Göçmen olup olmaması fark etmez	67	%57.3
Bir fikrim yok	17	%14.5
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanlara ‘çocuklarınızın (eğer çocuğunuz yoksa olsaydı) kiminle evlenmesini isterdiniz?’ şeklinde sorulan soruya alınan cevaplar şu şekildedir: ‘göçmen olup olmaması fark etmez’ diyenlerin oranı %57.3; ‘aynı göçmen grubundan olan bir kimseyi tercih ederdim’ diyenlerin oranı %13.7; ‘aynı göçmen grubundan ama farklı göçmen grubundan da olabilir’ %12.8; ‘fikir beyan etmeyenlerin’ oranı %14.5 ve ‘göçmen olmayan birisini tercih ederdim’ diyenlerin oranı sadece %1.7’dir (Tablo-44). Veriler genel olarak değerlendirildiğinde, örnekleme yer alanların %26.5’nin çocuklarının eşi konusunda göçmen olan bir kişiyi tercih ettikleri görülmektedir. Ancak, önemli bir kısım çocuklarının eşi konusunda kendileri için göçmen olup olmamasının fark etmeyeceğini beyan etmişlerdir. Bu durum, eş seçiminde hemşehri/göçmen ağlarının, grup aidiyetinin genç kuşaklarda azalacağını göstermektedir. Bu durumun bir nedeni de genç göçmen kuşakların ebeveynlerine göre daha eğitimli olmasından ve çoğunlukla bu tür kararları bağımsız bir birey olarak alma eğilimlerinin yüksek olmasıdır. Bu durum, cemaat ilişkilerinin genç kuşaklarda daha az yoğunlukta yaşanması veya çözümlenmesi anlamına da gelmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin birey üzerindeki kuşatıcılığı azalmaktadır. Bu sonucu destekleyen başka veriler de bu araştırmada bulunmaktadır. Ancak, her şeye rağmen bu tür ilişkilerin tamamen yok olmadığı ve yok olmayacağı ve mevcut durumun kolektif kimlik ve cemaatsel ilişkiler açısından kuvvetli olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır.

Göçmen gruplarında dış evliliklerin artık yoğun bir şekilde yaşanmaya başladığı gözlenmektedir. Konuyu biraz daha ayrıntılandırmak açısından yeni nesil ile birlikte çözülmeye/zayıflamaya başlayan grup aidiyetinin/sosyal ağların niteliğini belirlemek için örneklemede yer alanlara “günümüzde gençlerin eş seçiminde daha çok neyi ön planda tuttıklarına dair görüşleri” sorulmuştur. Alınan yanıtlar şu şekildedir:

Tablo45: Günümüzde gençlerin eş seçiminde daha çok neyi ön planda tuttuklarına dair görüşler

	Sayı	Yüzde (%)
Eğitim ve kültürü	48	%41
Zenginliği	46	%39.4
Kendi grubundan olmasını	13	%11.1
Başka	10	%8.5
Toplam	117	%100

Elde edilen veriler gençlerin günümüzde eş seçiminde, daha çok eğitim-kültürü (%48) ve zenginliği (%39.4) ön planda tuttukları yönündedir. ‘Eş seçiminde kendi grubumdan birisinin olmasına dikkat ederim’ diyenlerin oranı ise %11.1’dir (Tablo-45). Dolayısıyla buradan çıkan sonuç, yeni neslin evlilik tercihinde kültürel süreklilik yerine birtakım daha rasyonel ve pragmatik kaygıların daha ağır bastığı görülmektedir. Bu durum doğal olarak, yeni nesil ile birlikte kültürel sürekliliğin evlilik üzerinden çok fazla sürdürülemeyeceğinin ve kolektif kimliğin, ağların zayıflayacağını göstergesidir. Bir sonraki tabloda bu yorumu destekleyecek olan bazı veriler bulunmaktadır.

Tablo46: Eski ve yeni nesil karşılaştırıldığında geleneklere bağlılık bakımından bir farkın olup olmadığı

	Sayı	Yüzde (%)
Yeni nesil çok bağlı değil	92	%78.6
Eski nesil ile çok bir fark yok	20	%17.1
Yeni nesil daha bağlı	3	%2.6
Bilmiyorum	2	%1.7
Toplam	117	%100

Tablodaki veriler incelendiğinde, ‘yeni neslin geleneklere çok bağlı olmadığını’ ifade edenlerin oranı %78.6, ‘yeni neslin öncekilerle geleneklere bağlılık bakımından çok bir farkının olmadığını’ düşünenler %17.1 ve ‘yeni nesil geleneklere daha çok sahip çıkıyor’ diyenlerin oranı %2.6’dır (Tablo-46). Sonuçlardan anlaşılacağı üzere genç göçmenlerde geleneklere karşı ilgide/bağlılıkta bir azalma eğilimi olduğu gözlenmektedir. Bu durumu, göçmenlerin geleneklerinin gelecekteki durumuna ilişkin düşüncelerinden veya tahminlerinden daha iyi anlayabiliriz.

Tablo47: Geleneklerin gelecekteki durumuna ilişkin görüşler

	Sayı	Yüzde (%)
Geleneklerimizi devam ettiremiyoruz	34	%29.1
Geleneklerimiz zamanla zayıflayacak ve kaybolacak	42	%35.9
Geleneklerimizde bazı değişimler olsa da varlığını sürdürecektir	38	%32.4
Geleneklerimiz zamanla daha da kuvvetlenecek	3	%2.6
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanların önemli bir kısmı, kültürlerinin (geleneklerinin) geleceği konusunda olumsuz düşüncelere sahiptir. Örnekleme yer alanların %29.1'i 'geleneklerini devam ettiremediklerini', %35.9'u 'geleneklerinin zamanla zayıflayacağını ve kaybolacağını' düşünmektedir. 'Geleneklerinde bazı değişimler olsa da varlığını sürdüreceğine' inananların oranı ise %32.4'tür (Tablo-47). Sonuçların bu şekilde çıkması, kültürel sürekliliğin sağlanamayacağını zihinsel olarak kabullenildiğini göstermektedir. Ancak, bu durumun ne kadar arzu edilen bir şey olduğu konusu daha sonra tartışılacaktır. Şimdilik sosyal ve kültürel sürekliliği tespit etmeye yönelik verileri yorumlamaya devam edelim.

Bir kültürün varlığı ve sürekliliğinin en önemli değişkenlerinden biri de dildir. Şüphesiz, incelediğimiz gruplar arasında dil konusunda ayrı bir yapıya sahip olabilecek sadece Boşnak grubu bulunmaktadır. Diğer Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerini dil açısından bu konuda değerlendirmek doğru olmayacaktır. Her ne kadar araştırmada böyle bir sorgulamaya gitmek çok fazla gerekli olmamışsa da yine örnekleme yer alanlara dil ile ilgili bazı sorular yöneltilmiştir.

Örnekleme yer alan üç farklı göçmen grubunun anadil kabulleri sorgulandığında şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo48: Anadil kabulü

-Boşnaklar ana dil: Türkçe 32 %80, Boşnakça 2 %5, hem Türkçe hem Boşnakça 6 %15, Toplam 40 %100
-Bulgaristan göçmenleri ana dil: Türkçe 39 %97.5, Bulgarca 1 %2.5, Toplam 40 %100
-Yunanistan göçmenleri ana dil: Türkçe 36 %97.3, Yunanca 1 %2.7, Toplam 37 %100

Grupların, Boşnakça, Bulgarca ve Yunanca bilme oranlarına bakıldığında ise şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo49:Türkçe dışında başka dil bilme oranı

-Boşnaklar: Boşnakça bilenler 35 %87.5, bilmeyenler 5 %12.5, Toplam 40 %100
-Bulgaristan göçmenleri: Bulgarca bilenler 28 %70, bilmeyenler 1 %2.5, cevap vermeyenler 11 %27.5, Toplam 40 %100
-Yunanistan göçmenleri: Yunanca bilenler 33 %89.2, cevap vermeyenler 4 %10.8, Toplam 37 %100

Ortaya çıkan sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, göçmen gruplarının hemen hemen tamamı anadil olarak Türkçeyi kabul etmektedir. Bununla beraber, örnekleme yer alanların yine çok büyük bir bölümünün göç ettikleri ülkelerin dillerini de bildiklerini göstermektedir. Asıl, konumuza geri dönecek olursak, dil konusundaki farklılaşmaların tespitini göçmenlerin şiveleri üzerinden yapmak daha doğru olacaktır.

Tablo50: Türkçe veya şive konusundaki düşünceler

	Sayı	Yüzde (%)
Türkçe konuşurken şivem/konuşma şeklim göçmen olduğumu hemen ele veriyor ama bu beni rahatsız etmiyor	55	%47
Şivemi tamamen düzelttim göçmen olduğum konuşmamdan anlaşılmaz	34	%29.1
Ailede ve bu çevrede göçmen şivesi kullanırken dışarıda düzelttiğim konuşma şeklini tercih ediyorum	28	%23.9
Toplam	117	%100

Sahada yapılan gözlemler, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun belirgin bir şivelerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Örnekleme yer alan göçmenlerin hemen hemen yarısı, ‘Türkçe konuşurken konuşma şeklinin/şivesinin kendisini hemen ele verdiğini ancak bundan herhangi bir rahatsızlık duymadığını’ ifade etmiştir. ‘Konuşma şeklini tamamen düzelttiğini ve göçmen olduğunun konuşmasından anlayamayacağını’ belirtenler %29.1. ‘Aile içinde ve yaşadığı çevrede göçmen şivesi kullanırken başka mekânlarda/ortamlarda düzelttiği konuşma şeklini tercih ettiklerini’ belirtenler %23.9’dur (Tablo-50). Sonuç olarak göçmenlerin bu konuda, nispeten önemli bir değişim geçirdiklerini en azından bunu örnekleme yer alanların yarısı için söylemek mümkündür. Yine, alandaki gözlemler doğrultusunda genç kuşak göçmenlerin bu değişim konusunda çok daha arzulu oldukları ve bunda da başarılı oldukları söylenebilir.

Tablo51: Boşnak, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin çeşitli alanlarda genel olarak hangi dili kullandıkları

	Türkçe		Yarı Türkçe yarı bildiği diğer dil		Türkçe dışındaki bildiği dil		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Aile içinde hangi dilde konuşulduğu	98	%83.8	17	%14.5	2	%1.7	117	%100
Alış-veriş yaparken hangi dilde konuşulduğu	112	%95.7	5	%4.3	-	-	117	%100
Akraba ve komşularla hangi dilde konuşulduğu	96	%82.1	19	%16.2	2	%1.7	117	%100
Kendi grubundan göçmen arkadaşlarla	80	%68.4	30	%25.6	7	%6	117	%100

Yine tablodaki verilerden de görülebileceği üzere göçmenlerin gündelik yaşamlarını sürdürürken çeşitli alanlarda konuştıkları dil Türkçe’dir. Ama nadir de olsa kimi zaman bildikleri diğer dille de konuştıkları görülmektedir. Bu durumu özellikle Boşnak gruplar açısından belirgin bir şekilde söyleyebiliriz. Genel bir değerlendirme

yapılacak olursa, göçmen grupları sosyal ve kültürel alışkanlıklarda belirli bir değişim yaşamaktadır. Ancak, bu değişimin bireyler açısından nasıl algılandığının da açıklanması gerekmektedir. Yani, yaşanan değişimlerin olumlu veya olumsuz ne yönde olduğu sorgulanmalıdır. Bu konuda yapılan görüşmelerden çıkardığımız sonuç şu ki, göçmenler için bu tür değişimlerin olumsuz olarak algılanmadığıdır. Göçmenler için, özellikle genç kuşağın içinde yaşanan topluma tam eklemlenmesi veya başka bir deyişle uyum sağlaması teşvik edilen bir husustur. Özellikle “bizim çocuklarımız, gençlerimiz artık göçmen gibi (gözükmeyecek) görünmüyor” vb. söylemler değişimin teşvik edildiğini, arzu edildiğini gösteriyor.

Netice itibariyle, göçmenler açısından cemiyetin güvensiz ortamı cemaati daha güvenli kılmaktadır. Bireyler kendilerini daha güvende hissettikçe veya mevcut toplumsal kurumlar bireye güven verdikçe bu ağlar önemini yitirmektedir. Ayata da (1996:319) bu konuda benzer bir yorumda bulunur;

“gecekondu sosyal bağların kuvvetli ve önemli olması, hemen hemen bütün gecekondu araştırmalarında belirgin olarak görülen hemşehri kümeleşmesi faktörü ile yakından ilişkilidir. Gecekondu semtlerinde köyden kente göç edenler yakın akraba ve hemşehrileriyle birlikte oturmakta ve bir yardımlaşma ağı oluşturmaktadırlar. Fakat hiçbir biçimde geleneksel ilişki biçiminin tek ve olumlanan bir ilişki biçimi olduğu söylenemez. Yukarıda da belirtildiği üzere, özellikle genç kuşaklar, değişim isteği ve arzusu içerisinde görünmektedirler. Gençlerin özellikle göçmen olmayanlarla da evlilik yapılması yönündeki tutumları önemlidir. Göçmen ve göçmen olmayan arasında çok fazla ayırım yapılmaması da dikkat çeken bir diğer unsurdur. Genç kuşak göçmenlerin eğitim seviyelerinin görece yüksekliği, kendilerine ve çevreye bakış açılarında ebeveynlerine oranla daha farklı düşüncelerine yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle gençlerin değişimin isteklisi ve öncüsü oluşu, varolan geleneksel desene çevreye tutunum sağlamada yeni dönüşümlere uğratılması çabasıdır. Geleneksel öğeler, kent sistemi içerisinde genç kuşaklarca yeniden üretilmeye çalışılmakta ve ortaya yeni özgünlükler çıkmaktadır. Bu çabalar genç kuşakların öncelikle göre içinde yaşadıkları ortama gösterdikleri daha üst düzeydeki uyumun bir göstergesi olarak da algılanabilir”.

Dolayısıyla, elde edilen verilerin ışığında yapılan tüm bu açıklamalar, araştırmanın **dördüncü hipotezinin de (bireyler kendilerini daha güvende hissettikçe veya mevcut toplumsal kurumlar bireye güven verdikçe genç kuşaklarla birlikte geleneksel ağ ilişkileri de görece zayıflayacaktır)** büyük ölçüde geçerlendiğini göstermektedir.

Veriler, cemaat ilişkilerinin genç kuşaklarda daha az yoğunlukta yaşanması veya göçmen ağlarının çözülmesi anlamına da gelmektedir. Ancak, her şeye rağmen bu tür

ilişkilerin tamamen yok olmadığı ve yok olmayacağı ve mevcut durumun kolektif kimlik ve cemaatsel ilişkiler açısından kuvvetli olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Sonuçta bireyler, göçmen ağlarına ortak geçmiş, gelenek, tarih vb. etkenlerin yanı sıra, güvenlik, belli bir çıkar elde etme, olası zor bir durumla karşılaşıldığında bunu daha kolay atlatmak için girmektedir. Birey, bu tür taleplerine toplumun yanıt vermeyeceğini düşündüğü için girmektedir. Ancak, kurumlar bireylere daha fazla güven vermeye başlasa da göçmenlerin geleneksel ağ ilişkilerinin sağladığı avantajlardan (kolaylıklardan) hemen vazgeçmesi de mümkün değildir. Çünkü, esasında, akraba-komşu-göçmen-hemşehrilerin göç edilen yerde oluşturmuş oldukları güvenlik alanları birer iç-grup olarak işlevde bulunurlar. Çünkü bu gruplarla duygusal bir bağlılık söz konusudur. İç-gruplara karşı sempati ile yaklaşırız, kendimizi bu gruplarla özdeşiririz ve yaşamı algılamak bu gruplar içinde oluşmuş normlara başvururuz (Tolan vd. 1985:240-241). Erder (1997:29) göçmenlerin gerek kendilerini gerek diğer göçmenleri bir kimlik çerçevesinde tanımladıklarını bu kimliğin belirleyicisinin de çoğunlukla geldikleri yer ya da kökenleri olduğunu, bu aidiyet duygusunun mülkiyet ilişkisiyle birleştiğinde ise çok güçlü bir dayanışmaya yol açtığını belirtir.

Daha önce değinildiği üzere, göçmen grupları geldikleri topluma uyumu kendi geleneksel grubu içerisinde kalarak (diğer göçmenlerle sıkı bir dayanışma sergileyerek) daha geniş kültürel çevre içinde varlıklarını devam ettirerek ikinci bir kültür çevresi yaratırlar. Dolayısıyla, göçmenlerin yoğun olarak bir arada yaşadıkları yakın çevrelerinde, kendilerine özgü bazı kültürel etkiler görmek mümkündür. Açtıkları dükkânlarla ve bu dükkânlarla koydukları isimlerle bu unsurları çevreye yansıtmaktadırlar. Yine daha önce belirtildiği gibi, yaratılan bu ikinci kültür çevresinin, içinde yaşanılan toplumun genel yapısından çok uzak, o toplumun genel değerlerini ve normlarını tehdit edici olduğunu veya çok keskin bir şekilde ayırt edilebilen gruplar olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu grupların Türk toplumuyla olan tarihsel bağları ve aynı ya da benzer olan kültürleri onların toplum içinde çok keskin ayırt edilebilir gruplar olarak görünmelerini engellemektedir. Farklı Balkan göçmeni gruplarının kültürü, bazı unsurları bakımından Türkiye'dekine göre nispeten farklılaşmış olsa da, ortak değerleri ve temel unsurları açısından ayrı ve farklı bir kültür değildir.

Sonuç itibariyle, genç kuşaklarla birlikte güçlü sosyal ve kültürel ağların belli bir düzeyde çözülmeye/zayıflamaya başladığını söyleyebilirsek de, Balkan göçmenlerinin kurmuş oldukları çok sıkı dayanışma ağların yakın bir zamanda kolayca çözümlenmesini beklemek doğru olmayacaktır.

3.4. Göç, Kimlik ve Aidiyet

Diğeriyle ilişki, ister bireyler arası, isterse bireyin kendini ait saydığı grup veya gruplar ile diğer grupların ilişkisi tarzında olsun, daima kendini ya farklılaştırma ya da benzer kılma yönünde şekillenmektedir. Birey toplumsal ilişkilerinden ve diğerleriyle olan karmaşık bağlarından referans alır. Bu yüzden, her birey hemen her zaman çok sayıda kimliğe sahip olmuştur. Çünkü, her birey üyesi olduğu her toplumsal gruba farklı bir bağlılık besler ve bunlar da farklı kimliklerin oluşumuna imkan sağlar. Bu kimlikler ise, birbirlerine oranla daha özel veya genel konumlarda bulunur ve buna göre sıralanır” (Vatandaş, 2004:17).

Kimlik kelimesinin dinî, öğrenci veya bilimsel kimlik gibi farklı anlamlarda kullanılması (Miller ve J.Bonnie, 1993:366-369, akt. Birkök, 1994:75) bireyin cemiyet içinde çeşitli veçheleriyle ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Buna göre her tür sosyal özellik bir başka kimliğe işaretir. Böylece bir sosyal nitelik vurgulanmaktadır. Dinî, seküler, bilimsel, linguistik, siyasî, millî, vs. kimlik gibi. Dinî kimlik inançla, linguistik kimlik lisanla, siyasî kimlik ise politik görüşler, tutum ve davranışlarla ilgili nitelikleri ifade etmektedir (Birkök, 1994:75). Dolayısıyla bu kimlikler arasından kişinin hangisini derece ön plana çıkardığı önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo52: Kişinin kendi kimliğini tanımlamasında önemli görülen unsurların derecesi

	Önemli		Kısmen Önemli		Önemli değil		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kişinin sahip olduğu dini	79	%67.6	17	%14.5	21	%18	117	%100
Kişinin etnik kökeni/soyu	77	%65.9	18	%15.4	22	%18.8	117	%100
Kişinin sahip olduğu siyasal düşüncesi	51	%43.5	29	%24.8	37	%31.6	117	%100
Kişinin mesleği	45	%38.5	41	%35	31	%26.4	117	%100
Kişinin memleketi	41	%35.1	40	%34.2	36	%30.8	117	%100
Kişinin cinsiyeti	22	%18.8	44	%37.6	51	%43.5	117	%100

Kimlik; bir özneyi tanımlamak için gerekli olan unsurların tümünü ve buna ek olarak aynılıkla ilgili olan ve içten gelen bir duyguyu ifade eder. Bu duygu, varolma iradesi tarafından oluşturulur ve birlik, bağlantı, aynılık, özerklik gibi değerlerle ilgili

daha alt kategorideki diğer bir dizi duyguların toplamını teşkil eder (Tacar, 1996:29, akt.Vatandaş, 2004:16).

Örnekleme yer alanlara kimlik tanımlamalarında önemli gördükleri unsurların derecesi sorulmuştur. Başka bir deyişle, kişilerin ön planda tuttuğu unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo-52’de görülebileceği gibi kişilerin özellikle etnik kökeni/soyu ve dini son derece önemli olarak gördükleri bunları takiben memleket, meslek, siyasal düşünce unsurlarının da büyük önem arz ettiği gözlemlenmektedir.

Tablo53: Anne ve babanın aynı göçmen grubundan olup olmama durumu

	Sayı	Yüzde (%)
İkisi de aynı göçmen grubundan	104	%88.9
İkisi de göçmen ama farklı göçmen gruplarından	9	%7.6
Anne ve babadan biri göçmen diğeri değil	4	%3.5
Toplam	117	%100

Esasen kolektif kimlik ve alışkanlıkların kazanıldığı ve sürdürüldüğü temel kurumun aile olduğu kabul edilir. Dolayısıyla, ebeveynlerinin aynı göçmen grubundan ya da benzer olması bu grup kimliğinin kazanımı ve sürdürümünde önemli bir işleve sahiptir. Bu yönde tablo incelendiğinde, örnekleme yer alanların ebeveynlerinin ikisinin de aynı göçmen grubundan olanların oranı %88.9, ebeveynlerin ikisinin de göçmen ama farklı göçmen grubundan olanların oranı %7.6 ve ebeveynlerinin birisinin göçmen olanların oranı ise %3.5’dir (Tablo-53). Sonuçlar, örneklemin ebeveynlerinin yüksek bir oranda aynı göçmen grubundan olduğunu göstermektedir.

Engelbrektsson’a göre, bir kişinin kimliği, ‘kişi’ ile ‘toplum’ arasındaki diyalektik bir süreçtir ve ‘öteki’lerle etkileşimde temellenir ve formüle olur. Zaman zaman bu iki düzey arasında yüksek derece uyuma olabildiği gibi, kimi zaman da olmayabilir. Dolayısıyla, kimlik, mensubu olduğumuz kolektif aidiyetlerle şekillenen, arzu, hayal ve kendimizi tasavvur etme biçimlerimiz çerçevesinde, hayattaki duruş yerimizi belirleyen niteliklerin toplamıdır (akt. Bostancı, 1998:39).

Tablo54: Göçmenlere göre yerlilerin onları tanımlama biçimi

	Sayı	Yüzde (%)
Bulgar göçmeni	22	%18.8
Gavur	2	%1.7
Muhacir	5	%4.3
Bulgar	1	%0.9
Göçmen	27	%23.1
Bulgaristan göçmeni	9	%7.7
Türk	2	%1.7
Boşnak	20	%17.1
Boşnak göçmeni	9	%7.7
Yunan	2	%1.7
Yunanistan göçmeni	17	%14.5
Cevap yok	1	%0.9
Toplam	117	%100

Smith'e (1986) göre, toplumsal kimlik, bir bireyin kendini nasıl gördüğü ile ilişkili olmasına rağmen bir o kadar da kendisi dışındakilerin onları nasıl gördüğüyle ilişkili bir durumdur. Bu ikisinin kesiştiği noktada kimlik algısı ortaya çıkar. Kimlik inşasını gerçekleştirecek olan ise sosyal yapı ve kültürel hammadedir.

Göçmen olmayanların (yerlilerin) göçmen gruplarını tanımlama veya başka bir deyişle onları adlandırmada kullandıkları sözcüklere baktığımızda ötekileştirme olgusuyla karşılaşmaktayız. Daha sonraki tablolarda da göreceğimiz üzere Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin Türk haricinde başka sıfatlarla adlandırılması dikkat çekmektedir. Bu insanların göç etmedeki amaçları ve yaşam içerisindeki kendilerini tanımlama çabaları sürekli Türk olma ve Müslüman olma üzerinden ilerlemektedir. Özellikle Türklüklerini ve Müslümanlıklarını koruyabilmek için göç ettiklerini ifade eden bu insanlara yönelik, Bulgar göçmeni, gevur, Yunan, yabancı vb. sıfatlar kullanmak olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat çeken nokta, göçmenlerin söylemleriyle kendilerini çoğunlukla Türk sıfatı dışında bir sıfatla yerlilerin tanımladıklarıdır. Her ne kadar, göçmen, muhacir gibi sıfatlar olumsuz bir içeriğe sahip olmasa da Türk sıfatının nadiren bu gruplar için kullanılması onların bu sığata layık olmadıkları algısına yol açabilmektedir.

Tablo55: Göçmenlerin yerlilerin onları tanımlama biçimlerini nasıl karşıladıkları

	Sayı	Yüzde (%)
Bizi tanımlama biçimlerinden rahatsız oluyorum	22	%18.8
Bizi tanımlama biçimleri benim için fark etmiyor	40	%34.3
Bizi tanımlama biçimlerinden rahatsız olmuyorum	55	%47
Toplam	117	%100

Göçmenlerin yerlilerin onları tanımlama biçiminden rahatsız olup olmadıkları sorulduğunda, örnekleme yer alanların önemli bir kısmı, ‘yerlilerin tanımlama biçimlerinden rahatsız olmadıklarını2 (%47) veya ‘kendileri için çok fark etmediğini belirtmişlerdir’ (Tablo-55). Bu durumun nedenini öğrenebilmek için daha derinlemesine konuya yaklaştığımızda, göçmenlerin, yerlilerin kendilerini yeterince tanımadığını dolayısıyla tanıdıktan sonra fikirlerinin değiştiğini ifade etmektedirler. Bu durumu anlatan önemli bir söylem şu şekildedir: *“Baştan bize biraz önyargılı yaklaşıyorlar, şüpheyle bakıyorlar ama biraz içimize girip bizi tanıyınca, siz yabancı değilmişsiniz iyi insanlarmışsınız diyorlar”*. Dolayısıyla, esasında göçmenler kendilerine yönelik bu sıfatları veya kendilerine yönelik önyargıları kanıksadıklarını, alıştıklarını ve fazla umursamadıklarını dile getirmektedirler. Bu tip durumlarla özellikle göçmen çevresinin dışına çıktıklarında örneğin (o çevrenin dışındaki) işyerlerinde bu tür benzer önyargılarla karşılaştıklarını ifade edenlerin sayısı azımsanmayacak sayıdadır. Konuyu biraz daha derinleştirip göçmenlerin gözüyle yerlilerin onları kendilerinden ayrı gördükleri özelliklerin neler olduğunu tespit etmeye çalışalım.

Tablo56: Göçmenlere göre yerlilerin onları kendilerinden ayrı gördükleri noktalar

	Sayı	Yüzde (%)
Çalışkanlık ve ekonomik durum	46	%39.3
Kültürel ve fiziksel farklılıklar	35	%29.9
Etnik farklılıklar	8	%6.8
Ahlak	3	%2.6
Bu tip şeyler yoktur	25	%21.4
Toplam	117	%100

Göçmenlere göre yerliler onları çoğunlukla ‘çalışkanlık ve ekonomik durum’ (%39.3) açısından farklı görmektedirler. İkinci sırada ‘bazı kültürel ve fiziksel farklılıklar’ (%29.9) dile getirilmektedir. %21.4’ü ise ‘bu tip şeylerin olmadığını’ ifade etmektedir (Tablo-56).

Birey veya topluluk bir kimlik edindiğinde, bir başka söyleyişle bir *özne* olarak tanımlanacak niteliklerle donandığında *ötekilere* göre yerini belirlemiş olur; katıldığı toplumsal ilişkiler ışığında bir toplumsal nesne olarak şekillenir ve özünü, benliğini bu çerçevede güçlendirip, anlamlandırır. Kimliği tanımlayan en önemli kriterler: *süreklilik* ve *farklılıktır*; süreklilik zaman içerisindeki durumu, farklılık ise ötekine sahip olunan konumu ifade eder (Vatandaş, 2004:18).

Görüşülen kişilerin kendilerini ve göçmen gruplarını nasıl tanımladıkları ve nasıl gördükleri önemlidir. Görüşmelerden elde ettiğimiz veriler göçmenlerin kendileri için benzer atıflarda bulunarak en çok şu sıfatları kullandıklarını göstermektedir:

Tablo57: Göçmenlerin kendi grupları için genel olarak uygun gördükleri sıfatlar (en çok tekrarlanan sıfatlar)

Çalışkan
Dürüst
Güvenilir
Temiz
Tutumlu
Görgülü
Zeki
Eğitilmiş
Milliyetçi
Avrupalı
Dindar
Zorluk çekmiş/Baskı görmüş
Ezik

Görüşülen kişilerin özellikle ilk yaptıkları vurgular kendilerinin çalışkanlığına yöneliktir:

“Bizler çalışkan ve nitelikli insanlarız. Her şeyi çalışarak yaptık. Yerliler bizi kıskanıyor, çoğu çalışmayı sevmiyor”, “Bizler kadın erkek çalışırız, ama zamanla biz de yerlilere benzedik, az çalışıyoruz” “yerli halk biraz tembel” söylemleri özellikle dikkat çekmektedir.

Ayrıca çalışkanlıkları sayesinde çoğu göçmenin kendilerine ait bir evinin olduğunu sık sık vurgulamaları da önem arz etmektedir. Görüşmelerden elde edilen bir başka önemli söylem de şöyledir:

“Bizler veya atalarımız her şeyimizi geldiğimiz (kaçtığımız) yerlerde bırakıp gelmişiz, burada çok çalışmaktan başka çaremiz yoktu, ama yeni nesil bunları çok bilmediği/yaşamadığı için bizim gibi çok çalışmayı sevmez”.

Dolayısıyla, yeni kuşak göçmelerin bu sıfatlardan biraz uzaklaştığı da ayrıca dikkat çekici bir unsurdur. Göçmenlerin kendileri için kullandıkları diğer dürüst, temiz, tutumlu, eğitilmiş, görgülü gibi sıfatlar da kendilerine geçmişten (geldikleri yerlerden) kalma birer miras olarak algılanmakta ve göçmen grupların kendileri dışındaki gruplardan ayırıcı özellikler olarak göze çarpmaktadır.

Görüşülen kişilerin göçmen kavramını/göçmenliği nasıl tanımladıkları ve hangi noktalara atıf yaptıkları önemlidir. Yukarıdaki söylemlerden de anlaşılacağı üzere göçmenler kendilerini yerliler üzerinden hareketle tanımlamaktadırlar. Daha önce de belirtildiği üzere kimliğin tanımlanmasında *özne*, öznenin belirlenmesinde *öteki* dayanak noktasıdır; öteki olmadan kimlik de oluşmaz. Öteki sadece öznel ve anlık bir durumu değil, aynı zamanda tarihsel bir sürekliliği de ifade eder.

Her kimliğin bir ötekisi vardır ve kimliğin oluştuğu zamanın ve yerin değişmesi ötekini yok etmez; sadece değiştirir. Ötekinin orijininden de anlaşılacağı üzere, kimlikler yansız değildir. Kimlik arayışında farklı ve çoğunlukla çatışan değerler vardır. Kimliğimizle, kim olduğumuzu söylerken aynı zamanda ne olduğumuzu, neye inandığımızı ve ne istediğimizi de anlatmaya çalışırız. Sorun, bu inançların, ihtiyaçların ve isteklerin, yalnızca farklı topluluklar arasında değil, bireylerin kendi aralarında da açıkça çelişki içinde olmasıdır (Vatandaş, 2004:19-20).

Çağlayan'ın (2004:66) da belirttiği gibi, göçmenler yerliler üzerinden ötekileştirmeyi gerçekleştirirken, kendi ortak özelliklerine atıfta bulunarak göçmen kavramını anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği üzere, göçmenler kendilerini diğer göçmen gruplarına daha yakın hissetmektedirler. Bunun nedeni paylaşılan ortak ve benzer geçmişe sahip olmalarıdır.

Daha önceki kısımlarda göçmenlerin ortak duygularına ilişkin veriler değerlendirilmişti. *“Biz Avrupa’dan geldik, sahip olduğumuz geleneklerimiz düşüncelerimiz, yaşayışımız diğer göçmenlerle benzerlik taşımaktadır”; “Tüm diğer (Boşnak, Makedon, Bulgaristan, Arnavut vb.) göçmenlerle çok daha iyi ilişki kuruyoruz”; “Diğer Balkan göçmenleriyle ortak bir kültüre, geçmişe, kadere sahip olduğumuzu düşünüyorum”; “Bizim gibi diğer göçmenler de baskı görmüşlerdir zorluk çekmişlerdir”; “Göçmenlik gözü arkada olmak demektir”* gibi söylemler esasında görece bir ötekileştirmenin göstergesidir. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu öncüller göçmen grupların yaşananlar ve sosyal bağlılıklar içerisinde kendilerini ötekine yani yerli gruba göre tanımladıklarını ve ait oldukları grubu bir bakıma yüceltiklerini göstermektedir. Başka bir deyişle, ortak geçmiş göçmenlerin kendilerini tanımlama için kullandıkları birer noktadır.

Ancak, daha sonra da değinileceği üzere bu ötekileştirme esasında göçmen gruplarını diğerlerinden ayıran, onların bu toplumdan ve insanlardan uzaklaşmasına neden olan veya bütünleşmeye engel olan bir boyutta değildir. Zira, her ne kadar bir

ötekileştirme, yerliler üzerinden kendilerini tanımlama eğilimi söz konusu olsa da, içinde yaşanılan toplumla ortak köken ve kültüre sahip olma, bu durumun olumsuz etkilerini nispeten ortadan kaldırmaktadır.

Konuya geri dönecek olursa, göçmen olmayanların (yerlilerin) göçmen gruplarını tanımlama veya başka bir deyişle onları adlandırmada kullandıkları sözcüklere baktığımızda ötekileştirme olgusuyla karşılaşmaktayız. Özellikle Türklüklerini ve Müslümanlıklarını koruyabilmek için göç ettiklerini ifade eden bu insanlara yönelik, Bulgar göçmeni, gavur, Yunan vb. sıfatlar kullanmak olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat çeken nokta, göçmenlerin söylemleriyle kendilerini çoğunlukla Türk sıfatı dışında bir sıfatla yerlilerin tanımladıklarıdır. Bu yönde, örnekleme yer alanlara “kişilerin kendisini öncelikle nasıl tanımladıkları” ve “kendileri için (kimlik açısından) hangi özelliklere sahip olmanın ne derece önemli olduğu” soruları yöneltilmiştir. Bu sorulara alınan yanıtların dışında, bu konuda göçmenlerin sık sık başvurdukları bazı söylemleri de değerlendirmeye çalıştık. Ayrıca, bu konuda Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerinden elde edilen veriler ayrı tablolar şeklinde verilmiştir.

Tablo58: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı (Boşnak Grubu)

	Sayı	Yüzde (%)
Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım	25	%62.5
Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım	5	%12.5
Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım	1	%2.5
Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım	-	-
Öncelikle bir Boşnak olarak tanımlarım	7	%17.5
Diğer, bunların dışında bir şekilde tanımlarım	2	%5
Toplam	40	%100

Kişilerin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı konusunda eski Yugoslavya (Boşnak) göçmenlerinden alınan yanıtlar şu şekilde sıralanmaktadır: ‘Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım’ %62.5; ‘Öncelikle bir Boşnak olarak tanımlarım’ %17.5; ‘Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım’ %12.5; ‘Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım’ %2.5; Diğer, ‘bunların dışında bir şekilde tanımlarım’ %5 (Tablo-58).

Tablo59: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı (Bulgaristan Grubu)

	Sayı	Yüzde (%)
Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım	22	%55
Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım	3	%7.5
Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım	8	%20
Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım	1	%2.5
Öncelikle bir Bulgaristan göçmeni olarak tanımlarım	6	%15
Diğer, bunların dışında bir şekilde tanımlarım	-	-
Toplam	40	%100

Kişilerin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı konusunda Bulgaristan göçmenlerinden alınan yanıtlar şu şeklide sıralanmaktadır: ‘Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım’ %55; ‘Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım’ %20; ‘Öncelikle bir Bulgaristan göçmeni olarak tanımlarım’ %15; ‘Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım’ %7.5; ‘Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım’ %2.5 (Tablo-59).

Tablo60: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı (Yunanistan Grubu)

	Sayı	Yüzde (%)
Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım	21	%56.8
Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım	3	%8.1
Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım	3	%8.1
Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım	5	%13.5
Öncelikle bir Yunanistan göçmeni tanımlarım	2	%5.4
Diğer, bunların dışında bir şekilde tanımlarım	3	%8.1
Toplam	40	%100

Kişilerin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı konusunda Yunanistan göçmenlerinden alınan yanıtlar şu şeklide sıralanmaktadır: ‘Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım’ %56.8; ‘Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım’ %13.5; ‘Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım’ %8.1; ‘Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım’ %8.1; ‘Öncelikle bir Yunanistan göçmeni olarak tanımlarım’ %5.4; Diğer, ‘bunların dışında bir şekilde tanımlarım’ %8.1 (Tablo-60). Aynı ayrı verilen bu tablolar tek bir tablo halinde verildiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, üç farklı göçmen grubunun bu konuda verdikleri cevapların birbirine yakın olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla üç farklı göçmen grubunun verdikleri cevapları bir arada değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Bu yönde ortaya çıkan tablo şu şeklidir:

Tablo61: Kişinin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı

	Sayı	Yüzde (%)
Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım	68	%58.1
Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım	11	%9.4
Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım	12	%10.3
Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım	6	%5.1
Öncelikle bir Bulgaristan/Yunanistan göçmeni/Boşnak olarak tanımlarım	15	%12.8
Diğer, bunların dışında bir şekilde tanımlarım/cevap yok	5	%4.3
Toplam	117	%100

Kişilerin kendisini öncelikle nasıl tanımladığı konusunda göçmenlerden genel olarak alınan yanıtlar şu şeklide sıralanmaktadır: ‘Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım’ %58.1; ‘Öncelikle bir Bulgaristan/Yunanistan göçmeni/Boşnak olarak tanımlarım’ %12.8; ‘Öncelikle T.C. Vatandaşı olarak tanımlarım’ %10.3; ‘Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım’ %9.4; ‘Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım’ %5.1; Diğer, ‘bunların dışında bir şekilde tanımlarım’ %4.3 (Tablo-61).

Temel olarak bakıldığında, göçmenlerden elde edilen verilerde ağırlıklı olarak Türklük unsurunun ön planda olduğu gözükmektedir. Bunu sırasıyla Bulgaristan ve Yunanistan göçmeni olarak tanımlama, Boşnak olarak tanımlama, T.C. Vatandaşı olarak tanımlama ve Müslüman olarak tanımlama izlemektedir. Bu durumu, aşağıdaki diğer tabloda da görmek mümkündür. Bu yönde, örnekleme yer alanlara farklı türden bir soru daha yöneltilmiştir:

Tablo62: Bazı özelliklerin hangisine sahip olmanın ne derece önemli olduğu

	Önemli		Kısmen Önemli		Önemli değil		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kişinin göçmen olması	41	%35	32	%27.4	44	%37.6	117	%100
T.C. Vatandaşı olmak	78	%66.7	18	%15.4	21	%18	117	%100
Bulgaristan/Yunanistan/Bosna-Hersek vatandaşlığına sahip olmak	14	%12	51	%43.6	52	%44.4	117	%100
Hem T.C. hem de Bulgaristan/Yunanistan/Bosna-Hersek vatandaşlığına sahip olmak	34	%29	39	%33.3	44	%37.6	117	%100
Türk olmak	96	%82.1	8	%6.8	13	%11.1	117	%100

Bu tabloda da görüleceği üzere, örnekleme yer alanlar için en ön planda (en önemli) gözüken unsur ‘Türk olma’ özelliğidir. Bu özelliğin ardından da ‘T.C. Vatandaşı’ olma gelmektedir. Diğer özellikler ise bunların ardından ikinci planda görece önemli olan özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo-62). Bu konuyu biraz daha derinleştirmek veya ayrıntılandırmak adına göçmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen söylemlere bakmakta fayda var. Ancak bu söylemlere bakmadan önce, konuyu tamamlayacak olan bir diğer unsuru yani aidiyet unsuruna değinmek gerekmektedir. Zira, bir insan yaşamı tek başına, kendisini tanımlayacak bir birikim oluşturmaya hiçbir yönden yeterli olmadığı için, insan öz-bilincinin gereksinimini, diğer gereksinimlerini karşıladığı kaynaktan yani bir üyesi olduğu toplumdan karşılamıştır (Türkbağ, 2003:210-211), bu süreç nedeniyle kimlik bir ‘aidiyet’ sorunu olarak karşımıza çıkar. O, insan hangi kültürel birikimin içinde belirlendiğini, hangi birikime bağlı olduğunu ortaya koyar. İnsan bir kültür içinde belirlenirken yani onu içselleştirirken, onu kendi kişiliği olarak, karakter prizmasından yansıtırken bizzat o kültür bloğu da değişmektedir (Türkbağ, 2003:211). Bu yönde, örnekleme yer alanlara net bir şekilde kendilerini nereye ait hissettikleri soruldu.

Tablo63: Kişilerin kendilerini tam olarak nereye ait hissettikleri

	Sayı	Yüzde (%)
Türkiye'ye ait hissediyorum	96	%82.1
Bosna-Hersek'e ait hissediyorum	8	%6.9
Bulgaristan'a ait hissediyorum	2	%1.7
Türkiye'ye ait hissetmiyorum	1	%0.9
Cevap yok	10	%8.5
Toplam	117	%100

Göç öncesi insanların belirli kimlikleri vardır; ancak yeni çevrelerinden aldıkları şifreler/mesajlarla insanlar kimliklerini kim olduklarını, nereye ait olduklarını sorgulamaya başlamaktadır (İlgin; Hacıhasanoğlu, 2006:60).

Bu konuda alınan yanıtlara bakıldığında, örnekleme yer alan göçmenlerin %82.1'nin 'kendilerini tam olarak Türkiye'ye ait olarak hissettikleri' görülmektedir (Tablo-63). Ancak, bu noktada Boşnak kökenliler ile diğerlerini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Türk kökenli Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin hemen hemen tamamı kendisini tam olarak bu ülkeye ait hissettiklerini belirtmişlerdir. Ancak, eski Yugoslavya (Boşnak) göçmenlerinde durum biraz farklıdır, işte bu nokta da artık çoklu-sadakat kavramına geçebiliriz. Ama, öncelikle bu konudaki görüşmelerden elde edilen söylemlere bakacağız.

Herhangi bir bireyin sahip olduğu kimliklerin listesi potansiyel olarak sonsuza kadar uzanır; dolayısıyla, aidiyetler aynı şekilde sonsuza kadar uzanır. Çünkü, her kimlik bir aidiyettir ve aidiyet listesi bittiği her bir aşamanın yeni bir aidiyetle bir adım sonrasına geçmek imkânı potansiyel olarak her zaman mümkündür. Bütün bu aidiyet çeşitliliği içerisinde aidiyetlerden hangisinin öne çıkarılacağı, hangisiyle özdeşim kurulacağı, birey veya topluluk için hangi kimliğin diğerlerine göre daha anahtar role sahip olacağı, birçok bireysel ve toplumsal etkene bağlıdır. Bu etkenlerin bireylere ve topluma göre son derece değişken olması ise, aidiyet/kimlik dünyasında gerçekleşen sıralamaların olanca biçimiyle değişken olduğunu gösterir (Vatandaş, 2004:18).

Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin söylemleri:

“Türk’üm, hangi ülkede olursam olayım Türk olacağım, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşım”;

“Tam olarak Türk olduğum için Türkiye’ye ait hissediyorum”;

“Doğuştan Türkiye’ye ait hissediyorum, bizler Osmanlı mirasçısıyız”;

“Anadolu insanıyım, Avrupa’ya gittim tekrar döndüm, soydaş değilim göçmen de değilim. Ben bu toprakların esas sahibi Türk’üm”;

“Bize oralarda çok zorluk çektik, Türk’üz Türk olarak Türkiye’de yaşamak isteriz”;

“Biz Müslüman ve Türk’üz”;

“Benim özüm zaten Türk”;

“Türkiye vatanım, asla geriye bakmıyorum”;

“Biz öz be öz Türk’üz, sadece öz kültürümüze bazı farklı unsurlar eklendi”;

“Biz daima Müslümandık ve hep öyle de kaldık”;

“İslam ve Milliyetçilik bizim için hep en önemli korumamız gereken değerler olmuştur”.

Eski Yugoslavya (Boşnak) Göçmenlerinin Söylemleri:

“Eğer Türkiye’de yaşıyorsak hepimiz TÜRK’ÜZ”;

“TRT’de Boşnakça yayına gerek yok, tek dil, nerde ekmek yiyorsan oraya aitsindir”;

“Allah’a şükür Türk’üm, Müslümanım inşallah çocuklarım da böyle devam eder. Ne mutlu Türk’üm diyene”;

“TRT’de Boşnakça yayın çıkarsa dinlerim ama zorlamam. Elham düllillah Müslümanım/Türküm/Irkım Boşnak”;

“Cumhuriyeti/İslamiyeti severim, Türk bayrağı altında yaşamak önemli”;

“Biz bu toplumun asil üyeleriyiz”;

“TRT yayını olsa da olur olmasa da, T.C. vatandaşlarıyız, biz Türkleştik artık”;

“Özellikle Türkiye’de doğmuş yeni kuşaklar (benim çocuklarım) Boşnak nedir çok bilmezler.”;

“İsteseydik Yugoslavya’da kalırdık. Gelin Yugoslavya sizin olsun deseler gitmeyiz. Şimdi Boşnaklar eskisi gibi değil. Biz Yugoslavya’dayken dedelerimiz şehit olmuş. Her zaman Osmanlı’nın yanında olmuşuz. Dinimiz İslam, Türk olmak bizim için önemli. TRT’de Boşnakça yayın olmasa olurdu, tek dil konuşulsa daha iyi olur”;

“Bosna’da kalanlar artık Sırplarla kız alıp verdiler çözüyorlar ama dinlerine hala bağlıdırlar”;

“Mutlu olduğum ve doğduğum yer Türkiye”;

“Kendimi tam olarak Türkiye’ye ait hissediyorum”;

“Biz Boşnakız ama evvela Türk’üz bizim yaşlılarımız dua ederken bile önce Türklüğümü, dinimi ve Müslümanlığımı koru Yarabbi derler”;

“Geleneklerimiz, kökenimiz farklı olabilir ama ben T.C vatandaşıyım ve önce Türküm”;

“Türk bayrağı için akan kanda biz göçmenlerin de kanı vardır. Bizde Türküz...”;

“Boşnaklık yakıştırmadır biz Türküz (dedelerimiz Konyalı)”;

“Osmanlı, Türk kültürü, Osmanlı kültürünü yaşamak önemli, biz Konya’dan geldik biz Türk’üz”.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri, milliyetçilik unsurunu ön plana çıkararak Türk kimliğini vurgulamaktadırlar. Bir başka araştırmanın da (Şen, 2004:44) ortaya koyduğu sonuçlar da göstermektedir ki; “tarih bilinci Türklük bilincini güçlendiren bir bağ konumundadır, göçmenlerin Türkiye’ye gelmeden önce buldukları ülkelerde gördükleri baskılar karşısında gösterdikleri direnç güçlenen bir milliyetçilik duygusunu yaratmıştır. Bu şekilde Türk kimliğini daha fazla hak etmeyi amaçlayan söylemler, Türkiye’de yaşayan Türkler’e oranla daha güçlü ve şüpheye yer bırakmayan Türklük anlayışına sahip olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadır. Türklüğün kendileri tarafından hak edildiğini meşrulaştıran ve çekilen acının miktarı doğrultusunda değer kazanan Türklük söylemleri etnisite ile kimlik arasındaki en güçlü milliyetçi bağı temsil etmektedir. Boşnaklarda tarihsel geçmiş konusu biraz daha farklılaşmaktadır”.

“Müslümanım/Türküm/Irkım Boşnak”;

“Biz Boşnakız ama evvela Türk’üz bizim yaşlılarımız dua ederken bile önce Türklüğümü, dinimi ve Müslümanlığımı koru Yarabbi derler”;

“Boşnaklık yakıştırmadır biz Türküz (dedelerimiz Konyalı)”;

“Osmanlı, Türk kültürü, Osmanlı kültürünü yaşamak önemli, biz Konya’dan geldik biz Türk’üz”

gibi söylemler konunun karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Boşnakların kökeni, soyu konusunun tartışması bu tezin kapsamı dışında kalmaktadır. Bunun için ayrıca kapsamlı bir araştırma yapılmalıdır ancak ikinci bölümde Boşnak göçmenlerine ilişkin verilen

açıklamalarda bu konuya bir ölçüde değinilmişti. Şu var ki, örnekleme yer alanların kimisi kendisinde Boşnaklığı ön planda tutarken, kimisi Türklüğü ve Müslümanlığı ön planda tutmaktadır. Anket sorunlarından da zaten örnekleme yer alanların bir kısmının kendisini öncelikle Boşnak olarak tanımladığı, diğer bir kısmının ise Türk olarak tanımladığı sonucu elde edilmişti. Ama, Türklük ve Boşnaklık unsurlarının ikisinin de bu kişilerin söylemlerinde mutlaka bir arada kullanıldığı dikkat çekmektedir. Esasında, sadece Türklük ve Boşnaklık değil, Osmanlı ve Müslümanlık kavramlarının sürekli birlikte kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı mirası vurgusu, Türklük, Müslümanlık vurgusu esasen bu kavramların birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Şüphesiz, her ne kadar biz burada ayrıntısına giremeyecek olsak da, bu durum ortak bir tarihsel geçmişten, kültürden veya başka bir deyişle tarihsel bağdan kaynaklanmaktadır. *"Osmanlı, Türk kültürü, Osmanlı kültürünü yaşamak önemli"; Biz Yugoslavya'dayken dedelerimiz şehit olmuş. Her zaman Osmanlı'nın yanında olmuşuz. Dinimiz İslam"* gibi söylemler Osmanlı mirasını, kültürünü paylaşılan bir ortaklık olarak karşımıza çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinde olduğu gibi Boşnakların söylemlerinde de tarih ile kurulan bağ, Türk kimliğini sahiplenmelerinde çok önemli bir işlev görmektedir.

Esasında, Boşnakları, Arnavutları vb. yani etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan Balkan Müslümanlarını yaygın bir biçimde "Türk" olarak görme eğilimi söz konusudur. Başka bir deyişle, "Türk", "Müslüman" ya da "Osmanlı" kelimeleri aynı anlama gelmekte ve Boşnaklar bu kavramlarla özdeşleştirilmektedir. Bunun nedeni, etnik kökenleri ne olursa olsun, Balkanlar'daki tüm Müslümanların aralarında yaşadıkları Hıristiyan uluslardan ayrı bir "millet" olarak algılanmasıdır. Balkan tarihçisi Maria Todorova, bu durumu şöyle özetliyor:

"Balkan milliyetçiliği Ortodoks Hıristiyanların birliğini parçalarken, öte yandan tek ve değişmez bir Müslüman cemaati imajı üretmiştir ve bunu da "millet" kavramı bazında görmektedir. Başka bir deyişle, Balkanlardaki Hıristiyan halklar kendi aralarında milliyetçilik kıstasına göre ayrımlar geliştirirken, öte yandan Müslümanlara, sanki bu insanlar tek bir milletmiş gibi davranmışlar ve bu yönde bir söylem geliştirmişlerdir. Bu Hıristiyan uygulamasının en açık örneği, Balkanlar'daki tüm Müslümanlara, etnik kökenlerine göre bir ayırım yapmadan, "Türk" denmesidir. Bu, bölgede hala çok yaygın olan bir kullanımdır. Öte yandan, Balkan Müslümanlarının geneli de, milliyetçi söyleme adapte olmadıkları için ve Balkanlar'daki ulus-devlet oluşumları tarafından dışlandıkları için, kendilerini ayrı bir "millet" sayan bir toplumsal bilinci bugüne kadar korumuşlardır (Todorova, 1995:70).

Balkan Müslümanları için, dini kimlikleri her zaman için etnik kimliklerden çok önce gelmiştir. Özellikle Boşnaklar, kendilerini hep Osmanlı ekseninde görmüşlerdir. Dolayısıyla, çoğu etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan bu insanlar, kendilerini daha çok Türklere yakın hissetmektedirler. Todorova'ya (1995:71) göre; Türkiye'nin Balkanlar'daki etkisi oldukça karmaşıktır.

Todorova (1995:72), Türk-olmayan Balkan Müslümanlarının kendilerini Türklükle özdeşleştirme eğilimlerine gösterge olarak şu noktaya vurgu yapar: 20. yüzyıl boyunca Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden Slav Müslümanlar (Arnavutlar dahil), Türk kimliğini benimseyerek Türk toplumu içinde asimile olmuşlardır. Bu durum, Todorova'ya göre, "Osmanlı mirasının Türk etkisine dönüşmesinin açık bir örneğidir".

Dolayısıyla, genel olarak değerlendirildiğinde, esasında tüm Balkanlar'da, aslında etnik olarak "Türk" olmamalarına karşın, kendilerini "Türk" olarak gören ya da görmeye eğilimli büyük bir Müslüman nüfus vardır. İslam ve Türk kavramlarının özdeşleştirildiği görülmektedir.

Kısacası, söylemlerde öne çıkan unsur, Osmanlı, Müslümanlık ve Türklük anlayışının iç içe geçmiş olmasıdır. Bu üç kavram, ayrılmaz bir üçlü olarak ifade edilmekte ve en az Türklük kadar tanımlayıcı bir aidiyet biçimi oluşturmaktadır. Şen'in (2004:49) kendi çalışmasında da ifade ettiği üzere, söylemler, milliyetçi öğeler kadar dinsel öğeleri de kullanarak Türk kimliğini tesis etmektedir. Osmanlı mirası ve Müslümanlığın Türk kimliği ile bütünleştirici bir form olarak kavranıldığı metinler, din ve Türklüğü aynı formun iki kolu olarak görmektedir. Daha önce, göçmenlerin dinsel özelliklerine ilişkin sunulan veriler dini bağlılıkların yüksek bir seviyede olduğunu göstermişti. Kısaca ifade etmek gerekirse, Osmanlı mirası, Müslümanlık ve Türklüğün aynı potada eritildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla, bu açıklama ve saptamaların araştırmanın **beşinci hipotezini (Tarih ile kurulan bağlar, ortak geçmiş, benzer/yakın kültürler bireylerin kimlik oluşumlarında/tercihlerinde etkili olacaktır)** büyük ölçüde doğruladığı görülmektedir.

Göçmenlerin bu türden söylemlerini, "başka bir ülkeye göç etmiş olmak ister miydiniz" sorusuna aldığımız yanıtlarla birlikte değerlendirmeye devam edelim.

Tablo64: Türkiye yerine başka bir ülkeye/kente göç etmiş olma isteği

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, göç etmiş olmak isterdim	10	%8.5
Hayır, göç etmiş olmak istemezdim	87	%74.4
Fikrim yok	20	%17.1
Toplam	117	%100

Örneklemede yer alanlara Türkiye yerine başka bir ülkeye göç etmiş olmak isteyip istemedikleri soruldu. Bu yönde alınan cevaplar, %74.4 oranla ‘başka bir ülkeye göç etmiş olmak istemezdim’ şeklindedir (Tablo-64). Esasında görüşmelerden edindiğimiz izlenimler, başka bir ülkeye göç etmiş olmak isterdim cevabını verenlerin çoğunlukla maddi temele dayalı bir gerekçeye sahip oldukları yönündedir. Bu yöndeki bazı söylemler bu net bir şekilde ortaya koymaktadır: *“Evet isterdim, geçim sıkıntısının daha az olduğu bir yer olabilirdi”*; *“Evet isterdim, çünkü bazı ülkelerin eğitim olanakları Türkiye’ye göre daha iyi”*; *“Eğitim ve gelir düzeyi daha yüksek bir yerde yaşamak isterdim.”*

Görüşülenlerin Türkiye’yi anavatan olarak görmeleri ve bu yöndeki söylemleri, çoklu-sadakat kavramını açıklamaya oldukça yardımcı olmaktadır.

Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin genel söylemleri:

“Türkiye anavatanımız bunun için çok mücadele verdik başka ülke asla düşünmem”;

“Biz Türkiye’ye gelebilmek için çok mücadele ettik, Türkiye’de kendi vatanımızda yaşamak bizi daha mutlu ediyor”;

“Tekrar bir başka ülkede azınlık durumuna düşmek istemezdim ya da çocuklarımın, vatanımız burası buraya gelmek için o kadar mücadele ettikten sonra başka bir ülkeye göç düşünülemez herhalde”;

“Bizim pasaportlarımız zaten İsveç’teydi ancak orada da ikinci sınıf vatandaş olacağımızdan dolayı buraya geldik. Eskiden göç etmiş akrabalarımız da Türkiye’deler”;

“Türk bayrağı altında yaşamak kadar güzel bir şey yoktur”;

“Bizim anavatanımız Türkiye olduğu için burada bulunmaktan çok mutluyum”;

“Gerek duymadık, bizim özlemimiz Türkiye, vatan burası”

Boşnak göçmenlerinin söylemleri:

“Başka bir ülkeye göç etmiş olmak istemezdim, çünkü bu ülkede yaşamayı seviyorum”;

“Hayır, çünkü aslımızın bu ülkeye dayalı olduğuna inanıyorum”;

“Dedelerimiz Hıristiyanlar tarafından öldürüldüğünden Müslüman olduğumuz için ve can güvenliğimiz için başka ülkeyi istemem”;

“Her Türk kendi memleketinde yaşamak ister”;

“Türkün, Müslümanın, bu ülkeyi seviyoruz”; “Biz eski Osmanlı’nın yeni Türkiye Cumhuriyetinin orada kalmış evlatlarıyız. Bu yüzden Türkiye anavatan olduğu için başka bir yere göç etmiş olmak asla istemezdim”;

“Buradan daha güzel bir ülke olmayacağına inanıyorum”; “Türk olduğumuz için gurur duyuyorum. Türk olmak ayrıcalıktır”;

“Türkiye’yi anavatanım görüyorum”;

“Osmanlı torunları olduğumuz için anavatanımız olarak Türkiye’yi seçtik”;

“Kendimize en yakın gördüğümüz ülke Türkiye”;

“Kendimi Türkiye’ye yakın hissediyorum”;

“Türkiye inançlarımızı ve kültürlerimizi yaşayacağımız en ideal ülke”;

“Anavatanımız burası Türkiye’den memnunuz”;

Söylemlerde güçlü bir anavatan ve vatan sevgisinin/özleminin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu söylemlerin hem Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinde hem de Boşnaklarda benzer olduğunu görmekteyiz. Şen’in (2004:47) de belirttiği üzere, söylemleri milliyetçi kurguyla bütünleştiren önemli bir nokta vatan düşüncesidir. Milliyetçilik, konuşmalarda özlemle bütünleşmiş bir vatan duygusuyla tesis edilmektedir. Özlem fikri, sahiplenme ve vatana ait beslenen duyguların gücünü temsil etmektedir. Vatana (anavatan) yönelik oluşturulan sadakat, onu sahiplenme ve onun tarafından sahiplenilme düşüncelerine eşlik etmektedir.

Genel olarak değerlendirilirse, din, Osmanlı mirası ve milliyetçilik söylemi Türk kimliğinin tanımlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Söylemlerde Türk kimliği, din, Osmanlı mirası ve milliyetçi öğelere dayandırılarak oluşturulmakta, göçmenlerin özellikle bu öğelere sahip çıkmak ve bunlara bir sadakat beslemek suretiyle kimliklerini inşa ettikleri görülmektedir. Esasında, izah edilen bu durum

Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri için geçerli olmakla birlikte Boşnaklar için de geçerlidir. Ancak, Boşnaklarda din, Osmanlı mirası ve milliyetçi unsurlara dayandırılarak oluşturulan Türk kimliğine Boşnak kimliği de eklenmektedir veya bu unsurlara dayandırılarak oluşturulan Boşnak kimliğine Türk kimliği eklenmektedir. Başka bir deyişle, din, Osmanlı mirası, milliyetçilik, Boşnaklık, Türklük unsurlarının bir araya geldiği (aynı potada eridiği) bütünleşik bir form ortaya çıkmaktadır. Temel olarak bakıldığında Boşnakların bu unsurların tümüne ayrı ayrı ancak bir bütün olarak sadakat besledikleri, aynı anda hem Boşnaklık hem de Türklük aidiyeti geliştirdikleri görülmektedir.

Başka bir şekilde ifade edilecek olursa, Türkiye'deki Boşnakların, çoklu sadakat anlayışına dayalı bünyesinde iki toparlayıcı çerçeve barındıran bir kimlik anlayışına sahip oldukları görülmektedir. Boşnaklar kimliklerini inşa ederken çoğu zaman gelgitler içinde temelde farklılaştırdıkları referanslara başvurmaktadırlar. Osmanlı mirası ve Müslüman olmak, yerli Türklerle paylaşılan bir kimlik olarak sunulurken, bu paylaşım ortaklık ve birlikteliğe vurgu yapmaktadır. Ancak, dikkat edilmesi gereken nokta bu kişilerin din, Osmanlı mirası, Boşnak ve Türk kimliğini hiçbir zaman birbirinden ayırmadıkları ve Boşnak ve Türk kimliğine sadakatin/aidiyetin iki değişmez kolu olarak sahip çıktıklarıdır. Esasında Boşnakların kullandıkları söylemlere biraz daha dikkatli baktığımızda, kimlik tanımlamalarında, aidiyetlerinde eşzamanlı olarak iki kimliğin, kültürün varlığını görmek mümkündür:

“Osmanlı torunları olduğumuz için anavatanımız olarak Türkiye’yi seçtik”;

“Kendimize en yakın gördüğümüz ülke Türkiye”;

“Müslümanım/Türküm/Irkım Boşnak”;

“Biz Boşnakız ama evvela Türk’üz bizim yaşlılarımız dua ederken bile önce Türklüğümü, dinimi ve Müslümanlığımı koru Yarabbi derler”;

“Boşnaklık yakıştırmadır biz Türküz (dedelerimiz Konyalı)”;

“Osmanlı, Türk kültürü, Osmanlı kültürünü yaşamak önemli, biz Konya’dan geldik biz Türk’üz”

“Boşnaktan kız al ama verme, Boşnaktan kötü adam çıkmaz”;

“Geleneklerimiz, kökenimiz farklı olabilir ama ben T.C vatandaşıyım ve önce Türküm”;

“Osmanlıdan bu yana savaşta ve barışta her zaman Türklerle beraber olduk ve böyle de olacak”;

“Biz de Türküz ama soyumuz Boşnak”;

“Aynı dindeniz ve bize Avrupa’da Müslüman değil Türk gözüyle bakıyorlar”;

“Boşnaklar, Türkiye’yi çok severler, cumhuriyet, bayrak önemli; dünyada her ırkın çingenesi vardır Boşnağın yoktur”;

“Osmanlı torunları olduğumuz için anavatanımız olarak Türkiye’yi seçtik”;

“Türkiye inançlarımızı ve kültürümüzü yaşayacağımız en ideal ülke”.

Bu durumu inceleyen Şener (2006:253-255) şu ifadeleri kullanıyor:

“TRT, farklı dil ve lehçelerde ilk yayına Boşnakça ile başladı. TRT 3’te 10.30’da başlayan yayın, Bosnalı göçmenlerin yoğun yaşadığı Bayrampaşa’daki Yıldırım Mahallesi’nde şaşkınlık yarattı. 30 bin nüfuslu Yıldırım Mahallesi’nde, çoğunlukla eski Yugoslavya göçmenleri yaşıyor. Mahallede anadillerinde konuşan Boşnaklar, uydu sistemi sayesinde Bosna-Hersek’te yayın yapan ‘Hayat TV’, Sırp TV kanalları ‘BK’ ve ‘RST’ ile ‘Karadağ TV’yi düzenli izliyor. Mahalle muhtarı Adnan Liçina, bu nedenle Boşnakça yayının kendileri için ‘bir eksiklik’ olmadığını kaydetti ama ‘Yine de güzel bir sürpriz’ dedi. Boşnaklar, yayınla ilgili genellikle ‘Bu, ülkenin birlik ve bütünlüğünü tehdit edecek adımlara yol açmamalı. Biz birer Türk vatandaşı olarak kendimizi azınlık olarak görmüyoruz’; ‘Biz Türk’üz. Böyle bir hak iddia etmedik. Boşnakça yayına karşıyım’ ifadelerini kullanmaktadırlar.”

Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Saffet Erdem yazılı açıklamasında Boşnakça yayına şu şekilde tepki gösterdi:

“...uygulamayı hayretle karşılıyoruz. Vakıf ve diğer göçmen dernekleri, Boşnakça yayın talebinde bulunmadı. Bizler Türk milletinin parçasıyız ve Mustafa Kemal Atatürk’ün ‘Ne mutlu Türküm diyene’ ifadesindeki anlayışı destekliyoruz. Türkiye’yi parçalamak ve her bir parçayı sömürge yapmak isteyenlerin dayatmalar peşinde olduğunu ve son zamanlarda bu oyunlarına, Türkiye’de yaşayan bizleri de alet etmek istemelerini üzümlerle izliyoruz” (akt. Şener, 2006:255).

Konuya geri dönecek olunursa, Boşnakların söylemlerinde, kendilerini tanımlarken bile zaman zaman Boşnak zaman zaman Türk kimliğinin ön planda olması, kimi zaman Boşnak kültürünün özelliklerine vurgu yapılması, kimi zaman Osmanlı mirası ve Müslümanlığın öne çıkarılması, kimlik inşalarında farklı unsurların bir araya geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla, kimlik inşalarında farklı unsurlara yer vermeleri, onların aynı anda farklı kimliksel özellikleri yaşamalarına imkân vermektedir. Bu anlamda, gündelik yaşamda birden fazla unsuru kimlik inşalarında kullanarak, kimliksel bir geçişlilik kazanmak suretiyle çeşitli değerleri bünyelerinde taşıyabilmektedir. Bu yönde, Boşnakların Türk toplumu içinde çoklu bir aidiyet, çoklu-kimlik, tireli kimlik

(hyphenated identity) anlayışına uygun düşüklerini söyleyebiliriz. Ancak, yine de bu grubu, Batı'daki bazı ülkelerdeki yabancı göçmenlerin sahip oldukları statüde değerlendirmek mümkün değildir. Batı ülkelerinin, kendi toplumları içindeki yabancı göçmenler için çoğunlukla kullandıkları bu tür çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramlar bizim burada Boşnak grupları için kullandığımız kavramlardan içerik olarak biraz farklıdır. (Bu durum muhtemelen, sadece Türkiye'deki Boşnak grupları için değil diğer Pomak, Çerkez, Arnavut vb.leri için de geçerlidir). Zira, Türkiye'deki tüm bu grupların Türk toplumuyla ortak bir tarihsel geçmişi paylaştığı ortak (benzer) bir kültürü bulunmaktadır. Batı ülkelerinde, yabancı göçmenlerde ise bu tür ortak bir tarihsel geçmişin, kültürün varlığı çoğunlukla söz konusu değildir. Dolayısıyla, Cezayir asıllı bir Fransız vatandaşı, ya da Türk asıllı bir Alman vatandaşı için Batı kökenli tezlerde kullanılan çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramların en azından içerik olarak Türkiye'deki göçmenlere uyarlanamayacağını görmekteyiz. Bu anlamda, bizim bu tezde Boşnak grupları (ve diğerleri) için kullandığımız bu kavramların içerik olarak Batı'dakinden farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu tezde ele alınan Boşnakların (muhtemelen Türkiye'deki diğer bu türden grupların) her ne kadar bazı kültürel farklılıklar olsa da öz kültür itibarıyla bu toplumun yapısından çok fazla uzaklaşmadıkları ve tarihsel ortak bir geçmişin olması onları zaten bu ülkeye ister istemez bir sadakat, aidiyet beslemelerine yol açmıştır. Bu anlamda, Cezayir asıllı bir Fransız vatandaşının statüsünü, Türkiye'deki Boşnak asıllı bir Türk vatandaşınkiyle aynı kefede düşünmek ve çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramları aynı içerikte bunlar için kullanmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Nitekim, araştırmadan elde ettiğimiz tüm veriler de bu yöndedir. Örnekleme yer alan ve görüştüğümüz tüm göçmenlerin (Boşnakların) kendilerini bu toplumda asla bir yabancı olarak görmedikleri, bu vatanın/ülkenin zaten bir parçası oldukları, bu toplumdaki herkes kadar kendilerinin de haklarının olduğunu ve dolayısıyla ırksal ve kültürel bazı farklılıkları olsa da öz kültür itibarıyla bu ülkenin insanları olduklarını belirtmeleri durumu açıklamaktadır. Bundan sonraki kısımda da değinileceği üzere, Anadolu'nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu'ya göç eden Arnavut, Boşnak, Çerkez, Pomak, Yunanistan, Bulgaristan Türkleri vb.lerin ortak özellikleri paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu diğer göç alan Batı ülkelerinde olduğu gibi, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye diğer

göç alan dünya devletleri ile mukayese edildiğinde, göçmen nüfusun bütünleşme sorunları ile en az uğraşan ülkelerden biri olmuştur.

Kısaca, Boşnak göçmenleri için çoklu-kimlik, çoklu-sadakat gibi kavramların kullanılabilceğini, ancak, Batı ülkelerindeki göçmenler için kullanılan çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramların aynı içerikle bu gruplar için kullanılmasının mümkün olmadığını belirttik. Dolayısıyla, aynı şekilde, bazı Batılı yazarların iddia ettiğinin aksine², bu grupların Türkiye’de etnik gruplar olarak da değerlendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, bu kavramlar tezimize konu olan diğer Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri için de kullanmak doğru olmayacaktır. Bu yönde mevcut literatürdeki bazı çalışmaların aksine, bu araştırma söz konusu bu kavramların bu gruplar için kullanılmayacağını ortaya koymaktadır. Boşnak grubu için yaptığımız tüm yorumlar, temel olarak bu gruplar için de geçerlidir, ancak bu grupların ondan farkı köken ve ırksal olarak bu grupların zaten Türk olmalarıdır. Bu gruplar için, mevcut literatürde çoklu-sadakat veya çoklu aidiyet/kimlik kavramlarını kullananların iddiaları, bu göçmenlerin Türk kimliğinin yanı sıra geldikleri ülkenin kimliğini taşıdıkları (yani, örneğin, hem Türk hem de Bulgar kimliğine ikili bir sadakat geliştirdikleri) yönündedir. Bu yorumlara göre, göçmenler din ve milliyetçiliğe dayalı olarak geliştirdikleri Türk kimliğinin yanı sıra, Batılı olma (Avrupa’dan gelme), çalışkanlık, eğitilmiş olma gibi özelliklerini örneğin Bulgar kimliğine dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla, bu tezlere göre, Türk ve Bulgar kimliği sadakatin iki değişmez kolunu oluşturmaktadır. Bu tezlerde, vurgulanan temel noktalar çoğunlukla göçmenler ve yerliler arasındaki ötekileştirme olgusu, geliştirilen “biz” söylemleri, yerliler tarafından görece dışlanma vb. kavramlardır. Buna göre, göçmenlerin kendilerini yerliler üzerinden tanımlamaları, onlardan kendilerini ayrı tutan özellikleri ön plana çıkarmaları, kendi grupları için kullanılan (çalışkan, eğitilmiş, görgülü vb.) olumlu ve yerlileri olumsuzlayan (tembel, çalışmayı sevmeyen, kıskanç vb.) ifadeler, onları bu toplumun dışında tutan ve Bulgar kimliğine yapılan göndermelerdir. Ayrıca, bu grupların bir kimlik arayışı içerisinde oldukları da sıkça kullanılan söylemlerdir. Dolayısıyla, göçmenlerin sahip oldukları bazı özelliklerini geldikleri yere (örneğin, Bulgaristan’a) borçlu olduklarını ifade etmeleri, bu tezlerde göçmenlerin Bulgar

² Örneğin, Peter. A. Andrews, Türkiye’deki Türk soyundan ve Türk kültüründen gelen tüm göçmenleri etnik gruplar olarak sınıflamaktadır. Andrews, P. A. (1992) *Türkiye’de Etnik Gruplar*, Çev: M. Kıpüşoğlu, Ant Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul

kimliğine atıfta bulunmaları nedeniyle ikili/çifte bir aidiyet/kimlik geliştirdikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Şüphesiz, ekonomik ve sosyal nedenler, savaş, salgın hastalık gibi bazı özel durumlarda insanlar göçe zorlanmaktadır. Göç ile birlikte insanlar değer yargılarını, kültürünü, kimliğini yeni çevrelerine götürmektedir. İnsanlar en çok konut çevreleri (ve yakın çevresi), konut yerleşmeleri ve mahalle ölçeğinde yakın çevrelerini etkilemektedir. Göç eden insanlar, zaman içinde yeni çevreleri ile kültürel etkileşime girmektedir. Zaman içinde kişilerde sorgulanması gereken bir aidiyet sorunu ortaya çıkmaktadır (İlgin ve Hacıhasanoğlu, 2006:60). Ancak, bu durum Türk soyundan gelen göçmenlerin ikili bir kimlik yapısına sahip olabilecekleri anlamına gelmemektedir. Zira, araştırmadan elde ettiğimiz veriler de bu yöndedir. Her ne kadar, zaman zaman göçmenlerin yerlileri olumsuzlayan kendilerini yücelten bazı söylemleri olsa da bu durum onların kendilerini çifte bir kimlikle tanımlamalarına ya da çifte bir aidiyet geliştirmelerine yol açmamaktadır. Temel olarak bakıldığında, aslında birçok Türk göçmeninin Bulgaristan ve Yunanistan'la bağlantısı sürmektedir. Birçoğu, aynı zamanda Türk vatandaşlığının yanı sıra Bulgaristan vatandaşlığına da sahiptir. Bu ülkeden edindikleri birikimlere, özelliklere saygı da duymaktadırlar. Hatta birçoğu, Bulgaristan'ın AB'ye üyelik konusunda Türkiye'den önde olması nedeniyle oradaki vatandaşlık haklarından yararlanmak için Bulgaristan vatandaşlığı için çaba harcamaktadır. Ancak, bu durum biraz pragmatik bir davranış/eylem olarak yorumlanmalıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere kimlik, aidiyet meselesi kişinin kendi öz benliğiyle, kendisini nasıl gördüğüyle, kimsin sorusuna verdiği kişisel yanıtla alakalı bir durumdur. Dolayısıyla, bu tür durumlarda kimlik-aidiyet tespiti durumlarında başvurulacak ilk yöntem, doğrudan kişilerin “kimsin”, nereye “aitsin” sorusuna verdikleri cevaplardır. Dolayısıyla, bu araştırma kapsamında, her ne kadar kişilerin Türkiye dışında başka bir ülkeye de aidiyet geliştirdikleri şeklinde yorumlanabilecek bazı bulgular elde edilmişse de, görüşülen kişilerden Türkiye dışında başka bir ülkeye de sadakate sahip oldukları veya sahip oldukları, kimliklerinde Türk kimliği dışında Bulgar kimliği ya da Yunan kimliğinin de izleri olduğu yönünde herhangi bir söylemle karşılaşmamıştır.

Tarihsel açıdan bakıldığında, Türkiye'ye göçen Balkan kökenli halkımızın çok büyük çoğunluğu Osmanlı döneminde Anadolu'nun her tarafından gidip Balkanlar'a

yerleşen, çoğunluğu Karamanoğlu ve Aydınoğlu Türkmenleri olan insanlarımızdır (Önder, 2007:326). Bu Türkmenler buldukları şehirlerde azınlık olduklarından o şehirlerde konuşulan dilleri öğrenmek zorunda kalmışlar, bir ölçüde asimile olmuşlardır. Bunun sonucunda da, anadilleri buldukları ülkenin dili, Türkçe ikinci dilleri olmuştur. Bu durum sosyolojinin doğal kuralları gereğidir. Örneğin, bugün Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Türklerin de anadilleri Arapça, ikinci dilleri Türkçedir (Önder, 2007:325). Ancak, bu durum Türk soyundan gelen göçmenlerin ikili bir kimlik yapısına sahip olabilecekleri anlamına gelmemektedir. Her ne kadar kişilerin Türkiye dışında başka bir ülkeye de aidiyet geliştirdikleri şeklinde yorumlanabilecek bazı bulgular elde edilmişse de, görüşülen kişilerden Türkiye dışında başka bir ülkeye de sadakate sahip oldukları veya kimliklerinde Türk kimliği dışında Bulgar kimliği ya da Yunan kimliğinin de izleri olduğu yönünde herhangi bir söylemle karşılaşmamıştır. Başka bir deyişle, bu durum Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerin kendilerini çifte bir kimlikle tanımlamalarına ya da çifte bir aidiyet geliştirmelerine yol açmamaktadır.

Bahçeci (2007:3) bu durumu şöyle özetliyor:

“Yeni coğrafya çizildikten sonra biz batıda kalanlar suyun öte yakasından diye tanımlanır. Kimimiz Batı Trakyalı, kimimiz Balkanlı, kimiz Makedonyalı, Boşnak, Arnavut, Bosnalıyızdır. Ama hepimiz Türk'üz ve Müslümanız. Tarihte de kimliğimizi koruma uğruna çok badireler atlatmışızdır. Osmanlı döneminde Anadolu'dan seçme ailelerin yerleştirdiği bu bölgelerde hep mücadeleli yıllar olmuştur. O dönemde ben filanım diyerek kimliğini ortaya koymak kolay değildi. Çünkü herkes için geçerli olan Osmanlı olmaktı. Evet, bugün de geçerli olan Türkiyeli olmak. Anavatanda tek kimlik Türkiyeli'liktir. Türkiye'ye göç etmek durumunda bırakılan tüm hemşehrilerimizin iyi incelenirse bugünkü yaşantılarında geleneklerini muhafaza etmekten başka dilekleri yoktur”.

Daha önceki verilerde de net bir şekilde ortaya konduğu üzere Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri kendilerini din ve milliyetçiliğe dayalı oluşturulan Türk kimliği altında tanımlamaktadırlar. Zaten, ağırlıklı olarak milliyetçilik temelinde oluşturulan bir kimlik formunda çoklu-kimliklerden bahsetmek kendi içinde tutarsız olacaktır. Başka bir deyişle, güçlü bir etnik milliyetçilik yapısına sahip bir bünyede çoklu-kimlikler ya da çoklu-aidiyetlerden bahsetmek tezat olacaktır. Cezayir asıllı bir Fransız vatandaşı ya da Almanya'da yaşayan üçüncü kuşak Türk asıllı bir Alman vatandaşının çoklu-aidiyetinden bahsetmek bir ölçüde mümkündür. Bu insanların bir kimlik arayışı içinde

oldukları iddia edilebilir³. Ancak, aslı ve öz kültürü aynı olan ve Türkiye’de yaşayan bir göçmenin bu tür bir çoklu-aidiyetinden bahsetmek sistematik veya teorik olarak çok mümkün gözükmemektedir. Bu tür bir yorum, öz-kültüründen farklı bir ülkede yaşayan ve o kültürün özellikleriyle (kuşaklar boyunca) artık donanmaya başlayan başka bir deyişle asimile olmaya başlayan kimliklerle ilintili bir konudur. Bu anlamda, kendi öz-kültürü ya da yakın bir kültür içinde yaşayan bir bireyin kültürel anlamda bir asimilasyona uğrayabileceğini iddia etmek sistematik olarak doğru olmayacaktır. Dolayısıyla, Türkiye’deki göçmenleri bu kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Nitekim, bu tür gruplara, kendi öz kültürüyle bağdaşmayan bir kültüre yönelik çoklu-kimlik ya da aidiyet kavramlarını kolayca uyarlayabilen tezlerin bu tür bir tezatlık veya tutarsızlık içinde olduklarını söylemek mümkündür. Ancak, daha önce de bahsettiğimiz gibi Boşnak gruplarında ortak benzer bir kültür ve ortak kabul edilen bir tarihsel geçmişin varlığı bu tür bir çoklu-aidiyet kavramının kullanımını (Batı ülkelerindeki anlamından farklı bir içerime sahip olarak) mümkün kılmaktadır. Bu noktaya kadarki değerlendirmeleri göz önünde bulundurduğumuzda, araştırmanın **altıncı hipotezinin (Herhangi bir topluma karşı aidiyet geliştirme, sadakat duyma, bireyin o toplumla -ya da toplumlarla- kültürel benzerliği ve tarihsel bağı ölçüsünde doğru orantılı olarak gerçekleşecektir)** geçerlendiğini söyleyebiliriz.

Bu perspektiften bakıldığında, kendi öz-kültürlerine bazı farklılaşmış unsurlarıyla gelmiş bu göçmenleri tam bir dış-göç hareketi kapsamında değerlendirmek

³ Almanya’da Berlin/Kreuzberg’de yaşayan Türkler üzerinde aidiyete ilişkin yapılmış bir araştırmada, örnekleme yer alanların ikili bir kimlik oluşumuna sahip oldukları, kimlik ve kültürleri ile hem Türk, hem de Alman olarak kendilerini tanımladıkları belirtilmektedir. Bu araştırmaya göre, bazı kişiler Türk kimliğini, bazıları ise Türk kökenli Alman kimliğini benimsemektedir. Çok az bir kesim ise ne Alman ne de Türk kimliğini kabullenememektedir. Söz konusu bu araştırmada kaybolmuş bir kimlikten veya bir kimlik arayışından söz edilmektedir. Bu arayış içinde kendilerini nispeten Türk kültürüyle donattıkları Kreuzberg semtine ait gördükleri, ancak Berlin ve Alman toplumunu tam olarak benimseyemedikleri ve bir gel-git yaşadıkları ifade edilmektedir. Ancak, bu araştırmada da daha çok yeni kuşakların bu tür bir kimlik karmaşasıyla karşı karşıya oldukları ve sayısal olarak da çok büyük bir orana sahip olmadıkları ayrıca belirtilmektedir. Önemli bir kesimin yine kendilerini tam olarak Türk olarak tanımladıkları ve taviz vermedikleri ileri sürülmektedir. (İlgın, C.; Hacıhasanoğlu, O. (2006), “Göç-aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model: Berlin/Kreuzberg örneği”, *İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34437, Taşkışla, Taksim, İstanbul, İTÜ Dergisi/a* mimarlık, planlama, tasarım, Cilt:5, Sayı:2, Kısım:1, 59-70, Eylül). Görüleceği üzere bu tür örneklerde dahi çoklu-sadakat, çoklu-kimlik anlayışını, kavramlarını tam olarak uyarlamak, oturtmak kolay gözükmemektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de yaşayan Türk soyu ve kültüründen gelen göçmen gruplarına yönelik bu tür uyarlamaya gitmek doğru bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Kavramları toplumsal gerçeklikten uzak, ampirik verilerle temellendirmeden kolayca sosyal olaylara uyarlama arzusu bu tür sağlıklı olmayan yorumlara yol açabilmektedir. Bu konuda, teorik olarak ayrıca bir tartışma yapılabilir, ancak bu tez kapsamında bu tür bir tartışmaya girmek araştırmanın sınırlarını ziyadesiyle aşacaktır.

veya yabancı göçmen kategorisine sokmak mümkün değildir. Dolayısıyla, bu tür grupların göçünü dış göç ve göçmen kategorisinin yanında Türkiye'deki yaygın iç-göç türüne benzer bir şekilde kümeleşme, hemşehri ilişkileri, sosyal ağlar, grup aidiyeti, tampon mekanizmalar, göçmenlik/hemşehrilik gibi kavramlar etrafında tartışmak gerekecektir. Anadolu'dan Balkanlar'a ve sonrasında Balkanlar'dan tekrar Anadolu'ya yapılmış olan göçler, göçmenlerde izlerini sürdürmektedir, göçmenlerin bu yöndeki "biz bu ülkenin öz evlatlarıyız" vb. söylemler geçmişin ve yaşananın bir savunusunu yapmaktadır. Bu söylemler aynı zamanda görüşülenlerin '*vatandaşlık*' ve '*uyum/bütünleşme*' algısını yansıtmaları açısından da önemli görünmektedir. Artık, göçmenlerin uyumu, bütünleşmesi konusuna geçebiliriz.

3.5.Aidiyet ve Uyum/Bütünleşme

Bireylerin veya alt grupların sosyal bütüne katılımları çeşitli tarzlarda düşünülebilir. Heteojen bir toplumda tutarlılık ve istikrar farklı biçimlerde sağlanabilir. Bu biçimler, farklı kavramlara gönderir. Durkheim tarafından ortaya atılan sosyal bütünleşme kavramı, bir toplumda bütünlüğün oluşmasını, ortak bir temelin ve paylaşılmış inanç ve pratiklerin varlığının, toplum üyeleri arasında yoğun bir etkileşimin olmasının ve ortak amaçlara katılmanın fonksiyonu olarak ortaya koymaktadır (Bilgin, 1994:74-75).

1923'den Günümüze özellikle Arnavut, Boşnak, Çerkez, Pomak, Yunanistan, Bulgaristan Türkleri vb. sığınmacılar kavramından çok göçmen kavramıyla anılmışlardır. Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı nüfus yapısını göçler sayesinde daha da çeşitlendirmiş, farklı yakın kültürlerin farklı renkleri ile zenginleştirmiştir. Ağırlıkla komşu ülkelerden gerçekleşen göçler uzun süreli aralarla devam etmiş, önceki yıllarda göç edenler yeni gelenler için adeta ev sahibi rolünü üstlenmişlerdir. Rumeli göçmenleri kendilerinden önce gelmiş büyük göçmen grupları içinde önemli bir destek ve güvenlik ağı bulmuşlardır (Ağanoğlu, 2001:276)..

Rumeli'deki kaybedilen topraklardan Anadolu'ya akın eden insanlar anavatan olarak Türkiye'yi görüyorlardı. Anadolu'nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu'ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu diğer göç alan ülkelerde olduğu gibi, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye diğer göç alan dünya devletleri ile mukayese edildiğinde, göçmen nüfusun bütünleşme sorunları ile en az uğraşan ülkelerden biri olmuştur (Kümbetoğlu, 1997:229-230). Araştırmada örnekleme yer alanlara bu yönde bazı sorular sorulmuştur, göçmenlerin kendi algılamalarıyla bu toplumla ne kadar bütünleşmiş oldukları, bu toplumda kendilerini yabancı olarak algılayıp algılamadıkları, buldukları/yaşadıkları yerdeki memnuniyet düzeyleri, herhangi ciddi bir uyum sorunu yaşayıp yaşamadıkları veya bunu nasıl atlattıklarına vb. ilişkin bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Tablo65: Türkiye’de olmaktan burada yaşamaktan memnun olma durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Oldukça memnunum	59	%50.4
Memnunum	49	%41.9
Fark etmez	6	%5.1
Memnun değilim	3	%2.6
Hiç memnun değilim	-	-
Toplam	117	%100

Göç edenlerin, geldikleri yerdeki memnuniyet durumları, kendilerini ‘oralı’ sayma düzeyleri, o yerle bütünleşmeleriyle doğrudan orantılıdır. Çünkü, gelinen yerde/toplumda kendini yabancı olarak algılayan bir kişinin etkin bir biçimde o toplumsal hayata katılması mümkün değildir. Örnekleme yer alanların buldukları yerden (Türkiye’den) memnuniyetlerini (başka bir deyişle, yaşamlarını burada sürdürmeye ilişkin tercihlerini) tespit edebilmek amacıyla sorulan bu soruya alınan cevaplar; ‘oldukça memnunum’ %50.4; ‘memnunum’ %41.9; ‘fark etmez’ %5.1 ve ‘memnun değilim’ %2.6 şeklindedir (Tablo-65). Dolayısıyla verilerden de anlaşılacağı üzere göç edenlerin geldikleri yerdeki mevcut durumlarını çok yüksek bir oranda olumlu olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

İnsanlar buldukları yerden başka bir yere gitme konusundaki seçimlerini yaparlarken, bu seçimleri uzun vadeli bir bakış geliştirerek yaşamlarını uzun dönemli etkileyecek bir muhasebeyle gerçekleştirirler (bu durum şüphesiz ki farklı göç tiplerine göre değişkenlik gösterir). İnsanların geleceğe dair beklentileri mevcut durumdaki seçimlerini doğal olarak etkiler (Mulder, 1993:20). Daha öncede belirtildiği üzere, insanlar göç kararlarını sıklıkla önceki temas, bilgi ve etki gibi oldukça farklı faktörlere göre vermektedirler. Genel olarak bu faktörleri arz, talep ya da itme ve çekme faktörleri ve ağ faktörleri olarak gruplamak mümkündür. Ancak, Türkiye’ye Balkan’lardan göçteki en önemli nokta, çoğunlukla göç alan yerin (Türkiye’nin) çekiciliği değil, göç veren yerlerin iticiliğidir. Bu göçlerin temelinde de soya dönüş politikaları diğer bir deyişle siyasal, dinsel vb. etkenler rol oynamıştır. Başka bir deyişle, göç ve göçmen tarihsel şartlar içerisinde düşünüldüğünde, yaşanan göç hareketi bir tür zorunlu göç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla, Türkiye'ye göç edenlerin temel olarak çok büyük beklentilerle göç ettiklerini söylemek mümkün değildir. Bu anlamda, zorunlu göç sonrasında göçmenlerin karşılanmasını bekledikleri ilk unsur güvenlik içinde yaşanacak bir yerdir. Bu beklenti çoğunlukla gerçekleştiğinden göçmenlerinin diğer beklentilerinin gerçekleşme düzeylerinin yüksek olmaması göç edenlerde çok olumsuz bir etki yaratmamıştır.

Ancak, şunu da belirtmemiz gerekmektedir ki, esasında, 1923-1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere, devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmıştır (Geray, 1962:55). Göçmenlere iş imkanlarının sağlanması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla ayni ve nakdi yardım yapılmış, bu çerçevede çiftçi ailelere toprak, tohumluk, çevirme ve donatım kredisi, zanaatkar göçmen ailelerine de konutun yanı sıra döner sermaye kredisi verilmiştir (DPT, 1990:20). 1960 Yılından sonra gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun kentlere yerleştiği görülmektedir. Göçmenlerin büyük bir bölümü daha önce Türkiye'ye göç eden akraba veya komşularının yoğun olduğu bölgelere kendi imkanları ile yerleşirken bir bölümü de devlet tarafından çeşitli ilçe ve beldede göçmen ailelerin parasal katkısı ve borçlandırılması esasına dayalı bir yöntemle yapılan konutlara yerleşmişlerdir (Doğanay, 1997). (Bu konuya ilişkin bilgiler, tezin ikinci bölümünde verilmişti). Bu anlamda, göç edenlerin ilk etapta maddi olarak da bazı sıkıntılarının bu şekilde aşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, buradan da anlaşıldığı üzere, göç edenlerin yüksek bir oranda mevcut durumlarından memnun olmaları, onların ekonomik ve sosyal bakımdan yaşamlarını görece olarak olumlu nitelendirdiklerini ve göç etmeden önceki (zaten çok fazla yüksek olmayan) beklentilerinin de bir anlamda karşılandığı anlamına gelmektedir. Burada vurgulanması gereken husus kişilerin sadece maddi (ekonomik) anlamda bir tatmine ulaşmadıkları aynı zamanda sosyal ve psikolojik açıdan da belli bir tatmin düzeyinde oldukları ve genel olarak göç öncesi beklentilerinin göç ettikten sonraki dönemde farklı düzeylerde olsa da bir ölçüde karşılanmış olduğu konusudur. Daha önce de söz ettiğimiz 'başka bir ülkeye göç etmiş olma isteğine' ilişkin konuda verdiğimiz söylemlerde de vurgulandığı üzere, göç edenlerin anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye gelmiş olmaları onlar için zaten başlı başına en büyük beklentilerinin karşılanmış olması anlamına gelmektedir.

“Başka bir ülkeye göç etmiş olmak istemezdim, çünkü bu ülkede yaşamayı seviyorum”;

“Anavatanımız burası Türkiye’den memnunuz”;

“Buradan daha güzel bir ülke olmayacağına inanıyorum”; *“Türk olduğumuz için gurur duyuyorum. Türk olmak ayrıcalıktır”;*

“Biz Türkiye’ye gelebilmek için çok mücadele ettik, Türkiye’de kendi vatanımızda yaşamak bizi daha mutlu ediyor”;

“Türk bayrağı altında yaşamak kadar güzel bir şey yoktur”;

“Biz Türkiye’ye gelebilmek için çok mücadele ettik, Türkiye’de kendi vatanımızda yaşamak bizi daha mutlu ediyor”

Bu açıklamalardan sonra, göçmenlerin gelinen yerle bütünleşmeleri, toplumsal hayata katılımları konusunu irdelemeye devam edelim. Belirtildiği üzere, göçmenlerin geldikleri yerdeki memnuniyet durumları, kendilerini ‘oralı’ sayma düzeyleri, o yerle bütünleşmeleriyle doğrudan orantılıdır. Çünkü, gelinen yerde/toplumda kendini yabancı olarak algılayan bir kişinin etkin bir biçimde o toplumsal hayata katılması mümkün değildir. Dolayısıyla, kişilerin gelinen yerdeki hayata katılımı/uyumu ve kendilerini buldukları yerin bir parçası olarak değerlendirmeleri (yabancı olarak algılamamaları) önemli bir unsurdur. Bu yönde, örnekleme yer alanlara bir göçmen olarak kendisini bu toplumda (Türkiye’de) bir yabancı olarak hissedip hissetmediği soruldu.

Tablo66: Kişinin bir göçmen olarak kendisini bu toplumda (Türkiye’de) bir yabancı olarak hissedip hissetmediği

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, hissediyorum	1	%0.9
Hayır, hissetmiyorum	105	%89.7
Kimi zaman hissediyorum	7	%6
Fikrim yok	4	%3.4
Toplam	117	%100

Örnekleme yer alanlara yöneltilen bir göçmen olarak kendisini bu toplumda (Türkiye’de) bir yabancı olarak hissedip hissetmediği sorusundan aldığımız yanıtlar şu şekildedir: ‘Hayır, hissetmiyorum’ %89.7; ‘kimi zaman hissediyorum’ %6; ‘evet hissediyorum’ %0.9; ‘fikrim yok’ %3.4 (Tablo-66). Verilerden de anlaşılacağı üzere örnekleme yer alanların çok büyük bir kısmının kendilerini geldikleri bu

toplumda/yerde yabancı olarak algıladıkları görülmektedir. Zaten daha önce değindiğimiz göçmen söylemleri de bu verileri desteklemektedir. Bu konuyu desteklemek üzere, görüşmelerden elde edilen bazı söylemlere göçmenlerin katılma derecesine bakmak konuyu daha da aydınlatacaktır.

Tablo67: Göçmenlerin kendilerini yabancı/azınlık konumunda algılamaları

	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Toplam	
	s	%	S	%	s	%	S	%
Özellikle burada doğan yeni kuşak hiç göçmen olarak gözüküyor	71	%60.7	25	%21.4	21	%17.9	117	%100
Hem burada hem de geldiğimiz yerde yabancı gibiyiz	13	%11.1	24	%20.5	80	%68.4	117	%100
Burada ikinci sınıf vatandaş durumundayız, bize ayrımcılık yapılmaktadır	13	%11.1	22	%18.8	82	%70.1	117	%100
Türkiye’de kendimizi azınlık olarak hissediyoruz	15	%12.9	17	%14.5	85	%72.7	117	%100
Çocuklarımın hep Türk bayrağı altında yaşamasını isterim	108	%92.3	5	%4.3	4	%3.5	117	%100
Burası benim vatanım, benim için başka bir yer yok	110	%94	6	%5.1	1	%0.9	117	%100
Bizler bu toplum içinde ayrı gruplar değiliz	98	%83.7	10	%8.5	9	%7.7	117	%100
Türkiye iyi de olsa kötü de olsa anavatanımız, karnımızın doyduğu yer	112	%95.7	3	%2.6	2	%1.7	117	%100

Bu konuda göçmenlerin bazı söylemlere ne ölçüde katıldıklarına ilişkin oluşturulan tablodan elde edilen veriler göstermektedir ki göçmenler geldikleri toplumda (Türkiye’de) kendilerini yabancı veya bir azınlık grubu olarak görmemektedirler (Tablo-67). Şüphesiz, bu veriler daha önce açıkladığımız konularla birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla, konuya uyum/entegrasyon açısından baktığımızda, kişilerin kendilerini buldukları yerin bir parçası olarak değerlendirmeleri (yabancı olarak algılamamaları) gelinen yerdeki hayata katılımı/uyumunu olumlu yönde etkileyecektir. Yazının başında da belirtildiği üzere, Rumeli’ndeki kaybedilen topraklardan Anadolu’ya akın eden insanlar anavatan olarak Türkiye’yi görüyorlardı. Anadolu’nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu’ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu diğer göç alan ülkelerde olduğu gibi, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Bu anlamda, göç edenlerin kendilerini göç ettikleri ülkenin insanından çok farklı görmemeleri, temeli aynı, ortak olan kültürlerine sadece bazı farklı unsurların eklendiğini düşünmeleri söz konusu uyumu da kolaylaştırmaktadır. Bu yönde, göç edenlere, kendi hayat tarzlarını göçmen olmayanlara göre ne düzeyde farklı algıladıkları sorulmuştur.

Tablo68: Hayat tarzının diğerlerine (göçmen olmayanlara) göre biraz farklı olduğunu düşünüp düşünmedikleri

	Sayı	Yüzde (%)
Oldukça farklı	12	%10.3
Farklı	31	%26.5
Kısmen farklı	26	%22.2
Farklı değil	26	%22.2
Hiç farklı değil	22	%18.8
Toplam	117	%100

Bu sorudan alınan yanıtlar da göstermektedir ki, toplumda esasında her ne kadar göçmenlerin bu toplumda çok farklı bir kültür çevresi yaratarak farklı bir yaşam tarzı sürdürdükleri kanısı oluşmuşsa da, göçmenlerin kendi algılamaları sürdürdükleri yaşam tarzının toplumun genelinden çok da fazla farklı ya da ondan büyük ölçüde bağımsız olmadığı yönündedir. Dolayısıyla, göçmenlerin geldikleri toplumla temel olarak benzer ya da ortak hayat tarzına sahip oluşları bütünleşmeyi/uyumu kolaylaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, örnekleme yer alanlara, gelenek-görenek, örf ve adetler konusunda çevreyle uyumsuzluk yaşayıp yaşamadıkları soruldu.

Tablo69: Gelenek-görenekler, örf ve âdetler konusunda çevreyle uyumsuzluk durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, yaşıyoruz	6	%5.1
Kısmen yaşıyoruz	25	%21.4
Hayır, yaşamıyoruz	74	%63.2
Fikrim yok	12	%10.3
Toplam	117	%100

Bu soruya alınan yanıtlar, örnekleme yer alanların önemli bir kısmının %63.2'sinin bu konuda çevreyle 'bir uyumsuzluk yaşamadığı' yönündedir. %21.4 'kısmen bir uyumsuzluk yaşadığını', %5.1 ise 'uyumsuzluk yaşadığını' ifade etmiştir (Tablo-69). Bu veriler, göçmenlerin bu konuda çok ciddi bir uyum probleminin olmadığını göstermektedir. Ancak, şunu da belirtmek gerekmektedir ki, bu durum biraz da göçmenlerin çoğunlukla bir arada oturuyor olmasından başka bir deyişle dışarıyla çok fazla temas etmemekten kaynaklanmaktadır. (Daha önceki kısımlarda değinildiği üzere, göçmenlerin çoğunlukla bir arada oturması, bu tür göçmen yerleşmeleri göçmenlerin gelenen toplumda/yerde sorunlarını atlatmada yardımcı olan tampon

mekanizmalar olarak dikkat çekmektedir). Fakat, bu bir arada oturma eğiliminin toplumun geneline katılma açısından hiç problem yaratmadığını da söylemek mümkün değildir. Bu konuya daha önceki kısımlarda değinilmişti.

Genel olarak değerlendirildiğinde, göç olgusunda karşılaşılan temel problemlerden biri göç edenlerin göç edilen yerle bütünleşmeleri, o toplumla uyum süreçleriyle ilgili konudur. Göç edenlerin gelinen yerle uyum ve bütünleşmesinde dört temel boyutun varlığından söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, göçmenlerin, ailesinin birarada olmasını sağlayacak onlara temel bir aidiyet ve güven duygusu kazandıracak bir konuta sahip olmalarıdır. İkincisi, göç edenlerin yaşamlarını sürdürebilecekleri bir işe sahip olmaları yani göçmenlerin istihdam edilmesi hususudur. Üçüncüsü, göç edenlerin toplumun farklı alalarındaki fonksiyonlara katılımlarıdır. Sonuncusu ise, göç edenlerin geldikleri yerdeki/toplumdaki sunulan hizmetlere ulaşabilirlikleridir (Gökçe vd., 1993:20). Bu faktörlere şüphesiz, göç edenlerin sahip oldukları kültürün, geçmişin göç edilen yerdekiyle/toplumunkiyle benzerliği de eklenmelidir.

Göç edenlerin geldikleri yerle bütünleşmelerinde etkili olan bu beş boyuta örnekleme yer alanlardan elde edilen veriler doğrultusunda bakıldığında, söz konusu bu beş boyutun bir ölçüde karşılandığı söylenebilir. Araştırmanın başından beri sunulan veriler göstermektedir ki, göç edenler bu beş boyut açısından olumlu bir düzeydedir. Özellikle, göçmenlerin konut sahibi olma konusundaki durumları, iş bulma, istihdam edilme konusundaki durumları ve bu yönde zaman zaman devlet tarafından gördükleri yardımlar ve teşvikler olumlu özellikler olarak göze çarpmaktadır. Örnekleme yer alanların kendilerine devlet tarafından yapılan yardımlar hakkındaki görüşleri de zaten durumu bir ölçüde açıklamaktadır. Dolayısıyla, daha sonraki verilerle de destekleneceği üzere, araştırmanın yedinci hipotezinin (***Göç öncesi insanların göç edecekleri yere ilişkin beklentilerinin göç sonrası dönemde karşılanma düzeyi yani istihdam, kentsel birtakım fırsatlara ulaşılabilirlik, konut sahipliği, gelir artışı vb. konuların karşılanması, kişilerin buldukları yere kendilerini ait hissetmelerini ve böylelikle göç edilen yerle bütünleşmenin daha kolay olmasını sağlayacaktır***) doğrulandığını söylemek mümkündür.

Tablo70: Devletin göçmenlere gösterdiği ilgiyi nasıl değerlendirdikleri

	Sayı	Yüzde (%)
Devletin göçmenlere özel bir ilgi göstermesi gerekmiyor	54	%46.2
Yeterince ilgi göstermiyor, daha duyarlı olması gerek	29	%24.8
Yeterince ilgi gösteriyor	31	%26.5
Fikrim yok	3	%2.6
Toplam	117	%100

Örnekleme de yer alanların, %46.2'si 'devletin kendilerine özel bir ilgi göstermesinin gerekmediğini' ve %26.5'i de 'devletin kendilerine yeterince ilgisi gösterdiğini' düşünmektedir. %24.8'i ise 'devletin kendilerine karşı daha duyarlı olması gerektiği' kanaatine sahiptir (Tablo-70). Ancak, genel eğilim devletin yeterince ilgi gösterdiği ve özel bir ilgi göstermesi gerekmediği yönündedir. Bunun nedeni esasında, çoğunluğun kendilerini bu toplumda, ayrı veya ayrıcalıklı bir konumda görmemeleri ve özel bir yardıma artık ihtiyaçlarının bulunmaması veya başka bir deyişle toplumun farklı alanlarındaki fonksiyonlarına katılımlarının ve toplumda sunulan hizmetlere ulaşmalarının nispeten sağlanmış olmasıdır. Zira, daha öncede bahsedildiği üzere göçmenlerin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak geliştirdikleri dayanışma örüntüleri, sosyal ağlar birçok sorunun üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Özellikle, konut, iş bulma vb. meseleler hem zaman zaman yapılan kurumsal yardımlar hem de bu grupların kendi iç dinamikleriyle halledebildikleri (çözümledikleri) sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Esasında, bütünleşmenin derecesini göçmenlerin kendi algılamalarına dayalı olarak tespit etmek de mümkündür. Dolayısıyla, göçmenlerin geldikleri toplumla ne düzeyde bütünleştikleri sorulmaya değer görülmüştür.

Tablo71: Göçmenlerin bu toplumla tam olarak bütünleşip bütünleşmediği konusundaki düşünceler

	Sayı	Yüzde (%)
Tam olarak bütünleşmiştir	51	%43.6
Kısmen bütünleşmiştir	56	%47.9
Bütünleşmemiştir	6	%5.1
Fikrim yok	4	%3.4
Toplam	117	%100

Bu soruya alınan yanıtlar, örnekleme yer alan göçmenlerin %43.6'sının göçmenleri bu toplumla 'tam olarak bütünleşmiş' olarak algıladığı yönündedir. 'Kısmen bütünleşmiş' olarak algılayanların oranı %47.9 iken 'henüz bütünleşmemiş' olduğunu düşünenlerin oranı sadece %5.1'dir (Tablo-71). Dolayısıyla, örnekleme yer alan göçmenlerin kendilerinin geldikleri toplumla (Türkiye'yle) bütünleşmelerini başka bir deyişle uyumlarını olumlu olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu konuyu tamamlayıcı nitelikte bir soru da 'Türkiye'de yaşadığımız müddetçe bir uyum problemi yaşayacağınızı düşünüyor musunuz?' şeklinde yöneltilmiştir.

Tablo72: Türkiye'de yaşanan müddetçe bir uyum problemi olacağını düşünüp düşünmeme

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, düşünüyorum	4	%3.4
Kısmen, düşünüyorum	13	%11.1
Hayır, düşünmüyorum	92	%78.6
Fikrim yok	8	%6.8
Toplam	117	%100

Bu sorudan da alınan yanıtlar bir önceki sorudan alınan yanıtları destekler niteliktedir. Buna göre, örnekleme yer alan göçmenlerin çok büyük bir bölümü %78.6'sı 'Türkiye'de yaşadığı müddetçe bir uyum problemi yaşayacağını düşünmediklerini' ifade etmişlerdir. 'Bir uyum problemi yaşayabileceğini kısmen düşünenlerin' oranı %11.1 ve 'bir uyum problemiyle karşılaşacağını düşünenlerin' oranı sadece %3.4'tür (Tablo-72). Bu veriler de göstermektedir ki, esasında Türkiye'ye göç eden bu grupların çok ciddi boyutlarda bir uyum problemiyle karşı karşıya olmadıklarıdır. Bu durumu, göçmenlerin sık sık dile getirdikleri bazı söylemlerinden daha net görmek mümkündür.

Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin söylemleri;

“En kısa zamanda buranın yaşam tarzına alıştık. Kendi vatanında olmak bizi mutlu ediyor ve zorluklar bize vız gelir”;

“Çalışıyoruz ve her şey istediğimiz gibi uyum problemi yaşayacak bir sorun yok”;

“Buraya gelmek zaten bir amaçtı. Bazı konularda yaşanmış olabilir, fakat insanın kendi bayrağının altında olmasının ötesinde bir şey olamaz”;

“Biz yeterince çaba gösterirsek ve yerli halkla kaynaşırsak hiçbir uyum problemi olmaz”;

“Göçmenler çalışkan ve uyum sağlayan insanlardır”;

“Yeni geldiğimiz yıllarda uyum problemimiz oldu fakat şimdi böyle bir problemimiz yok”;

“Problem bizim uyumumuz değil bazılarının bakış açısı ve kabul olayıdır”;

“Benim özüm zaten Türk, uyum problemi olmaz”;

“Türkiye’de doğdum ve büyüdüm şimdiye kadar bu tür bir problem yaşamadım bundan sonra da olacağını düşünmüyorum”;

“Çevre ile ilişkilerimiz iyi, uyum problemi hiç yaşamadık”;

“Uyum problemi yaşayacağımı sanmıyorum, çünkü aynı ülkede yaşayan aynı yasalara uyan her insanın birbirleriyle uyumlu olduklarını düşünüyorum”;

“Uyum problemi insanın kendisiyle alakalı bence nereli olduğuyla değil”;

“Hepimiz Müslüman ve aynı toprak üstünde yaşıyoruz ve bu nedenle uyumsuzluk olmamalı”;

“Benim yerlilerle hiç problemim olmadı. Tarih boyunca bu vatan için savaşmış insanların ve onların çocuklarının yerlilerle uyum problemi olmaz”;

Boşnak göçmenlerinin söylemleri;

“Osmanlıdan bu yana savaşta ve barışta her zaman Türklerle beraber olduk ve böyle de olacak”;

“Hayır, çünkü Türk vatandaşım”;

“Biz Boşnaklar da Türkiye Cumhuriyetinin birinci sınıf vatandaşız”;

“Hayır, zira kendimi Türk olarak görüyorum ve ayrımcılık yapmıyorum”;

“Biz de Türk’üz ama soyumuz Boşnak uyum sorunu yaşamıyoruz”;

“Düşünmüyorum, çünkü aynı dindeniz ve bize Avrupa’da Müslüman değil Türk gözüyle bakıyorlar”;

“Hayır, çünkü ben önce Türkiye devleti vatandaşım”;

“Biz burayı anavatanımız olarak görüyoruz, uyum problemimiz olmaz”;
“Yerlilerle aramızda bir fark yok, özellikle yeni nesil tam uyum içinde”

Söylemlerden de net bir şekilde anlaşılacağı üzere, Boşnak, Pomak, Yunanistan, Bulgaristan Türkleri vb. göçmenler, anavatan olarak Türkiye’yi görmektedirler. Özellikle Türklük ve Müslümanlık vurgusu söylemlerde dikkat çekmektedir. Anadolu’nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu’ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Dolayısıyla, bu durum göçmen nüfusun bütünleşmesini daha önce saydığımız diğer faktörlerle birlikte oldukça kolaylaştırmıştır.

Sonuç olarak, Önder’e (2007:326) göre, bir kısmı Balkan savaşları sürecinde Müslümanlara yapılan zulüm ve katliam karşısında Türkiye’ye sığınmış, bir kısmı anlaşmalara dayalı olarak Türkiye’ye “gönüllü” olarak gelmiş Balkan kimlikli göçmenler, çok kısa sürede Türk toplumuyla kaynaşıp bütünleşmiştir. Bu anlamda, araştırmanın sekizinci hipotezinin **(Yerli kültürün norm ve değerlerine karşıt olmayan ortak bir kültürel kökenin varoluşu, gelinen topluma aidiyetin geliştirilmesi ve bütünleşmeyle doğru orantılı olarak gerçekleşecektir)** güçlü bir şekilde desteklediği ileri sürülebilir.

Sonuç itibariye, göç edenlerin mevcut durumlarıyla ve bu mevcut durumlarını nasıl değerlendiklerine ilişkin veriler, özellikle de göç edenlerin mevcut yaşamlarından memnun olma başka bir deyişle beklentilerinin karşılanması ve kendilerini geldikleri yere ait hissetme düzeylerine ilişkin elde edilen veriler, göç edenlerin geldikleri toplumla bütünleşmelerinin veya uyum sağlamalarının nispeten olumlu bir çizgide olduğunu göstermektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Göç konusuyla ilgilenen çok sayıda disiplin bulunmaktadır; antropoloji, tarih, coğrafya, siyaset bilimi, ekonomi bilimi, sosyoloji, sosyal psikoloji vb. Dünyada her yıl uluslar arası göçle ilgili olarak çok sayıda araştırma yapılmakta ve yayınlanmaktadır. Hammer'in (1997) ifadesiyle insanların neden göç ettikleri, hatta dünya nüfusunun büyük bir kesiminin niçin göç etmeyip de yerini muhafaza ettikleri merak edilmekte ve incelenmektedir. Dünya'da göç konusu çok farklı boyutlarıyla çok-disiplinli çalışmalar şeklinde ele alınmakta ve yürütülmektedir. Bu çalışmalarda çeşitli yöntemler denenmekte kullanılmakta, belirli sınıflandırmalar, karşılaştırmalar yapılmakta, bir yerden bir yere göçen insan hacmi hesaplanmakta, doğurganlık, ölüm oranları, belirli hedeflere yapılan dış-göçler, nüfus istatistikleriyle ve belirli modellerle saptanmaya çalışılmaktadır.

Türkiye bugün hem göç veren hem de göç alan bir ülke konumundadır. Günümüzde birçok ülke, farklı nitelikte ve yoğunlukta olsa da, göçmen konusuyla yüzleşmek durumundadır. Türkiye'de göçmen meselesi, araştırılması, tartışılması zorunlu hale gelen konular arasındadır. Sadece yakın tarihindeki deneyimleri ile değil, devir aldığı kültürel mirası ile de farklı göçmen grupların zenginleştirici potansiyeline sahip Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı göçmen gruplarına yönelik bilimsel araştırmalara ihtiyacı vardır. Başka bir deyişle ülkemiz bu konuda oldukça zengin bir araştırma evrenine sahiptir. Dolayısıyla, bu konuda güçlü teorik alt yapıyla ilişkilendirilmiş somut verilere dayalı araştırmalar, içinde yaşanılan toplumu tanıma, toplumun yapısını ve sorunlarını anlama, toplumun sosyolojik açıdan analiz edilmesine imkân verecek veriler elde etme bakımından son derece önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, bilimsel nitelikteki alan çalışmalarının önemi yadsınamaz.

Tarih boyunca meydana gelen bireysel ya da kitlesel göçlerin, dünyanın bugünkü nüfus dağılımını, toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yapılarını ve gelişimlerini şekillendirdiği görülmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa, insanlar tarih boyunca daha iyi yaşam standartları yakalamak amacıyla, bir yerden başka bir yere göç etmişlerdir.

İçinde yaşadığımız toplumda göç olgusu bilinmeyen yeni ortaya çıkmış bir mesele değildir. Üzerinde yaşadığımız topraklar, tarih boyunca meydana gelen göçler nedeniyle hareketli bir coğrafya özelliği taşımaktadır. Bu göç hareketliliği Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önceki döneme denk gelse de Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam ederek günümüze kadar gelmiştir.

Araştırmanın çeşitli aşamalarında dile getirildiği üzere, 1923'den günümüze özellikle Arnavut, Boşnak, Çerkez, Pomak, Yunanistan-Bulgaristan Türkleri vb. kesimlerin Türkiye'ye yoğun bir göçü söz konusu olmuştur. Türkiye Osmanlı'dan devraldığı nüfus yapısını göçler sayesinde daha da çeşitlendirmiş, farklı kültürlerin farklı renkleri ile zenginleştirmiştir. Ağırlıkla komşu ülkelerden gerçekleşen göçler uzun süreli aralarla devam etmiş, önceki yıllarda göç edenler yeni gelenler için adeta ev sahibi rolünü üstlenmişlerdir.

Bu tezde Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden üç farklı Balkan göçmeni grup üzerine odaklanılmıştır. Bunlardan ilk ikisi Yunanistan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerdir. Bunlar, daha önceki kısımlarda açıklandığı üzere Balkan Türkleri'dir. Bu göçmenler, uzun yıllarca başka topraklarda, farklı kültürlerin içinde ve kendi öz kültüründen vazgeçirme politikalarıyla uzun süre yaşadıkdan sonra tüm baskılara rağmen korudukları sosyo-kültürel özelliklerinin yanı sıra Anadolu kültüründen farklı bazı özelliklere de sahip hale gelmişlerdir. Üçüncü grup ise Boşnak kökenli göçmenlerdir. Dolayısıyla, etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan Balkan Müslümanları diğer Balkan göçmenlerinden ayrılmaktadır.

Ancak, Balkan ülkeleriyle tarihimiz ortaktır, yüzyıllarca aynı tarih paylaşmıştır (Şimşir, 2003:331). Anadolu'nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu'ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu diğer göç alan ülkelerde olduğu gibi, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye diğer göç alan dünya devletleri ile mukayese edildiğinde, göçmen nüfusun bütünleşme sorunları ile en az uğraşan ülkelerden biri olmuştur (Kümbetoğlu, 1997:229-230). Fakat, aynı veya benzer kültürel kökene sahip olmakla birlikte göçmenlerin yerleştikleri bölgenin yerlisi olan halk ve göçmen gruplar arasında bir kültürleşme süreci yaşanmaktadır. Kümbetoğlu'nun (1997:271) da ifade ettiği gibi bireyler yeni kültürel çevrede

kültürleşme sürecini grup düzeyinde ve bireysel düzeyde yaşamaktadırlar. Kültürleşme deneyimi göç eden grubun yerli grupla teması, iletişimi ve katılımına bağlı olarak güç ya da görece kolay yaşanabilmektedir. Bu noktada göç eden grupların sahip oldukları sosyal destekler, göç edilen ülkede kendilerine karşı oluşturulan sosyal tutumlar, yeni yaşamdan beklentiler, yeni kültürde bulunanlar yeni yaşam stratejilerinin geliştirilmesi açısından etkili faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu temelde, göç, uyum-bütünleşme, kimlik ve aidiyet süreçlerini farklı Balkan göçmeni grupları özelinde birarada ele alan bir araştırma tasarımına sahip olan bu tezde, Türkiye'ye çeşitli göç dalgalarıyla farklı tarihlerde Balkanlar'dan gelmiş olan Bulgaristan, Yunanistan ve Boşnak göçmenlerinin Türkiye'deki uyum süreçleri; göçmenlerin yaşadığı deneyimler, kendilerini nasıl tanımladıkları, nereye ait hissettikleri ve kendileri için nasıl bir kimlik tanımlaması yaptıkları, topluluğun kendi tarihini nasıl algıladığı ve kendilerini tanımlarken nasıl bir kimlik formu kullandıkları, ayrıca çoklu-kimlikler/aidiyetler kavramlarının bu gruplar için geçerliliği olup olmadığı; göçmenlerin yerellerle olan etkileşimleri, yerli halkla koşullarını nasıl karşılaştırdıkları, toplumun göçmenlere karşı tutumu, göçmenlerin ve yerellerin birbirlerini nasıl algıladıkları ve tanımladıkları; göçmenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri; göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunlar, konut, iş bulma seçenekleri vb.; beklentilerin karşılanma düzeyi; Balkan göçmenlerinin Türkiye'de nasıl bir göçmen topluluğu oluşturdukları, ne gibi sosyal, kültürel ve tarihi süreçlerden geçtiklerini ve gösterdikleri benzerlik ve farklılıkların hangi faktörlerle açıklanabileceği gibi konular incelenmeye çalışılmıştır.

Bu yönde tez boyunca sunulmuş olan verilerin, hipotezlerin ve yapılan yorumların genel bir değerlendirmesi yapıldığında elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine yerleştirilen göçmenlerin yaklaşık yarısı devlet imkânları ile yerleştirilmişlerdir. Göçmenlerin diğer yarısı ise daha önce gelen eş-dost ve akrabalarının bulunduğu yerlere yerleşmişlerdir. Başka bir deyişle, Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sistematik olarak belirli bölgelere yerleşmeleri sağlanmıştır (Doğanay, 1997).

İzmir İlindeki Balkan göçmenlerinin temel yerleşim alanları, Gaziemir, Sarnıç, Buca, Şemikler, Horozgidik, Yaylacık, Seyrek, Gerenköy, Görece, Bornova (Pınarbaşı, Atatürk mah, Mevlana mah., Altındağ, Yeşilova, Çamdibi, Koşukavak gibi) ve Göçmen Konutlarıdır. Bu yerleşim alanlarında farklı göçmen grupları değişen oranlarda ağırlıklı olarak ikâmet etmektedirler.

Araştırma için seçilen (İzmir-Bornova) Altındağ, Yeşilova ve Çamdibi bölgeleri, kent merkezi sınırları içinde, (az sayıda da olsa) yerli halkın ve yerli göçmen halkın da bulunduğu daha çok Balkan göçmeni mahallesi ya da göçmen semti olarak bilinen/adlandırılan yerleşim yerleridir. Bu yerleşim yerlerinin önemli özelliklerinden biri çok sayıda farklı Balkan göçmeni gruplarını barındırıyor olmasıdır. Bu yerler, oldukça eski yerleşim yerleridir. Türkiye'ye (İzmir'e) gelen ilk göçmenlerin yerleştikleri/yerleştirildikleri bölgelerden biridir. Balkan göçmenlerinin çoğunlukla birarada ve belirli bölgelerde yerleşmiş olmaları kimi zaman arzu edilmeden gerçekleşmiş olsa da çoğunlukla göçmenler tarafından tercih edilen (arzu edilen) bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göçmenler, geldikleri yerde ayakta kalabilmek ve daha rahat bir yaşam yakalayabilmek adına birbirleriyle dayanışma içinde olmak durumundadırlar. Zira, göç edilen yeni ortam/çevre göçmenlere yabancı bazı unsurlar barındırır. Göçmenlerin geldikleri yerde kümeleşmeleri ve birincil ilişkiler çerçevesinde oluşturdukları cemaatler/gruplaşmalar çoğunlukla mevcut risk unsurlarını ortadan kaldıracı veya bir tür güven mekanizması olarak işlevde bulunurlar.

Araştırmadan elde edilen veriler göstermektedir ki, genel itibariyle göçmenler göç edip yerleştikleri yerlerde bir güven ihtiyacı duymaktadırlar. Çünkü, eski yapının bırakılıp yeni ortama/çevreye girilmesiyle birlikte doğal olarak bir güvensizlik duygusu hâkim olabilmektedir. Kısacası, araştırma verileri, göçmenlerin, göçmen mahallelerini ya da semtlerini bir tür güvenlik, kendine benzeyen kişilerle bir arada olmanın sağladığı rahatlıkla alışkanlıklarını sürdürebilme alanı olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla karşımıza, göçmenlerin aynı mahallede, aynı semtte aynı binada oturabildiği bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz, göçmenlerin belirli bölgelerde kümeleşmiş olmasının çeşitli nedenleri ve işlevleri bulunmaktadır.

Araştırma verileri, göçmenler arasında aile, akraba, hemşehri, arkadaş gibi geleneksel cemaatsel ilişkilerin güçlü olduğunu göstermektedir.

Tekşen'e (2003:51-52) göre, göçmenler arasında birincil ilişkilerin olmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, göçenin iş bulma, kiralık ev bulma, konut yapma gibi ihtiyaçlarını karşılamak gibi ekonomik kökenli bir dayanışmaya olan ihtiyaçtır. Öte yandan, gelinen yere uyum sürecinde gerek ekonomik imkânlarının kısıtlı olması vb. gerekse de yaşanılan yerin bu alanlardaki yetersizliği gibi sebeplerle gelinen yere sosyo-kültürel açıdan uyum sağlama ihtiyacı da dayanışmayı gerekli kılar. Bu sonucuna bağlı olarak bir başka neden de yabancılarla dolu heterojen bir ortamda yalnız kalmamak, gelinen yere uyum sürecinde yumuşak bir geçişi sağlayabilmek amacıyla geleneksel güven ilişkilerini yeniden tesis etme ihtiyacıdır. Başka bir deyişle, Yörükân'ın (1968:34) da belirttiği gibi, göç edilen yerde göçmenler arasındaki dayanışma, fazla tanınmayan bir çevrede ayrı güvenli alanlar oluşturma imkânı verir. Göçmenler tarafından oluşturulan bu güvenlik alanlarının sağladığı psikolojik destek göçmenlerin 'kalabalık içerisinde yalnız kalmış bir vatandaş' olmasını önlemektedir.

Netice itibariyle, inceleme konusu olan Balkan göçmeni grupların da temel olarak bu tür geleneksel enformel cemaat ilişkileri içinde yer aldıklarını, hatta Türkiye'de yaygın olarak yaşanan hemşehri ilişkisi örüntülerinden çok daha kuvvetli bir ağ ilişkisi yarattıklarını söylemek mümkündür.

Bütün bu sosyal ağ oluşumlarına dayanarak şunlar söylenebilir; bu tür akraba, hemşehri ilişkilerine dayanan gruplaşmalar/kümeleşmeler birey ile toplum arasında bir tampon kurum olarak işlev görmektedir. Başka bir deyişle, gelinen yerde göçmenliğe dayalı ilişkiler başka bir deyişle hemşehrilik/göçmenlik ilişkileri bir tampon mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç göstermektedir ki, Balkan göçmenleri geçmiş anılarına ve mevcut gereksinimlerine dayanarak ortak bir algı, duygu vasıtasıyla bir kollektif kimlik inşa etmekte başka bir deyişle göçmen kimliğini yaratmaktadırlar. Dolayısıyla, göçmenler arasındaki paylaşılan ortak değerler ve duyulan benzer gereksinimler akraba/hemşehri ilişkilerini (birlikteliği) kaçınılmaz kılmakta ve kolektif aidiyet bağlamında "biz/göçmenlik" söylemlerini doğurmaktadır. Kolukırık'ın (2006:6)

ifadesiyle, göçmenlik durumu, akrabalık ve hemşehrlik ilişkileriyle birlikte yeni bir doğuşun ve varoluşun simgesi olarak yüceltilen bir kimlik halini almış görünmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde, Erder'in (1997:29) de belirttiği üzere, göçmenler gerek kendilerini gerek diğer göçmenleri bir kimlik çerçevesinde tanımlamakta bu kimliğin belirleyicisi de çoğunlukla geldikleri yer ya da kökenleri olmaktadır, bu aidiyet duygusu mülkiyet ilişkisiyle birleştiğinde ise çok güçlü bir dayanışmaya yol açmaktadır. Bu yönde, araştırmadan elde edilen sonuçlar da göstermektedir ki, ***“aynı mekânın paylaşımı veya kümeleşme, geleneksel ağ ilişkilerinin sürdürülmesi, bir gruba aidiyet ve güven ihtiyacının düzeyiyle doğru orantılı olarak gelişecektir”***. Dolayısıyla, araştırmanın birinci hipotezi geçerlenmiş olmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, örnekleme yer alan Balkan göçmenlerinin güçlü sosyal ağlar içinde yer aldıklarını ve görece aile, akraba veya hemşehri ilişkilerine dayanan cemaat nitelikli bir toplum yapısı başka bir deyişle ikinci bir kültür çevresi sergilediklerini göstermektedir. Göçmen ağlarının, kişiye sağladığı faydalar inkâr edilemese de içinde yaşanılan ülkenin toplumundan yalıtımda önemli araçlar olması bakımından dikkat edilmesi gereken unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, birçok göçmen zorunlu olmadıkça çevresi dışına çıkmayıp, yaşamlarını kendi grupları içinde sürdürdüklerinden, geline toplumla ilişkileri zayıf ve o toplumla bütünleşmeleri daha zor olmaktadır. Bu da, ***‘göçmen ağlarının güçlenmesiyle toplumun diğer kesimleriyle ilişki içine girmek, bütünleşmek ters orantılı olarak gelişecektir’*** hipotezini geçermektedir (ikinci hipotez). Ancak, şunu belirtmekte fayda var, bütünleşme ile sosyal ağların doğrudan olumlu ya da olumsuz ilişkileri yoktur. Göçmenlerin tercihlerine göre bu süreçler yaşanmakta ve ağlar bu konuda sadece birer araç işlevi görmektedir (Yalçın, 2006:54).

Göçmenlerin toplum içindeki ilişkilerinde etkin olan dayanak noktalarından biri de göçmen dernekleridir. Dernek ve vakıfların her birisinin ortak noktası aynı coğrafi alanda kök salmış olma ve bir anlamda o coğrafi alanın ortak kültürünü paylaşmış olma tahayyüllerine dayalı olarak, karşılıklılık (Kurtoğlu, 2005) temelinde birliktelikler kurmadır.

İzmir’de Balkan göçmenlerinin kurduğu 12 Balkan Derneği ve iki Balkan Federasyonu vardır. Bu Federasyonlardan biri İzmir Balkan Dernekleri Federasyonu (İzbaldef); diğeri ise Boşnak Dernekleri Federasyonudur. İzmir Balkan Dernekleri Federasyonu İzmir’deki 8, Salihli ve Aydın’daki 2 dernek ile birlikte 10 Balkan derneğinin birleşmesinden oluşur. Ayrıca, İzmir’deki Balkan sivil toplum kuruluşları Konfederasyon kurma çalışması yapmaktadır (Sait, 2007:11).

Araştırmadan elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde, derneğe üye olsun olmasın göçmenlerin büyük çoğunluğunun göçmen derneklerinin kendileri açısından olumlu işlevleri olduğunu düşündükleri görülmektedir. Çoğunluk, derneklerin varlığını koruması ve güçlenmesi gerektiği kanaatini taşımaktadır. Sonuç olarak, Balkan göçmenleri dernekleşme temelinde de güçlü ağ ilişkileri kurmuşlardır.

Kurtoğlu’na (2005) göre, kuruluş amaçları ne olursa olsun, genel olarak hemşehri örgütlenmeleri hemşehri cemaatlerine çok amaçlı mekânlar olarak hizmet sunarlar. Çok işlevliliğin bir yüzünde hemşehrilik örgütlerinin liderler aracılığıyla siyasetle ilişkilmesi varken, diğer yüzünde aynı nedenlerle hemşehri ilişki ağlarının siyasi örgütlenmelere (parti veya başka tür organizasyonlar) çekici gelmesi olabilmektedir. Bu durumda da ana amaç hemşehriliği yeniden üretmek ve bu tür ilişkileri yaygınlaştırmak olmasa da bu tür faaliyetlerin sonucu hemşehriliğe dayalı ilişkiler önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır. Hem grup veya cemaat içinde geliştirilmiş olan kaygılar, hem de dışarıdan hemşehriliğin araçsal kullanımına ilişkin geliştirilen kaygıların önemli bir sonucu, bir yere ait olma hissini kişisel kimliğin ötesine geçip, toplumsal ve siyasi pratikler aracılığıyla kurgulanıp yeniden üretilerek toplumsal kimliğe dönüşmesidir.

Dernekler göçmen dayanışmasına, örgütlenmesine ve sorunlarına önem veren bir amaç içerisinde görünmektedirler. Nitekim, bu tür grupların siyasi bir güç olarak da ifade edilmesi elde edilen sonuçlarla da nispeten desteklenmektedir. Çünkü, Balkan göçmenleri siyasal örgütlenme açısından da bazı özellikler göstermektedirler. Göçmenlerin, çoğunlukla seçim dönemlerinde kendileri için program hazırlayan partilere veya göçmen adaylara yöneldikleri görülmektedir.

Somut olarak, örneklem kümemizin içinde yaşadığı İzmir’de bugüne kadar seçilen belediye başkanlarına bakıldığında ortak bir benzerlik görülmektedir: Ahmet Priştina, Osman Kibar, Burhan Özfatıra, İhsan Alyanak, Kemal Baysak, Işılray Saygın, Hakkı Ülkü, Tahir Şahin, Abdül Batur, Şebnem Tabak, Adnan Yüksel, Cemil Şeboy, Cengiz Bulut. Hepsinin ortak özelliği Balkanlı olmalarıdır (Sait, 2007:11).

Netice itibariyle, araştırma sonuçları, Balkan göçmenlerinin göçmen kimlikleri etrafında bütünleşen kitlesel olarak siyasi bir güç oluşturma özelliğine sahip olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, araştırmanın üçüncü hipotezi de **(göçmenlik araçsal olarak kullanılmaya başlandıkça bir yere ait olma hissi kişisel kimliğin ötesine geçip, toplumsal ve siyasal pratikler aracılığıyla yeniden üretilerek toplumsal kimliğe dönüşecektir)** geçerlenmiş olmaktadır.

Göç süreci beraberinde kültür, gelenek, görenek ve yaşam biçimlerini yeni yerleşim alanlarına taşımakta ve göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri birikimler yeni ilişkiler örüntüsü ortaya çıkarmaktadır. Aile ve aile etrafında odaklaşmış ilişkilerle, akrabalık ve göçmen kimliğinden hareketle sağlanan birliktelik, yeni koşullar karşısındaki en önemli dayanak noktaları olarak belirlemektedir. Şüphesiz sosyal ve kültürel ağların varlığının tespiti kadar sürekliliğinin de (yani değişimin boyutunun göçmenler açısından nasıl algılandığının da) saptanması son derece önemlidir.

Kültürel sürekliliğin ve muhafazakârlığın temel parametrelerinden biri dini alışkanlıklar ve geleneklerdir. Araştırmadan elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde, göçmenlerin önemli bir kısmının dine bağlılık açısından muhafazakâr bir eğilim sergiledikleri, ayrıca bağlılıklarının davranışlarına/eylemlerine de yansımış olduğu görülmektedir. Esasında, bunun altında yatan neden olarak, göçmenlerin geldikleri yerlerde uzun senelerce etnik ve dini yönden baskılarla karşı karşıya kalmış olmaları onları bu unsurlara karşı daha duyarlı (korumacı) olmaya ittiğini söyleyebiliriz. Bunu özellikle *“biz hep Müslüman idik ve Müslüman kaldık”* söylemlerinde görmek mümkündür.

Ancak, Balkan göçmenleri dini açıdan oldukça duyarlı olmaları ve muhafazakâr bir yapı sergilemelerinin yanında oldukça serbest ve kimi zaman (bazı kesimlerce) dine aykırı olarak da algılanabilecek tavırlar/tutumlar içine de çok rahat girebildikleri

görülmektedir. Bu konuya açıklık getiren Muaz Hoxha'ya (2007:6) göre, Balkan göçmenlerinin ağırlıklı olarak Hanefi mezhebinden oldukları bilinir, ancak itikatta daha çok “*Maturidi*” oldukları daha az bilinir. Hoxha “*Maturidilik*”i şöyle açıklıyor:

“İmam Maturidi, 850-950 yılları arasında Semerkant'ta yaşamış bir Türk din adamıdır. Diyanetle siyasetin ayrılmasını ilk savunan da o olmuştur. İmam Maturidi, dini öğrenme unsurlarını iki amelde, nakil ve akıl olarak ifade eder. Yani, o, bazı itikatlardaki katı ve kapalı yönetimler, hatta bazı anarşist hareketleri besleyen taklitçi ve gelenekçi ekollerden farklı olarak, laikliği İslamcı kaynaklardan üretmeyi düşünür. Nakil, Kuran ve sünneti içermiş, akıl ise ilmi, ilmi ve insan ölçüler temelinde özgür bireyin özgür sorgulama yeteneğini ifade etmiştir. Balkan insanının temelindeki serbestlik ve özgürlük hissi, Maturidilikle özdeşleşir. Dolayısıyla, Balkan insanının yüksek bir dini duyarlılığının yanında serbest ve özgür bir hisse sahip olmaları, çoğunlukla Maturidilikle özdeşleştirilir” (Hoxha, 2007:6).

Sosyal ağların sürekliliğinin göstergelerinden biri de evlilik kurumunun durumuyla ilgilidir. Grup bağlılığının/kolektif aidiyetin (sosyal ağların) yoğunluğu evlilik kurumuyla ilişkilidir. Eğer bir grubun üyeleri evlilik tercihlerini kendi grubundan değil de daha çok dış gruptan yapmaya başlıyorsa artık sosyal ağların (grup bağlılıklarının) zayıflamaya başladığından bahsedebiliriz. Grup içi evliliklerin yüksek olması kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin bireyde kuşatıcı bir kimlik olarak baskın olduğu anlamına gelir. Aksi, dış evliliklerin de kabul görmeye başlaması bu alanda bireyleşmenin ön plana çıktığı anlamına gelir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, genç kuşak göçmenlerde dış evliliklerin de kabul görmeye başladığını, dolayısıyla bu alanda bireyleşmenin ön plana çıktığı, kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin bireyde kuşatıcılığını nispeten yitirmiş olduğunu başka bir deyişle sosyal ağların zayıfladığını göstermektedir. Veriler eş seçiminde hemşehri/göçmen ağlarının, grup aidiyetinin genç kuşaklarda azalacağı yönündedir. Bu durumun bir nedeni genç göçmen kuşakların ebeveynlerine göre daha eğitilmiş olmasından ve çoğunlukla bu tür kararları bağımsız bir birey olarak alma eğilimlerinin yüksek olmasıdır. Bu durum, cemaat ilişkilerinin genç kuşaklarda daha az yoğunlukta yaşanması veya çözülmesi anlamına da gelmektedir. Kolektif kimlik demek olan grup aidiyetinin birey üzerindeki kuşatıcılığı azalmaktadır. Kısacası, araştırmadan elde edilen sonuçlar, yeni neslin evlilik tercihlerinde kültürel süreklilik yerine birtakım daha rasyonel ve pragmatik kaygıların daha ağır bastığını göstermektedir. Bu durum doğal olarak, yeni nesil ile birlikte kültürel sürekliliğin evlilik üzerinden çok fazla

sürdürülemeyeceğinin ve kolektif kimliğin, ağların zayıflayacağına göstergesidir. Ayrıca, araştırma verileri, genç göçmenlerde geleneklere karşı ilgide/bağlılıkta bir azalma eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır. Örnekleme yer alanların önemli bir kısmı, kültürlerinin (geleneklerinin) geleceği konusunda olumsuz düşüncelere sahiptir. Sonuçların bu şekilde çıkması, kültürel sürekliliğin sağlanamayacağına zihinsel olarak kabullenildiğini göstermektedir.

Bir kültürün varlığı ve sürekliliğinin en önemli değişkenlerinden biri de dildir. Şüphesiz, incelediğimiz gruplar arasında dil konusunda ayrı bir yapıya sahip olabilecek sadece Boşnak grubu bulunmaktadır. Araştırma sonuçları, göçmenlerin şive bakımından bazı farklılıkları olsa da her üç grubun da temel olarak dille ilgili fazla bir sıkıntısı olmadığı yönündedir. Veriler, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun belirgin bir şivelerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Örnekleme yer alan göçmenlerin hemen hemen yarısı, ‘Türkçe konuşurken konuşma şeklinin/şivesinin kendisini hemen ele verdiğini ancak bundan herhangi bir rahatsızlık duymadığını’ ifade etmiştir. Geri kalan kısımda ise herhangi bir belirgin şive durumu gözlenmemektedir. Sonuç olarak göçmenlerin bu konuda, nispeten önemli bir değişim geçirdiklerini en azından bunu örnekleme yer alanların yarısı için söylemek mümkündür. Yine, sahadaki gözlemler doğrultusunda genç kuşak göçmenlerin bu değişim konusunda çok daha arzulu oldukları ve bunda da başarılı oldukları söylenebilir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, göçmen grupları sosyal ve kültürel alışkanlıklarda belirli bir değişim yaşamaktadır. Ancak, bu değişimin bireyler açısından nasıl algılandığının da açıklanması gerekmektedir. Yani, yaşanan değişimlerin olumlu veya olumsuz ne yönde olduğu sorgulanmalıdır. Bu konuda yapılan görüşmelerden çıkardığımız sonuç şu ki, göçmenler için bu tür değişimlerin olumsuz olarak algılanmadığıdır. Göçmenler için, özellikle genç kuşağın içinde yaşanan topluma tam eklenmesi veya başka bir deyişle uyum sağlaması teşvik edilen bir husustur. Özellikle *“bizim çocuklarımız, gençlerimiz artık göçmen gibi (gözükmeyecek) görünmüyor”* vb. söylemler değişimin teşvik edildiğini, arzu edildiğini gösteriyor.

Netice itibarıyla, göçmenler açısından cemiyetin güvensiz ortamı cemaati daha güvenli kılmaktadır. Bireyler kendilerini daha güvende hissettikçe veya mevcut toplumsal kurumlar bireye güven verdikçe bu ağlar önemini yitirmektedir. Dolayısıyla,

elde edilen tüm veriler, araştırmanın dördüncü hipotezini **(bireyler kendilerini daha güvende hissettikçe veya mevcut toplumsal kurumlar bireye güven verdikçe genç kuşaklarla birlikte geleneksel ağ ilişkileri de görece zayıflayacaktır)** doğrulamaktadır.

Veriler, cemaat ilişkilerinin genç kuşaklarda daha az yoğunlukta yaşanması veya göçmen ağlarının çözülmesi anlamına da gelmektedir. Ancak, her şeye rağmen bu tür ilişkilerin tamamen yok olmadığı ve yok olmayacağı ve mevcut durumun kolektif kimlik ve cemaatsel ilişkiler açısından kuvvetli olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Sonuçta bireyler, göçmen ağlarına ortak geçmiş, gelenek, tarih vb. etkenlerin yanı sıra, güvenlik, belli bir çıkar elde etme, olası zor bir durumla karşılaşıldığında bunu daha kolay atlatmak için girmektedir. Birey, bu tür taleplerine toplumun yanıt vermeyeceğini düşündüğü için girmektedir. Ancak, kurumlar bireylere daha fazla güven vermeye başlasa da göçmenlerin geleneksel ağ ilişkilerinin sağladığı avantajlardan (kolaylıklardan) hemen vazgeçmesi de mümkün değildir. Çünkü, Tolan ve diğerlerinin de (1985:240-241) belirttikleri gibi, esasında, akraba-komşu-göçmen-hemşehrilerin göç edilen yerde oluşturmuş oldukları güvenlik alanları birer iç-grup olarak işlevde bulunurlar. Çünkü bu gruplarla duygusal bir bağlılık söz konusudur. İç-gruplara karşı sempati ile yaklaşırız, kendimizi bu gruplarla özdeşleştiririz ve yaşamı algıladıkça bu gruplar içinde oluşmuş normlara başvururuz. Erder (1997:29) de, göçmenlerin gerek kendilerini gerek diğer göçmenleri bir kimlik çerçevesinde tanımladıklarını bu kimliğin belirleyicisinin de çoğunlukla geldikleri yer ya da kökenleri olduğunu, bu aidiyet duygusunun mülkiyet ilişkisiyle birleştiğinde ise çok güçlü bir dayanışmaya yol açtığını belirtir.

Daha önce değinildiği üzere, göçmen grupları geldikleri topluma uyumu kendi geleneksel grubu içerisinde kalarak (diğer göçmenlerle sıkı bir dayanışma sergileyerek) daha geniş kültürel çevre içinde varlıklarını devam ettirerek ikinci bir kültür çevresi yaratırlar. Dolayısıyla, göçmenlerin yoğun olarak bir arada yaşadıkları yakın çevrelerinde, kendilerine özgü bazı kültürel etkiler görmek mümkündür. Açtıkları dükkânlarla ve bu dükkânlarla koydukları isimlerle bu unsurları çevreye yansıtmaktadırlar. Yine daha önce belirtildiği gibi, yaratılan bu ikinci kültür çevresinin, içinde yaşanan toplumun genel yapısından çok uzak, o toplumun genel değerlerini ve normlarını tehdit edici olduğunu veya çok keskin bir şekilde ayırt edilebilen gruplar olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu grupların Türk toplumuyla olan tarihsel

bağları ve aynı ya da benzer olan kültürleri onların toplum içinde çok keskin ayırt edilebilir gruplar olarak görünmelerini engellemektedir. Farklı Balkan göçmeni gruplarının kültürü, bazı unsurları bakımından Türkiye’dekine göre nispeten farklılaşmış olsa da, ortak değerleri ve temel unsurları açısından ayrı ve farklı bir kültür değildir.

Sonuç itibariyle, genç kuşaklarla birlikte güçlü sosyal ve kültürel ağların belli bir düzeyde çözülmeye/zayıflamaya başladığını söyleyebilsek de, Balkan göçmenlerinin kurmuş oldukları çok sıkı dayanışma ağların yakın bir zamanda kolayca çözümlenmesini beklemek doğru olmayacaktır.

Ne olursa olsun, belirli bir çevreden veya kültürden kopuş aidiyet duygusunu zedeler, göç edenler için ‘ne orada’ ‘ne burada’ olamama halini doğurur. Doğdukları ya da hayatlarının önemli bir kısmını geçirmiş oldukları bir yerden farklı bir yere/topluma göç eden kişiler, geldikleri yerle bağlarının sürdüğü bir süreçte aynı zamanda yeni yerleştikleri toplumun rollerine/normlarına kendilerini uyarlamak durumundadırlar, böylesi bir durumda bu göçmenler muhtemel bir ‘kimlik’ sorunuyla karşılaşabilecektir.

Bu yönde bakılacak olursa, göçmen gruplarının Türkiye’ye göç hareketinde bulunmalarının başlıca nedeni, gördükleri baskılar olmakla birlikte, ortak değerleri ve temel unsurları bakımından sahip oldukları kültürün Türkiye’deki kültürden ayrı ve farklı olmaması ve Türkiye’yi anavatan olarak görmeleridir. Dolayısıyla, Balkanlar’dan anavatan olarak ifade ettikleri Türkiye’ye göç eden bu grupların bu tür bir kimlik-aidiyet karmaşası içinde olup olmadıkları araştırılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bu yöndeki veriler, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin, milliyetçilik ve din unsurunu ön plana çıkararak Türk kimliğini vurguladıklarını göstermektedir. Örnekleme yer alan Boşnaklarda ise, kimisi kendisinde Boşnaklığı ön planda tutarken, kimisi Türklüğü ve Müslümanlığı ön planda tutmaktadır. Ancak, Türklük ve Boşnaklık unsurlarının ikisinin de bu kişilerin söylemlerinde mutlaka bir arada kullanıldığı dikkat çekmektedir. Esasında, sadece Türklük ve Boşnaklık değil, Osmanlı ve Müslümanlık kavramlarının sürekli birlikte kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı mirası vurgusu, Türklük, Müslümanlık vurgusu esasen bu kavramların birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu durum ortak bir

tarihsel geçmişten, kültürden veya başka bir deyişle tarihsel bağdan kaynaklanmaktadır. "Osmanlı, Türk kültürü, Osmanlı kültürünü yaşamak önemli"; Biz Yugoslavya'dayken dedelerimiz şehit olmuş. Her zaman Osmanlı'nın yanında olmuşuz. Dinimiz İslam" gibi söylemler Osmanlı mirasını, kültürünü paylaşılan bir ortaklık olarak karşımıza çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinde olduğu gibi Boşnakların söylemlerinde de tarih ile kurulan bağ, Türk kimliğini sahiplenmelerinde çok önemli bir işlev görmektedir.

Esasında, Boşnakları, Arnavutları vb. yani etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan Balkan Müslümanlarını yaygın bir biçimde "Türk" olarak görme eğilimi söz konusudur. Başka bir deyişle, "Türk", "Müslüman" ya da "Osmanlı" kelimeleri aynı anlama gelmekte ve Boşnaklar bu kavramlarla özdeşleştirilmektedir. Bunun nedeni, etnik kökenleri ne olursa olsun, Balkanlar'daki tüm Müslümanların aralarında yaşadıkları Hıristiyan uluslardan ayrı bir "millet" olarak algılanmasıdır. Balkan tarihçisi Maria Todorova, bu durumu şöyle özetliyor:

"Balkan milliyetçiliği Ortodoks Hıristiyanların birliğini parçalarken, öte yandan tek ve değişmez bir Müslüman cemaati imajı üretmiştir ve bunu da "millet" kavramı bazında görmektedir. Başka bir deyişle, Balkanlardaki Hıristiyan halklar kendi aralarında milliyetçilik kıstasına göre ayrımlar geliştirirken, öte yandan Müslümanlara, sanki bu insanlar tek bir milletmiş gibi davranmışlar ve bu yönde bir söylem geliştirmişlerdir. Bu Hıristiyan uygulamasının en açık örneği, Balkanlar'daki tüm Müslümanlara, etnik kökenlerine göre bir ayırım yapmadan, "Türk" denmesidir. Bu, bölgede hala çok yaygın olan bir kullanımdır. Öte yandan, Balkan Müslümanlarının geneli de, milliyetçi söyleme adapte olmadıkları için ve Balkanlar'daki ulus-devlet oluşumları tarafından dışlandıkları için, kendilerini ayrı bir "millet" sayan bir toplumsal bilinci bugüne kadar korumuşlardır (Todorova, 1995:70).

Balkan Müslümanları için, dini kimlikleri her zaman için etnik kimliklerden çok önce gelmiştir. Özellikle Boşnaklar, kendilerini hep Osmanlı ekseninde görmüşlerdir. Dolayısıyla, çoğu etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan bu insanlar, kendilerini daha çok Türklere yakın hissetmektedirler. Todorova'ya (1995:71) göre; Türkiye'nin Balkanlar'daki etkisi oldukça karmaşıktır.

Todorova (1995:72), Türk-olmayan Balkan Müslümanlarının kendilerini Türklükle özdeşleştirme eğilimlerine gösterge olarak şu noktaya vurgu yapar: 20. yüzyıl boyunca Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden Slav Müslümanlar (Arnavutlar dahil), Türk

kimliğini benimseyerek Türk toplumu içinde asimile olmuşlardır. Bu durum, Todorova'ya göre, "Osmanlı mirasının Türk etkisine dönüşmesinin açık bir örneğidir". Dolayısıyla, genel olarak değerlendirildiğinde, esasında tüm Balkanlar'da, aslında etnik olarak "Türk" olmamalarına karşın, kendilerini "Türk" olarak gören ya da görmeye eğilimli büyük bir Müslüman nüfus vardır. İslam ve Türk kavramlarının özdeşleştirildiği görülmektedir.

Kısacası, söylemlerde öne çıkan unsur, Osmanlı, Müslümanlık ve Türklük anlayışının iç içe geçmiş olmasıdır. Bu üç kavram, ayrılmaz bir üçlü olarak ifade edilmekte ve en az Türklük kadar tanımlayıcı bir aidiyet biçimi oluşturmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Osmanlı mirası, Müslümanlık ve Türklüğün aynı potada eritildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla, bu açıklama ve saptamaların araştırmanın beşinci hipotezini (*Tarih ile kurulan bağlar, ortak geçmiş, benzer/yakın kültürler bireylerin kimlik oluşumlarında/tercihlerinde etkili olacaktır*) büyük ölçüde doğruladığı görülmektedir.

Göçmenlerden elde edilen söylemlerde, güçlü bir anavatan ve vatan sevgisinin/özleminin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu söylemlerin hem Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinde hem de Boşnaklarda benzer olduğunu görmekteyiz. Genel olarak değerlendirildiğinde, söylemlerde Türk kimliği, din, Osmanlı mirası ve milliyetçi öğelere dayandırılarak oluşturulmakta, göçmenlerin özellikle bu öğelere sahip çıkmak ve bunlara bir sadakat beslemek suretiyle kimliklerini inşa ettikleri görülmektedir. Esasında, izah edilen bu durum Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri için geçerli olmakla birlikte Boşnaklar için de geçerlidir.

Özellikle vurgulanması gereken nokta şu ki; Boşnaklarda din, Osmanlı mirası ve milliyetçi unsurlara dayandırılarak oluşturulan Türk kimliğine Boşnak kimliği de eklenmektedir veya bu unsurlara dayandırılarak oluşturulan Boşnak kimliğine Türk kimliği eklenmektedir. Başka bir deyişle, din, Osmanlı mirası, milliyetçilik, Boşnaklık, Türklük unsurlarının bir araya geldiği (aynı potada eridiği) bütünleşik bir form ortaya çıkmaktadır. Temel olarak bakıldığında Boşnakların bu unsurların tümüne ayrı ayrı ancak bir bütün olarak sadakat besledikleri, aynı anda hem Boşnaklık hem de Türklük aidiyeti geliştirdikleri görülmektedir.

Başka bir şekilde ifade edilecek olursa, Türkiye'deki Boşnakların, çoklu sadakat anlayışına dayalı bünyesinde iki toparlayıcı çerçeve barındıran bir kimlik anlayışına sahip oldukları görülmektedir. Osmanlı mirası ve Müslüman olmak, yerli Türklerle paylaşılan bir kimlik olarak sunulurken, bu paylaşım ortaklık ve birlikteliğe vurgu yapmaktadır. Ancak, dikkat edilmesi gereken nokta bu kişilerin din, Osmanlı mirası, Boşnak ve Türk kimliğini hiçbir zaman birbirinden ayırmadıkları ve Boşnak ve Türk kimliğine sadakatin/aidiyetin iki değişmez kolu olarak sahip çıktıklarıdır. Esasında Boşnakların kullandıkları söylemlere biraz daha dikkatli baktığımızda, kimlik tanımlamalarında, aidiyetlerinde eşzamanlı olarak iki kimliğin, kültürün varlığını görmek mümkündür.

Boşnakların söylemlerinde, kendilerini tanımlarken bile zaman zaman Boşnak zaman zaman Türk kimliğinin ön planda olması, kimi zaman Boşnak kültürünün özelliklerine vurgu yapılması, kimi zaman Osmanlı mirası ve Müslümanlığın öne çıkarılması, kimlik inşalarında farklı unsurların bir araya geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla, kimlik inşalarında farklı unsurlara yer vermeleri, onların aynı anda farklı kimlik özellikleri yaşamalarına imkân vermektedir. Bu anlamda, gündelik yaşamda birden fazla unsuru kimlik inşalarında kullanarak, kimlik bir geçişlilik kazanmak suretiyle çeşitli değerleri bünyelerinde taşıyabilmektedir. Bu yönde, Boşnakların Türk toplumu içinde çoklu bir aidiyet, çoklu-kimlik, tireli kimlik (hyphenated identity) anlayışına uygun düştüklerini söyleyebiliriz. Ancak, yine de bu grubu, Batı'daki bazı ülkelerdeki yabancı göçmenlerin sahip oldukları statüde değerlendirmek mümkün değildir. Batı ülkelerinin, kendi toplumları içindeki yabancı göçmenler için çoğunlukla kullandıkları bu tür çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramlar bizim burada Boşnak grupları için kullandığımız kavramlardan içerik olarak biraz farklıdır. (Bu durum muhtemelen, sadece Türkiye'deki Boşnak grupları için değil diğer Pomak, Çerkez, Arnavut vb.leri için de geçerli olabilecektir). Zira, Türkiye'deki tüm bu grupların Türk toplumuyla ortak bir tarihsel geçmişi paylaştığı ortak (benzer) bir kültürü bulunmaktadır. Batı ülkelerinde, yabancı göçmenlerde ise bu tür ortak bir tarihsel geçmişin, kültürün varlığı çoğunlukla söz konusu değildir. Dolayısıyla, Cezayir asıllı bir Fransız vatandaşı, ya da Türk asıllı bir Alman vatandaşı için Batı kökenli tezlerde kullanılan çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramların en azından içerik olarak Türkiye'deki göçmenlere uyarlanamayacağını görmekteyiz. Bu anlamda, bizim bu tezde Boşnak

grupları (ve diğerleri) için kullandığımız bu kavramların içerik olarak Batı'dakinden farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu tezde ele alınan Boşnakların (muhtemelen Türkiye'deki diğer bu türden grupların) her ne kadar bazı kültürel farklılıklar olsa da öz kültür itibariyle bu toplumun yapısından çok fazla uzaklaşmadıkları ve tarihsel ortak bir geçmişin olması onları zaten bu ülkeye ister istemez bir sadakat, aidiyet beslemelerine yol açmıştır. Bu anlamda, Cezayir asıllı bir Fransız vatandaşının statüsünü, Türkiye'deki Boşnak asıllı bir Türk vatandaşınkiyle aynı kefedede düşünmek ve çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramları aynı içerikte bunlar için kullanmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Aynı şekilde, bazı Batılı yazarların iddia ettiğinin aksine, bu grupların Türkiye'de etnik gruplar olarak da değerlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim, araştırmadan elde ettiğimiz tüm veriler de bu yöndedir. Örneklemede yer alan ve görüştüğümüz tüm göçmenlerin (Boşnakların) kendilerini bu toplumda asla bir yabancı olarak görmedikleri, bu vatanın/ülkenin zaten bir parçası oldukları, bu toplumdaki herkes kadar kendilerinin de haklarının olduğunu ve dolayısıyla ırksal ve kültürel bazı farklılıkları olsa da öz kültür itibariyle bu ülkenin insanları olduklarını belirtmeleri durumu açıklamaktadır.

Kısacası, kimlik-aidiyet konusunda buraya kadar, Boşnak göçmenleri için çoklu-kimlik, çoklu-sadakat gibi kavramların kullanılabileceğini, ancak, Batı ülkelerindeki göçmenler için kullanılan çoklu-kimlik, çoklu-sadakat ve tireli kimlik -hyphenated identity- vb. gibi kavramların aynı içerikle bu gruplar için kullanılmasının mümkün olmadığını belirttik. Aynı şekilde, bazı Batılı yazarların iddia ettiğinin aksine, bu grupların Türkiye'de etnik gruplar olarak da değerlendirilmesi de mümkün değildir. Boşnak grubu için yaptığımız tüm yorumlar, temel olarak Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri için de geçerlidir, ancak bu grupların ondan farkı köken ve ırksal olarak zaten Türk olmalarıdır.

Şüphesiz, ekonomik ve sosyal nedenler, savaş, salgın hastalık gibi bazı özel durumlarda insanlar göçe zorlanmaktadır. Göç ile birlikte insanlar değer yargılarını, kültürünü, kimliğini yeni çevrelerine götürmektedir. Göç eden insanlar, zaman içinde yeni çevreleri ile kültürel etkileşime girmektedir. Zaman içinde kişilerde sorgulanması gereken bir aidiyet sorunu ortaya çıkmaktadır (İlgin ve Hacıhasanoğlu, 2006:60). Ancak, bu durum Türk soyundan gelen göçmenlerin ikili bir kimlik yapısına sahip olabilecekleri anlamına gelmemektedir. Zira, araştırmadan elde ettiğimiz veriler de bu

yöndedir. Her ne kadar, zaman zaman göçmenlerin yerlileri olumsuzlayan kendilerini yücelten bazı söylemleri olsa da bu durum onların kendilerini çifte bir kimlikle tanımlamalarına ya da çifte bir aidiyet geliştirmelerine yol açmamaktadır. Temel olarak bakıldığında, aslında birçok Türk göçmeninin Bulgaristan ve Yunanistan'la bağlantısı sürmektedir. Birçoğu, aynı zamanda Türk vatandaşlığının yanı sıra Bulgaristan vatandaşlığına da sahiptir. Bu ülkeden edindikleri birikimlere, özelliklere saygı da duymaktadırlar. Hatta birçoğu, Bulgaristan'ın AB'ye üyelik konusunda Türkiye'den önde olması nedeniyle oradaki vatandaşlık haklarından yararlanmak için Bulgaristan vatandaşlığı için çaba harcamaktadır. Ancak, bu durum biraz pragmatik bir davranış/eylem olarak yorumlanmalıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere kimlik, aidiyet meselesi kişinin kendi öz benliğiyle, kendisini nasıl gördüğüyle, kimsin sorusuna verdiği kişisel yanıtla alakalı bir durumdur. Dolayısıyla, bu tür durumlarda kimlik-aidiyet tespiti durumlarında başvurulacak ilk yöntem, doğrudan kişilerin “kimsin”, nereye “aitsin” sorusuna verdikleri cevaplardır.

Tarihsel açıdan bakıldığında, Türkiye'ye göçen Balkan kökenli halkımızın çok büyük çoğunluğu Osmanlı döneminde Anadolu'nun her tarafından gidip Balkanlar'a yerleşen, çoğunluğu Karamanoğlu ve Aydınolu Türkmenleri olan insanlarımızdır (Önder, 2007:326). Bu Türkmenler buldukları şehirlerde azınlık olduklarından o şehirlerde konuşulan dilleri öğrenmek zorunda kalmışlar, bir ölçüde asimile olmuşlardır. Bunun sonucunda da, anadilleri buldukları ülkenin dili, Türkçe ikinci dilleri olmuştur. Bu durum sosyolojinin doğal kuralları gereğidir. Örneğin, bugün Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Türklerin de anadilleri Arapça, ikinci dilleri Türkçedir (Önder, 2007:325).

Ancak, bu durum Türk soyundan gelen göçmenlerin ikili bir kimlik yapısına sahip olabilecekleri anlamına gelmemektedir. Bu araştırma kapsamında, her ne kadar kişilerin Türkiye dışında başka bir ülkeye de aidiyet geliştirdikleri şeklinde yorumlanabilecek bazı bulgular elde edilmişse de, görüşülen kişilerden Türkiye dışında başka bir ülkeye de sadakate sahip oldukları veya kimliklerinde Türk kimliği dışında Bulgar kimliği ya da Yunan kimliğinin de izleri olduğu yönünde herhangi bir söylemle karşılaşmamıştır. Başka bir deyişle, bu durum Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerin kendilerini çifte bir kimlikle tanımlamalarına ya da çifte bir aidiyet geliştirmelerine yol açmamaktadır.

Bahçeci (2007:3) bu durumu şöyle özetliyor:

“Yeni coğrafya çizildikten sonra biz batıda kalanlar suyun öte yakasından diye tanımlanır. Kimimiz Batı Trakyalı, kimimiz Balkanlı, kimiz Makedonyalı, Boşnak, Arnavut, Bosnalıyızdır. Ama hepimiz Türk’üz ve Müslümanız. Tarihte de kimliğimizi koruma uğruna çok badireler atlatmışızdır. Osmanlı döneminde Anadolu’dan seçme ailelerin yerleştirildiği bu bölgelerde hep mücadeleli yıllar olmuştur. O dönemde ben filanım diyerek kimliğini ortaya koymak kolay değildi. Çünkü herkes için geçerli olan Osmanlı olmaktı. Evet, bugün de geçerli olan Türkiyeli olmak. Anavatanda tek kimlik Türkiyeli’lidir. Türkiye’ye göç etmek durumunda bırakılan tüm hemşehrilerimizin iyi incelenirse bugünkü yaşantılarında geleneklerini muhafaza etmekten başka dilekleri yoktur”.

Araştırmadan elde edilen tüm verilere göre, Bulgaristan ve Yunanistan göçmenleri kendilerini din ve milliyetçiliğe dayalı oluşturulan Türk kimliği altında tanımlamaktadırlar. Zaten, ağırlıklı olarak milliyetçilik temelinde oluşturulan bir kimlik formunda çoklu-kimliklerden bahsetmek kendi içinde tutarsız olacaktır. Başka bir deyişle, güçlü bir etnik milliyetçilik yapısına sahip bir bünyede çoklu-kimlikler ya da çoklu-aidiyetlerden bahsetmek tezat olacaktır. Cezayir asıllı bir Fransız vatandaşı ya da Almanya’da yaşayan üçüncü kuşak Türk asıllı bir Alman vatandaşının çoklu-aidiyetinden bahsetmek bir ölçüde mümkündür. Bu insanların bir kimlik arayışı içinde oldukları iddia edilebilir. Ancak, aslı ve öz kültürü aynı olan ve Türkiye’de yaşayan bir göçmenin bu tür bir çoklu-aidiyetinden bahsetmek sistematik veya teorik olarak çok mümkün gözükmemektedir. Bu tür bir yorum, öz-kültüründen farklı bir ülkede yaşayan ve o kültürün özellikleriyle (kuşaklar boyunca) artık donanmaya başlayan başka bir deyişle asimile olmaya başlayan kimliklerle ilintili bir konudur. Bu anlamda, kendi öz-kültürü ya da yakın bir kültür içinde yaşayan bir bireyin kültürel anlamda bir asimilasyona uğrayabileceğini iddia etmek sistematik olarak doğru olmayacaktır. Dolayısıyla, Türkiye’deki göçmenleri bu kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Nitekim, bu tür gruplara, kendi öz kültürüyle bağdaşmayan bir kültüre yönelik çoklu-kimlik ya da aidiyet kavramlarını kolayca uyarlayabilen tezlerin bu tür bir tezatlık veya tutarsızlık içinde olduklarını söylemek mümkündür. Ancak, daha önce de bahsettiğimiz gibi Boşnak gruplarında ortak benzer bir kültür ve ortak kabul edilen bir tarihsel geçmişin varlığı bu tür bir çoklu-aidiyet kavramının kullanımını (Batı ülkelerindeki anlamından farklı bir içerime sahip olarak) mümkün kılmaktadır. Buradan hareketle, **“herhangi bir topluma karşı aidiyet geliştirme, sadakat duyma, bireyin o toplumla -ya da toplumlarla- kültürel benzerliği ve tarihsel bağı ölçüsünde doğru orantılı olarak**

gerçekleşecektir” (altıncı hipotez). Kısaca ifade etmek gerekirse, araştırmaya konu olan Bulgaristan ve Yunanistan göçmenlerinin Türk kimliğinin yanında geldikleri ülkenin kimliğine ve kültürüne eşzamanlı bir sadakat geliştirdikleri başka bir deyişle çift yönlü bir sadakat geliştirdikleri (çok boyutlu bir kimlik tanımlaması) tezi geçerli değildir. Boşnaklarda ise, yaygın kullanımından farklı bir içerime sahip olacak bir şekilde bu tür kavramların nispeten geçerli olduğu görülmektedir.

İnsanlar göç kararlarını sıklıkla önceki temas, bilgi ve etki gibi oldukça farklı faktörlere göre vermektedirler. Genel olarak bu faktörleri arz, talep ya da itme ve çekme faktörleri ve ağ faktörleri olarak gruplamak mümkündür. Türkiye’ye Balkan’lardan göçteki en önemli nokta, çoğunlukla göç alan yerin (Türkiye’nin) çekiciliği değil, göç veren yerlerin iticiliğidir. Bu göçlerin temelinde de soya dönüş politikaları diğer bir deyişle siyasal, dinsel vb. etkenler rol oynamıştır. Yaşanan göç hareketi bir tür zorunlu göç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’ye göç edenlerin temel olarak çok büyük beklentilerle göç ettiklerini söylemek mümkün değildir. Bu anlamda, zorunlu göç sonrasında göçmenlerin karşılanmasını bekledikleri ilk unsur güvenlik içinde yaşanacak bir yerdir. Bu beklenti çoğunlukla gerçekleştiğinden göçmenlerinin diğer beklentilerinin gerçekleşme düzeylerinin yüksek olmaması göç edenlerde çok olumsuz bir etki yaratmamıştır.

Araştırmadan elde edilen veriler göçmenlerin mevcut durumlarını olumlu olarak değerlendirdikleri yönündedir. Göç edenlerin yüksek bir oranda mevcut durumlarından memnun olmaları, onların ekonomik ve sosyal bakımdan yaşamlarını görece olarak olumlu nitelendirdiklerini ve göç etmeden önceki (zaten çok fazla yüksek olmayan) beklentilerinin de bir anlamda karşılandığı anlamına gelmektedir. Burada vurgulanması gereken husus kişilerin sadece maddi (ekonomik) anlamda bir tatmine ulaşmadıkları aynı zamanda sosyal ve psikolojik açıdan da belli bir tatmin düzeyinde oldukları ve genel olarak göç öncesi beklentilerinin göç ettikten sonraki dönemde farklı düzeylerde olsa da bir ölçüde karşılanmış olduğu konusudur. Daha önce de söz ettiğimiz ‘başka bir ülkeye göç etmiş olma isteğine’ ilişkin konuda verdiğimiz söylemlerde de vurgulandığı üzere, göç edenlerin anavatan olarak gördükleri Türkiye’ye gelmiş olmaları onlar için zaten başlı başına en büyük beklentilerinin karşılanmış olması anlamına gelmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, göç olgusunda karşılaşılan temel problemlerden biri göç edenlerin göç edilen yerle bütünleşmeleri, o toplumla uyum süreçleriyle ilgili konudur. Göç edenlerin gelinen yerle uyum ve bütünleşmesinde dört temel boyutun varlığından söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, göçmenlerin, ailesinin birarada olmasını sağlayacak onlara temel bir aidiyet ve güven duygusu kazandıracak bir konuta sahip olmalarıdır. İkincisi, göç edenlerin yaşamlarını sürdürebilecekleri bir işe sahip olmaları yani göçmenlerin istihdam edilmesi hususudur. Üçüncüsü, göç edenlerin toplumun farklı alalarındaki fonksiyonlara katılımlarıdır. Sonuncusu ise, göç edenlerin geldikleri yerdeki/toplumdaki sunulan hizmetlere ulaşabilirlikleridir (Gökçe vd., 1993:20). Bu faktörlere şüphesiz, göç edenlerin sahip oldukları kültürün, geçmişin göç edilen yerdekiyle/toplumunkiyle benzerliği de eklenmelidir.

Araştırmadan elde edilen veriler, göçmenlerin bu beş boyut açısından olumlu bir düzeyde olduklarını göstermektedir. Özellikle, göçmenlerin konut sahibi olma konusundaki durumları, iş bulma, istihdam edilme konusundaki durumları ve bu yönde zaman zaman devlet tarafından gördükleri yardımlar ve teşvikler olumlu özellikler olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, araştırmanın yedinci hipotezinin **(Göç öncesi insanların göç edecekleri yere ilişkin beklentilerinin göç sonrası dönemde karşılanma düzeyi yani istihdam, kentsel birtakım fırsatlara ulaşılabilirlik, konut sahipliği, gelir artışı vb. konuların karşılanması, kişilerin buldukları yere kendilerini ait hissetmelerini ve böylelikle göç edilen yerle bütünleşmenin daha kolay olmasını sağlayacaktır)** doğrulanmış olduğu görülmektedir.

Ayrıca, temel önemdeki unsur, Yunanistan, Bulgaristan göçmenlerinin ve Boşnakların anavatan olarak Türkiye'yi görmeleri (buldukları yere ait hissetmeleri), kendilerini katıyen bu toplumda yabancı/misafir olarak görmemeleridir. Anadolu'nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu'ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu, yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engellemiştir. Dolayısıyla, bu durum göçmen nüfusun bütünleşmesini daha önce saydığımız diğer faktörlerle birlikte oldukça kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak, Önder'e (2007:326) göre, bir kısmı Balkan savaşları sürecinde Müslümanlara yapılan zulüm ve katliam karşısında Türkiye'ye sığınmış, bir kısmı anlaşmalara dayalı olarak Türkiye'ye "gönüllü" olarak gelmiş Balkan kimlikli göçmenler, çok kısa sürede Türk toplumuyla kaynaşıp

bütünleşmiştir. Bu anlamda, araştırmanın sekizinci hipotezinin *(Yerli kültürün norm ve değerlerine karşıt olmayan ortak bir kültürel kökenin varoluşu, geline topluma aidiyetin geliştirilmesi ve bütünleşmeyle doğru orantılı olarak gerçekleşecektir)* güçlü bir şekilde desteklediği ileri sürülebilir.

Sonuç itibariye, göç edenlerin mevcut durumlarıyla ve bu mevcut durumlarını nasıl değerlendiklerine ilişkin veriler, özellikle de göç edenlerin mevcut yaşamlarından memnun olma başka bir deyişle beklentilerinin karşılanması ve kendilerini geldikleri yere ait hissetme düzeylerine ilişkin elde edilen veriler, göç edenlerin geldikleri toplumla bütünleşmelerinin veya uyum sağlamalarının nispeten olumlu bir çizgide olduğunu göstermektedir.

Ulaşılan sonuçlardan bir tanesi de, genç kuşak göçmen gruplarının sosyal bünye ile bütünleşme sürecinin daha hızlı gerçekleştiği ve genç kuşaklarla birlikte güçlü sosyal ağların ve kolektif aidiyet duygularının görece azaldığıdır. Hiç şüphesiz, Çavuşoğlu'nun (1999) da belirttiği üzere, bu göçmen gruplarının tüm sosyal bünye ile bütünleşme süreci bütünüyle tamamlandığında; haklarındaki “göçmen” veya “muhacir” sıfatı da ortadan kalkmış, aile büyüklerinden bazılarının Balkan göçmeni olduğunu söyleyen bireyler dışında, sosyolojik araştırmaya konu olacak açıklıkta bir durumun tespit edilmesi de imkânsız hale gelmiş olacaktır. Ancak, bu durumun daha önce bahsettiğimiz nedenlerden dolayı çok kolay gerçekleşemeyeceğini de belirtmek gerekmektedir.

Son bir konu olarak belirtmek gerekirse, Türkiye'deki göçmenlerinin Türkiye'ye göç hareketlerini hem bir dış göç hem de bir iç göç hareketi olarak değerlendirmek daha doğru bir tespit olacaktır. Zira, tüm araştırma boyunca ortaya konduğu üzere, yerli grup ve diğer göçmen gruplardan farklı bazı sosyo-kültürel dokular taşımalarına rağmen Balkan göçmenlerini tam bir dış-göç hareketi kapsamında değerlendirmek veya yabancı göçmen kategorisine sokmak mümkün değildir. Bu anlamda, bu göçmen gruplarını, batı literatüründeki göçmen kavramına yapılan atıflarla başka bir deyişle, azınlık, etnik kimlik, asimilasyon, çoklu-kimlik vb. kavramlarla açıklamak mümkün değildir. Dolayısıyla, bu tür grupların göçünü hem Türkiye'deki yaygın iç-göç türüne benzer bir şekilde kümeleşme, hemşehri ilişkileri, sosyal ağlar, grup aidiyeti, tampon mekanizmalar, göçmenlik/hemşehrilik gibi kavramlar etrafında hem de Türkiye'ye dışarıdan göç ve göçmen ekseninde tartışmak gerekecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (1982) "İşçi Konutu Olarak Gecekondu", *Türkiye I.Şehircilik Kongresi*, I.Kitap, ss.252-265, ODTÜ Yayınları, Ankara
- Adanır, O. (2003) "Kültür ile Zihniyet", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı:23, ss. 23-34, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ankara
- Ağanoğlu, H.Y. (2001) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Birinci baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul
- Akgür, Z. G. (1997) *Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç Ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Akkayan, T. (1979) *Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul
- Aksoy, M. (2000) *Sosyal Bilimler ve Sosyoloji*, Alfa Yayın, Birinci baskı, İstanbul
- Akşit, Bahattin (1998) "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy tarafından Bir Bakış", *Konferans Türkiye'de İçgöç içinde, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran*; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul
- Altuntaş, N. (2002) "Türkiye'de Etnik Kimlik, Din-Mezhep ve Siyaset", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, ss.5-47, Güz, Ankara
- Andrews, P. A. (1992) *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (Çev. M. Küpüşoğlu), Ant Yayınları, Birinci baskı, İstanbul
- Arı, O. (1960) *Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı, 1950-51'de Bursa'ya İstanbul'da İskân Edilenlerin İntibakı İle İlgili Sosyolojik Araştırma*, Rekor Matbaası, Ankara
- Arı, K. (1999) "Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Aslan, C. (2003) *Etnisite ve Kimlik: Nusayri ve Çerkezler Üzerine Bir Karşılaştırma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara
- Aslan, C. (2004) *Birey-Toplum-Devlet- Kavramlaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*, Karahan Kitabevi, Birinci baskı, Adana
- Aslantürk, Z. (1995) *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma ve Teknikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat fak. Vakfı Yayınları No.103, İkinci baskı, İstanbul
- Ayata, A. G. (1996) "Kültürel Kimlik, Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar, Toplum ve Göç", II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Sosyoloji Derneği Yayınları, No.5, ss.221-230 Ankara
- Ayata, İ. (1999) "Almanya'da Göçmen Kültürü: Resmi Dışlanma ile Vesayetçi Çokkültürcülük Arasında", *Toplum ve Bilim*, 82 Güz, ss.6-23

- Ayata, S. (1989) "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman", *Toplum ve Bilim*, Güz, Sayı:49
- Bahçeci, N. (2007) "Türkiyeli olmak", *Balkan Günlüğü Gazetesi*, Yıl:1, Sayı:1, 23 Aralık
- Balı, A. Ş. (2001) *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet-"Öteki" ile Barış İçinde Yaşamak*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Birinci baskı, Konya
- Baştuğ, S. S. (1979) *Urban Growth and Cultural Change: Two Squatter Settlement in Ankara*, Doktora Tezi, ODTÜ, SBE, Ankara
- Baumann, G. (2006) *Çokkültürlülük Bilmecesi-Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, (Çev. I. Demirakın), Dost Kitabevi, Ankara
- Bayart, J.F. (1999) *Kimlik Yanılsaması*, (Çev. M. Moralı), Metis Yayınları, İstanbul
- Beaud, S.; Noiriel, G. (2003) "Göçmenlerin "Bütünleşmesini Düşünmek", *ToplumBilim*, Sayı:17, Ekim, ss.15-25
- Bierbrauer, G.; Pedersen, P. (1996)" Culture and migration", *Applied Social Psychology*, Der.: G. Semin; K. Fiedler, London: Sage Publications, ss. 399-422
- Bilgili, A.; Aydoğan, F.; Güngör, C. (1996) "Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi: Van Örneği, *Toplum ve Göç, II.Sosyoloji Kongresi Bildirileri*, Sosyoloji Derneği Yayınları, DİE Matbaası, Ankara
- Bilgin, N.(1994) *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, Ege Yayıncılık, İzmir
- Bilgin, N. (2001) *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- Bilgin, N. (2007) *Evrenselcilik-Farkçılık Gerilimini Aşmak*, Birleşik Kafkasya Derneği, <http://www.bkd.org.tr/analiz.asp>
- Bilgiseven, A.K. (1989) *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul
- Birkök, M. C. (1994) *Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu*, Doktora Tezi, İ.Ü. SBE Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Bilim Dalı, İstanbul
- Bostancı, N. (1998) "Etnisite, Modernizm, ve Milliyetçilik", *Türkiye Günlüğü* (Mart-Nisan) Sayı:50, İstanbul
- Bottomore, T.; Nisbet, R. (1990) *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Çev. M. Tuncay; A. Uğur), Verso Yayıncılık ,Ankara,
- Budak, S. (2003) *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, İkinci baskı, Ankara
- Canatan, K. (1990) *Göçmenlerin Kimlik Arayışı –Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe*, Endülüs Yayınları, İstanbul
- Carrol, S.J., Tosi, H.L. (1977), *Organizational Behavior*, St. Clair Press, Chicago, Illinois
- Chinoy, E. (1967) *Society-An Introduction to Sociology*, New York, Random House

- Çağlayan, S. (2004) “Göç: Yağmurdan Kaçarken Doluya Tutulmak, 1989 ve Sonrası Bulgaristan Göçmeni Türkler Üzerine Yapılmış Bir Çalışma”, *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı:12-13, ss.61-76, İzmir
- Çavuşoğlu, H. (1999) *Bursa’da Yerleşik Yugoslavya-Makedonya Göçmenleri’nin Sosyo-Kültürel Yapısı Ve Sosyal Bünye İle Bütünleşme Durumu*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Çelebi, N. (1997) “Kimlik ve Din”, *Etnik Sosyoloji*, Der.: O. Türkdoğan, Timaş Yayınları, İstanbul, ss.72-77
- Çelik, C. (2008) *Kurumsallaşma ve Cemaatleşme Arasında Göçmen Kimliği*, Araştırma Notları, Marife Bilimsel Birikim, <http://www.marife.org/8-celik.htm>
- Çelik, F. (2002) “İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı İle Analizi”, *Ç.Ü. SBE Dergisi*, Sayı:13, ss.275-296
- Çelik, F. (2005) “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”, *Ç.Ü. SBE Dergisi*, Cilt 14, Sayı:2, ss.167-184
- Çobanoğlu, N. (1997). “Tıp Etiği Açısından Göç Ve Sağlık”, *Toplum ve Göç, II.Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri*, ss.667-671, Sosyoloji Derneği Yayınları, DİE Matbaası, Ankara,
- Demir, Ö.; Acar, M. (1993) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul
- Devlet Planlama Teşkilatı (1990) *Bulgaristan’dan Türk Göçleri*, Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara
- Doğan, A. A. (2006) “Almanya’daki Türkler ve Çok Kimlikli Kimliksizleştirme”, *Batı Avrupa’da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları*, Bilhan Doyuran Kartal, Anadolu Üniversitesi Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Sorunlarını Araştırma Merkezi Yayınları, No.2, Eskişehir
- Doğanay, F. (1997) “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, DPT.YBM 1997, <http://www.dpt.gov.tr/dpbweb/ekutup96/doganayf/gocmen.html/>
- Dönmezer, S. (1984) *Sosyoloji*, Savaş Yayınları, Dokuzuncu baskı, Ankara
- Dubetsky, A. (1976) “Kinship Primordial Ties and Factory Organization in Turkey: An Antropological Approach”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, V:7, N:3, ss.433-451
- Durkheim, E. (1994) *Sosyolojik Metodun Kuralları*, (Çev. E.Aytekin), İkinci baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul
- Eagleton, T. (2005) *Kültür Yorumları*, (Çev. Ö. Çelik), Birinci baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Er, İ. (1990) “Alt-kültür maddesi”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yayınları: 1/28-29, İstanbul
- Erder, S. (1994) “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:66, Bahar, ss.106-122

- Erder, S. (1997) *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Eren, E. (1989) *Yönetim Psikolojisi*, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul
- Erkal, E. M. (1984) *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Mayaş Yayınları, Birinci baskı, Ankara
- Erkal, M. E. (1987) *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, Üçüncü baskı, İstanbul
- Erkal, M. E. (1995) *Sosyoloji*, Der Yayınları, Altıncı baskı, İstanbul
- Erkal, M. E. (2005) *Küreselleşme-Etniklik-Çokkültürlülük*, Derin Yayınları, İstanbul
- Erman, T. (1998) "Göç Olgusunda Kalitatif Yöntem Olarak Etnografik Araştırma: Bir Gecekondu Araştırmasının Düşündürdükleri", *Konferans Türkiye'de İçgöç içinde, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran*; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul
- Eroğlu, F. (1998) *Davranış Bilimleri*, Dördüncü baskı, Beta Yayınları, İstanbul
- Erol, M. (1994), "Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:17, Sivas
- Erol, M. (2002), "Çok Kültürlülük, Sosyal Entropi ve Ekonomik Gelişme, *Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma-Çatışma Bütünleşme-II, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2-4 Kasım 2000 Eskişehir, Sosyoloji Derneği Yayınları-10, ss.171-185, Ankara*
- Erol, M. (2003), "Toplumun Tabakalı ve Olasılıklı Yapısı", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2003, Cilt:27, No:1, ss.27-58
- Esman, M. J.; Rabinovich I. (Der.) (1988) *Ethnicity, Pluralism and the State in the Middle East*, Cornell University Press, London
- Fichter, J. (1996) *Sosyoloji Nedir?* (Çev. N. Çelebi), Ankara
- Frankel, E. (1991) "Turning a Donkey into a Horse: Conflict and Paradox in the Identity of Macedonian Muslims", 23rd National Convention of the AAASS, Miami
- Foucault, M. (2000) *Özne ve İktidar*, (Seçme Yazılar), (Çev. I.Ergüden, O.Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Gelles, R. J.; Levine, A. (1995) *Sociology-An Introduction*, New York, McGraw-Hill Inc.
- Gençler, A. (2003), "Asymmetrical Development of Labor in the Globalized World and European Approach", *International Scientific Conference Unitech 03*, Vol: II, Gabrovo. ss.73-76.
- Gençler, A. (2006) "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", *Sosyal Siyaset Konferansları, 49. Kitap, Prof.Dr.Turan YAZGAN'a Armağan Özel Sayısı*, ss.173-198, İstanbul
- Geray, C. (1962) "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1023-1963)", *Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi*, No:4, Ankara, SBF Maliye Enstitüsü
- Giddens, A. (2000) *Sosyoloji*, Ayraç Yayınları, Haz. H. Özel; C. Güzel, İstanbul

- Goodman, N., Marx, G. T. (1978) *Sociology Today*, New York, CRM/Random House Inc.
- Gökbayrak, Ş. (2006), "Uluslar arası Göçler ve Kadın Emeği", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı: 86 Yıl: Mayıs-Haziran, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/>
- Gökdağ, B. A. (2003) "Balkan Türklüğünün Dil ve Eğitim Sorunları", *Balkan Türkleri; Balkanlarda Türk Varlığı*, Der. E. Türbedar, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, s.287-315, Ankara
- Gökçe, B. vd. (1993) *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara
- Grauman, F. C. (1983) "On Multiple Identities", *International Social Science Journal*, Vol:35, No:2
- Guibernau, M. (1997) Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devletler ve Milliyetçilikler, (Çev. N. N. Domaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul
- Gümüş, A. (1997) "Göç, Din ve Asimilasyon", *Toplum ve Göç, II.Sosyoloji Kongresi Bildirileri*, Sosyoloji Derneği Yayınları, ss.243-251, DİE Matbaası, Ankara
- Gün, Z. (2007) "Göç Üzerine Psikolojik Çalışmalar, Yöntemsel Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (38), ss.27-41, www.keditör.com/yazilar.10html
- Güngör, N. (1991) *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Güvenç, B. (1993) *Türk Kimliği, Kültür tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları/1549, Yayınlar Dairesi başkanlığı, İnsanlık Tarihi Dizisi/2, Ankara
- Güvenç, B. (1999) *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, Sekizinci baskı, İstanbul
- Güvenç, B. (2002) *Kültürün ABC'si*, Yapı Kredi Yayınları, Cogito-67, İkinci baskı, İstanbul
- Güvenç, B. (2006) "Kimlik Kavramı Çok Kat ve Katmanlı Bir Olgudur" Türk mü, "Türkiyeli" mi?, <http://www.Güncel Milliyet.com.tr>
- Güven, S. (2001) *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*, Ezgi Kitabevi yayınları, İkinci baskı, Bursa
- Hammer, T et al. (Der.) (1997) *International Migration, Immobility and Development: Multidisciplinary Perspectives*. Berg, Oxford.
- Hançerlioğlu, O. (1986) *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Harvey, D. (1993) *Postmodernizme Bir Bakış*, (Çev. O.İşık), Birikim, Eylül
- Hedbigge, D. (1988) *Gençlik ve Altkültürleri*, (Çev. E.Tarım), İletişim Yayınları, İstanbul
- Hess, B. B.; Markson, E. W.; Stein, P. J. (1988) *Sociology*, MacMillan Publishing Company, New York

- Hodges, H. M. (1971) *Conflict and Concensus-An Introduction to Sociology*, New York: Harper&Row, Publishers
- Hoffman, H.; Nowotny, J. (1978) *European Migration after World War II*, Human Migration: Patterns and Politics, Der.: M. William H.; R. S. Adams, Indiana University Press, Bloomington & London
- Hogg, M., A.; Vaughan, G., M. (2007) *Sosyal Psikoloji*, (Çev. İ. Yıldız; A. Gelmez, Ütopya Yayınları, Birinci baskı, Ankara
- Hoxha, M. (2007) “Balkan İnsanında İtikad Farkı Maturidilik”, *Balkan Günlüğü Gazetesi*, Yıl:1, Sayı:1, 23 Aralık
- İlgin, C.; Hacıhasanoğlu, O. (2006), “Göç-aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model: Berlin/Kreuzberg örneği”, *İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34437, Taşkışla, Taksim, İstanbul*, İTÜdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Cilt:5, Sayı:2, Kısım:1, ss. 59-70, Eylül
- IOM (2005) *World Migration 2005*, Cenevre, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/>
- İbrahimgil, M. Z. (2003) “Balkanlar’daki Kültür Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Balkan Türkleri; Balkanlarda Türk Varlığı*, Der. E. Türbedar, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss.191-223, Ankara
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. (1999) “Cumhuriyet Dönemi Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- İçduygu, A. Ünalın, T. (1998) “Türkiye’de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri”, *Konferans Türkiye’de İçgöç içinde, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul*
- İçduygu, A., Sirkeci, İ.; Aydıngün, İ. (1998) “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, *Konferans Türkiye’de İçgöç içinde, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul*
- İmançer, D. (2003) “Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sayı:23, Mayıs, Haziran, Temmuz, ss. 233-250, Ankara
- İnbaşı, M. (2003) “Tarihsel Perspektif: Türklerin Balkanlar’a Yerleşmesi”, *Balkan Türkleri; Balkanlarda Türk Varlığı*, Der. E. Türbedar, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss.1-17, Ankara
- İnel, A. (2006) “Çokkültürlülük, Milliyetçilik, Özgürlük”, *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=150>
- İpek, M. (2002) “Farklılaşarak Bütünleşen Yeni Kentsel Mekanlar: Uydu Kentler”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, Güz, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, ss.125-143
- İsen, M. (1997) “Balkanlarda Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 7*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- İzard, C. E. (1964) “Personel Similarity and Friendship”, *Approaches, Context and Problem of Social Psychology*, Der.: E. E. Sampson, N.J: Prentice-Hal. Inc. Enlewood Cliffs, ss.113-118

- Jackson, J. A. (1986) *Migration*, Longman, New York
- Jameson, F. (2003) *Dil Hapishanesi*, (Çev. M.H. Doğan), Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Kafesoğlu, İ. (1993) *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, Onuncu baskı, İstanbul
- Karp, D. A. vd. (1991) *Being Urban*, Praeger Publishers, New York
- Karpat, K., H. (2003) *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. B. Tırnakçı), Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul
- Karasar, N. (1991) *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara
- Kartal, S. K. (1978) *Kentleşme ve İnsan. Kentleşme Sürecinde İnsan Tutum ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler*, Çankırı Köylerinden Ankara'ya Göç Edenler Üzerinde Bir Araştırma, TODAİE Yay., No:173, Ankara
- Kazgan, G. (1985) "Milli Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Göçler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (6.c.)* İletişim Yayınları, İstanbul
- Kearney, M. (1996), "From the Invisible Hand to Visible Feet: Anthropological Studies of Migration and Development", *Theories of Migration*, Der.: Robin Cohen, Edward Elgar Publishing Limited, England, ss.374-404
- Keleş, R. (1984) *Kentleşme ve Konut Politikası*, A.Ü. SBF Yayınları Ankara
- Kellner, D. (2001), "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", (Çev. G.Seçkin), *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, ss.15
- Kılıçbay, M. A. (2003) "Kimlikler Okyanusu", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, sayı:23, ss. 155-159, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ankara
- Kıray, M. B. (1964) *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İletişim Yayınları, Ankara
- Kızılçelik, S. (1994) *Sosyoloji Teorileri II*, Yunus Emre Yayınları, Konya
- Kolukırcık, S. (2006) "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, Cilt:30, No:1, ss.1-13
- Kongar, E. (1992) *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cilt 1-2, Altıncı Baskı*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Köker, L. (2005) "Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı", *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*, Der.: Charles Taylor, Türkçe Baskıya Önsöz, sss.11-14, Cogito, YKY, İkinci baskı, İstanbul
- Kösoğlu, N. (2003) *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul
- Kösoğlu, N. (2005) *Türk olmak ya da Olmamak, Milli Kültür, Mozaik Kültür ve Etnisite*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (1996), Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri, Ankara

Krech, D., Crutchfield, R. S.; Ballachey, E.L. (1962) *Individual in Society*, New York, McGraw-Hill Book Company Inc.

Kritz, M. M.; Keely, C. B. (1981) "Introduction", *Global Trends in Migration*, Der.: Mary M. Kritz, Charles B. Keely and Silvano M. Tomasi, The Center for Migration Studies of New York, Inc. New York

Kroeber, A.L., Kluckhohn, C. (1952) *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York: Random House, Vintage

Kurtkan, A. B. (1982) *Genel Sosyoloji*, Divan Yayınları, İstanbul

Kurtkan, A. B. (1989) "Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü-1" *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı:187

Kurtoğlu, A. (2005) "Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler", *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue N°2, Hometown Organisations in Turkey, URL: <http://www.ejts.org/document375.html>

Kümbetoğlu, B. (1997) "Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit; Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar", *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz: Kemali Saybaşılı-Gencer Özcan, İstanbul

Kymlicka, W. (1998) *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul

Laclau, E. Mouffe, C. (1991), *Hegomonik und radikale Demokratie, Zur Dekonstruktion des Marxismus*, Passagen Verlag, Wien

Layder, D. (1998) *Sociological Practice-Linking Theory and Social Research*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi

Lee, E. S. (1996) "A Theory of Migration", *Theories of Migration*, Der.: Robin Cohen, Edward Elgard Publishing, Cheltenham, ss.14-24

Maalouf, A. (2000) *Ölümcül Kimlikler*, (Çev.: A. Bora), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Marshall, G. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.: O. Akınhay), D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara

Martin, P.; Widgren, J. (2003), "International Migration: Facing the Challenge", *Population Bulletin*, Vol:57, No:1. ss.3-40

Martindale, D. (1960) *Sociological Theory-Its Nature and Types*, New York: Appleton-Century-Crofts, Inc.

Meşe, G. (1997) "Yaşam Stilleri ve Kollektif Kimlik Etkileşimi", *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Yay.Haz.Nuri Bilgin, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, ss.431-438

Moles A. A. (1983) *Kültürün Toplumsal Dinamiği*, (Çev.: N. Bilgin), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:21, İzmir

- Morley, D.; Kein, R. (1997), *Kimlik Mekânları*, (Çev.: E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Mulder, C.H. (1993) *Migration dynamics: A life course approach*, Amsterdam, PDOD Publications
- Mutluer, M. (2003) *Uluslararası Göçler ve Türkiye, Denizli Tavas Örneği*
- Nirun, N. (1991) *Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:56, Ankara
- Oktar, L. (2005) “Dil Kullanımı ve Toplumsal Kimlikler”, *Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2
- Ozankaya, Ö. (1984) *Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, Ankara
- Ozankaya, Ö. (1986) *Toplum Bilim*, Tekin Yayınevi, İstanbul
- Önder, A. T. (2007) *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, Fark Yayınları, On üçüncü baskı, Ankara
- Önen, E. (1997) “Kent, Dayanışma ve Hemşehrilik Dernekleri”, *Toplum ve Göç, II.Sosyoloji Kongresi Bildirileri*, Sosyoloji Derneği Yayını, DİE Matbaası, ss.450-458, Ankara
- Özbay, F.; Balpınar, H. (1982) *Türkiye'ye Yapılan Göçler ve Göçmen Olayı Üzerine Araştırma*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara
- Özcan, G. (1997) “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği” *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz. K. Saybaşılı-G. Özcan, ss.209-210, İstanbul
- Özkalp, E. (1986) *Sosyolojiye Giriş Dersleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları Yay. No:34, Eskişehir
- Özkalp, E. (1990) *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir
- Özkan, A. (2003) “Yunanistan Türkleri: Batı Trakya'da Uygulanan Azınlık Hukuku”, *Balkan Türkleri; Balkanlarda Türk Varlığı*, Der. E. Türbedar, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss.168-190, Ankara
- Paksoy, H.B. (2005) *Etnik ve Toplumsal Kimlikler Nasıl Oluşur?*, Karam Araştırma ve Yayıncılık, Çorum
- Park, R. E.; Burgess, E. W. (1972) *Introduction to Science of Sociology*, Üçüncü baskı, Chicago: The University of Chicago Press
- Peker, M. (1999) *Nüfus Politikasındaki Değişim ve Nüfusumuzdaki Dönüşümler, Bilanço 1923-98*, II.Cilt, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Radcliffe-Brown, A. R. (1952) *Structure and Function in Primitive Society*, New York: Free Press
- Ritzer, G. (1992) *Sociological Theory*, McGraw-Hill International Editions, 3 Edition (basılmamış çeviri metin: Ümit Tatlıcan)

- Rutherford, J. (1998) "Yuva Denilen Yer: Kimlik ve Farklılığın Kültürel Politikaları", *Jonathan Rutherford, Andrea Stuart, Jeffrey Weeks...*, *Kimlik (Topluluk-Kültür-Farklılık)* İstanbul, 1998.
- Sait, R. (2007) "Balkanların Fahri Kenti: İzmir", *Balkan Günlüğü Gazetesi*, Yıl:1, Sayı:1, 23 Aralık
- Sarup, M. (2004) "*Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*", (Çev.: A. Güçlü), İkinci baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- Schick, I. C. (2001) *Batı'nın Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekansallık*, (Çev.: S. Kılıç; G. Sarı), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Sezal, İ. (1992) *Şehirleşme*, Ağaç Yayınları, İstanbul
- Smith, A. (1986), *The Ethnic Origin of Nation*, Oxford: Blacwell
- Smith, P. (2005) *Kültürel Kuram*, (Çev.: S. Güzelsarı; İ. Gündoğdu), Birinci baskı, Babil Yayınları, İstanbul
- Somersan, S. (2004) *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci baskı, İstanbul
- Sorokin, P. A. (1966) *Sociological Theories of Today*, New York: Harper&Row, Inc.
- Şen, H. (2004) "Çoklu Sadakat Ekseninde Türk Göçmenleri", *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı:12-13, ss.35-60, İzmir
- Şener, C. (2006) *Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*, Etik Yayınları, Beşinci baskı, İstanbul
- Şenyapılı, T. (1978) *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, ODTÜ Yayınları, Ankara
- Şerif, M., Şerif, C. (1996) *Sosyal Psikolojiye Giriş*, (Çev.: M. Atakay, A. Yavuz), Sosyal Yayınları, Ankara
- Şimşir, B. N. (2003) "Türkiye ve Balkanlar, Balkan Türkleri", *Balkanlarda Türk Varlığı*, Der. E. Türbedar, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss.328-347, Ankara
- Tan, E. M. (1981) *Toplumbilimine Giriş*, Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara
- Tatlıdil, E. (1989) *Kentleşme ve Gecekondu*, Ege Üni. Yayınları, İzmir
- TGYONA (2006) *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Haziran, Ankara
- Tekeli, İ. (1998) "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi", *Konferans Türkiye'de İçgöç içinde*, *Bolu-Gerede*, 6-8 Haziran; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul
- Tekeli, İ.;Erder, L. (1978) *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, H.Ü., Yay. D-26, Ankara
- Tekinalp, Ş. (2005) "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük", *Journal of İstanbul Kültür University*, 2005/1 ss.75-87

- Tekşen, A. (2003) *Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrilik, Ankara'daki Malatya'lular Örneği*, Yayın No DPT: 2669
- Tezcan, M. (1984) *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara Üniversitesi EBF Yayınları, Ankara
- Tezcan, M. (1993) *Sosyolojiye Giriş*, Ankara
- Tilly, C. (1978) "Migration in Modern European History", *Human Migration: Patterns and Politics*, Der.: McNeil William H.; Adams Ruth S., Indiana University Press, Bloomington & London
- Todorova, M. (1995) "The Ottoman Legacy in the Balkans," *Balkans A Mirror of the New International Order*, Günay Göksu Özdoğan ve Kemali Saybaşı (der.), İstanbul, Eren, ss. 55-74
- Tolan, B. vd. (1985) *Ben ve Toplum*, Teori Yayınları, Ankara
- Topaloğlu, İ. (2007) "Neden Bulgaristan Türkü Bulgar Hükümetinin askerine silah doğrultmadı?" *Balkan Günlüğü Gazetesi*, Yıl:1, Sayı:1, 23 Aralık
- TUİK, 2000 Genel Nüfus Verileri, <http://www.tuik.gov.tr>
- Turan, Ö. (2003) "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri", *Balkan Türkleri; Balkanlarda Türk Varlığı*, Der.: E. Türbedar, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss.18-43, Ankara
- Turhan, M. (1994) *Kültür Değişmeleri-Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Marmara Üniversitesi İF Vakfı Yayınları, İstanbul
- Turner, J.H. (1991) *The Structure of Sociological Theory*, University of California, Riverside, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, A Division of Wadsworth, Inc., Fifth Edition
- Türkbağ, A. U. (2003) "Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, sayı:23, ss. 209-216, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ankara
- Türbedar, E. (2006) "Boşnakların Tarih İçinde Uğradığı Mezalim", *Uluslar arası Suçlar ve Tarih*, Sayı 1, Yaz, ss.175-210, <http://www.bosnjaci.net/index.php>
- Türkdoğan, O. (1971) *Seçilmiş Bazı Yerli ve Göçmen Gruplar Üzerinde Sosyal Değişme Örnekleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum
- Türkdoğan, O. (1977) *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dedekorkut Yayınları, İstanbul
- Türkdoğan, O. (1983) *Millî Kültür Modernleşme ve İslâm*, İstanbul, 1983
- Türkdoğan, O. (1988) *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözüm*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul
- Türkdoğan, O. (1997) *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul
- Uygur, N. (1984) *Kültür Kuramı*, Remzi Kitabevi, Ankara

- Ünalın, T. (1998) "Türkiye'de İçgöçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi", *Konferans Türkiye'de İçgöç içinde, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı*, İstanbul
- Üner, S. (1972) *Nüfus Bilim Sözlüğü*, Ankara
- Vatandaş, C. (2004) *Ulusak Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılımkitap, Birinci Baskı, İstanbul
- Vatandaş, C. (2002) "Çokkültürlü Toplum ve Toplumsal Kimlik (Kanada Örneği)", *Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma-Çatışma Bütünleşme-II, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi 2-4 Kasım 2000 Eskişehir, Sosyoloji Derneği Yayınları-10, ss.338-354, Ankara*
- Wells, C. (1984) *Sosyal Antropolojik Açından İnsan ve Dünyası*, (Çev.: Erzen Onur), Remzi Kitabevi, İstanbul
- Westwood, S. (1997) "İrkçılık, Akıl Hastalığı ve Kimlik Politikası", *İrkçılık, Modernite ve Kimlik, Der.: Ali Rattansi, Sallie Westwood, (Çev.: S.Akyüz)*, İstanbul
- Williams, R. (1976) *Keywords*, Oxford University Press, New York
- Wieviorka, M. (2003) "Çok Kültürlülük: Bir Sorunun Çözümü Mü Yoksa Dile Getirimesi mi?", *ToplumBilim, Sayı:17, Ekim, ss.39-45*
- Yalçın, C. (2004) *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara
- Yasa, İ. (1966) *Ankara'da Gecekondu Aileler*, SSBY Yayınları, Ankara
- Yazıcıoğlu, Y.; Erdoğan, S. (2004) *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Birinci baskı, Ankara
- Yılmaz, A. (1994) *Etnik Ayrımcılık*, Vadi Yayınları, Ankara
- Young C. (1993) *The Rising Tide of Cultural Pluralism*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin
- Yörükán, T. (1968) *Gecekondu ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyal-Kültürel Özellikleri*, İskân Bakanlığı Yayınları, Ankara

EKLER

EK.1: Araştırmada kullanılan anket formu

1-Cinsiyetiniz: Erkek Kadın

2-Yaşınız: (.....)

3-Doğum yeriniz? Ülke (.....) Kent Kırsal

4-Medeni durumunuz:

Bekâr Evli Boşandı Eşi Öldü

5-Oturduğunuz semt:.....

6-Kaç yıldır burada oturuyorsunuz:.....

7-Oturduğunuz evin mülkiyet durumu:

Ev sahibi Kiracı Başka.....

8-Eğitim durumunuz:

Okur-yazar değil Okur-yazar İlkokul mezunu Ortaokul mezunu
 Lise ve dengi okul mezunu Üniversite veya yüksek okul mezunu Lisansüstü mezunu

9-Mesleğiniz nedir?

İşçi (Kamu) Memur Küçük esnaf Öğrenci
 İşçi (Özel) Ev hanımı Sanayici-tüccar Başka
 Serbest meslek Emekli İşsiz

10-Ailenizin bir aylık **ortalama toplam geliri ne kadar** (ailede tüm çalışanların gelirleri, kira, faiz, tarımsal ürün gelirleri vs. tüm gelirler dahil)?.....YTL

11-Kendinizi belirtilen sosyo-ekonomik gelir gruplarından hangisine dahil edebilirsiniz?

Alt Orta-alt Orta Orta-üst Üst

12-Sosyal güvenlik kuruluşlarından hangisine bağlısınız?

Emekli Sandığı SSK Bağ-Kur Hiçbiri Diğer
(Belirtiniz.....)

13-Anne ve babanız buraya göç mü etmişler yoksa burada mı doğmuşlar?

Göç etmişler Burada doğmuşlar

14-Türkiye'ye hangi ülkeden göç ettiniz (veya aileniz hangi ülkeden göç etmiş) ?
(Lütfen belirtiniz.....)

15- Türkiye'ye hangi yıl göç ettiniz/buraya hangi yıl yerleştiniz (veya aileniz hangi yıl göç etmiş? (Lütfen belirtiniz.....)

16-Anne ve babanız aynı göçmen grubundan mı? (X şeklinde işaret koyunuz)

İki de aynı göçmen grubundan
 İki de göçmen ama farklı göçmen gruplarından
 Anne ve babadan biri göçmen diğeri değil

17- Türkiye yerine başka bir ülkeye göç etmiş olmak ister miydiniz?

Evet, isterdim Hayır, istemezdim Fikrim yok

18-Hayır veya evet ise nedeni konusunda neler söyleyebilirsiniz?.....

19-Şu anda oturduğunuz bölgeyi/semti tercih etmenizdeki etkili olan en önemli faktörler hangisidir? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz önem derecesine göre 1,2,3,4.. gibi)

- Burada diğer göçmenlerle bir arada olmak için
 Ekonomik nedenlerle (burası daha ucuz olduğu için)
 Akrabalarım ve dostlarım burada olduğu için
 Burada kendimi daha mutlu ve güvende hissettiğim için
 Buraya çok alıştığım ve başka bir yerde kendimi yabancı hisseteceğim için
 Başka (lütfen belirtiniz).....

20-Fırsatınız olsa oturduğunuz semtin/bölgenin dışında başka bir yerde oturmayı düşünür müsünüz?

- Evet, düşünürüm Hayır, düşünmem Kararsızım

21-Evet ise niçin?.....

22-Hayır veya kararsızsanız nedeni konusunda neler söyleyebilirsiniz:.....

23-Evli iseniz eşiniz göçmen mi?

- Aynı göçmen grubundan
 Göçmen ama farklı göçmen grubundanız
 Göçmen değil

24-Eğer değilse, eşinizin göçmen olmasını ister miydiniz?

- Aynı göçmen grubundan olan bir kimseyi tercih ederim
 Göçmen ama farklı göçmen grubundan da olabilir
 Hayır, tercih etmem
 Göçmen olup olmaması fark etmez

25-Evli değilseniz evleneceğiniz kişinin göçmen olmasını ister miydiniz?

- Aynı göçmen grubundan olan bir kimseyi tercih ederim
 Göçmen ama farklı göçmen grubundan da olabilir
 Hayır, tercih etmem
 Göçmen olup olmaması fark etmez

26-Çocuklarınızın, (eğer çocuğunuz yoksa olsa idi) kiminle evlenmesini isterdiniz?

- Aynı göçmen grubundan olan bir kimseyi tercih ederdim
 Aynı gruptan ama farklı göçmen grubundan da olabilir
 Göçmen olmayan birisini tercih ederdim
 Göçmen olup olmaması fark etmez
 Bir fikrim yok

27-Sizce günümüzde gençler eş seçiminde daha çok neyi ön planda tutuyor?

- Eğitim ve kültür Zenginliği Dini
 Kendi toplumundan olmasını Başka (belirtiniz).....

28-Burada çevredeki insanlarla aranızda sorunlar var mı?

- Hayır, yok Evet, var (Hangi konuda/konularda.....)

29-(Yukarıdaki soruya evet diyenler) Bu sorun/sorunlar, daha çok hangi gruplarla olmaktadır? (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- ()Boşnak göçmeni ailelerle ()Bulgaristan göçmeni ailelerle ()Pomaklarla
 ()Yunanistan göçmeni ailelerle ()Arnavutluk göçmeni ailelerle
 ()Makedonya göçmeni ailelerle ()Göçmen olmayan/Yerli ailelerle
 ()Başka (Lütfen belirtiniz).....

30-Aşağıdaki yargıları her bir göçmen grubu için (ve göçmen olmayanlar için) değerlendiriniz (katıldığınız yargının hizasındaki kutuya (X) şeklinde işaretleme yapınız)

	Göçmen olmayanlarla	Bulgaristan göçmenleriyle	Boşnak göçmenleriyle	Arnavutluk göçmenleriyle	Yunanistan göçmenleriyle	Makedonya göçmenleriyle
Evlenebilirim						
Dost/Arkadaş olabilirim						
Aynı yerde çalışabilirim						
Komşu olabilirim						
Yalnızca konuşurum						
Selam bile vermek istemem						
Bu bölgeden/ülkeden gitmelidirler						

31-Komşularınız daha çok hangi gruptandır? (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- () Daha çok aynı göçmen grubundan olan kimselerden
 () Daha çok kendi göçmen grubum ve diğer bazı göçmen grupları
 () Daha çok göçmen olmayan /yerliler
 () Tüm göçmenler ve göçmen olmayanlar/yerliler karışık
 () Daha çok kendi göçmen grubum ve göçmen olmayanlar/yerliler

32-Ahbablık ettiğiniz kimseler (arkadaşlarınız, dostlarınız) daha çok hangi gruptandır? (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- () Daha çok aynı göçmen grubundan olan kimselerden
 () Kendi göçmen grubum ve diğer bazı göçmen grupları karışık
 () Daha çok göçmen olmayan /yerliler
 () Tüm (Çoğu) göçmenler ve göçmen olmayanlar/yerliler karışık
 () Daha çok kendi göçmen grubum ve göçmen olmayanlar/yerliler

33-Borç paraya ihtiyacınız olsa ilk olarak kimden borç isterdiniz?

- () Ailem ve en yakın akrabalarımın () Yakın arkadaşlarımdan ve komşularımdan
 () Banka vb. kuruluşlardan () Hiçbiri

34-Şimdi iş arayacak olsanız ilk önce kime ya da nereye başvurursunuz?

- () Ailem ve en yakın akrabalarıma () Yakın arkadaşlarıma, komşularıma
 () Kurumlara () Gazete ilanlara () Hiçbiri

35-Sizce kişinin kendi kimliğini tanımlamasında aşağıdaki unsurlardan hangileri ne derece önemlidir? (X şeklinde işaret koyunuz)

	Önemli	Kısmen önemli	Önemli değil
Kişinin sahip olduğu dini			
Kişinin etnik kökeni/soyu			
Kişinin mezhebi			
Kişinin siyasal düşüncesi			
Kişinin sosyal sınıfı			
Kişinin mesleği			
Kişinin memleketi			
Kişinin cinsiyeti			

36-Sizce aşağıdaki durumlardan hangileri olmak ne derece önemlidir? (X şeklinde işaretleyiniz)

	Önemli	Kısmen önemli	Önemli değil
Kişinin göçmen olması			
T.C.Vatandaşı olmak			
Bulgaristan/Yunanistan/Bosna-Hersek vatandaşlığına sahip olmak			
Hem T.C. hem de Bulgaristan/Yunanistan/Bosna-Hersek vatandaşlığına sahip olmak			
Türk olmak			

37-Size sorulsa kendinizi öncelikle nasıl tanımlardınız?

- () Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım
 () Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım
 () Öncelikle T.C. vatandaşı olarak tanımlarım
 () Öncelikle bir göçmen/muhacir olarak tanımlarım
 () Öncelikle bir Bulgaristan/Yunanistan göçmeni/Boşnak olarak tanımlarım
 () Diğer, bunlar dışında bir şekilde tanımlarım (lütfen belirtiniz.....)
 () Cevap Yok

38-Üyesi olduğunuz grubun sizin için en önemli 3 özelliğini sayabilir misiniz?

- 1-.....
 2-.....
 3-.....

39-Göçmen olmayanlar/Yerliler sizi daha çok nasıl tanımlıyor?

.....

40-Göçmen olmayanların/Yerlilerin sizi tanımlama (size hitap etme) şeklini nasıl karşılıyorsunuz?

- Bizi tanımlama (hitap etme) şekillerinden rahatsız oluyorum
 Fark etmez
 Bizi tanımlama (hitap etme) şekillerinden rahatsız olmuyorum
 Başka (Belirtiniz.....)

41-Göçmen olmayanların/Yerlilerin sizleri kendilerinden ayrı gördükleri noktalar nelerdir? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Çalışkanlık ve ekonomik durum
 Kültürel farklılıklar
 Etnik farklılıklar
 Başka (Belirtiniz.....)
- Fiziksel özellikler
 Dinsel farklılıklar
 Böyle tip şeyler yoktur
- Eğitim
 Ahlak

42- Güven duyma, yardımlaşma vb. açılardan kimleri daha olumlu görüyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Göçmen olmayanları/Yerlileri
 Kendi grubumdan göçmenlerini
 Diğer göçmenleri
- Herkesi
 Hiçbirini

43-Kendi grubunuzdan bir göçmeni veya diğer balkan göçmenlerini bazı davranışlarından, fiziksel özelliklerinden, konuşmalarından vb. diğer insanlardan ayırabilir misiniz (yani göçmen olduğunu anlar mısınız)? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Fiziksel özelliklerinden anlarım
 Konuşmasından şivesinden anlarım
 Birtakım davranışlarından anlarım
 Hayır, anlayamam
 Bazı çok belirgin özellikleri olan kimseleri anlarım
 Başka (Belirtiniz.....)

44-Gelenekleriniz sizin için ne derece önemlidir?

- Gelenekler benim için çok önemli
 Gelenekler benim için önemli değil
 Gelenekler benim için olsa da olur olmasa da olur
- Gelenekler benim için önemli
 Gelenekler benim için hiç önemli değil

45-Geleneklerinizin gelecekteki durumu hakkında nasıl bir düşünceye sahipsiniz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Geleneklerimizi devam ettiremiyoruz
 Geleneklerimiz zamanla zayıflayacak ve kaybolacak
 Geleneklerimizde bazı değişimler olsa da varlığını sürdürecektir
 Geleneklerimiz zamanla daha da kuvvetlenecek
 Başka (Belirtiniz.....)

46-Eski ve yeni nesli karşılaştırdığınızda geleneklere bağlılık bakımından bir fark var mı?

- Yeni nesil çok bağlı değil
 Eski nesil ile çok bir fark yok
 Yeni nesil daha bağlı
 Bilmiyorum

47-Gelenek-görenekleriniz örf ve âdetleriniz konusunda çevreyle uyumsuzluklar yaşadınız mı (yaşıyor musunuz)?

- Evet, yaşıyoruz
 Kısım, yaşıyoruz
- Hayır, yaşamıyoruz
 Fikrim yok

48-Anadil olarak kabul ettiğiniz dil hangisidir?

- Türkçe
 Boşnakça
 Bulgarca
- Arnavutça
 Makedonca
 Başka (lütfen belirtiniz.....)
- Yunanca
 Pomakça

49-Aşağıda yer alan dillerden bildiklerinizi hangi düzeyde konuşabiliyorsunuz?

	Türkçe	Bulgarca	Boşnakça	Arnavutça	Yunanca	Makedonca	Pomakça
Çok iyi düzeyde biliyorum							
Biliyorum							
Fena sayılmaz							
Bilmiyorum							
Hiç bilmiyorum							

50-Aşağıda belirtilen ortamlarda hangi dilde konuşuyorsunuz?

	Sadece Türkçe	Yarı Türkçe yarı bildiğim diğer dil	Türkçe dışındaki bildiğim dil
Aile içinde			
Akraba ve komşularla			
Kendi grubunuzdan göçmenlerle			
Alışverişlerinizi yaparken			

51-Aşağıdaki ifadelere ne düzeyde katılıyorsunuz?

	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Türkçe konuşurken şivem/konuşma şeklim göçmen olduğumu hemen ele veriyor ama bu beni rahatsız etmiyor			
Şivemi tamamen düzelttim göçmen olduğum konuşmamdan anlaşılmaz			
Ailede ve bu çevrede göçmen şivesi kullanırken dışarıda düzelttiğim konuşma şeklini tercih ediyorum			

52-Bir din inancınız var mı?

- Bir din inancım yok
 Müslümanım
 Diğer (Lütfen belirtiniz).....

53-Eğer bir din inancınız varsa kendinizi dindarlık (dine bağlılık) açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Oldukça dindar sayılırım
 Dindar sayılırım
 Pek dindar değilim
 Cevap Yok

54-Dini gerekleri yerine getirme açısından kendinizi nasıl görüyorsunuz?

- Hepsini yerine getiriyorum
 Çoğunlukla yerine getiriyorum
 Bir kısmını yerine getiriyorum
 Yerine getirmeye gayret ediyorum getiriyorum
 Hiçbirini yerine getirmiyorum
 Cevap yok

55-Ramazana ayında oruç tutar mısınız?

- Sürekli tutarım Çoğu zaman tutmaya gayret ederim
 Ara sıra tutarım Nadiren tutarım Asla tutmam Cevap yok

56-Vakit namazlarını kılar mısınız?

- Sürekli kılarım Çoğu zaman kılmaya gayret ederim
 Ara sıra kılarım Nadiren kılarım Asla kılmam Cevap yok

57-Üyesi olduğunuz herhangi bir göçmen derneği (dernekleri) var mı?

Evet Hayır

58-Evet ise, derneğe üye olmanızda en önemli iki etken aşağıdakilerden hangisidir?

- Diğer göçmenlerle bir araya gelme fırsatı veriyor
 Bazı işlerimizi halletmede yardımcı oluyor
 Dernek yöneticilerini kıramadım
 Gelişmelerden haberdar oluyorum
 Kendimi daha güvenli hissediyorum
 Başka (lütfen belirtiniz).....

59-Derneğin hangi faaliyetlerine katılıyorsunuz?

- Tüm faaliyetlerine aktif bir şekilde katılıyorum
 Yılda bir-iki kez yapılan yemeklerine
 Sadece yıllık kongresine
 Sadece üyeyim, hiçbir faaliyetine katılmıyorum
 Başka (lütfen belirtiniz).....

60-Derneğe üye değilseniz niçin üye olmadınız?

- Dernek olduğundan haberim yoktu
 Bir faydasının olacağını düşünmüyorum
 Üye aidatı ödemek istemiyorum
 Doğru düzgün bir faaliyet/dayanışma yok
 Derneğe ayıracak vaktim yok
 Başka (lütfen belirtiniz).....

61-Göçmen derneği (dernekleri) hakkında ne düşünüyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Bence göçmen dernekleri varlıklarını korumalı ve daha da güçlenmeli
 Göçmen dernekleri bizim bir arada tutunmamızı sağlıyor
 Göçmen dernekleri bizim özümüzü kaybetmememizi sağlıyor
 Bence tüm göçmenlerin bu tür derneklere üye olması gerek
 Göçmen derneklerinin pek işe yaramadığını gereksiz olduğunu düşünüyorum
 Göçmen dernekleri bizim bu topluma tam olarak uyum sağlamamızı engelliyor
 Başka (Belirtiniz).....

62-Siyasi seçimlerde (yerel ya da genel) oy kullanırken adayın bir göçmen olması kararınızı etkiler mi?

Evet, etkiler Hayır, etkilemez Kararsızım Fikrim yok

63-Hayat tarzınızın diğerlerine (göçmen olmayanlara/yerlilere) göre biraz farklı olduğunu düşünüyor musunuz?

- Oldukça farklı Farklı Kısmen farklı
 Farklı değil Hiç farklı değil

64-Bir göçmen olarak kendinizi bu toplumda (Türkiye’de) bir yabancı olarak hissediyor musunuz?

- Evet, hissediyorum Hayır, hissetmiyorum
 Kimi zaman hissediyorum Fikrim yok

65-Diğer balkan göçmenleriyle (sosyal ve kültürel anlamda) bir ortaklığınız olduğunu düşünüyor musunuz?

- Evet, düşünüyorum Hayır, düşünmüyorum Fikrim yok

66-Aşağıda yer alan gruplara kendinizi ne ölçüde yakın hissediyorsunuz?

	Bulgaristan göçmenlerine	Boşnak göçmenlerine	Arnavutluk göçmenlerine	Yunanistan göçmenlerine	Makedonya göçmenlerine	Pomaklara	Göçmen olmayanlara
Çok yakın							
Yakın							
Orta düzeyde							
Uzak							
Çok uzak							

67-Kendi grubunuz için genel olarak aşağıdaki sıfatlardan hangilerini uygun görüyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Dürüst Çalışkan Güvenilir Avrupalı Görgülü Eğitimli
 Temiz Tutumlu Zeki Köylü İkinci sınıf/azınlık
 Milliyetçi Dindar Ezik Tembel Baskı görmüş
 Uyum sorunu yaşayan Kimlik sorunu yaşayan
 Başka (Belirtiniz.....)

68-Göçmen olmayanların/yerlilerin de sizin taşıdığınız bu özelliklere sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

- Hayır, düşünmüyorum Kısmen, düşünüyorum
 Evet, düşünüyorum Fikrim yok

69-Genel olarak göçmen olmayanların/yerlilerin size bakışını nasıl değerlendiriyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Bize küçümseyerek bakışlarını düşünüyorum
 Bizi yabancı gibi görüyorlar
 Bizi bu topluma ait olarak görmüyorlar
 Bizim çok farklı olduğumuzu düşünüyorlar
 Bizi dışladıklarını düşünmüyorum
 Bizi tamamen kabullendiklerini düşünüyorum
 Bizi de kendileri gibi görüyorlar
 Başka (Belirtiniz.....)

70-Sizi dışladıklarını ya da farklı gördüklerini düşünüyorsanız, bunun sizi diğer göçmenlerle daha yakın olmaya ittiğini düşünüyor musunuz?

- Evet, düşünüyorum Hayır, düşünmüyorum Kısmen, düşünüyorum
 Fikrim yok

71-Eskiye göre değerlendirdiğinizde göçmenlerle ilişkilerinizi nasıl görüyorsunuz?

- Fark yok, güçlü bir şekilde devam ediyor
 Kısmen değişti/zayıfladı
 Oldukça zayıfladı
 Fikrim yok

72-Devletin (size) göçmenlere gösterdiği ilgiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Bence devletin göçmenlere özel bir ilgi göstermesi gerekmiyor
 Yeterince ilgi göstermiyor, daha fazla duyarlı olması gerek
 Yeterince ilgi gösteriyor
 Fikrim yok

73-Türkiye’de yaşadığınız müddetçe bir uyum problemi yaşadığınızı veya yaşayacağınızı düşünüyor musunuz?

- Evet, düşünüyorum Hayır, düşünmüyorum Kısmen, düşünüyorum
 Fikrim yok

74-Yukarıdaki soruya verdiğiniz cevabın nedeni konusunda neler söyleyebilirsiniz, niçin böyle düşünüyorsunuz?.....

75-Türkiye’de olmaktan burada yaşamaktan memnun musunuz?

- Oldukça memnunum Memnunum Fark etmez
 Memnun değilim Hiç memnun değilim

76-Genel olarak değerlendirdiğinizde göçmenlerinin bu toplumla tam olarak bütünleştiğini söyleyebilir misiniz?

- Tam olarak bütünleşmiştir Kısmen bütünleşebilmiştir
 Bütünleşememiştir Fikrim yok

77-Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri okuyarak her bir ifade hakkında ne düşündüğünüzü (1) Katılıyorum (2) Kısmen katılıyorum (3) Katılmıyorum şeklinde değerlendiriniz.

		Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
1	Ekonomik olarak bir yerlere gelebilmek için göçmenler kendinden olanlarla işbirliği yapmalıdır			
2	Bazen kendimi Türkiye’de bir yabancı gibi hissettiğim oluyor			
3	Kültürel varlığı sürdürmek için göçmenler kendi aralarında ekonomik alış-verişlerini yoğunlaştırması gerekir			
4	Göçmenler her zaman kendileriyle gurur duyarlar			
5	Göçmenler her zaman dürüst ve mert olmuştur			
6	Göçmenler diğerlerine göre birbirlerine çok daha yakındır			
7	Göçmenler her zaman için toplumun seçkin insanlarıdır			
8	Göçmenlerin yapısı diğerlerine göre farklıdır			
9	Özellikle burada doğan yeni kuşak hiç göçmen olarak gözükmüyor			
10	Hem burada hem de geldiğimiz yerde yabancı gibiyiz			
11	Burada ikinci sınıf vatandaş durumundayız, bize ayrımcılık yapılmaktadır			
12	Türkiye’de kendimizi azınlık olarak hissediyoruz			
13	Çocuklarımla hep Türk bayrağı altında yaşamasını isterim			
14	Burası benim vatanım, benim için başka bir yer yok			
15	Türkiye iyi de olsa kötü de olsa anavatanımız, karnımızın doyduğu yer			
16	Bizler Türk toplumu içinde ayrı gruplar değiliz			

78-Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri okuyarak her bir ifade hakkında ne düşündüğünüzü (1) Katılıyorum (2) Kısmen katılıyorum (3) Katılmıyorum şeklinde değerlendiriniz.

		Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
1	Buradaki göçmenler, akrabalarım, çevrem bazen bana çok sıkıcı geliyor, burada bunaldığımı hissediyorum.			
2	Burada göçmenler arasında bazen kendimi bir yabancı gibi hissediyorum.			
3	Göçmenler arasındaki ilişkilerin artık iyice değiştiğini/bozulduğunu düşünüyorum.			
4	Kimi zaman başımı alıp göçmenlerin olduğu bu yerden çekip gitmek istiyorum.			
5	Yeni nesil göçmenler arasında dayanışma, yardımlaşma, samimiyet öncekilere göre daha az			
6	Göçmenler arasında kendimi çoğunlukla güvende hissediyorum			
7	Biz Avrupa'dan geldik, sahip olduğumuz geleneklerimiz düşüncelerimiz, yaşayışımız diğer göçmenlerle benzerlik taşımaktadır.			
8	Tüm diğer (Boşnak, Makedon, Bulgaristan, Arnavut vb.) göçmenlerle çok daha iyi ilişki kuruyoruz.			
9	Diğer Balkan göçmenleriyle ortak bir kültüre, geçmişe, kadere sahip olduğumuzu düşünüyorum.			
10	Bizim gibi diğer göçmenler de baskı görmüşlerdir zorluk çekmişlerdir			
11	Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizden gurur duyuyorum			
12	Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizin devamı için anlamlı şeyler yapmalı			
13	İnsanlar kendinden olmayan insanlarla her konuyu paylaşmamalıdır			

79- Kendinizi tam olarak nereye ait hissediyorsunuz şeklindeki bir soruya nasıl cevap verirsiniz?

(Lütfen belirtiniz.....)

80-Sizin eklemek istediğiniz veya açıklama getirmek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

.....

.....

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Serdar Ünal
Doğum Yeri ve Tarihi : Refahiye 20.07.1979

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : ADÜ Sosyoloji
Yüksek Lisans Öğrenimi : ADÜ SBE Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Mesleği : Araştırma Görevlisi
Çalıştığı Kurumlar : Adnan Menderes Üniversitesi

İletişim

e-posta Adresi : serdarunal@adu.edu.tr

Tarih : 28.04.2008

